

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

CE LIVRE A ÉTÉ DONNÉ A LA
BIBLIOTHÈQUE CANTONALE
ET UNIVERSITAIRE
DE LAUSANNE

Mme M.E. BATCHELOR

par

Territet-Montreux

1958

L. GENEUX, LAUSANNE

O. C. Miller

Catalogo inscriptus

Q. 4

8. 2

C. CALLEVS TVS
CRISPVS.
cum Veterum His-
toriarum frag-
mentis

VENETIIS, MDCXLIX.

Apud Iuntas, et Baba

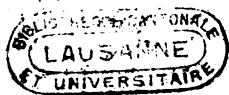
ex libris domo S. Antonij Florentin

AZ 2586

Q. 4

N. 2

VETERVM
SCRIPTORVM,

& nonnullorum Recentiorum,

DE SALLUSTIO IUDICIA,
ET TESTIMONIA.

August. Cæsar apud Sueton. vita Augusti.

S Vque dubitas, Cimberne, Annius,
an Verrius Flaccus imitandi sine
tibi? ita, ut verbis quæ Cræpius
Sallustius encephalit ex Catonis Ori-
ginibus, ut ait, ætatis Africorum orato-
rum inanibus sententijs, verborum volubilitas
in nostrum sermonem transferenda?

Velleius Patriculus Hist. l. 2.

Emulus Thucydide Sallustius.

& ;

Pene fulta est inbarentium oculis ingenio-
rum enumeratio: inter quæ maxime nostri ævi
principi carminum Virgilius, Rabin-
us confusus Sallustium Livius, Ti-
tus Livius, perfectissimi in forma ope-
rum, ut magis admiratio; ita
facilis est.

Horatius Secum. lib. 1. Sat. 1.

Idcirco dico: Sallustius in quo
non minus insanit, quam qui moechatur.

Asconius Pedianus.

Fertur Sallustius, tanto ardore insanivisse
in libertinas, quanto machus in matronas: quod
fuit illi in Senatu à Censoribus obiectum esset,
respondit, se non matronarum seduacem esse,
quare ex senatu victus est, quod ipse accusat in

VETERVM
SCRIPTORVM,

& nonnullorum Recentiorum,

DE SALLUSTIO IUDICIA,
ET TESTIMONIA.

August. Cæsar apud Suet. in vita Augusti.

EVque dubitas, Cimberne, Annius,
an Verrius Flaccus imitandi sint
tibi? ita, ut verbis quæ Cræpius
Sallustius enarrasset ex Catonis Ori-
ginibus, variis, ac patiens Asiaticorum orato-
rum inanibus sententijs, verborum volubilitas
in nostram formam transferenda?

Velleius Patroculus Hist. l. 2.

Æmulus Thucydidi Sallustius.

& ;

Pene nulla est inhærentium aculis ingenio-
rum enumeratio: inter quæ maxime nostri ani
minent, princeps carminum Virgilius, Rabi-
riusque, & consuetus Sallustium Livius, Ti-
bulsusque, & Naso, perfectissimi in forma ope-
ris, varietatibusque ut magna admiratio; ita
conscribere difficilis est.

Horatius Seqm. lib. 1. Sat. 11.

Libertinorum dico: Sallustius in quos
Non minus insanis, quam qui moechantur.

Asconius Pedianus.

Fertur Sallustius, tanto ardore insanivisse
in libertinas, quantum machus in matronas: quod
cum illi in Senatu à Censoribus obiectum esset,
respondit, se non matronarum, sed æqueum esse,
quare ex senatu victus est, quod ipse excusat in

Catilina bello. Hæc vetitis interpres Horatij.

Seneca Rhetor Decl. l. i i i.

Orationes Sallustij in honorem Historiarum leguntur.

Seneca Philosophus Epist. cxiv.

Sallustio vigente, amputata sententia, & verba ante expectatum cadentia, & obscura breuitas fuere pro cultu. Arruntius vir rara frugalitatis, qui historias belli Punici scripsit, fuit Sallustianus, & in illud genus nitens.

& ibidem.

Qua apud Sallustium rara fuerunt, apud Arruntium crebra sunt, & pane continua, nec sine causa, ille enim in hac incidebat: at hic illa quarebat.

& lib. ix. decl. i. & contr. xxv. lib. v.

Cum sit præcipua in Thucydide virtus, breuitas, hac eum Sallustius vicit, & in suis illum castris cecidit. Nam in sententia Græca tam breui, quàm saluo sensu detrahas vocem aliquam, constabit sensus, etiamsi non æque comtus, attamen integer, at ex Sallustij sententia nihil demum sine sensus detrimento potest. Titus autem Livius tam iniquus Sallustio fuit, ut hanc ipsam sententiam, & tamquam translata, & tamquam corruptam, dum transferretur, obijceret Sallustio, nec amore Thucydidis facit, ut illum præferat: sed laudat quem non timet, & facilius putat posse à se Sallustium vinci, si ante à Thucydide vincatur.

Martialis lib. xv.

Hic erit, ut perhibent doctorum corda virorū,

Crispus, Romani primus in historia.

Quintilianus Lib. i i, cap. v.

huius a pueris magis legendus quam Sallustius, & hic historia maioris est auctor: ad quem tamen intelligendum iam profectum opus sit.

& Lib. I I I. cap. x.

Crispus Sallustius in bello Iugurthino, & Catilinario nihil ad historiam pertinentibus principijs orsus est.

& Lib. IV. cap. I I.

Vitanda illa Sallustiana, quamquam in ipso virtutis locum obtinet, breuitas, & abruptum sermonis genus: quod otiosum fortasse lectorem minus fallit, audientem transuolat, nec, dum repetatur, expectat.

& Lib. VII I. cap. I I I.

Nec minus noto Sallustius epigrammate incessitur.

*Et verba antiqui multum ferate Catonis,
Crispe, Iugurthina conditor historia.*

& Lib. IX. cap. I I I.

Ex Græco translata Sallustij plurima.

& Lib. X. cap. I.

Neque illa Sallustiana breuitas, quo nihil apud aures vacuas atque eruditiss potest esse perfectius, apud occupatum varijs cogitationibus iudicem, & sapiens in eruditum capienda nobis est: neque illa Lilius Laetian vberitas docebit satis eum, qui non speciem expositionis, sed fidem querit.

& ibidem.

At non historia cesserit Græcis: nec Thucydidi opponere Sallustium debeat: nec indignetur Herodotus equari sibi T. Livium, cum in narrando mira intensionis, clarissimique candoris, tum in concisionibus, supra quam narrari potest, elegantiam. ita dicuntur. omni cura

* 3 rebus

rebus tam personis accommodata, sed affectibus
quidem, præcipue animis, quæ sunt dulciores, ut
parissime dicam, nemo historicorum com-
mendavit magis: idoque immortalis illam
Sallustii velocitatem diversis virtutibus conse-
catus est. Nam mihi egregie dixisse videatur
Servilius Nanius, pater eos magis quam fa-
miles.

& ibidem.

Attici præcipue conclusionibus ut obscuri, Sallu-
stium atque Thucydidem superavit: triphas ad
vicini Pollionem amulantur, aviose & supini, si
quid modo longius circumduxerunt, inquit Ci-
ceronem ita locuturum fuisse.

& Lib. I. cap. I. I.

Sane manifestus est (Sallustius) ex ipso opere
labor.

Statius Papirius Lib. I. Sil. IV.

Sed etiam antea perit ante discit.

Omne quis mundi senium remensus,

Orsa Sallustii prenis, & Timonem

Reddit ælumnium.

Cornelius Tacitus Hist. lib. I. I.

C. Sallustius rerum Rom. gloriosissimus auctor

Iustinus Hist. lib. XXXVIII.

Pompeius Trogus in Livia, & Sallustio repre-
hendit, quod conciones directas, ac orationes
operi suo inferenda historia modum excefferint.

Agellius Lib. I. cap. XV. Noct. Attic.

Sallustius novator verborum.

& Lib. III. cap. I.

Sallustius vel subtilissimus brevitatis artifex

& Lib. IV. cap. XV.

Elegantia orationis Sallustii, verborumque
fecundia, & novandi studium cum multis
pro sua multitudine suis: multoque non mediocri
inge-

ingultusque comati sunt reprehendenda pluraque
& obrectare: in quibus plura inscite, aut ma-
ligne vellicans, nonnulla tamen videri possunt
tam indigna reprehensione.

& Lib. x. cap. xii.

Sallustius propriis in verbis rocinanti-
mas consuetudini concessit.

& Lib. eod. cap. xxvi.

Afinio Pollioni in quadam epistola, quam ad
Plancium scripsit, & quibusdam alijs C. Sallu-
stio iniquis, dignam notam visum est, quod, &c.

& Lib. xvii. cap. xviii.

M. Varro in litteraria atque vita fide homo
multa, & gravis, in libro quem inscripsit, Pius
aut de Pace, C. Sallustium scriptorum seria
illius, & severa orationis: in enim Historia
notiones censorias fieri atque exerceri videmus,
in adulterio deprehensum ab Antonio Milone, lo-
ris bene casum dicit, & cito dedisset pecuniam,
dimissum.

Suctonius de claris Grammaticis, de
Philelogo.

Afinius Pollio librum scripsit, in quo Sallu-
stij scripta reprehendit, ut nenia verborum as-
fellatione oblita.

& ibidem.

Philelogus coluit familiarissime C. Sallu-
stium, & eo defuncto, Afinium Pollionem, quos
historiam componere aggressos, alterum brevia-
rio rerum Romanarum, ex quibus quae velles
eligeres, instruxit; alterum praeceptis de ratione
dicendi. Quo magis miror Afinium Pollionem
credidisse, antiqua eum verba, & figuras so-
litum esse colligere Sallustio, cum sciat eum
sibi nihil aliud suadere, quam ut noco omilique
& proprio sermone utatur, viderique maxima ob-

securitatem Sallustij, & audaciam in transgressionibus.

& de Leneo.

Leneus tanto amore erga Patroni (Pompeij) memoriam existit, ut Sallustium Historicum, quod enim, oris improbi, animo inueterando, scripisset, acerbissima satira lacerauerit, Labrum, & luctum, & nebulam, popinamque appellans, & uita scriptisque monstrum, praeterea praeceptorum Catonisque uerborum inereditisimum furem.

Macrobius Sat. lib. 3. cap. 15.

Sallustius grauisissimus aliena luxuria oburgator, & censor.

& Lib. v. cap. i.

Quatuor sunt genera dicendi, copiosum; in quo Cicero dominatur: breue; in quo Sallustius regnat: secum; quod Frontoni adscribitur: pingue & floridum, in quo Plinius secundus quondam, & nunc, nullo veterum nuper, noster Symmachus luxuriatur.

Symmachus lib. v. Epist. LXVI.

Interea recuse sententiam, qua rem uenaticam * seruire dicit officium. Statuerit hoc scriptor stilo tantum probandus: nam morum eius damna non sinunt, ut ab illo agenda uita petatur auctoritas.

*Sallustius enim statim in principio belli Catilinarij sic scribit: Non fuit consilium, seueritas atque desidia bonum otium contemnerere; neque uero agrum colendo, aut uenando seruilibus officiis intentum aetatem agere.

Anthonius in Protreptico.

*Iam facinus Catilinae ruit, Lepidique tumultus
Ab Lepido, & Catule iam res & tempora Roma
Or-*

*Ortus, bis finas seriem conuolto per annos;
Iam lego civili mistum Manorte duellum,
Monit quod socio Sertorius exsul Ibero.*

Sidon. Apol. in panegyri Anth. Aug.

*Qua Crispus breuitate places, quo pondere
Varro,*

*Quo genio Plautus, quo flumine Quin-
tilianus,*

*Qua pompa Tacitus nunquam sine laude
loquendus.*

& in Panegyri Narbonensi.

Es te multimoda satis verendum

Scriptorum numerositate, Varro:

Es te, qui breuitate, Crispe, polles:

Et qui pro ingenio fluente nulli,

Corneli Tacite, es tacendus eris.

Apuleius in Apologia.

*Neque Cato grauitatem requiris, neque La-
lius leuitatem, neque Gracchus impetum, nec
Casar calorem, nec Hortensius distributionem,
nec Caluus Argutias, nec parsimoniam Sallu-
stius, nec opulentiam Cicero.*

Festus Auiensis in ora maritima.

Interrogasti, si tenes, Mattici

Situs quis esset aquoris: Sallustium

Noxam id dedisse, dicta Cretus omnibus

Bravindicata auctoritatis ducior,

Non abnucliam. Ad eius igitur inclytam

Descriptionem (qua locorum formulam

Imaginemque, expressor efficax stili

Et veritas iam pene in obtusus dedit

Lepora linguae) multa rerum iunximus.

Vibius Sequester Lib. de Fluminib.

Sal.

Sallustius nullus confisimus.
M. Victorinus in librum Cic. de Inventione.
Historia & brevis esse debet in expositione, &
aperta, & proba bilis, ut Sallustius sibi omnia
in Catilina tribuit.

Spartianus in D. Hadriano.

Amat hic (Hadrianus) genus dicendi Vespasianum, controuersias declamanis, Cicero Catonem, Virgilium Ennium, Sallustium Cælio praulit: eademque iactatione de Homero ac Platone indicauit.

Vopiscus in Aureliano.

Nemo scriptorum, quantum ad historiam pertinet non est aliquid mentitus, in quo Livius, in quo Sallustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Frøga, manifestis erroribus conuincerentur.

& in Probo.

Et mihi quidem id animi fuit, non ut Sallustios, Livios, Tacitos, Trogos, atque omnes disertissimos imitarer viros, sed Marium Maximum, Suetonium, Tranquillum &c.

Lactant. diuinar. Instit. lib. i. Cap. xxi.

Hanc totam opinionem Sallustius respuit, voluitque ingeniosè interpretari, &c. quantum errauerit homo eruditus, iam res ipsa declarat.

Ex lib. i i. cap. xiii.

Quod quidem non fugit hominem nequam Sallustium, qui ait: Sed omnis nostra vis in animo, & corpore sita est; animi imperio, corporis seruitio magis vimur. Rectè, si ita vinceret, ut loqueretur esset, seruitus enim facilissima ualere

voluptatibus, summaque ipse sententiam vita
prauitate diffidit.

Hieronymus Epistolae ad Heliod.

Regis enim proposui historiam scribere, sed
nostris breuiter sermone, atque moribus
aut hoc explicanda, & Thucydides, & Sallu-
stius miris sunt.

& Lib. I. aduersus Iovinianum.

Cicero rogatus ab Hirtio, ut post repudium
Terentia, sororem eius duceret, omnino hoc
facere superstit, dicens: non posse uxori se
& philosophia pariter operam dare, illa in-
zarum coniux egregia, & qua de fontibus
Tullianis hausit sapientiam, nupsit Sallu-
stio inimico eius, & tertio Messala Cornino, &
quasi per quasdam gradus eloquentiae deuolu-
ta est.

Idem de locis Hebraicis, & ex eo Isidorus
Orig. lib. xii. cap. xxi.

Sallustius auctor certissimus.

Augustinus de ciuitate Dei lib. I. cap. v.

Sallustius nobilitate veritatis Historicus.

& Epistola ad Marcellinum.

Nobilissimus historicus.

Iohannes Sarsberiensis Polic. iii.
cap. xii.

Vnde & Crispo Historicorum inter Latinos
potissimo, sed & ipse Cicero placuit, In malis
factionem esse, quod in viris bonis vera ami-
cicia est.

Petrarcha.

Crispus Sallustius nobilis Historicus verita-
tis, & sic enim de illo apud auctores verissi-
mos

mos scriptum videt) quæ fideliter res Africa complecteretur, libros Punicos perquisivit, peregrinamque linguam, per interpretationem, flagrantis studio scrutatus est. quin & maria transgressus dicitur, ut oculis suis crederet de conditionibus locorum. Bellum Iugurthinum, coniurationemque Catilina, compendiosa, & ad unguem, ut dici solet, castigato stylo complexus est. Sed nullo famosior quam Historiarum libro, qui aetati quoque nostra, ne certum eius fileam dedecus, amissus est. veterum quidem testimonio illustris, apud nos solo iam nomine superstes.

Iul. Cæs. Scaliger in Oratione pro
Cicerone,

Id quod & Sallustius omnium scriptorum
numerossimus nusquam aspernatus est.

Et ibidem.

A Sallustio autem brevitatem illam peti debere, cum scribis, neque quid velis intelligo, neque tam vulgi animo conceptam, adeo persuasam, adeo decantatam in illo viro brevitatem unquam comprehendere. Nam si, quoniam frequentibus asyndetis utitur, aut quod non longis periodis ambit argumenta rerum, properare tibi videtur, isto tibi quoque pacto brevibus, atque interceptis saltibus centum milliariorum iter minus longum videbitur, quam unius modo stadij intervallum, quod uno spiritu confeceris. At contra videmus Sallustium ipsum, cum quid semel dicendum assumpsit, adeo perstare, ut sapientem egredi videatur, &c.

Ibidem.

Neque vero Sallustium polissimum auctorem

rem rejciunt (Ciceroniani) sed anxium illud
atque infutidum dicendi genus, sed multa su-
perstitiosa verba.

Idem lib. iv. Poet. cap. xxiv.

Quasi verò commentarium scripserit ille, non
Historiam pleniorē, qui sit Historia pater ap-
pellatus.

Et lib. iii. cap. xcvi.

Ambitiosè igitur fecisse videtur Sallustiana
quibusdam, quod Poetarum more; cum dicere
orsus esset de Catilina, omiſſa ea narratione re-
petit Historiam ab ipsis ultimis Roma rudimen-
tis. Nos virum suo in genere præstantem cum
rectè tum necessario fecisse iudicamus: ut osten-
deret corruptam civitatem, cuius & pars esset
Catilina.

L. F L O R I

B E L L V M

C A T I L I N A R I V M.

C A T I L I N A M luxuria primum, tum
hinc conflata egestas rei familiaris,
simul occasio, quod in extremis finibus mundi arma Romana peregrinabantur,
in nefaria consilia opprimendæ patriæ suæ
compulere, senatum confodere, consules trucidare, distringere incendijs urbem, diripere
ærarium, totam denique rempublicam funditus tollere, & quidquid nec Annibal videretur optasse. Quibus id nefas socijs aggressus est? Ipse patricius, sed hoc minus est. Curijs, Porcijs, Sullæ, Cethegijs, Autronijs, Varguntei, atque Longini, quæ familiæ! quæ senatus insignia! Lentulus quoque tunc maximè prætor. hos omnes immanissimi facinoris satellites habuit. Additum est pignus coniurationis, sanguis humanus, quem circumlatum pateris bibere: summum nefas, nisi amplius esset, propter quod biberunt. Actum erat de pulcherrimo imperio, nisi illa coniuratio in Ciceronem, & Antonium consules incidisset, quorum alter industria rem patefecit, alter manu oppressit. Tanti sceleris indicium per Fulviam emerfit, vilissimum scortum,

tum, sed parricidij innocens. Tum consul habito senatu in præsentem parricidiam, in præsentem reum Cicero peroravit: sed non amplius profectum, quam ut hostis euaderet, seque palam professo incendium suum restitutum ruina minaretur. Et ille quidem ad præparatum à Manlio in Etruria exercitum proficiscitur, signa illaturus urbi. Lentulus destinatum familiæ suæ Sibyllinis versibus regnum sibi vaticinans, ad præstitutum à Catilina diem urbe tota viros, faces, tela disponit: nec civili conspiratione contentus, legatis Allobrogum, qui tum forte aderant, in arma sollicitatis. Et isset ultra Alpes furor, nisi altera prodicione Vulturij, prætoris litteræ tenerentur. Statim Ciceronis Imperio iniecta est barbaris manus. Palam prætor in senatu conuincitur. De supplicio agentibus, Cæsar parcendum dignitati, Cato animaduertendum pro scelere censebat. Quam sententiam secutis omnibus, in carcere parricidæ strangulantur. Quamvis parte coniurationis oppressa, tamen ab incepto Catilina non destitit; sed infestis ab Etruria signis patriam petens, obuius Antonij exercitu opprimitur. Quam atrociter dimicatum sit, exitus docuit. Nemo hostium bello superfuit: quem quisque impugando ceperat locum, eum amissa anima corpore tegebat. Catilina longe à suis inter hostium cadavera repertus est; pulcherrima morte, si pro patria sic concidisset.

SALLVSTII EFFIGIES
ex nomismate aereo Vrfini.

HIC ERIT,VT PERHIBENT
DOCTORVM CORDA VIRORVM,
CRISPVS ROMANA PRIMVS IN
HISTORIA.

C. SALLVSTII

C R I S P I

C A T I L I N A

S E V

BELLVM CATILINARIVM.

Maer homines, qui solo studio
præstare ceteris animalibus,
summa ope niti decet; ne vi-
ram silentio transcant, & veluti
pecora, quæ natura prona, atq;
ventri obedientia finxit. Sed

nostra omnis vis in animo, & corpore sita est.
Animi imperio, corporis seruitio magis tri-
mum, alterum nobis cum dis, alterum cum bel-
luis commune est. Quo mihi rectius videtur,
ingenij, quam virium opibus gloriam quære-
re; &, quoniam vita ipsa, qua fruimur, brevis
est, memoriam nostri quam maxime longam
efficere. Nam diuitiarum & formæ gloria, fluxa
atque fragilis est; virtus clara, æternaq; habet-
ur. Sed diu magnam inter moras certamen
fuit, ut ne corporis, an virtute animi, res mili-
taris magis procederet. Nam & prius, quam
incipias, consulto, &, ubi consulueris, mature
facto opus est. ita vtrumque per se indigens,
alterum alterius auxilio eget. Igitur initio
reges (nam in terris nomen imperij id primum
fuit) diuersi, pars ingenium, alij corpus exer-
cebant. etiam cum vita hominum sine cupidi-
tate agnabatur, sua cuique satis placebant.
postea vero, quam in Asia Cyrus, in Græcia

A

Lacc-

Daedamonijs; & Athenienses, corpore vires,
 atque nationes subigetes, lubricam dominan-
 di, causam belli habere; maximam gloriam
 in maximo imperio putare: cum domum pe-
 riculo, atque negotijs compertum est, in bello
 plurimum ingenium posse. Quod si regum,
 atque imperatorum animi virtus in pace ita, ut
 in bello, valeret, aequabilis, atque constantius
 sese res humanae haberent; neque aliud alio
 fieri; neque mutari, ac miseri omnia terre-
 res. Nam imperiū facile ijs artibus retinetur,
 quibus initio parum est. Verum, ubi pro labo-
 re desidia, pro continentia & equitate lubido
 atque superbia invasere; fortuna simul cum
 moribus immutatur. Ita imperium semper ad
 optimum quaeque ab minus bono transferatur.
 Quae homines arabe, navigant, aedificant, vir-
 tuti omnia patent. Sed multi mortales, dediti
 veneri, atque somno, indocti, inuulgi, vitam
 sicuti peregrinantes, transire. quibus profe-
 ctio, contra naturam, corpus voluptati, anima
 oneri fuit. eorum ego vitam mortemque iuxta
 assumo: quoniam de utraque scilicet. Verum
 animo vero is demum mihi vivere, & frui ani-
 ma videtur, qui aliquo negotio intentus, pre-
 clari facinoris, aut artis bonae famam quaerit.
 Sed in magna copia rerum, aliud alijs natura
 iter ostendit. Pulchrum est bene facere, imp-
 etiam bene dicere haud absurdum est. vel pa-
 ce, vel bello clarum fieri licet. & qui, scepe, &
 qui facta aliorum scribere, multi laudantur.
 Ac mihi quidem, tenet si haud quaquam par
 gloria sequatur scriptorem, & auctorem re-
 rum, tamen in primis arduum videtur, res ge-
 stas scribere: primum, quod facta dictis exco-
 quenda sunt; dein quia plerique, quae dicta
 reprehendunt, malivolentia, & invidia dicta
 putant:

patenti ubi de magna structuraque gloria bu-
 notum memores, quæ ibique quæque facilia fa-
 cili putat, æquo animo accipit; supra, reliqui
 flecta pro fallis ducit. Sed ego adolescens
 iunior, sicuti plerique, studium ad tempus
 sum; ibique mihi multa aduocata fuerat. nam
 pro pudore, pro abstinentia, pro victu, ludo-
 cia, largitis, quantia, vigebant. quæ tametsi
 animus aspernabatur, insolens malarnum
 tunc, tamen inter tanta vitia imbecilla præ-
 ambitione corrupta, tenebatur. Ac me, cum ab
 reliquis malis moribus dissencirem, nihilomi-
 nus honoris cupido eadem, quæ ceteros, fama,
 atque inuidia verabar. Igitur, ubi animus ex
 multis miseriis, atque periculis requieuit, &
 mihi reliquam ætatem à rep. præcub habet-
 dam decerni, non fuit consilium, discordia, atque
 defidia bonum otium conterere; neque vero,
 agrum colendo, aut venando, seruilibus offi-
 ciis intentum ætatem agere; sed, à quo incepto,
 studioq; me ambitio mala detinuerat, eodem
 regressus statui res gestas populi R. strictim,
 ut quæque memoria digna videbantur, per-
 scribere. eo magis, quod mihi à spe, meo, par-
 tibus rep. animus liber erat. Igitur de Catilina
 coniuratione, quam verissime potero, paucis
 absolua. nam id facinus in primis ego memo-
 rabile existimo, sceleris atq; periculi nouitate.
 de cuius hominis moribus pauca prius expla-
 nanda sunt, quam intricata narrandi faciam.

L. Catilina, nobili genere natus, fuit magna
 vi & animi, & corporis, sed ingenio malo, pra-
 uoque. Huic ab adolescentia bella intestina,
 ezeda, rapinae, discordia ciuili, grata fuit:
 ibique iuuentutem suam exercebat corpus par-
 tiens inedia, algore, vigiliæ supra quam cui
 quam credibile est, animus audax, subdolis,

Dicit
 in an
 pro

trinus, qui uisibet rei simulator ac dissimula-
 tor, alieni appetens, sui profusus, ardens in cu-
 piditatibus. satis eloquentiae, sapientiae parum.
 vastus animus, immoderata, incredibilia, primis
 aliis semper cupiebat habere, post dominatione
 illa. Sulle, lubido, his artibus inuasit seipsum ca-
 pitanda, neque, id quibus modis assequeretur,
 dum sibi regnum pararet, quidquam pensi ha-
 bebant, gitabantur magis magisque in dies ani-
 miferetox idopia rei familiaris, & conscientia
 scelerum: quae utraque his artibus auxerat, quas
 supra memoravi. incitabant praeterea corrupti
 ciuitatis mores, quos pessima, ac diuersa inter
 se mala, luxuria, atque auaritia vexabant. Res
 ipsa hortari videtur, quoniam de moribus ci-
 uis ista tempus admonuit, supra repetere, ac
 paucis insuetam maiorum domi militiaeque,
 quo modo remp. habuerint, quantamque reli-
 querint, & ut paulatim immutata, ex pulcherrima
 pessima, ac flagitiosissima facta sit,
 differere.

Vrbem Romam, sicut ego accepi, cōdidere
 atque habuere initio Troiani, qui, Aenea du-
 ce, profugi, sedibus incertis vagabantur: cum-
 que his Aborigines, genus hominum agreste,
 sine legibus, sine imperio, liberum, atque so-
 lutum. hi postquam in vna incenia conuenerē,
 dispari genere, dissimili lingua, aliis alio mo-
 re viuentes, incredibile memoratu est, quam
 facile cohaeruerint. sed postquam res eorum ci-
 uibus, moribus, agris aucta, satis prospera, sa-
 risque pollens videbatur: sicuti pleraque mor-
 talium habentur, inuidia ex opulētia orta est.
 igitur reges, populi que finitimi bello tentare:
 pauci, ex amicis auxilio esse. nam ceteri, metu
 perculsi, à periculis abeant: ac Romani, domi,
 militiaeque. intenti festinare, parare, alius alium
 horta-

BELLVM CATILINARIVM.

hortari, hostibus obuiam ire; libertatem, patriam, parentesque armis regere. post, ubi pericula virtute propulerant, socijs, atque amicis auxilia portabant; magisque dandis, quam accipiendis beneficijs amicitias parabant: imperium legitimum, nomen imperij regium habebant: docti, quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia validum erat, reip. consultabant. hi, vel aetate, vel curae similitudine, patres appellabantur. Post, ubi regium imperium, quod ipso conservandas libertatis atque augendae reip. fuerat, in superbiam, dominationemque conuenit; immutato more, annua, imperia, binos imperatores sibi, fecere. eo modo, minimum posse putabant, pot. licentiam insolere, animum humanum. Sed ea tempestate coepere se, quisque magis, magisque extollere, ingeniumque, an protu habere. nam regibus bonis, quam mali, suspiores sunt: semperque his aliena virtus formidolosae est. Sed ciuitas, incredibile memoratu est, adepta libertate, quantum breui creperit, tanta cupido gloria inaccesserat. Iam primum iuuentus, simul ac belli patiens erat: in castris per laborem xlii militiam discibat: magisque in decoris armis, & militatibus, equisque quam in scortis atque conuiuijs, lubidinem habebat. Igitur talibus viris non labor insolitus, non locus ullus asper, aut arduus erat, non armatus hostis formidolosus, virtus omnia domabat. sed gloria maximum certamen iures ipsos erat, quisque hostem ferire, murum ascendere, conspici, dum tale facinus faceret, properabat. eas diuitias, eam bonam famam, magnamque nobilitatem putabant, laudis auidia pecuniae liberales erant; gloriam ingentem diuitias honestas volebant. Memerare possem

quibus in locis maximas hostium copias populus R. parum manu fuderit, quas viros natura munitas pugnando cepit; nil ea res legit nos ab incepto traheret. Sed profecto fortuna in omni re dominatur, et res cunctas, ex libidine magis, quam ex vero, celebrat, obscuratque. Atheniensium res geste, sicut ego existimo, satis amplas, magnificasque fuisse, verum aliquanto minores famis, quam fama fertur: sed, quia provenire ibi magna scriptorum ingenia, per totam orbem Atheniensium facta pro maximis celebrantur. Ita eorum qui ea facere, viros tanta habetur, quantum verbis exponere, et tollere praeclara ingenia. At populus R. nunquam ea copia fuit: quia prudentissimus quisque, negotiosus magis, quam ingeniosus, non sine corpore exercebat. optumus quisque facere, quam dicere, sua ab alijs beneficia laudari, quam ipso a horum narrare, malebat. Igitur domi, militiaeque boni mores colubantur, concordia maxima, amicitia auxilia erant, ius bonumque apud eos non legibus magis, quam natura, valebat. Invidia, discordias, similes cum hostibus exercebant: crues tamen eorum de virtute certabant. In supplicijs decorum magnifici, domi parei, in amicos fideles erant. duabus his artibus, audacia in bello, ubi pax evenerat, aequitate, seque, remque publicam curabant. Quorum rerum ego maxima documenta haec habeo: quod in bello saepius vindicatum est in eos, qui contra imperium in hostem pugnauerunt, qui que tardius revocati praeiis exceserant, quam qui signa relinquere, aut pulsi loco cedere ausi erant. In pace vero, beneficijs magis, quam metu, imperium agiebant: accepta iniuria, ignoscere, quam persequi, malebant. Sed, ubi labore, atque iusticia

resp.

res, et ceteras reges magni bello donavit nationes fecit, et populi iugiter vi subacti Carthago, vitula imperij Romani ab stirpe interijt: cuncta maria, ceteraque parebant fortuna scire ac miscere omnia coepit. qui labores, pericula, doctus atq. asperas res facile tolerarent, his otium, diuitiae, optanda alijs, oneri miseratq. fuere. Igitur primo pecuniae, dein imperij cupido creuit. ea quasi materies omnium malorum fuit. namque avaritia fide, probitatem, ceterasq. artes bonas subvertit: pro his superbiam, crudelitatem, deos neglegere, omnia venalia habere, edocuit: ambitio multos mortalis falsos fieri subegit: aliud clausum in pectore, aliud promtum in lingua habere, amicitias, inimicitiasq. non ex re, sed ex comando estimare, magisq. vultum, quam ingenium, bonum habere. haec primo paulatim cresecere, interdum videri: post, ubi contagio, quasi pestilentia, inuasit, ciuitas immutata, imperium ex iustissimo, neque optimo, crudele, intolerandumque factum. Sed primo magis ambitio, quam avaritia, animos hominum exercebat: quod tamen vitium propius vitiosum erat. nam gloriam, honorem, imperium, bonus, ignavus atque sibi exoptant. sed illo vera via nititur: huic quia bonae artes desunt, dolis, atque fallacijs contendit. avaritia pecuniae studium habet: quam nemo sapiens concupiscit. ea quasi venenis malis imbuta, corruptum animumq. vitilem effeminat. semper infinita, insatiabilis est; neq. copia neq. inopia satiat. Sed, postquam L. Sulla, armis recepta res, bonis inijs malos eventus habuit: rapere omnes, trahere: domum alius, alius agros capere: neque modum, neque modestiam victores habere: foda, crudeliaque in civis facinora fa-

scire, huc accedebat, quod L. Sulla exerci-
 tum, quem in Asia ductauerat, quo sibi fidū
 faceret, contra morem maiorū luxuriose,
 nimisque liberaliter habuerat. loca amœna,
 voluptaria facile in otio ferocis militum ani-
 mos molliuerant, ibi primum insuauit, exer-
 citus populū R. amare, potare, signa, tabulas
 pictas, vasa cœlara mirari, ea priuatim ac pu-
 blice rapere, delubra spoliare, sacra profanaq.
 omnia polluere. Igitur hi milites, postquā vi-
 ctoriā adepti sunt, nihil reliqui victis, fecere.
 Quippe secundæ res sapientium animos fati-
 gant; ne illi, corruptis moribus, victoriæ tem-
 perarent. Postquam diuitiæ honori esse cœpe-
 runt, & eas gloria, imperium, potentia seque-
 batur: hebescere virtus, pauperas probro ha-
 beri, innocentia pro maligna lentia duci cœpit.
 Igitur ex diuitijs iuuentutem luxuria, atque
 auaritia cum superbia inuaserunt, rapere, cōsu-
 mere, sua parui pendere, aliena cupere, pudorē,
 pudicitiam, diuina atq. humana promiss-
 sua, nihil pensi, neq. moderati habere. Operæ
 pretiū est, cum domos atq. villas cognoueris
 in vrbium modum exedificatas, visere tēpla
 deorum, quæ nostri maiores, religiosissimi
 mortales, fecere, verum illi delubra deorū pie-
 tate, domos suas gloria decorabāt, neq. victim
 quidquā, præter iniurię licentiā, eripiebant.
 at hi contrasignatissimi homines, per sum-
 mum scelus, omnia ea socijs edimere, quæ
 fortissimi viri, victores hostibus reliquerunt:
 proinde quasi iniuriā facere, id demū esset
 imperio vti. Nam quid ea memorē, quæ, nisi
 his, qui viderent, nemini credibilia sunt: a priua-
 tis compluribus subuersos mōtes, maria con-
 strata esse? quibus mihi ludibrio videtur, fuisse
 diuitiæ. quippe, quas honeste habere licebat.

per turpitudinē abuti properabant. Sed lubrici
 Supri, ganeæ, ceteriq. cultus nō minor inces-
 segat, vix pati muliebria mulieres pudicitiam
 in propatulo habere: vñ scēdi causa, tera, ma-
 triq. omnia: exquire de dōnare prius, quam
 somni cupido esset non famē, aut sitim, neq.
 frigus, neq. lassitudinem lōpēri, sed ea omnia
 luxu ante capere. hęc iuuentutē, vbi familiā-
 res opes defecerant, ad facinora incendebant,
 animus imbutus malis artibus, haud facile lur-
 bidinibus carebat: eo profusus omnibus mor-
 dis quæstui, atque sumtui, deditur etati.

In tanta tamque corrupta ciuitate, Catilin-
 na, id quod factu facilissimum erat, omnium
 flagitiosorum atque facinorosorum circum-
 se, tamquam stipatorium, ceteras habebat.
 Nam, quicumque impudicus, adulter, ganeo,
 manu, ventre, pene, bona patria laceraret,
 quique alienum æs grande constanter, quo
 flagitium, aut facinus redimeret, præterea,
 omnes vndique patriciæ, lætilegi, conuicti
 iudicij, aut pro factis iudicium timentes, ad
 hoc, quos manus, atque lingua, perurio, &
 sanguine ciuili alebat: postremo, omnes
 quos flagitium, egestas, conscius animus
 exagitabat, hi Catilinæ proximi, familiā-
 resque erant. Quod si quis etiam à culpa va-
 cuus in amicitiam eius inciderat, quotidianō
 vsu, atq. illecebris, facile pars, similisq. ceteris
 efficiebatur. sed maxime adolescentiū fami-
 liaritates appetebat. eorū animi molles, & etā
 re fluxi, dolis haud difficulter capiebantur. nā
 vti cuiusque studium ex ætate flagrabat, alijs
 scorta præbere: alijs canes, atque equos mer-
 cati: postremo neque sumtui, neque modesti-
 suæ parcere, dum illos obnoxios, fidosque
 sibi faceret. Scio fuisse nonnullos, qui ita exi-

amarent, iuuentutem, quæ domum Catili-
 næ frequentabat, parum honeste pudicitiam
 habuisse. sed ex alijs rebus magis, quam quod
 cuiquæ id compertum foret, hæc fama valebat.
 Iamprimû adolescens Catilina multa nefanda
 stropa fecerat, cum virgine nobili, cum sacer-
 dote Vestæ, & alijs huiuscemodi contrarius,
 fasque. postremo, captus amore Aureliæ Ore-
 stille, cuius, præter formâ, nihilumquam bo-
 nus laudavit; quod ea nubere illi dubitabat, ti-
 mens priuignû adultum ætate; pro certo cre-
 ditur, necato filio, vacuam domum scelestis
 nuptijs fecisse. Quæ quidem res mihi in primis
 videtur causa fuisse facinoris maturandi. nãq;
 animus impurus, dijs, hominibusque infestus,
 neq. vigilijs, neq. quietibus sedari poterat: ita
 conscientia mentem excitam vexabat. igitur
 oculos ei ex sanguis, fœdi oculi; citus modo, mo-
 do tardus incessus; proffusus in facie; vultuque
 recordia inerat. Sed iuuentutem, quæ, vt su-
 pra diximus, illexerat, multis modis mala fa-
 cinora edocebat. ex illis testes, signatoresque
 falsos commodare; fidem, fortunas, pericula
 villa habere. post, vbi eorum famâ, atque pu-
 dorem attriuerat, maiora alia imperabat. si
 causa peccandi in præsens minus suppetebat:
 nihilominus insontes, sicuti fontes, circumue-
 nire, iugulare. scilicet, ne per otium torpescer-
 ent manus, aut animus gratuito potius malus
 atque crudelis erat. His amicis, locijsque con-
 sissis Catilina, simul, quod æs alienum per om-
 nis terras. ingens erat: &, quod pleriq. Sullani
 milites, largius suo vsu, rapinarû & victoriæ ve-
 teris memores, ciuile bellû exoptabant; oppri-
 mundæ reip. consilium cepit. in Italia nullus
 exercitus: Cn. Pompeius in extremis terris bel-
 lum gerebat: ipsû consulatum petundi magna

spes senatus nihil sane intentus: tunc, tranquillaque res omnes. sed ea prorsus opportuna Catilinæ. Igitur circiter Cal. Iun. L. Cæsare & C. Figulo coss. primo singulos appellare: hortari alios, alios tentare: spes suas, imparatant temp. magna præmia coniurationis docere, ubi satis explorata sunt, quæ voluit; in vnum omnis convocat, quibus maxima necessitudo, & plurimum audaciæ inerat. eo convenere senatorij ordinis P. Lentulus Sura, P. Antonius, L. Cassius Longinus, C. Cethegus, P. & Ser. Sulpicij filij, L. Vargunteius, Q. Annius, M. Porcius Latu, L. Bestia, Q. Curius: præterea, ex equestri ordine, M. Fulvius Nobilior, L. Stachinus, P. Gabinius Capito, C. Cornelius: ad hoc, multi ex colonijs, & municipijs, domi nobiles. erant præterea complures paulo occultius consilij huiusce participes, quos magis dominationis spes horrabatur, quam inopia, aut alia necessitudo, ceterum inventus plerique, sed maxime nobilium, Catilinæ inceptis fauebant. quibus in otio vel magnifice, vel molliter vivere copia erat, incerta pro certis, bellum, quam pacem, malebant. Fuere item ea tempestate, qui crederent M. Licinium Crassum nō ignatum eius consilij fuisse: quia Cn. Pompeius, inuictus ipse, magnam exercitum ducebat, cuiusvis opes voluisse contra illius potentiam crescere: simul confisum, si coniuratio valuisset, facile apud illos principem se fore.

Sed antea item cōiurauere pauci, in quibus Catilina, de quo, quam verissime poterō, dicā. L. Tullio, M. Lepido coss. P. Antonius, & P. Sulla, designati cōsules, legibus ambitus interrogati, pœnas dederant. post paulo Catilina, personarum repetundarum reus, prohibitus erat

petere consulatum; quod intra legitimos dies profiteri nequiverit. Erat eodem tempore C. Piso, adolescens nobilis, summa auidacia, egeus, factiosus; quem ad perturbandam rempublicam, atque mali mores stimulabant, cum hoc Catilina, & Autronius, circiter Nonas Dec. consilio communicato, parabant in Capitolio Kalendis Ian. L. Cottam & L. Torquatum cons. interficere; ipsi, fascibus correptis, Pisonem cum exercitu ad obtinendas duas Hispanias mittere. eare cognita, rursus in Nonas Feb. consilium eadis transulerunt. iam tum non consilibus modo, sed plenisque senatoribus perniciem machinabantur. quod ni Catilina maturasset pro curia signum socijs dare; eo die, post conditam urbem Romam, pessimum facinus paratum foret. quia nondum frequentes armati conuenerant; ea res consilium ditemit. Postea Piso in citeriorem Hispaniam quaestor pro praetore missus est, adnitere Crasso; quod cum infestum Cn. Pompeio cognouerat. neq. tamen senatus provinciam inuitus dederat. quippe foedum hominem à rep. procul abesse volebat: simul, quia boni complures praesidium in eo putabant, & iam tum potentia Cn. Pompeij formidolosa erat. Sed is Piso, in provinciam, ab equitibus Hispanis, quos in exercitu ductabat, iter faciens, occisus est. Sunt qui ita dicant, imperia eius iniusta, superba, crudelia barbaros nequiuisse patralij autem, equites illos, Cn. Pompeij veteres, fidosque clientes, voluntate eius Pisonem aggressos: numquam Hispanos praeterea tale facinus fecisse, sed imperia saeva multa antea perpeffos. nos eam rem in medio relinquimus, De superiori coniuratione satis dictum.

Catilina, ubi eos, quos paulo ante memora-

ui, cōuenisse videt; tamen cum singulis multa sæpe egerat; tamē, in rem fore credens vniuersos appellare, & cohortari, in abditā partē ædium secessit; atque ibi, omnibus arbitris procul amotis, orationē huiuscemodi habuit.

Ni virtus, fidesque vestra satis spectata mihi foret: nequiquam opportuna res cessisset: spes magna dominationis in manibus frustra fuisset: neque, per ignauiam, aut vana ingenia, incerta pro certis caperem. sed, quia multis & magnis tempestatibus vos cognoui fortes, fidosque mihi: eo animus ausus est maximum, atque pulcherrimum facinus incipere: simul, quia vobis eadem, qua mihi, bona, malaque esse intellexi, nam idem velle, atque idem nolle, ea demum firma amicitia est. Sed ego, quam mento agitaui, omnes iam antea diuersi audistis. Ceterum mihi in dies magis animus accenditur, cum considero, qua conditio vita futura sit, nisi nosmetipsos vindicamus in libertatem, nam, postquam resp. in paucorum potentium ius, atque ditionem concessit, semper illis reges, tetrarcha vectigales esse: populi, nationes, stipendia pendere: ceteri omnes, strenui, boni, nobiles, atque ignobiles, vulgus fuimus, sine gratia, sine auctoritate, his obnoxij, quibus, si resp. valeret, formidini essemus. itaque omnis gratia, potentia, homines, diuitia apud illos sunt, aut ubi illi volunt: nobis reliquerunt pericula, repulsas, iudicia, egestatem, qua quousque tandem patiemini fortissimi viri? namque emori per virtutem prestat, quam vitam miseram, atque inhonestam, ubi aliena superbia ludibrio fueris, per dedecus amittere? Verum enim vero, pro deum atque hominum fidem, victoria in manu nobis est: viget etas, a-

animus uoluit. contra illis annis, atq. diuitijs,
 omnia consenserunt. tantummodo incæptu
 opus est: cetera res expedit. etenim quis mor-
 tuium, cui uirile ingenium est, tolerare po-
 test, illis diuitias superare, quas profundant
 in extruendo mari, & montibus coaquandis,
 nobis rem familiarem etiam ad necessaria de-
 offer illos binas, aut amplius domos continua-
 re; nobis lucem familiarem nusquam ullam
 offe? cum tabulas, signa, torumata emant,
 noua doruunt, alia ædificant: postremo om-
 nibus modis pecuniam trahunt, vexant: ta-
 men suauia lubricis diuitias suas vincere
 nequeunt. ac nobis est domus inopia, foris ad
 altendum; malares, spes multo asperior. de-
 nique quid reliqui habemus, præter miseram
 animam? Quia igitur expergisdimini? en illa,
 illa, quam saepe optastis, libertas; præterea
 diuitia, decus, gloria in oculis sita sunt. for-
 tunæ ea omnia uictoribus præmia posuit. res;
 tempus, pericula, egestas, belli spolia magni-
 fica, magis quam oratio mea, vos hortentur.
 uel imperatore, uel milite me utemini. neque
 animus, neque corpus à uobis aberit. hac ip-
 sa ut spero uobiscum una consul agam: nisi
 forte me animus fallit, & uos seruire magis,
 quam imperare, parati estis.

Postquam accepere ea homines, quibus
 mala abunde omnia erant, sed neque res, neq.
 spes bona uila: tamen illis, quietà mouere;
 magna merces uidebatur; tamē postulare ple-
 tiq; uti proponeret, quæ conditio belli foret
 quæ armis præmia pererēt: quid ubique opit,
 aut spei haberent. Tum Catilina polliceri ta-
 bulas nouas, proseriptionem incipienti, ma-
 gistratus, sacerdotia, rapinas, alia omnia, quæ
 bellum, atq. libido uictorum fert: præterea,

esse in Hispania citeriore Pisonem, in Mauri-
 tania cum exercitu. P. Sittium Nucerinũ, con-
 silij sui participes petere consulatum C. Anto-
 nium, quem sibi collegam fore speraret homi-
 nem & familiarem, & omnibus necessitudini-
 bus circumuentum: cum eo cõsulem se in- consci
 tium agendi facturum. Ad hoc maledictis in-
 crepabat omnis bonos: suorum vñquemque
 nominans, laudare, admonere alium egesta-
 tis, alium cupiditatis suæ, complures periculi,
 aut ignominie, multos victorie Sullanæ, quib-
 us ea prædæ fuerat. Postquam omnium ani-
 mos alacris videt; cohortatus, et petitionem
 suam curæ haberens, conuētum dimisit. Fue-
 re ea tempestate, qui dicerent, Catilinã, ora-
 tione habita, cum ad iusiurandam populares
 sceleris sui adigeret, humani corporis sangui-
 nem vino permixtum in pateris circumtulisse;
 inde, cum post exsecrationē omnes degusta-
 uissent, sicuti in sollemnibus sacris fieri con-
 sæuit, aperuisse consilium suum; atque eo di-
 citare fecisse, quo inter se magis fidi forent,
 alius alij tanti facinoris conscij. nonnulli ficta
 & hæc, & multa præterea existimabant ab ijs,
 qui Ciceronis inuidiam, quæ postea orta est,
 leniri credebat atrocitate sceleris eorũ qui pe-
 nas dederat. nobis ea res pro magnitudine pa-
 rum comperta est. Sed in ea coniuratione fuit
 Q. Curius, natus hand obsecuro loco, flagitij
 atq. facinoribus coopertus: quem censores se-
 natu probri gratia mouerant. huic homini nõ
 minor vanitas inerat, quam audacia. neq. reti-
 cere, quæ audierat, neq. suamet ipse scelera oc-
 cultare; proisus neq. dicere, neq. facere, quic-
 quam pensi habebat. erat ei cum Fulvia, mu-
 liere nobili, stupri vetus consuetudo. cui cum
 minus gratus esset, quod inopia minus largiri

poterat, repente glorians, maria, montisque polliceri, minari interdum ferro, ni sibi obnoxia foret: postremo, ferocius agitare, quā solitus erat. At Fulvia, insolentia Curij causa cognita, tale periculū reip. haud occultū habuit; sed sublato auctore, de Catilinae coniuratione, quæ quo modo audierat, cōpluribus narrauit. Ea res in primis studia hominum accendit ad consulatum mandandum M. Tullio Ciceroni. nāq. antea pleraq. nobilitas inuidia æstuabat, & quasi polius consulatū credebat, si eū, quamvis egregius, homo nouus adeptus foret. sed, ubi periculū aduenit, inuidia, atq. superbia posuere. Igitur, comitijs habitis, consules declarantur M. Tullius, & C. Antonius, quod factū primo populares cōiurationis concusserat, neq. tamen Catilinæ furor minuebatur: sed is dies plura agitare, arma per Italiā locis opportunis parare, pecuniā, suā, aut amicorum fide sumtā mutuat, fœdulas ad Mallinum quemdā portare, qui postea princeps suū belli faciūdi. Ea cēpestate plurimos cuiusq. generis homines adseruisse sibi dicitur, mulieres etiam aliquot, quæ primo ingētis sumptus stupro corporis tolerauerant: post, ubi ætas tantūmodo questui, neq. luxurię modum fecerat, æs alienum grande confluauerant. per eas se Catilina credebatur posse seruicia urbana sollicitare, urbē incendere, viros earū vel aduigere sibi, vel interficere. sed in his erat Sēpronia, quæ multa sepe virilis audacię facinora cōmiserat. hæc mulier genere atq. forma, præterea viro atque liberis satis fortunata fuit: litteris Græcis & Latinis doctas psallere, saltare elegantius, quā necesse est probat: multa alia, quæ instrumenta luxurię sunt, sed ei cariora semper omnia, quā decus, atque pudicitia fuit. pecuniæ, an famæ minus

parceret, haud facile discerneres; lubricine sic
 accēsa, vt sepius peteret viros, quam peteretur.
 sed ea sepe ante hac fidem prodiderat, creditū
 abiurauerat, cōdis cōscia fuerat, luxuria atq.
 inopia p̄ceps abierat. verū ingenū eius haud
 absurdum: posse versus facere; iocum moueres
 sermone vti vel modesto, vel molli vel proca-
 ci. prorsus multæ facetiæ, multusq. lepos ine-
 rat. His rebus comparatis, Catilina nihilo mi-
 nus in proximum annum consulatū petebat;
 sperans, si designatus foret, facile se ex volun-
 tate Antonio vlturum: neque interea quietus
 erat, sed omnibus modis insidias parabat Ci-
 ceroni. neq. illi tamen ad cauendum dolus, aut
 astutia deerant. namq. à principio consulatus
 sui, multa per Fuluiam pollicendo, effecerat, vt
 Q. Curius, de quo paulo ante memorauimus, cōsi-
 lia Catilinæ sibi proderet. ad hoc, collegā suū
 Antonium pactione provinciæ perpulerat, neq.
 contra rem p. sentiret: circū se p̄sidia amico-
 rum, atq. clientium occulte habebat. Postquam
 dies comitiorum venit, & Catilinæ neq. petitio,
 neq. insidia, quas consuli fecerat, prospere ces-
 sere; constituit bellum facere, & extrema om-
 nia experiri: quoniam, quæ occulte tentaue-
 rat, aspera, foedaq. euenerant. Igitur C. Mal-
 lium Fāsulas, atque in eam partem Etruriæ,
 Septimium quemdam Camertem in agrū Pi-
 ccenum, C. Iulium in Apuliam dimisit, p̄te-
 rea alium alio, quem vbiq. opportunū sibi fo-
 re credebat. interea Romę multa simul moliri:
 consuli insidias tendere; parare inēdia; oppor-
 tuna loca armatis hominibus obsidere; ipse, cū
 celo esse, ita aliōs iubere, hortari, vt semper
 intenti, paratiq. essent: dies, noctesq. festinare;
 vigilare, neq. insomnijs neq. labore fatigari.
 postremo, vbi multa agitati nihil procedit,

rur-

factus interposita nocte coniurationis princi-
 pes convocati per M. Porcium Leucam, ubi
 de ignavia eorum questus, docet se praesi-
 disse Mallum ad eam multitudinem, quam ad
 capiunda arma parauerat, et alios in alia loca
 opportuna, qui iniuncti de illi facerent loq. ad
 exercitum proficisci cupere, si prius Ciceronē
 oppressisset eum suis consilijs multum officere.
 Igitur, portentis ac dubitantibus ceteris, C.
 Cornelius, eques Romanus, operam suā polli-
 citus, & cum eo L. Vargunneius senator, consti-
 tuere ea nocte paulo post, cum armatis homi-
 nibus, sicuti salutatam intrare ad Ciceronem,
 & de improviso domi suae impetum confu-
 dere. Curis, ubi intellegit, quantum periculū
 consuli impēderet, propere per Fulvium Cice-
 ronem domū, qui parabatur, emittit. Ita illi ianua
 prohibita, tantum facinus frustra susceperant.
 Interea Mallus in Etruria plebem sollicitare,
 egestate simul, ac dolore iniurię, novarum re-
 rum cupida, quod Sullae dominatione, agros,
 bonaque omnia amitteret; praeterea, latrones
 cuiusq. generis, quorum in ea regione magna
 copia erat, nonnullos ex Sullanis colonis, qui-
 bus libido atque luxuria ex magnis rapinis
 nihil reliqui fecerant. Ea cum Ciceroni au-
 diarentur; ancipiti malo permotus, quod neq.
 urbem ab insidijs privato consilio longius tueri
 poterat, neque exercitus Malli quāvis, aut
 quo consilio foret, satis compertum habebat,
 rem ad senatum referre, iam antea vulgi re-
 moribus exagitatam. Itaque, quod plerumq.
 in atroci negotio solet, senatus decrevit, daret
 operam consulens, ne quid respublicae detrimenti
 caperet. ea potestas per senatum, more Roma-
 no, magistratui maxima permittitur, exerci-
 tum parare, bellum gerere, coeercere omnibus
 modis

modis sociis, atq. civis domis, militiarque inter-
 periti atque iudicium futurum habere. alie-
 ter, sine populi iussu, nulla eorum rerum con-
 sili ius est. Post paucos dies L. Semius senator
 in senatu litetas recitavit, quas Fufulus allatus
 sibi dicebat; in quibus scriptum erat, C. Mallium
 arma cepisse, cum magna multitudine ante
 diem vi. Kal. Nou. simul, id quod in tali re so-
 let, alij portenta atq. prodigia nuntiabant: alij
 conuentus fieri, arma portari, Caput, atque in
 Apulia servile bellum moveri. Igitur senatus
 decreto Q. Marcius Rex Fufulus, Q. Metellus
 Creticus in Apuliam, circumque ea loca missi:
 hi verique ad urbem imperatores erant impe-
 dici, ne triumpharent; calumnia paucorum, quib-
 us omnia honesta, atque inhonesta vendere
 mos erat. sed praetores Q. Pompeius Rufus Ca-
 pnam, Q. Metellus Celer in agrum Picenum
 hisque permixtum, uti pro tempore, atque pe-
 riculo exercitum compararent. ad hoc, si quia
 indicasset de coniuratione, quae contra rempu-
 blica erat, praemium, sesto libertatis & H. S. et
 libero impunitatem eius rei, & H. S. et itemque
 decerneretur, uti familiae gladiatoriae Capua, &
 in cetera municipia distribuerentur pro cuiusque
 opibus; Romae per totam urbem vigilae habere-
 rentur, eisque minores magistratus praesent.
 Quibus rebus permota ciuitas, atque immu-
 tata facies vrbis erat: ex summa laetitia, atq. la-
 sciua, quae diuturna quies pepererat, repente
 omnis tristitia inuasit. festinare, trepidare. ne-
 que loco, neque homini cuiquam satis crede-
 re: neque bellum gerere, neque pacem habere:
 suo quisque metu pericula metiri. ad hoc, mu-
 lieres, quibus pro reip. magnitudine belli ti-
 mor insolitus incescerat; afflictae sese; ma-
 nus supplices ad caelum tendere; miserari par-

nos liberos rogitare : omnia pauere : superbia,
 atque delicijs omissis, sibi patrieque diffidere.
 At Catilinæ crudelis animus eadem illa mo-
 uebat, tamen si præsidia parabantur : & ipse lege
 Plautia interrogatus orabat L. Paulum postre-
 mo, dissimulandi causa, & quasi sui expurgan-
 di, sicuti iurgio lacescitus foret, in senatum ve-
 nit. tum M. Tullius cōsul, siue præsentiam eius
 timens, siue ira commotus, orationem habuit
 luculentam, atque utilem reip. quam postea
 scriptam edidit. Sed ubi ille assedit, Catilinæ, ut
 erat paratus ad dissimulanda omnia, demisso
 vultu, voce supplici, postulare à patribus, ne
 quid de se temere crederetur : ea familia ortum,
 ita ab adolescentia vitam instituisse, ut omnia
 bona in spe haberet : ne existimarent, sibi pa-
 tricio homini, cuius ipsius, atque maiorum plu-
 rima beneficia in plebem R. essent, petita re-
 pub. opus esse : cum eam seruarèt M. Tullius,
 inquilinus ciuis urbis Romæ. ad hoc, malodi-
 cta alia cum adderet : obstreperet omnes ; ho-
 stem, atque partiticiam vocare. tum ille furi-
 bandus : *Quoniam quidem circumuentus, in-*
quit, ab inimicis præceptum agor in ceu diuitem
ruina exstinguam. Deinde ex curia domum
 proripuit ibi multa secum ipse voluētis, quod
 neque insidiae consuli proponebant, & ab in-
 cendio intelligebat urbem vigilijs munitam,
 optimum factu credens exercitum augere,
 ac prius, quàm legiones scriberentur, multa ante
 capere quæ bello vsui foret, nocte intempesta
 cum paucis in Malliana castra profectus est, sed
 Cethego, atque Lentulo, ceterisque, quorū co-
 gnouerat promptam audaciam, mandat, quibus
 rebus possent, opes factionis confirmant, insi-
 dias consuli maturent : eadem, incendia, alia-
 que belli facinora parent : sese propediem cum

magno exercitu ad urbem accessurum. Dum hæc Romæ geruntur, C. Mallius ex suo numero legatos ad Q. Marcium Regem mittit, cum mandatis huiusmodi:

Deus, hominesque testamur, imperator, nos arma neque, cæsa patriam cepisse; neque, quo periculum alijs faceremus, sed uti corpora nostra ab iniuriis tua forent: qui miseri, egentes, violentia atque crudelitate feneratorum, plerique patria, sed omnes fama, atque fortunis expertes sumus: neque, cuiquam nostrum licuit, more maiorum, lege uti, neque, amisso patrimonio, corpus liberum habere: tanta sanctorum feneratorum, atque prætoris fuit. sæpe maiores vestrum misericordiam plebi R. decretis suis inopia eius opitulati sunt ac nonissimum, memoria nostra, propter magnitudinem aris alieni, volentibus omnibus bonis, argenteum are solutum est. sæpe ipsa plebes, aut dominandi studio permota, aut superbia magistratum armata, à patribus secessit. at nos non imperium, neque divitiarum petimus: quarum rerum causa, bella, atque certamina omnia inter mortalis sunt: sed libertatem, quam nemo bonus, nisi cum animo simul amittit. Te, atque senatum obtestamur, consulatque miseris civibus, legis presidium, quod iniquitatem prætoris eripuit, restituatis: neque nobis eam necessitudinem imponatis, ut queramus, quomodo modo, maximo vobis sanguinem nostrum, peramus.

Ad hæc, Q. Marcus respondit: si quid ab senatu potere vellent, ab armis discedant, Romam supplices proficiant: ita misericordia atque mansuetudine senatum, populumque Romanum semper fuisse, ut ne impetrare ab eo frustra auxilium petiverit. At Catilina ex timore plerisque consulatibus, pariter ea optumum cuique litte-

ras

res mittit: sed, falsis criminibus circumgessum, quoniam factioni inimicorum resistere nequino sit, fortunæ cedere, Massiliam in exilium proficisci: non quo sibi tanti sceleris conscius esset; sed ut resp. quies foret; ne ex sua contentione seditio oriretur. Ab his longe diuersas litteras Q. Catulus in senatū recitauit: quas sibi nomine Catilinæ redditas dicebat. parum exemplum infra scriptum est.

L. Catilina Q. Catulo S. Egregia tuas fides, res agnita, grata mihi, magna in meis periculis, fiduciam commendationi meæ tribuit. quæ obrem defensionem in consilio nouo non statui parare: satisfactionem ex nulla conscientia de culpa proponere desinui: qua mediis fides licet uera mecum recognoscas. Iniuriæ, contumelijsque conceitatus, quod, frustra laboris industriæque meæ priuatus, statum dignitatis non obtinebam, publicam miserationem causam pro mea consuetudine suscepi: non, quin ac alienum meis nominibus ex possessionibus soluere possem: cum alijs nominibus liberalitas Aulæ Orestillæ, suis, filiaque copijs persolueret: sed, quod non dignos homines honore honestas uidebam, meq. falsa suspiciōe alienarum esse sentiebam; hoc nomine facit honestas pro meo casu spes reliqua dignitatis conseruanda sum securus. Plura cum scribere uellem, nunciatum est mihi uiam parari: nunc Orestillam tibi commendo, tuaq. fidei trado. eam ab iniuria defendas; per liberos tuos rogatus. haucro,

Sed ipse, paucos dies commoratus apud C. Flaminiū in agro Reatino, dum uiciniam antea sollicitatam armis exornat, cum falsoribus, atque alijs imperij insignibus in castra ad Mallium contendit. Hæc ubi Romæ comperita sunt, senatus Catilinam, & Mallium hostes

hæc iudicat secretæ multitudini: diem signavit, arce quam liceret sine fraude ab armis discedere, præter æorum capitalium condempnatis. præterea, descendit, ut consules delictum haberent; Antoniæ cum exercitu Catilinam persequi maret; Cicerò ubi præsidio sit. Ea tempestate mihi imperium populi Romani multo maiusque miserabile visum est: cum dum ad occasum ab ortu solis omnia domata acris pararet, domi otium, atque diuitiæ, quæ primæ mortales putant, affluerent; fucæ tamen cives, qui seque, semperque publicam oblitis animis perditum iocis. neque, diobus sanari decessis, ex tanta multitudine, neque precibus inductus coniurationem pacifecerat, neque ex castris Catilinae quisquam omnium discesserat, tantis morbi, atque vi tæbes plerisque civium animis invaserat. neque sortum illis aliena mens erat, qui consilij coniurationis fuerant, sed omnino cuncta plebes, omnium rerum studio, Catilinæ incepta probabat. id adeo more suo videbatur facere, nam semper in civitate, quibus opes nullæ sunt, bonis invident, malos exollunt, vetera odere, nova exoptant: odio suarum rerum mutari omnia student: ruga, atque seditionibus sine cura eluntur: quoniam agestas facile habetur, sine damno. Sed urbana plebes ea vero præceps ierant multis de causis. Primum omnium, qui ubique probro, atque penulentiæ maxime præstabant; item alij, per dedecora, patrimonij amissis, postremo omnes, quos flagitium, aut facinus domo expulerat, hi Romam, sicuti in sentinam, confluxerant. deo multi, memores Sullæ victoriæ, quod ex gregariis militibus alios senatores videbant, alios ita divites, et regio victu, atque cultu, utatem agerent, sibi quisque

quique, si in armis foret; ex victoria talia sperabat. præterea iuuentus, quæ in agris maximum mercede inopiam tolerauerat, priuatis atque publicis largitionibus exorta, urbanum otium ingrato labori prætulerat. eos, atque alios omnis malum publicum alebat: quo minus mirandum est, homines egentis, malis moribus, maxima spe, reip. iuxta ac sibi consuluisse. præterea quorum, victoria Suble, parentes proscripti, bona crepta, ius liberatis imminutum erat, haud sane alio animo belli euentum expectabant. ad hoc, quorumque aliarum, atque senatus, partium erant, conturbari temp. quam minus valere ipsi malebant. id adeo malum multos post annos in ciuitatem reuerterat. Nā postquam Cn. Pompeio, & M. Crasso coff. tribunitia potestas restituta est; homines adolēscētes, summam potestatem nacti, quibus ætas, animusque ferox erat, coepere, senatum criminando, plebem exagitare; dein largiundo, atque pollicitando magis incendere; ita ipsi clari, potētiæque fieri. contra eos summa ope nitebatur pleraque nobilitas, senatus sub specie, pro sua magnitudine. namque uti paucis verum absolquam, per illa tempora quicumq. temp. pub. agitauiere, honestis nominibus; alij, sicuti iura populi defenderent, pars, quo senatus auctoritas maxima foret, bonū publicū simulantes, pro sua quisq. potentia certabant: neque illis modestia, neque modus contentiōis erat: utrique victoriam crudeliter exercebant, Sed, postquam Cn. Pompeius ad bellum maritimum, atque Mithridaticum missus est; plebis opes imminutæ, paucorum potentia creuit. hi magistratus, prouincias, aliæque omnia tenere ipsi innoxij, florentes, sine metu ætatem agere, ce-

cerosque iudicijs terrere , quo plebem in magistratu placidus tractarent . Sed vbi primum dubijs rebus nouandis spes oblata est , vetus certamen animos eorum arrexit. quod si primo proelio Catilina superior, aut æqua manu discessisset ; profecto magna clades, atq. calamitas temp. oppressisset ; neq. illis, qui victoriam adepti foret, diutius ea vti licuisset ; quin defessis & exsanguibus, qui plus posset, imperium atq. libertatem extorqueret ; Fuere tamen extra coniurationem complures , qui ad Catilinam initio profecti sunt. in his erat Fuluius , senatoris filius : quem retractum ex itinere parens necari iussit . Iisdem temporibus Romæ Lentulus , sicuti Catilina præceperat , quoscumque moribus , aut fortuna nouis rebus idoneos credebat, aut per se , aut per alios sollicitabat ; neq. solum ciues , sed cuiuscumque modi genus hominum , quod modo vsui bello foret . Igitur P. Umbreno cuidam negotium dat , vti legatos Allobrogum requirat ; eosque, si possit , impellat ad societatem belli, existumans publice, priuatimq. ære alieno oppressos , præterea quod naturæ gens Gallica bellicosa esset, facile ad tale consilium adduci posse . Umbrenus , quod in Gallia negotiatus erat , plerisq. principibus ciuitatum notus erat, atq. eos nouerat : itaq. sine mora, vbi primum legatos in foro conspexit , percunctatus pauca de statu ciuitatis , & quasi dolens eius casum , requirere coepit , quem exitum tantis malis sperarent. Postquam illos videt queri de avaritia magistratum , accusare senatum , quod in eo auxilij nihil esset ; miserijs suis remedium mortem expectare : *At ego, inquit , vobis , si modo vivi esse vultis , rationem ostendam, qua tanta mala ista effu-*

giatis. Hæc ubi dixit, Allobroges, in spem maximam adducti, Vmbrenum orare, ut si misereretur: nihil tam asperum, neq. tam difficile esse quod non cupidi sume facturi essent, dum ea res civitatem ære alieno liberaret. Ille eos in domum D. Bruti perducit, quod foro propinqua erat, neq. aliena consilij; propter Semproniam. nam tum Brutus ab Roma aberat. Præterea Gabinium accessit, quo maior auctoritas sermoni inesset. eo præsentem coniurationem aperit: nominat socios, præterea multos cuiusque generis innoxios; quo legis animus amplior esset: dein eos, pollicitos operam suam, domum dimittit. Sed Allobroges diu in incertum habuere, quidnam consilij caperent. In altera parte erat æs alienum, studium belli, magna merces in spe victoriæ: at in altera maiores opes, tuta consilia, pro incerta spe certa præmia. Hæc illis volentibus, tandem vicit fortuna reip. Itaq. Q. Fabio Sangæ, cuius potrociniò civitas plurimum utebatur, rem omnem, uti cognouerant, aperit. Cicero, per Sangam consilio cognito, legis præcepit, ut studium coniurationis vehementer simulent; ceteros adeant; bene polliceantur: dentq. operam, ut eos quam maxime manifestos habeant. Iisdem fere temporibus, in Gallia citeriore, atq. vltiore, item in agro Piceno, Bruttio, Apulia motus erat. Namq. illi, quos ante Catilina dimiserat, inconsulte, ac veluti per dementiam cuncta simul agere: nocturnis consilijs, armorum, atq. telorum portationibus, festinando, agitando omnia, plus timoris, quam periculi effecerant. Ex eo numero complures Q. Metellus Celer prætor, ex socijs causa cognita, in vincula coniecerat; item in citerio-

de Gallia C. Murena; qui ei provincie lega-
 tus præerat. At Romæ Lentulus cum cæte-
 ris, qui principes coniurationis erant, paratis,
 vi videbatur, magnis copijs, constituerat, uti,
 cum Catilina in agrum Fæfulanum cum exer-
 citu venisset, L. Bestia tribunus pl. concio-
 ne habita, quæreretur de actionibus Cicero-
 nis, bellique gravissimi invidiam utrimo con-
 suli imponeret: eo signo, proxima nocte cæ-
 tera multitudo coniurationis suum quisque
 negotium exequeretur. Sed ea diuisa hoc
 modo dicebantur: Statilius, & Gabinus vi-
 cam magna manu duodecim simul opportu-
 na loca urbis incenderent, quo tumultu fa-
 ciliores aditus ad consulem, ceterosque, qui-
 bus insidiæ parabantur, fieret: Cethegus Ci-
 ceronis ianuam obsideret, eumque vi aggredie-
 retur, alius autem aliam, sed filij familiarum,
 quorum ex nobilitate maxima pars erat, pa-
 rentes interficerent: simul, cæde, & incendio
 perculsis omnibus, ad Catilinam erumperent.
 Inter hæc parata, atque decreta, Cethegus
 semper querebatur de ignavia sociorum: il-
 los, dubitando, & dies prolatando, magnas
 opportunitates corrumpere: facto, non con-
 sulto, in tali periculo opus esse: seque, si pauci
 adiuarent, languentibus alijs, impetum in
 curiam facturum. natura ferox, vehemens,
 manu promptus erat: maximum bonum in
 celeritate putabat. Sed Allobroges ex præce-
 pto Ciceronis per Gabinium ceteros conue-
 niunt: ab Lentulo, Cethego, Statilio, item
 Cassio postulant iusiurandum, quod signa-
 tum ad civis perferant: aliter haud facile eos
 ad tantum negotium impelli posse. ceteri ni-
 hil suspicantes dant: Cassius semper breui
 venturum pollicetur, ac paulo ante legatos

ex vrbe proficiscitur . Lentulus cum his T. Volturtium quemdam Crotoniensem mittit; vt Allobroges , prius quam domum pergerent cū Catilina , data atq. accepta fide, societatem confirmarent . ipse Volturtio litteras ad Catilinam dat: quarum exemplum infra scriptum est :

Qui sis , ex eo , quem ad te misi , cognosces . Fac cogites , in quanta calamitate sis , & meminoris , te virum esse : consideres , quid tua rationes postulent ; auxilium petas ab omnibus , etiam ab infamis .

Ad hoc , mandata verbis dat : cum ab senatu hostis iudicatus sit, quo consilio seruitia repudiet : in vrbe parata esse , quæ iusserit : ne cunctetur ipse propius accedere. His rebus ita actis , constituta nocte , qua proficiscerentur , Cicero , per legatos cuncta edoctus , L. Valerio Flacco , & C. Pomptino prætoribus imperat , vt in ponte Muluio per insidias Allobrogum comitatus deprehendant: rem omnem aperit , cuius gratia mittebantur: cetera, vti factu opus sit , ita agant . Homines militares , sine tumultu præsidij collocatis , sicuti præceptum erat , occulte pontem obsident . Postquam ad id loci legati cum Volturtio venere , simul vtrinq. clamor exortus est : Galli , cito cognito consilio , sine mora prætoribus se tradunt. Volturtius primo , cohortatus ceteros , gladio se à multitudine defendit ; dein , vbi à legatis desertus est, multa prius de salute sua Pomptinum obtestatus , quod ei notus erat , postremo timidus , ac vitæ diffidens , velut hostibus , sese prætoribus dedit . Quibus rebus confectis , omnia propere per nuncios consuli declarantur : ac illum ingens cura atq. læticia simul occupauere. *con-*

iura-

iuratione patefacta, ciuitatem periculis ereptam esse: porro autem anxius erat, in maximo scelere tantis ciuibus deprehensis, quid facto opus esset; poenam illorum sibi oneri, impunitatem perdundæ reip. fore. igitur confirmato animo, vocari ad sese iubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, itemque Ceparium Terracinensem; qui in Apuliam ad concitanda seruitia proficisci parabat. ceteri sine mora veniunt. Ceparius, paulo ante domo egressus, cognito indicio, ex urbe profugerat. Consul Lentulum, quod prætor erat, ipse manu tenens in senatum perducit; reliquos cum custodibus in ædem Concordiæ venire iubet. eo senatum aduocat, magnaq. frequentia eius ordinis Volturtium cum legatis introducit: Flaccum prætorem scriinium cum litteris, quas à legatis acceperat, eodem adferre iubet. Volturtius interrogatus de itinere, de litteris, postremo quid, aut qua de causa, consilij habuisset; primo fingere alia omnia, dissimulare de coniuratione; post, ubi fide publica dicere iussus est, omnia, uti gesta erant, aperit: se paucis ante diebus à Gabinio, & Cepario socium assecitum: nihil amplius scire, quam legatos: tantummodo audire solitum ex Gabinio, P. Autronium, Ser. Sullam, L. Vargunteium, multos præterea in ea coniuratione esse. eadem Galli fatentur: at Lentulum dissimulantem coarguunt, præter litteras, sermonibus, quos ille habere solitus erat, ex libris Sibyllinis, regnum Romæ tribus Cornelijis portendi: Cinna, atq. Sullam antea se tertium esse, cui fatum foret. urbis potiri; præterea, ab incenso Capitolio illum esse vigesimum annum, quem sæpe ex prodigijs haruspices respondissent bello civili cruen-

tum fore. Igitur, perfectis litteris, cum prius omnes signa sua cognouissent, senatus decrevit, ut, abdicato magistratu, Lentulus, itemque ceteri in liberis custodijs haberentur. itaque Lentulus. P. Lentulo Spiotheri, qui tum ædilis erat, Cethegus Q. Cornificius, Scatilius C. Cæsari, Gabinus M. Crasso, Ceparius (nam is paulo ante ex fuga retractus erat) Cn. Terentio senatori traduntur. Interea plebes, coniuratione patefacta, quæ primo cupida rerum nouarum nimis bello fauebat, mutata mente Catilinæ consilia execrari, Ciceronem ad caelum tollere, velut ex seruitute erepta, gaudium atque lætitiā agitabat. Namque alia belli facinora prædæ magis, quam detrimento fore, incendium vero crudele, immoderatum, ac sibi maxime calamitosum putabat; quippe cui omnes copiae in usu quotidiano, & cultu corporis erant. Post eundem quidam L. Tarquinius ad senatum adductus erat: quem, ad Catilinam proficiscentem, ex itinere retractum aiebant. Is cum se diceret de coniuratione indicaturum, si fides publica data esset; iussus à consule, quæ sciret, edicere, eadem fere; quæ Volturtius, de paratis incendijs; de cæde honorum, de itinere hostium, senatum edocet: præterea, se missum à M. Crasso, qui Catilinæ nunciaret, de eum Lentulus, & Cethegus, alijque ex coniuratione deprehensi terrent: eoque magis properaret ad urbem accedere, quo & ceterorum animos reficeret, & illi facilius è periculo eriperentur. Sed, ubi Tarquinius Crassum nominauit, hominem nobilem, maximis diuitijs, summa potentia: alij rem incredibilem ratipates, antequam verum existimabant, tamen, quia in tali tempore tanta vis hominis ma-

gis leniunda, quam exagitanda, videbatur; plerique Crasso ex negotiis priuatis obnoxij, conclamant, indicem falsum esse: deque ea re postulant uti referatur. Itaque, Cicerone consulente, frequens senatus decernit, Tarquinij indicium falsum videri, eumque in vinculis retinendum: neque amplius potestatem faciundam, nisi de ea indicaret, cuius consilio tantam rem esset mentitus. Erant eo tempore, qui existumarent, indicium illud à P. Autronio machinatum; quo facilius, appellato Crasso, per societatem periculi reliquos illius potentia tegeret. Alij Tarquinium à Cicerone immissum aiebant, ne Crassus, more suo, suscepto malorum patrocinio, temp. conturbaret. Ipsum Crassum ego postea prædicantem audiui, tantam illam contumeliam sibi ab Cicerone impositam. Sed iisdem temporibus Q. Catulus, & C. Piso neque gratia, neque precibus, neque precio Ciceronem impellere quinuere, uti per Allobroges, aut alium indicem G. Caesar falso nominaretur. Nam uterque cum illo grauis inimicitias exercebant; Piso, oppugnatus in iudicio repetundarum, propter cuiusdam transpadani supplicium iniustum; Catulus, ex petitione pontificatus odio incensus; quod, extrema ætate, maximis honoribus usus, ab adolescentulo Cesare victus discesserat. Res autem opportuna videbatur; quod is, priuatim egregia liberalitate, publice maximis muneribus, grandem pecuniam debebat. Sed ubi consulem ad tantum facinus impellere nequeunt, ipsi singillatim circumeundo, atque ementiendo quæ se ex Volturtio, aut Allobrogibus audisse dicerent, magnam illi inuidiam confluauerant; usque adeo, ut non nulli equites R. qui præsidij causa

cum telis erant circum ædem Concordiæ , seu periculi magnitudine , seu animi mobilitate impulsæ , quo studium suum in remp. clarius esset , egredienti ex senatu Cæsari gladio minitarentur . Dum hæc in senatu aguntur , & dum legatis Allobrogum , & T. Volturcio , comprobato eorum iudicio , præmia decernuntur: liberti , & pauci ex clientibus Lentuli , diuersis itineribus , opifices , atq. seruitia in vicis ad eum eripiendum sollicitabant : partim exquirebant duces multitudinum , qui precio rempub. vexare soliti erant. Cethegus autem per nuncios familiã , atq. libertos suos, lectos, & exercitatos in audaciam, orabat, uti , grege facto , cum telis ad sese irumperent . Consul , ubi ea parari cognouit , dispositis præsijs, uti res atq. tempus monebat, conuocato senatu refert , quid de his fieri placeat, qui in custodiam traditi erant. sed eos paulo ante frequens senatus indicauerat contra remp. fecisse . tum D. Iunius Silanus, primus sententiam rogatus , quod eo tempore consul designatus erat, de his, qui in custodijs tenebantur, & præterea de L. Cassio, P. Furio, P. Umbreno, Q. Annio, si deprehensi forent , supplicium sumendum decreuerat. isq. postea, permotus oratione C. Cæsaris, pedibus in sententiam Ti. Neronis iturum se dixerat , quod de ea re , præsijs abditis , referendum censuerat. Sed Cæsar, ubi ad eum ventum est, rogatus sententiam à consule, huiuscemodi verba locutus est.

Omnes homines, P. C. qui de rebus dubijs consultant, ab odio, amicitia, ira, atq. misericordia vacuos esse decet. haud facile animus verum prouidet, ubi illa officiant, neq. quisquam omnium libidini simul & vsui paruit.

ubi intenderis ingenium, valet . si lubido possidet, ea dominatur; animus nihil valet . Magna mihi copia est memorandi P. C. qui reges, aut qui populi, ira, aut misericordia impulsæ, male consuluerint : sed ea malo dicere, quæ maiores nostri contra lubidinem animi sui, recte atq. ordine fecere . Bello Macedonico, quod cum rege Perse gessimus, Rhodiorum ciuitas, magna, atq. magnifica, quæ populi R. opibus creuerat, infida, atq. aduersa nobis fuit : sed postquam, bello confecto, de Rhodijs consultum est, maiores nostri, ne quis diuitiarum magis, quam iniuria bellum incipiam dicere, impunitos eos dimisere . item bellis Punicis omnibus, cum sæpe Carthaginienses & in pace, & per inducias multa nefanda facinora fecissent, numquam ipsi per occasionem talia fecere : magis, quod se dignum foret, quam quod in illos iure fieri posset, quarobam . Hoc item vobis providendum est P. C. ne plus valeat apud vos P. Lentulus, & ceterorum scelus, quam vestra dignitas; neui magis ira vestra, quam fama, consulatis . Nam si digna poena pro factis eorum reperitur, nouum consilium approbo : sin magnitudo sceleris omnium ingenia exsuperat : his videntur censeo, quæ legibus comparata sunt . Plebique eorum, qui ante me sententias dixerunt, compescere atq. magnifice casum resp. miserati sunt : quæ belli scuitia esset, quæ vittis acciderent, enumerare, rapi virgines, pueros; diuelli liberos à parentum complexu; matres familiarum pati, quæ victoribus collibuisse, fama, atque domos expoliari eadem, incendiis fieri : postremo armis, raderibus, cruore, atque luctu omnia compleri . Sed, per deos immortales, quo illa oratio pertinuit ? an, uti vos infestos coniurationi faceret scilicet, quæ

res tanta, atque tam atrox non permouit, cum
 oratio accendat. Non ita est: neque cuiquam
 mortalium iniuria sua parua videntur: mul-
 ti eas grauius equa habuere, sed alia alijs li-
 centia est, P. C. qui demissi in obscuro vitam
 agunt, si quid iracundia delinquere, pauci
 sciunt infamia, atque fortuna eorum pares sunt:
 qui, magno imperio praeiisti, in excelso aetate
 agunt, eorum facta cuncti mortales nouere.
 Ita in maxima fortuna minima licentia est,
 neque studere, neque odisse, sed minime ira-
 sci decet. Qua apud alios iracundia dicitur,
 ea in imperio superbia, atq. crudelitas appel-
 latur. Equidem ego sic existumo, P. C. omnis
 cruciatus minores, quam facinora illorum, ef-
 fe. sed pleriq. mortales postrema meminere; &
 in hominibus impijs, scelera eorum obliui, de
 poena differunt, si ea paulo seuerior fuerit. D.
 Silanum, virum fortem atq. strenuum, certe
 scio, qua dixerit, studio reip. dixisse, neq. illum
 in tanta re gratiam, aut inimicitias exercere,
 eos mores, eamq. modestiam viri cognoui. Ve-
 ram sententia eius mihi non crudelis, (quid
 enim in talis homines crudele fieri potest?) sed
 aliena à rep. nostra videtur. Nam profecto aut
 motus, aut iniuria te subegit, Silane, consulem
 designatum, genus poena nouum decernere. De
 timore, superuacaneum est differere, cum pra-
 sentis diligentia clarissimi viri consulis, tanta
 praesidia sint in armis. De poena, possum equi-
 dem dicere id quod res habet in laetitia, atque
 miserijs, mortem arumq. requiem, non cru-
 ciatum, esse; eam cuncta mortalium mala dis-
 soluere: ultra neque cura, neque gaudio locum
 esse. Sed, per deos immortalis, quam abram in
 sententiam non addidisti, uti prius verbera-
 bus in eos animadverteretur? an, quia lex

Fortis erat: ut alia legeritem condempnatis
 civibus non animam eripere, sed exilium per-
 mittere videretur. an quia gravius est verberari,
 quam noceri? quid autem acerbum, aut mi-
 nus grave est in homines tanti facinorae con-
 sistere? sed, quia lenius est, qui conatus in mi-
 nore negotio legem observare, cum eam in ma-
 iore neglexeris. de enim quis reprehendas, quod
 in patricio de populi decreto videris transgredi,
 facinus; cuius libido gentibus moderatur. illis
 merito accedat, quidquid enervetur: ceterum
 vos P. C. quid in alios statueris, considerate.
 omnia mala exempla ex bonis inijs orta sunt
 sed, ubi imperium ad ignavos, aut minus bonos
 pervenit; novam illam exemplam ab dignis, &
 idoneis ad indignos, & non idoneos transfer-
 tur. Lacedaemonij, devictis Aethiensiibus, tri-
 ginta viros imponere, qui remp. tractarent.
 His primo capere pessimum aut quicquid, & omni-
 bus iniussim indemnatum necare, eo populus
 laetari, & merito dicere fieri post, ubi paulla-
 tum licentia crevit; iuxta bonos, & malos lubi-
 dinose interficere, ceteros metu terrere, in ci-
 vibus servare oppressa, solita latitia gravi-
 penas dedit. Nostra memoria victor Sulla, cum
 Damasippum, & alios huiusmodi, qui malo-
 rum creverant, ingulare iussit, quis non facti-
 lus laudabunt homines sceleratos, & facinorosos,
 qui seditionibus remp. exagitaverant, merito
 noceri aiebant? Sed ea res magna iniuriam
 cladis fuit. Namque, uti quicunque domum, aut
 villam, postremo aut vas, aut vestimentum
 alicuius concupiuerat, datus operam, ut is in
 proscriptionum numero esset. Ita illi, quibus
 Damasippo mors latitia fuerat, paulo post
 esse traherantur: neque prius fuit ingulando
 fuit, quam Sulla omnis fuit diutius expletus.

Atq. ego hoc non in M. Tullio, neq. his temporibus vereor. Sed in magna civitate multa & varia ingenia sunt. potest alio tempore, alio consule, cui item exercitus in manu sit, falsum aliquid pro vero credi. Vbi hoc exemplo, per senatus decretum, consul gladium eduxerit: quis illi finem statuat, aut quis moderabitur? Maiores nostri P. C. neq. consilij, naq. audacia unquam eguere: neq. superbia abstibat, quo minus instituta aliena, si modo proba erant, imitarentur. Anna atq. tela militaria ab Samnitibus, insignia magistratum ab Tuscis pleraque sumserunt: postremo, quod ubique apud socios, aut hostis, idoneum videbatur, cum summo studio domi exsequebantur: imitari, quam invidere bonis, malebant. Sed eodem illo tempore Gracia morem imitatis, verbaribus animaduvertebant in civis, de condemnatis summum supplicium sumebant. Postquam respub. adolevit, & multitudine civium factiones valere, circumveniri innocentes, alia huiusmodi fieri cœpere: tunc lex Porcia, aliæque leges paratae sunt: quibus legibus exsilium damnatis permissum est. Hanc ego causam P. C. quo minus consilium novum capiamus, imprimis magnam puto. Profecto viris, atque sapientia maior in illis fuit, qui ex parvis opibus tantum imperium fecere, quam in nobis, qui ea bene parata vix retinemus. Placet igitur eos dimitti, & augeri exercitum Catilinæ minime: sed ita censeo; publicandas eorum pecunias ipsos in vinculis habendos per municipia, quæ maxime opibus valent: ne quis de his postea ad senatum referat, neve cum populo agat: qui aliter facerit, senatum existimare: cum cœra temp. & salutē omnium facturum.

Postquam Cæsar dicendi finem fecit ceteri verbo,

BELLVM CATILINARIVM. 37

verbo, alius alij varie assentiebantur : at M. Porcius Cato, rogatus sententiam, huiusce-
modi orationem habuit.

*Longe mihi alia mens est P. C. cum res, atq.
pericula nostra considero, & cum sententias
non nullorum mecum ipse reposito. illi mihi dis-
seruisse videntur de pena eorum, qui patria,
parentibus, aris, atq. facis suis bellum parave-
re. res autem monet, cauere ab illis magis,
quam, quid in illos statuamus, consultare.
Nam cetera maleficia tum persequare, ubi fa-
cta sunt : hoc, nisi prouideris, ne accidas ; ubi
euenit, frustra iudicia implores. Capta urbe,
nihil sit reliqui victis. Sed, per deos immor-
talis ; vos ego appello, qui semper domos, villas,
signa, tabulas vestras pluris, quam temp. fecer-
itis : si ista, cuiuscumque modi sint, quæ am-
plexamini, retinere, si voluptatibus vestris
ocium præbere vultis : expergiscimini aliquan-
do, & capeffite temp. Non agitur de vœtigali-
bus, non de feciorum iniurijs : libertas, & ani-
ma nostra in dubio est. Sæpenumero P. C. multa
verba in hoc ordine feci : sæpe de luxuria, atq.
auaritia nostrorum ciuium questus sum : mul-
tosque mortalis ea causa aduersos habeo : qui
mihi, atque animo meo nullius umquam de-
lictæ gratiam fecissem, haud facila alterius lar-
bidini malefacta condonabam. sed, ea tamen est
vos parui pendebatis : tamen resp. firma erat &
opulencia negligentiam tolerabat. Nunc vero
non id agitur, bonis ne, an malis moribus vina-
tus : neque, quantum, aut quam magnificum
imperium populi R. sit ; sed, hæc cuiuscumque
modi videntur, nostra, an, nobiscum una, ho-
stium futura sint. Hic mihi quisquam inasue-
tudinem, & misericordiam nominatiam pri-
detur equidem nos vera rerum vocabula amisi-
mus.*

nous. quia, bona aliena largiri liberalitas, ma-
 larum rerum audacia, fortitudo nascitur; eo
 resp. in extremo sita est. Sint sane, quoniam ita
 se mores habent, liberales ex facierum fortu-
 nis: sint misericordes in furibus atrox: ne illi
 sanguinem nostrum largiantur: & cum pau-
 cis sceleratis parcant, bonos omnis perditum
 eant. Bene, & compote C. Caesar paulo ante
 in hoc ordine de vita, & morte differens, credo
 falsa existimans ea, qua de inferis memoran-
 tur, diverso itinere malos à bonis loca terra,
 inculta, foeda, atq. formidolosa habere itaq.
 censuit, pecunias eorum publicandas, ipsos per
 municipia in custodijs habendas: videlicet, ne
 si Roma sint, aut à popularibus conuentionibus,
 aut à multitudine conducti, per vim eripian-
 tur. Quasi vero malis atq. sceleratis mira in modo
 in urbe, & non per totam Italiam, sunt: nec
 memibi plus possit audacia, ubi ad defenden-
 dum spes minores sunt. Quare vixim equi-
 dum hoc consilium est, se periculum ex illis me-
 uit. si in tanto omniū metu, solam non time-
 re magis refert, me mihi, atque vobis timere.
 Quare cum de P. Lentulo, ceterisq. sceleratis:
 pro certo habeo, vos simul de exercitu Cati-
 linæ, & de omnibus coniuratis decernere,
 quanto vos attentius ex agitorum inter illis ani-
 mas infirmior erit, si paululum modo vos lau-
 guere viderint: iam omnes feroces auerunt.
 Nolite existimare, maiores nostros armis rep-
 ex parua magnam fecisse. Si ita res esset, multo
 pulcherrimum cum nos haberemus. quippe
 sociorum, atq. ciuium, prater ea armorum, atq.
 equorum maior copia vobis, quam illis, est. Sed
 alia fuere, qua illos magnos facere: qui nobis
 nulla sunt: domi industria, foris instans impe-
 rimus: animus in consulenda liber, neq. delictis,
 neq.

BELLVM CATILINARIVM. 39

neq. libidini obnoxius. Pro his nos habemus
luxuriam, atq. auaritiam: publice egestatem,
privatim opulentiam: laudamus divitias, se-
quimur inertiam: inter bonos, & malos di-
scrimen nullam: omnia virtutis premia ambi-
tio possidet. Neq. mirum: ubi vos separatim sibi
quisque consilium capitis, ubi dami voluptati-
bus, hic pecunia, atq. gratia servitis, eo fit, ut
impetus fiat in vacuam remp. Sed ego hac omit-
to: Coniuravere cives nobilissimi patriam in-
cendere, Gallorum gentem, infestissimam no-
mini Romano, ad bellum arcessunt: dux hostium
cum exercitu supra caput est. Vos cuncti animi
etiam nunc, & dubitatis, quid intra mœnia
deprehenfis hostibus, faciatis? Misereamini,
civeseq. Deliquere homines adolescentuli per
ambitionem: atq. etiam armatos divitatis.
ne ista vobis mansuetudo, & misericordia, si
illi arma ceperint, in miseriam vertat. Scitis
cet res ipsa aspera est: sed vos non timetis eam,
immo vero maxime: sed inertia, & mollitia
animi, alius alium exspectantes, cunctamini,
videlicet dijs immortalibus confisi, qui hanc
remp. in maximis saepe periculis servavere. Nū-
quid votis, neq. supplicij muliebribus auxilia deorū
parantur, vigilando, agendo, bene consulendo:
prosperè omnia cedunt, ubi secordia rata, atque
ignavi tradideris: nequiquam deos implever.
irati, infestiq. sunt. Apud maiores nostros A.
Manlius Torquatus bello Gallico filium suum
quod is contra imperium in hostem pugnaverat,
nec ari iussis atq. ille egregius adolescens immo-
derata fortitudinis morte pœnas dedit. Vos, de
crudelissimis parricidis quid statueris, cun-
ctamini: videlicet vita cetera eorum huic sce-
lari obstat. Verum paritè dignitatē Lentuli, si
ipse pudicitia, si fama sua, si dijs, aut homi-
nibus

nibus umquam ullis pepercit. Ignoscite Cethegi adolescentia, nisi iterum iam patria bellum fecit. Nam quid ego de Gabinio, Statilio, Copario loquar? quibus si quidquam pensi umquam fuisset, non ea consilia de rep. habuissens. Postremo, P.C. si me herede peccata locus esset, facile paterer vos ipsa re corrigi, quoniam verba contemnitis, sed undiq. circumuenit sumus: Catilina cum exercitu faucibus urget: alij intra mœnia, atq. in sinu urbis sunt hostes. neq. parari, neq. consuli quidquam occulto potest: quo magis properandum est. Quare ita ego censeo; cum nosario consilio sceleratorum civium resp. in maxima pericula veneris, hique indicio T. Volturni, & legatorum Allobrogum conuicti, confessiq. sint, cedem, incondita, aliaque facta atq. crudelia facinora in civis, patriamq. paravisse: de confessis, sicut de manifestis rerum capitalium, more maiorum supplicium sumendum.

Postquam Cato affecit consulates omnes, itemque senatus magna pars, sententiam eius laudant, virtutem animi ad coelum ferunt: alij alios increpantes timidos vocant: Cato clariorque magnus habetur: senati decretum fit, sicut ille censuerat. Sed mihi, multa legenti, multa audienti, quæ populus R. domi, militiaeque, mari, atque terra præclara facinoræ fecit, forte lubuit attendere, quæ res maxime tanta negotia sustinuisse. Sciebam saepe numero parva manu cum magnis legionibus hostium contendisse: cognoveram, parvis copiis, bella gestas cum opulentis regibus: ad hoc, saepe fortunæ violentiam tolerasse, facundia Græcos, gloria belli Gallos ante Romanos fuisse. Ac mihi, multa agentis, constabat, paucorum civium egregiam virtutem cuncta

Et patrauiſſe; eoque factum, ut diuitias pau-
 pertas, multitudinem paucitas ſuperaret. Sed,
 poſtquam luxu, atque deſidia ciuitas corrupta
 eſt; rurfus reſp. magnitudine ſua imperatorũ,
 atque magistratum vitia ſuſtentabat; ac, ſicuti
 effeta parentum, multis tempeſtatibus haud
 ſane quiſquam Romæ virtute magnus fuit.
 ſed, memoria mea, ingenti virtute, diuerſis
 moribus fuere viti duo, M. Cato, & C. Cæſar:
 quos, quoniam res obtulerat, ſilentio præte-
 rire non fuit conſilium, quin vtriuſque natu-
 ram, & mores, quantum ingenio poſſem, ape-
 rirem. Igitur hiſ genus, ætas, eloquentia pro-
 pe æqualia fuere: magnitudo animi par, item
 gloria, ſed alia alijs. Cæſar beneficijs, ac muni-
 ficentia magnus habebatur; integritate vitæ
 Cato. ille maſtuetudine, & miſericordia cla-
 rus factus: huic ſeueritas dignitatem addide-
 rat. Cæſar, dando, ſubleuando, ignoſcendo;
 Cato, nihil largiendo, gloriam adeptus eſt.
 in altero miſeris perſugium; in altero malis
 pernicies. illius facilitas, huius conſtantia lau-
 dabatur. poſtremo Cæſar in animum induxe-
 rat, laborare, vigilare; negotijs amicorum in-
 tentus, ſua neglegere; nihil denegare, quod
 dono dignũ eſſet ſibi magnũ imperium, exer-
 citum, bellum nouũ exoptabat, ubi virtus eni-
 teſcere poſſet. At Catoni ſtudio modetiæ,
 decoris, ſed maxumè leueritatis erat. Non di-
 uitijs cum diuite, neq. factione cum factioſo.
 ſed cum ſtrenuo virtute, cū modesto pudore,
 cum innocente abſtinentia certabat; eſſe, quã
 videri, bonus malebat: ita, quo minus gloriam
 petebat, eo magis adſequebatur. Poſtquam
 uti dixi, ſenatus in Catonis ſententiã diſceſſit;
 conſul optumũ factu ratus, noctem, quæ inſta-
 bat, aut capere, ne quid eo ſpatio nouaretur,

nibus umquam ullis pepereit. Ignoscite
 thegi adolescentia, nisi iterum iam patria
 lum fecit. Nam quid ego de Gabinio, Stati
 Cepario loquar? quibus si quidquam p
 umquam fuisset, non ea consilia de rep. habu
 sent. Postremo, P.C. si meherele pescato loc
 esset, facile paterer vos ipsa re corrigi, quonia
 verba contemnitis: sed undiq. circumuenit
 mus: Catilina cum exercitu faucibus urge
 alij intra mœnia, atq. in sinu urbis sunt hoste
 neq. parari, neq. consuli quidquam occulte p
 rest: quo magis properandum est. Quare ita eg
 senseo; cum nefario consilio sceleratorum c
 nium resp. in maxima pericula venerit, hiqu
 indicio T. Volturnij, & legatorum Allobrogu
 conuicti, confessiq. sint, cedem, incondia, ali
 que fada atq. crudelia facinora in ciuis, p
 triamq. parauisse: de confessis, sicuti de m
 nifestis rerum capitalium, more maiora
 supplicium sumendum.

Postquam Cato assedit; consulares om
 itemque senatus magna pars, sententiam e
 laudant, virtutem animi ad cœlum feru
 alij alios increpantes timidos vocant: C
 clatus atque magnus habetur: senati de
 tum fit, sicut ille censuerat. Sed mihi, m
 legenti, multa audienti, quæ populus R. d
 militiaeque, mari, atque terra præclara fa
 ra fecit, forte lubet attendere. quæ res n
 me tantis rebus, quibus mecum
 numerum

BELLYM CATILINARIVM. 4

fla patramille; eoque factum, ut dantes super-
 pertas, multitudinem paucitas superaret. Sci,
 postquam luxu, atque defidia civitas corrupta
 est; rursus resp. magnitudine sua imperatoria,
 atque magistratum vitia sustentabat; ac, sicut
 effeta parentum, multis tempestatibus hanc
 sane quisquam Romæ virtute magnus fuit.
 sed, memoria mea, ingenti virtute, diversis
 moribus fuere viti duo, M. Cato, & C. Cæsar:
 quos, quoniam res obtulerat, silentio per-
 tite non fuit consilium, quin utriusque narra-
 ram, & mores, quantum ingenio possem, ape-
 rirem. Igitur his genus, ætas, eloquentia pro-
 pe æqualia fuere: magnitudo animi par, æm-
 gloria, sed alia alij. Cæsar beneficiis, ac mun-
 ificentia magnus habebatur; integritate vir
 Cato. ille mansuetudine, & misericordia cla-
 rus factus: huic severitas dignitate addide-
 rat. Cæsar, dando, subleuando, ignoscendo;
 Cato, nihil largiundo, gloriam adeptus est.
 in altero miseriis perfugium; in altero malis
 perniciēs. illius facilitas, huius constantia lau-
 dabatur. postremo Cæsar in animum induxo-
 rar, laborare, vigilare; ne potius amicorum in-
 tentus, sua neglegere; nihil denegare, quod
 dono dignū esset sibi magnū imperium, exci-
 citum bellum non exoptabat, ubi virtus exi-
 tescebat. At Catoni studium modicum,
 decus, & magnū leuatis erat. Non di-

IVM. 43

nibus videri ,
gitiuis dom-
astra nuncius
parefactam ,
e, quos supra
: plerique ,
ut nouarum
tur: reliquos
gnis itineri-
cit , eo con-
refugeret in
r cum tribus
ebat, ex diffi-
nans, quæ su-
Igitur , vbi
astra propere
ntrium consc-
alliam propere
onge aberat ,
is æquioribus
Sed Catilina,
que copiis ho-
aduersas, neq-
em ; optimum
m belli tentare,
imum conflige-
a , huiuscemodi

nous. quia, longe aliena largiri liberalitas, ma-
 lorum rerum audacia, fortitudo vacatur; eo
 resp. in extremo sita est. Sint sane, quoniam ita
 se mores habent, liberales ex sociorum fortu-
 nis: sint misericordes in furibus arripere: ne illi
 sanguinem nostrum largiantur: & diu pau-
 sis sceleratis parcunt, bonos annis perditum
 eant. Bene, & compescere C. Caesar paulo ante
 in hoc ordine de vita, & morte differens, credo
 falsa existimans ea, qua de inferis memoran-
 tur, diverso itinere malos à bonis loca terra,
 inculta, foeda, atq. formidolosa habere. itaq.
 censuit, pecunias eorum publicandas, ipsos per
 municipia in custodijs habendos: videlicet, ne
 si Roma sint, aut à popularibus coniurationis,
 aut à multitudine conducti, per vim arripian-
 tur. Quasi vero mali, atq. scelerati tantummodo
 in urbe, & non per totam Italiam, sint: nam
 non ibi plus possit audacia, ubi ad defenden-
 dum spes minores sunt. Quare viximus qui-
 dam hoc consilium est, se periculum ex illis ma-
 nuit. sine in tanto omnia metui solam non time-
 re: magis refert, me mihi, neque vobis sinere.
 Quare cum de P. Lentula, ceterisq. statueris:
 pro vero habetote, vos simul de exercitu Cati-
 line, & de omnibus coniuratis decernere.
 quanto vos attenuis ex ageritis: tanto aliter ani-
 mus infirmior erit. si paululum modo vos lan-
 guere viderint: iam omnes feroces adortum.
 Nolite existimare, maiores nostros armis rep.
 ex parva magnam fecisse. Si ita res effect: multo
 pulcherrimum enim nos haberemus. quippe
 sociorum, atq. civium, prater ea numerum, atq.
 equarum maior copia nobis, quam illis, est. Sed
 alia fuere, qua illas magnas fecere: qua nobis
 nulla fuit: domi industria, facis instans impe-
 rium: animus in consulenda liber, neq. delictis,
 neq.

BELLVM CATILINARIVM. 39

*neq. libidini obnoxius. Pro his nos habemus
 luxuriam, atq. auaritiam: publice egestatem,
 privatim opulentiam: laudamus diuitias, se-
 quimur inertiam: inter bonos, & malos di-
 scrimen nullum: omnia virtutis premia ambi-
 tio possidet. Neq. mirum: ubi vos separatim sibi
 quisque consilium capitis, ubi domi voluptati-
 bus, hic pecunia, atq. gratia seruitis, eo fit, ut
 impetus fiat in vacuam remp. Sed ego hac omit-
 to: Coniurauere ciues nobilissimæ patriam in-
 cendere, Gallorum gentem, infestissimam no-
 mini Romano, ad bellū arcessunt: dux hostium
 cum exercitu supra caput est. Vos cunctamini
 etiam nunc, & dubitatis, quid, intra mœnia
 deprehenfis hostibus, faciatis? Misereamini,
 censeo. Deliquero homines adolescentuli per
 ambitionem: atq. aliam armatos diuitias.
 ne ista vobis mansuetudo, & misericordia, si
 illi arma ceperint, in miseriam vertet. Sciti-
 cet res ipsa aspera est: sed vos non timetis eam,
 immo verum maxime: sed inertia, & mollitia
 animi, alius alium exspectantes, cunctamini,
 videlicet dijs immortalibus confisi, qui hanc
 remp. in maximis saepe periculis seruare. Nū-
 quotis, neq. supplicij muliebribus auxilia deorū
 parantur, vigilando, agendo, bene consulendo:
 prospere omnia cedunt, ubi socordia tata, atque
 ignavia tradideris: nequiquam deos implexer.
 irati, infestiq. sunt. Apud maiores nostros A.
 Manlius Torquatus bello Gallico filium suum
 quod is contra imperium in hostē pugnaverat,
 necari iussit, atq. ille egregius adolescens immo-
 dorata fortitudinis morte penas dedit. Vos, de-
 crudelissimis parricidis quid stœnatis, cun-
 ctamini? videlicet vita cetera eorum huic sce-
 leri obstat. Verum parcite dignitati Consuli, si
 ipse pudicitia, si fama sua, si dijs, aut homi-
 nibus*

nibus umquam ullis pepercit. Ignoscite Cethegi adolescentia, nisi iterum iam patria bellum fecit. Nam quid ego de Gabinio, Statilio, Cepario loquar? quibus si quidquam pensi umquam fuisset, non ea consilia de rep. habuissent. Postremo, P.C. si me herede peccata locus esset, facile paterer vos ipsa re corrigi, quoniam verba contemnitis, sed undiq. circumuenit sumus: Catilina cum exercitu faucibus urget: alij intra mœnia, atq. in sinu urbis sunt hostes. neq. parari, neq. consuli quidquam occulte potest: quo magis properandum est. Quare ita ego censeo; cum nosario consilio sceleratorum civium resp. in maxima pericula veneris, hinc indicio T. Volturnij, & legatorum Allobrogum conuicti, confessiq. sint, cedam, incondia, aliaque facta atq. crudelia facinora in civis, patriamq. paravisse: de confessis, sicut de manifestis rerum capitalium, more maiorum supplicium sumendum.

Postquam Cato affecit consulates omnes, itemque senatus magna pars, sententiam eius laudant, virtutem animi ad cœlum ferunt: alij alios increpantes timidos vocant: Cato clarusque magnus habetur: senati decretum fit, sicut ille censuerat. Sed mihi, multa legenti, multa audienti, quæ populus R. domi, militiaeque, mari, atque terra præclara facinoræ fecit, forte libuit attendere, quæ res maxime tanta negotia sustinuisse. Sciebam saepe numero parua manu eum magnis legionibus hostium contendisse: cognoveram, parua copijs, bella gesta cum opulentis regibus: ad hoc, saepe fortunæ violentiam tolerasse, facundia Græcos, gloria belli Gallos ante Romanos fuisse. Ac mihi, multa agentis, constabat, paucorum civium egregiam virtutem cuncta

Et patrauiſſe; eoque factum, uti diuitias pau-
 pertas, multitudinem paucitas superaret. Sed,
 postquam luxu, atque desidia ciuitas corrupta
 est; rursus resp. magnitudine sua imperatorū,
 atque magistratum vitia sustentabat; ac, sicuti
 effeta parentum, multis tempestatibus haud
 sane quisquam Romæ virtute magnus fuit.
 sed, memoria mea, ingenti virtute, diuersis
 moribus fuisse viri duo, M. Cato, & C. Cæsar:
 quos, quoniam res obtulerat, silentio præte-
 rire non fuit consilium, quin vtriusque natu-
 ram, & mores, quantum ingenio possem, ape-
 rirem. Igitur his genus, ætas, eloquentia pro-
 pe æqualia fuisse: magnitudo animi par, item
 gloria, sed alia alij. Cæsar beneficijs, ac muni-
 ficentia magnus habebatur; integritate vitæ
 Cato. ille mansuetudine, & misericordia cla-
 rus factus: huic seueritas dignitatem addide-
 rat. Cæsar, dando, subleuando, ignoscendo;
 Cato, nihil largiundo, gloriam adeptus est.
 in altero miseris perfugium; in altero malis
 perniciēs. illius facilitas, huius constantia lau-
 dabatur. postremo Cæsar in animum induxe-
 rat, laborare, vigilare; negotijs amicorum in-
 tentus, sua neglegere; nihil denegare, quod
 dono dignū esset; sibi magnū imperium, exer-
 citum, bellum nouū exoptabat, vbi virtus eni-
 tescere posset. At Catoni studium modestiæ,
 decoris, sed maxumē leueritatis erat. Non di-
 uitijs cum diuite, neq. factione cum factionos.
 sed cum strenuo virtute, cū modesto pudore,
 cum innocente abstinentia certabat; esse, quā
 videri, bonus malebat: ita, quo minus gloriam
 petebat, eo magis adsequebatur. Postquam
 uti dixi, senatus in Catonis sententiā discellit;
 consul optumū facturū ratus, noctem, quæ insta-
 bat, aut capere, ne quid eo spatio nouaretur,

erim viros, quæ supplicium postulabat, parare iubet: ipse, prædictis dispositis, Lentulum in carcerem deducit: idem fit ceteris per prætores. Est in carcere locus, quod Tullianum appellatur, ubi paululum ascenderis ad læuam, circiter, xxi. pedes humi depressus, cum muniant undique parietes, atque insuper camera lapideis fornicibus vincta: sordidum, tenebris, odore fœda, atq. terribilis eius facies. In eum locum postquam demissus Lentulus, iudices rerum capitalium, quibus præceptum erat, laqueo gulum fregere. Ipse ille patricius, ex gente clarissima Corneliorum, qui consulare imperium Romæ habuerat, dignum moribus, factisq. suis exitum vitæ inuenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Cepario eodem modo supplicium sumtum est.

Dum ea Romæ geruntur, Catilina ex omni copia, quam ipse adduxerat, & Mallius habuerat, duas legiones instituit, cohortes pro numero militum complet: deinde, uti quisque voluntarius, aut ex socijs in castra venerat, æqualiter distribuerat: ac breui spatio legiones numero hominum expleuerat: cum initio non amplius duobus millibus habuisset. Sed ex omni copia citroiter pars quarta erat militibus armis instructa: ceteri, uti quemque casus armauerat, sparas, aut lanceas, alij præcones ludes portabant. Sed postquam Antonius cum exercitu aduentabat, Catilina per montis iter facere; modo ad urbem, modo in Galliam versus castra monere; hostibus occasionem pugnandi non dare. Sperabat propediem magnas copias se habiturum, si Roma socij incepta patrauissent. Interea seruitia repudiabat, cuius initio ad eum magnæ copiae concurrebant, opibus equitationis fre-

factus ; simul alienum suis rationibus videri ,
 causam cuium cum servis fugitiuis com-
 municasse . Sed , postquam in castra nuncius
 peruenit, Romæ coniurationem patefactam ,
 de Lentulo, & Cathego, ceterisque, quos supra
 memorauimus, supplicium sumtum : plerique ,
 quos ad bellum spes rapinarum, aut nouarum
 rerum studium illexerat, dilabuntur: reliquos
 Catilina per montis asperos magnis itineri-
 bus in agrum Pistoriensem abducit, eo con-
 silio, uti per tramites occulte profugeret in
 Galliam . At Q. Metellus Celer cum tribus
 legionibus in agro Piceno præsidebat, ex diffi-
 cultate rerum eadem illa existumans, quæ su-
 pra diximus, Catilinam agitare . Igitur, ubi
 iter eius ex perfugis cognouit, castra propere
 mouit, ac sub ipsis radicibus montium conse-
 dit, qua illi descensus erat in Galliam prope-
 ranti, Neque tamen Antonius longe aberat,
 utpote qui magno exercitu locis æquioribus
 expeditos in fugam sequeretur . Sed Catilina,
 postquam videt montibus, atque copiis ho-
 stium sese clausum, in vrbe res aduersas, neq.
 fugæ, neque præsidij ullam spem ; optimum
 factum ratus in tali re fortunam belli tentare,
 statuit cum Antonio quam primum conflige-
 re . Itaque concione aduocata, huiusmodi
 orationem habuit .

*Compertum ego habeo, milites, verba viris
 virtutem nõ addere; neq. ex ignauo strenuum,
 neq. fortem ex timido exercitum oratione im-
 peratoris fieri. Quanta cuiusq. animo audacia
 natura, aut moribus inest, tanta in bello pate-
 re solet. Quæ neq. gloria, neq. pericula excitant,
 nequiquam horreo, timor animi, auribus offi-
 cis. Sed ego vos, quo pauca monerẽ, ad vocanti
 simul vi causam consilij mei aperiram. Scitis
 equi-*

equidem, milites, socordia, atq. ignavia Lenti-
 tuli, quantam ipsi, nobisq. cladem attulerit;
 quoq. modo, dum ex urbe praesidia opperior,
 in Galliam proficisci nequinerim. Nunc vero,
 quo in locores nostra sunt, iuxta mecum omnes
 intelligitis. Exercitus hostium duo, unus ab
 urbe, alter à Gallia obstant: diutius in his lo-
 cis esse, si maxime animus ferat, frumenti
 atq. aliarum rerum egestas prohibet. Quo-
 cunq. ire placet ferro iter aperiendum est.
 Quapropter vos moneo, uti forti, atq. parato
 animo sitis; & cum praelium inibitis, memine-
 ritis, vos divitias, decus, gloriam, praeterea li-
 bertatem, atq. patriam in dextris vestris por-
 tare. Si vincimus; omnia nobis intacta erunt:
 commeatus abunde, municipia, atque colonia
 patebunt. Sin metum cesserimus, eadem illa ad-
 uorsa fient; neq. locus, neq. amicus quisquam
 teget, quem arma non texerint. Praeterea, mi-
 lites, non eadem nobis, & illis necessitudo im-
 pender. Nos pro patria, pro libertate, pro vita
 certamus: illis superuacuum est pro potestate
 paucorum pugnare. quo audacius aggredimi-
 ni, memores pristinae virtutis. Licuit vobis
 cum summa turpitudine in exilio etatem
 agere. potuistis non nulli Roma, amissis bonis,
 alienas opes expectare. quia illa facta, atque
 intoleranda viris videbantur, haec sequi de-
 creuistis. Si haec relinquere vultis, audacia
 opus est. Nemo, nisi victor, pace bellum mu-
 tauit. Nam, in fuga salutem sperare, cum ar-
 ma, quis corpus tegitur, ab hostibus auertere;
 ea vero dementia est. Semper in praelio ipsa ma-
 ximum est periculum, quae maximum timor:
 audacia pro muro habetur. Cum vos confide-
 ro, milites, & cum facta vestra assumo. magna
 me spes victoria tenet. Animus, atq. virtus
 vestra

*vestra me hortantur : præterea necessitudo ,
 qua etiam timides fortis facit . nam , multi-
 tudo hostium ne circumuenire queat , probi-
 bent angustia loci . Quod si virtuti vestra for-
 tuna inuiderit , caute , ne inulti animam
 amittatis ; non capri potius , sicuti pecora , truci-
 demini , quam virorum more pugnautes , cruē-
 tam , atque luctuosam victoriam hostibus
 relinquantis .*

Hæc ubi dixit paululum commoratus , si-
 gna canere iubet ; atq. instructos ordines in lo-
 cum æquum deducit : dein , remotis omnium
 equis , quo militibus , ex æquato periculo , ani-
 mus amplior esset , ipse pedes exercitum pro
 loco , atq. copiis instruit . Nam , vti planities erat
 inter sinistros mōtis , & ab dextera rupes aspe-
 ra , octo cohortes in fronte constituit ; reliqua
 signa in subsidijs artius collocat . Ab his centu-
 riones omnis & euocatos , præterea ex grega-
 rijs militibus optumē quemque armatum in
 primam aciem subducit . C. Malliū in dextra ,
 Fesulanum quemdam in sinistra parte curare
 iubet : ipse cum libertis , & calonibus propter
 Aquilam adstitit ; quam bello Cymbrico C.
 Marius in exercitu habuisse dicebatur . At ex
 altera parte C. Antonius , pedibus æger , quod
 prælio adesse nequibat , M. Petreio legato
 exercitum permittit . Ille cohortes veteranasq.
 quas tumulti causa conscripserat , in fronte ,
 post eas ceterum exercitum in subsidijs locat .
 Ipse equo circumiens , vnumquemque admiri-
 nans , appellat , hortatur , rogat , vti memi-
 nerint se contra latrones iuermes , pro patria ,
 pro liberis , pro aris , atque socijs suis cernere .
 Homo militaris , quod amplius annos trigin-
 ta tribunus , aut præfectus , aut legatus , aut præ-
 tor cum magna gloria in exercitu fuerat , ple-
 rosq.

rosque ipsos, factaque eorum fortia nonerat,
ea cōmemorando, militū animos accendebat.
Sed, ubi, omnibus rebus exploratis, Petreius
tuba signum dat, cohortes paullatim incedere
iubet. idem facit hostium exercitus. Post-
quam eo ventum est, vnde à ferentarijs proe-
lium committi posset: maximo clamore, in-
festis signis concurrunt: pila omittunt; gla-
dijs res geritur. Veteranij, pristinae virtutis
memores, cominus acriter iustare, illi haud
timidi resistunt: maxima videtur. In-
terea Catilina cum expeditis in prima, acie
versati: laborantibus succurrere: integros
pro laucijs accersere: omnia providere: mul-
tum ipse pugnare, saepe hostem ferire: stre-
nuum militis, & boni imperatoris officia simul
exsequebatur. Petreius, ubi videt Catilinam
contra, ac ratus erat, magna vi tendere; co-
hortem praetoriam in medios hostis inducit;
eosque perturbatos, utque alios alibi resisten-
tes, intenscit: deinde utrinque ex lateribus
ceteros aggreditur. Mallius, & Fesulanus
in primis plugnantes cadunt. Postquam falsas
copias, seque cum paucis relictum videt Ca-
tilina; memor generis, atque pristinae digni-
tatis suae, in confertissimos hostes incurrit,
ibique pugnans confoditur. Sed, confecto
praelio, cum vero cerneret quanta audacia,
quantaque animi vis fuisset in exercitu Catili-
nae: Nam fere, quem quisque viuis pignan-
do locum ceperat, eum, amissa anima, cor-
pore tegebat. Pauci autem, quos medios
cohors praetoria disiecerat, paulo-diuerfius,
sed omnes tamen aduersis vulneribus, concu-
derant: Catilina vero longe à suis inter ho-
stium cadauera repertus est, pallulum etiam
spirans, ferociamque animi, quam habuerat

BELLVM CATILINARIVM . 47

vinus, in vultu terrens . Põstrmõ, ex omni
copia , neque in prælio , neque in fuga quis-
quam ciuis ingenuus captus est , Ita cuncti
suar , hostiumque vitæ iuxta pepercerant .
Neque tamen exercitus populi R. lætam , aut
incruentam victoriam adeptus erat . Nam
strenuissimus quisque aut occiderat in præ-
lio, aut grauitèr vulneratus discesserat . Multi
autem , qui è castris visundi , aut spoliandi
gratia processerant , volentes hostilia cada-
uera , amicum alij , pars hospitem , aut co-
gnatum reperiebant . Fuere item , qui inimi-
cos suos cognoscerent . Ita variè per omnem
exercitum lætitia, mæror, luctus , atque gau-
dia agitabantur .

Finis Belli Catilinarij .

C. SALLUSTII

• C R I S P I

IUGURTHA,

S E V

BELLVM IUGURTHINVM.

Also queritur de natura sua genus humanum, quod imbecille, atq. æui brevis, sorte potius, quam virtute, regatur. Nam contra reputando, neq. maius aliud, neq. præstabilius inuenias, magisq. naturæ industriam hominum, quam vim, aut tempus deesse. Sed dux, atq. imperator vitæ mortalium, animus est: qui ubi ad gloriam virtutis via grassatur, abunde pollens potensque, & clarus est, neq. fortuna eget; quippe quæ probitatem, industriam, aliasque artis bonas neq. dare, neq. eripere cuiquam potest. sin captus prauis cupidinibus, ad inertiam, & voluptates corporis pessum datus est perniciose lubricine paullisper vsus: ubi per socordiâ vires, tempus, ingenium defluxere, naturæ infirmitas accusatur: suam quique culpam actores ad negotia transferunt. Quod si hominibus bonarum rerum tanta cura esset, quanto studio aliena, ac nihil profutura, multum etiam periculosa petunt; neq. regerentur magis, quam regerent casus; & eo magnitudinis procederent, ubi pro mortalibus, gloria æterni fierent. Nam uti genus hominum compositum ex corpore, & anima est: ita res cunctæ,

ſtæ , ſtudiaque omnia noſtra , corporis aliâ,
alia animi naturam ſequuntur . Igitur præ-
clara facies, magnæ dinitæ, ad hoc viſ corpo-
ris , & alia omnia huiusmodi breui dila-
buntur ; at ingenij egregia facinora , ſicuti
anima, immortalia ſunt . poſtremo , corporis
& fortunæ bonorum, vi initium, ſic finis eſt ;
omniaque orta occidunt, & aucta ſeneſcunt .
a nimus incorruptus, æternus , rector humani
generis, agit, atque habet cuncta , neque ipſe
habetur . Quo magis prauitas eorum admi-
randa eſt, qui, dediti corporis gaudijs, per lu-
xum atque ignauiam ætatem agunt : ceter-
um ingenium , quò neque melius , neque
amplius aliud in natura mortalium eſt, ineu-
tu atque ſocordia torpeſcere ſiunt, cum præ-
ſertim tam multæ, varizque ſint artes animi,
quibus ſumma claritudo paratur . Verum ex
his magiſtratus, & imperia , poſtremo omnis
cura rerum publicarum , minime mihi hæc
tempeſtate cupiunda videntur: quoniam neq.
virtuti honos datur ; neque illi , quibus per
fraudē ius fuit, tuti, aut eo magis honeſti ſunt .
Nam, vi quidem regere patriam , aut paren-
tes, quamquam & poſſis, & delicta corrigas ;
tamen importunum eſt : cum præſertim om-
nes rerum mutationes cædem , fugam , aliâ-
que hoſtilia portendant . fruſtra autem niti,
neque aliud, ſe fatigando , niſi odium quære-
re, extremæ dementiæ eſt: niſi forte quem in-
honeſta & pernicioſa lubido tenet , potentiæ
paucorum decus atque libertatem ſuam gra-
tificari . Ceterum ex alijs negotijs, quæ inge-
nio exercentur , in primis magnò uſui eſt
memoriam geſtarum : cuius de virtute quid
multi dixere, prætereundum puto ; ſimul , ne
per inſolentiam quis exiſtmet memet ſtu-

dium meum laudando extollere. Atque ego
 credo fore, qui, quia decreui procul à repub-
 licam agere, tanto tamque veli labori meo
 nomen incertæ imponant: certe, quibus ma-
 xima industria videtur, salutare plebem, &
 conuiuijs, gratiam querere. Qui si reputa-
 verint, & quibus ego temporibus magistra-
 tum adaptus sum & quales viri idem affloqui
 nequiverint, & postea, quæ genera hominum
 in senatum peruenierint: profecto existima-
 bunt, me magis merito, quam ignavia, iudi-
 cium animi mei mutavisse; maiusque emen-
 dum ex orio meo, quam ex aliorum ne-
 gorijs, recipi venturum. Nam sæpe audiui, Q.
 Maximum, P. Scipionem, prætesta civitatis
 nostræ præclaros viros solitos ita dicere: cum
 maiorum imagines intuerentur, vehementer
 summe sibi animum ad virtutem accendi. soli-
 det non speram illam, neque figuram tantam
 vim in sese habere: sed memoria rerum go-
 stardam eam flammam egregijs viris in pectore
 crescere, neque prius sedari, quam virtus co-
 rum famam atque gloriam adæquaverit. At
 contra, quis est omnium his moribus, quin
 diuitijs, & sumptibus, ad probitatem, neq. indu-
 striam, cum maioribus suis contendat? etiam
 homines novi, qui antea per virtutem solvi-
 erant nobilitatem antequenire, furtim, & per
 latrocinia potius, quam bonis artibus, ad im-
 peria & honores arantur. Proinde quasi præ-
 tura, & consulatus, atque alia omnia huiusce-
 modi per seipsa clara, & magnifica sint, ac æq.
 perinde habeantur, ut eorum, qui ea susti-
 nent, virtus est. Verum ego liberior, altiusque
 processi, dum me civitatis morum piget, tan-
 detque nunc ad incertum redeo.

Bellum scripturus sum, quod populus R. et
 Jugur-

BELLVM IVGVRTHINVM. 34

Iugurtha rege Numidarum gessit: primusque
 quia magnam & atrox, rursusque victoria fuit
 deinde, quia tum primus superbia nobilitatis
 omniam iram est. quae contentio divina &
 humana cuncta permisit, neque recordis
 processit: uti studeas civibus bellum, atque
 castitas & aliae finem facerent. Sed prius quam
 huiusmodi rei initium expedio, pauca super
 repetam: quo ad cognoscendum, omnia
 illustrius magis, magisque in aperto sunt. Bellum
 Punico secundo, quo dux Carthaginiensium
 Hannibal, post magnitudinem nominis Romani,
 Italiae opes maxime amiserat: Masinissa rex
 Numidarum, in amicitiam receptus
 à P. Scipione, cui postea Africano cognomen
 ex virtute fuit, multa & praedare rei militaris
 facinora fecerat: ob quae, victis Carthaginiensibus,
 & capto Syphace, cuius in Africa
 magnam, atque late imperium valuit, populus
 R. quascunque urbis, & agros manu ceperat,
 regi dono dedit. Agitur amicitia Masinissae
 bona atque honesta nobis permansit: sed imperij,
 vitaeque eius, finis idem fuit. Deinde Micipsa
 filius regnum solus obtinuit, Mastanabale,
 & Gulussa fratribus morbo absumtis. Is Ascherbalem, & Hiempsalem ex se
 se genuit: Iugurthamque filium Mastanabalis
 fratris, quem Masinissa, quod ortus ex concubina
 erat, privatum reliquerat, eodem cultu, quo
 liberos suos, domi habuit. Qui, ubi primū
 adoleuit, pollens viribus, decora facie, sed
 tanto maxime ingenio validus, non se luxu,
 neque inertie corrupendum dedit: sed, uti
 mos gentis illius est, equitare, iaculati,
 cursu cum aequalibus certare: & cum omnis
 gloria amiserat, omnibus carum, carus esse: ad
 hoc, pleraque tempora in ornando agere: deo-

nem atque alias feras primus , aut in primis ferire: plurimum facere, & minimum ipse de se loqui. Quibus rebus Micipsa tamen si initio latus fuerat , existumaus virtutem Iugurthæ regno suo gloriæ fore : tamen postquam hominem adolescentē, exacta ætate sua, & parvis liberis, magis magisque crescere intellegis, vehementer eo negotio permotus, multa cum animo suo voluebat . Terrebat eum natura mortalium auida imperij , & præceps ad explendam animi cupidinem : præterea, opportunitas suæ Liberosumque ætatis , quæ etiam mediocres viros spe prædæ transuorsos agit. ad hoc, studia Numidarum in Iugurtham accensa, ex quibus, si talem virum dolis interfecisset, ne qua seditio, aut bellum oriretur, anxius erat . His difficultatibus circumuentus, ubi videt, neq. per vim, neque insidijs opprimi posse hominem tam acceptum popularibus, quod erat Iugurtha manu promptus , & appetens gloriæ militaris , statuit eum obiectare periculis, & eo modo fortunam tētare. Igitur bello Numantino Micipsa , cum populo R. equitum atque peditum auxilia mitteretispe-rans vel ostentando virtutem, vel hostium scutia facile eum occasurum , præfecit Numidis , quos in Hispaniam mittebat . sed ea res longe aliter, ac ratus erat, euenit. Nam Iugurtha, vt erat impigro atq. acri ingenio, ubi naturam P. Scipionis, qui tum Romanis imperator erat, & morem hostium cognouit : multo labore, multaq. cura , præterea modestissime parendo , & sæpe obuiam eundo periculis, in tantam claritudinem breui peruenerat, vti nostris vehementer carus, Numantinis maximo terrori esset . Ac sane, quod difficillimum in primis est , & prælio strenuus erat , & bonus

BELLVM IVGVRTHINVM. 55

consilio: quorum alterum ex providentia timorem, alterum ex audacia temeritatem adferre plerumq. solet. Igitur imperator omnis fere res asperas per Iugurtham agere, in amicis habere, magis magisque cum in dies amplecti. quippe cuius neq. consilium, neq. inceptum vllum frustra erat. Huc accedebat munificentia animi, & ingenij sollertia: quibus rebus sibi multos ex Romanis familiari amicitia coniunxerat. Ea tempestate in exercitu nostro fuere complures novi, atq. nobiles, quibus divitiarum bono honestoque potiores erant, factiosi, domi potentes, apud socios clari magis, quam honesti: qui Iugurthae non mediocrem animum pollicitando accedebant, si Micipsa rex occidisset, fore ut solus imperio Numidiae potiretur: in ipso maxumam virtutem, Romae omnia venalia esse. Sed postquam, Numantia deleta, P. Scipio dimittere auxilia, & ipse re-nunti domum decrevit: donatum, atq. laudatum magnifice pro concione Iugurtham in praetorium adduxit: ibique secreto monuit, uti potius publice, quam priuatim, amicitiam populi R. coleret: ne quibus largiri insuesceret, periculose à paucis emi, quod multorum esset. si permanere vellet in suis artibus, viro illi & gloriam, & regnum venturum: sin properantius pergeret, suamet ipsum pecunia praecipitem casurum. Sic locutus, cum litteris eum, quas Micipsa redderet, dimisit: earum sententia haec erat. *Iugurtha tui bello Numantino longe maxima virtus fuit: quam rem tibi certe scio gaudio esse. nobis ob merita sua carus est: ut idem S. P. Q. R. sit, summa ope niemur. Tibi quidem pro nostra amicitia gratulor: en habes virum dignum te, atque tuo suo munissimam. Igitur*

rex, ubi ea quæ fama acceperat, ex litteris imperatoris ita esse cognovit, cum virtute, summa gratia viro perituro, & ex animi humore Iugurtham beneficiis vincere aggressus est: statimque eum adoptavit, & testamento pariter cum filiis heredem instituit. Sed ipse paucos post annos, morbo, æque ætate confectus, cum sibi finem vitæ adesse intelligeret, coram amicis, & cognatis, itemque Arherbale, & Hiempsale filij, dicitur huiusmodi verba cum Iugurtha habuisse.

Parvum ego te, Iugurtha, amisse patre, sine spe, sine opibus, in meum regnum accepi, existimans non minus me tibi, quam si genuissem, ob beneficia curum fore, neque ea res falsum me habuit. Nam ut alia magna, & egregia tua civitatem, novissime radians Numantia, meque regnumque meum gloria honoravisti: tuæque virtutis nobis Romanos ex amicis amicissimos fecisti: in Hispania novem familia renouatum est: postremo, quod dissilium inter mortalis est, gloria invidiam vicisti, dicunt, quoniam mihi natura finem vitæ facit, per hanc dextram, per regni fidem meo, obtestor, quæ, uti has, qui tibi genere propinqui, beneficiis meo fratres sunt, caros habent: non malis alienos adiungere, quam sanguine convinctos retinere. Plena exercitus, neq. thesauri, præsidia negat sunt, verum amicis quæ neq. armis cogere, neq. auro parare queat: officio & fide parantur. Quis autem amicum, quanto frater fruari tunc quem alienum fidum inveniat, si vis hostis fuerit? Equidem ego regnum vobis arabo fructum, si boni eritis, si mali, inkerillâ. Nam concordie res parva crescunt, discordia maximæ dilabantur. Ceterum ante hoc te, Iugurtha, quis, utinam, & sapientia prior es, ne

aliter quid eveniat: providere, docet. Nam in omni certamine, qui opulentior est, etiam si accipiat iniuriam, tamen, quia plus potest, facere videtur. Vos autem, Atherbal, & Hiempsal, ceteri, observate talem hanc vim: imitantes carentem. & civitatem, ne ego meliores liberos fuisse videar, quam genuisse.

Ad ea Iugurtha, tametsi regem ficta locutum intelligebat, & ipse longe aliter animo agitabat; tamen pro tempore benigne respondit. Micipsa paucis post diebus moritur. Postquam illi morte regio iusta magnifice fecerant, reguli in unam conveniunt, ut inter se de negotiis cunctis disceptarent. Sed Hiempsal, qui minorum ex illis erat, natura ferox, etiam antea ignobilitatem Iugurthæ, quia materno genere impar erat, despiciens, dextera Atherbalem adfecit: ne medius ex tribus, quod & apud Numidas honori ducitur, Iugurtha foret. Dein tamen, ut citi concederet, fatigatus à fratre, vix in partem alteram transductus est. Ibi cū multa de administrando imperio differeret, Iugurtha inter alias res iacit, oportere quinquenni) consulta, & decreta omnia rescindi. Nam per ea tempora confectum annis Micipsam parum animo vultuisse. Tam idem Hiempsal placere sibi respondit: nam ipsum illum tribus his proximis annis adoptione in regnū pervenisse. Quod verbum in pectus Iugurthæ altius, quam quisquam ratus, descendit. Itaq. ex eo tempore ira & metu anxius, moliri, parare, atq. ex modo in animo habere, quibus Hiempsal per dolum caperetur. Quæ ubi turpius procedunt, neq. tenitus animus ferox: statuit quous modo inceptum perficere. Primo conventu, quem ab regulis factum supra memoravi, propter dissensio-

nem placuerat diuidi thesauros, finisque imperij singulis constitui. Itaque ad utramque rem tempus decernitur, sed maturius ad pecuniam distribuendam. Reguli interea in loca propinqua thesauris alius alio concessere. Sed Hiempsal in oppido Thirmida forte eius utebatur domo, qui proximus lictor Iugurthæ, carus acceptusq. ei semper fuerat: quem ille casu ministrum oblatum promissis onerat, impellitque, uti tamquam suam domum visens eat: portarum claves adulterinas parat; nam veræ ad Hiempsalem referebantur; ceterum, ubi res postularet, se ipsum cum magna venturum manu. Numida mandata breui conficit: atque, uti doctus erat, noctu Iugurthæ milites introducit. Qui postquam in eades irrupere; diuersi regem quæreret; dormientis alios, alios occurrentis interficere: scrutari loca abdita; clausa effringere: strepitu & tumultu omnia miscere: cum interim Hiempsal reperitur, occultans se tugurio mulieris ancillæ, quo initio pavidus, & ignarus loci profugerat. Numidæ caput eius, uti iussi erant, ad Iugurtham referunt. Ceterum fama tanti facinoris per omnem Africam breui divulgatur: Atherbalem, omnisq. qui sub Miempsæ imperio fuerant, metus inuadit. In duas partis discedunt Numidæ: plures Atherbalem sequuntur, sed illum alterum bello meliores. Igitur Iugurtha quam maximas potest copias armat: urbis partim vi, alias voluntate imperio suo adiungit: omni Numidæ imperare parat. Atherbal, tametsi Romam legatos miserat, qui senatum docerent de cede fratris, & fortunis suis: tamen fretus multitudinem militum, parabat armis contendere. Sed ubi res ad certamen venit, victus ex

BELLVM IVGVRTHINVM. 37

proelio profugit in provinciam, ac dehinc
Romam contendit. Tum Iugurtha patrio
consilijs, postquam omni Numidia potieba-
tur, in otio facinus suum eam animo repu-
tans, timere populum R. neq. aduersus iram
eius vsquam, nisi in avaritia nobilitatis, & pe-
cunia sua, spem habere. Itaque, paucis diebus,
cum auto argentoque multo legatos Ro-
mam mittit: quis præcipit, uti primum veteres
amicos muneribus expleat: dein novos an-
quirant: postremo, quemcunque possint largi-
undo parare, ne cunctentur. Sed ubi Romam
legati venerunt, & ex præcepto regis hospiti-
bus, alijsque, quorum ea tempestate in sena-
tu auctoritas pollebat, magna munera mise-
re: tanta commutatio incessit, ut ex maxuma
invidia in gratiam & fauorem nobilitatis Iu-
gurtha veniret. quorum pars spe, alij præ-
mio inducti, singulos ex senatu ambiundo
nitebantur, ne grauius in eum consuleretur.
igitur, ubi legati satis confidunt, die constitu-
to senatus utrisque datur. Tum Atherbalis
hoc modo locutum accepimus:

*P. C. Micipsa pater meus moriens mihi præ-
cepit, uti regni Numidia tantummodo præcu-
rationem existimarem meam; ceterum ius, &
imperium penes vos esse: simul eniterer domi
militiaque quam maximo usui esse populo R.
vos mihi cognatorum, vos in locum affinium
ducerem: si ea fecissem, in vestra amicitia
exercitum, diuitias, munimenta regni me ha-
biturum. Quæ præcepta patris mei cum agi-
taram Iugurtha, homo omnium, quos terra su-
stinet, sceleratissimus, contempto imperio vestro
Masinissa me nepotem, utique ab stirpe socium
atque amicum populi R. regno fortunisque om-
nibus expulit. Atque ego, P. C. quoniam ea mihi*

*fratrum venturus eram, vellent, potius ob
 ire, quam ob maiorum meorum beneficia pose-
 se me à vobis auxilium petere, ac maxime de-
 beri mihi beneficia à populo R. quibus non ego,
 non: facundum est, si desideranda erant, uti
 debitis videri. Sed quoniam parum tanta per se
 ipsa probitas est, neque mihi in manu fuit, Iu-
 gutha qualem foret: ad vos confugi P. C. qui-
 bus, quod mihi miserrimum est, coger prius
 curari, quam usui esse. Ceteri reges, aut bello vi-
 cti in amicitia à vobis recepti sunt, aut in suis
 dubijs rebus societatem vestram appetuerunt.
 Familia nostra cum populo R. bello Carthagi-
 niensi amicitiam instituit, quo tempore magis
 fides eius, quam fortuna petenda erat. Quorū
 progeniem vos, P. C. nolite paci me nepotem
 ad sinissa frustra à vobis auxilium petere. Si
 ad impetrandum nihil caussa haberem, prae-
 miserandam fortunam: quod paullo ante rex
 genere, fama, atque copijs potens, nunc defor-
 matus arumis, inope, alienas opes expecto:
 tamen erat maiestatis populi R. prohibere in-
 iuriam; neq. pati cuiusquam regnum per sta-
 tus crescere. Verum ego ijs finibus cinctus sum,
 quos maioribus meis populus R. dedit: unde pa-
 ter, & avus meus una nobiscum expulsi Sy-
 phacem, & Carthaginienses. Vestra beneficia
 mihi erepta sunt, P. C. vos in mea iniuria de-
 specti estis. Eheu me miserum! hucine, ad ipsa
 pater, beneficia tua evasere, uti quem tu parē-
 tum liberis tuis, regniq. participem fecisti, is
 potissimum stirpis tuae extinctor sit? numquam
 no ergo familia nostra quiesca aris? semper ne
 in sanguine, ferro, fuga avertabimur? Dum
 Carthaginienses incolumes fuere, iure amni-
 ssa pariebamur. hostis ab latere: vos amici
 procul: spes omnis in armis erat. Postquam
 illa*

BELLVM TVGVRTIVM. 99

illa pestis in Africa ciuita est, iam patem ag-
noscimus: quippe, quia hostis nullus erat, nisi
forte quem vos infestis. Ecce autem ex im-
promiso Iugurtha, intoleranda audacia, sceler-
re, atque superbia sese offerens, fratre meo, atq.
eodem propinquo suo interfecit, primum ro-
gnum eius sceleris sui pradam fecit: post, ubi
nos quidem dolis nequis capere, nihil minus,
quam cum nos bellum insperantem, in impe-
rio vestro, sicuti videtis, extorrem patria, do-
mo, inopem, & cooperum miseris offecit, ut
ubi vis satius, quam in meo regno esset. Ego
sic existimabam, P.C. uti pradis autem audi-
ueram patrem meum, qui vestram amicitiam
diligenter celerans, et multum laborum susce-
pere, iterum ex omnibus maxime cures esse.
Quod in familia nostra fuit, praestitit, ut in om-
nibus bellis adesset vobiscum: ut per otium tunc
sumus, in manu vestra esset, P.C. Pater nos duos
fratres reliquit: totum Iugurtham beneficium
suis vacans est nobis committum fore. Alter vo-
rum necatus: alter ipse exomanus impiis vi-
tiis effugit. Quid agamus aut quo potissimum infor-
tuna accedam? generis praesidia omnia extincta
sunt: pater, uti necesse erat, natura concessit &
fratri, quem maxime decuit, propinquus per-
fectus vitam eripais: affinis, amicos, propin-
quos ceterosque meos, alium alia clades oppressit:
capit ab Iugurtha, pars in crucem alii, pars
bestis obiectis sunt: pauci, quibus relicta est
animas, clausi in tenebris cum morore, & lu-
ta, morte grauiorem vitam exigunt. Si san-
ctia, quae aut amissa, aut ex necessitate aduersa
facta sunt, incolumia manerent: tamen, si quid
ex improviso mali accidisset, nos implorarent:
P.C. quibus pro magnitudine imperij, in ex-
vinciendis omnis, cura esse decet. Nunc vero

*exsul patria, domo, solus, atq. omnium bono-
 riarum rerum agens, quos accedam, aut quos
 appellem? nationesne, an reges, qui omnes fa-
 milia nostra ob vestram amicitiam infesti
 sunt? an quopquam mihi adire licet, ubi non
 maiorum meorum hostilia monumenta pluri-
 ma sint? an quisquam nostri miserari potest,
 qui aliquando vobis hostis fuit? Postremo,
 idcirco vos ita instituit, P.C. ne quem cole-
 remus, nisi populum R. ne societates, ne fœ-
 dera nona acciperemus: abunde magna presi-
 dia nobis in vestra amicitia fora: si huic im-
 perio fortuna maturetur, una occidendum
 nobis esse. Virtute, ac dijs volentibus, magni
 estis & opulenti: omnia secunda, & obedientia
 sunt: quo facilius sociorum iniurias curare li-
 cet. Tantum illud vereor, ne quos privata
 amicitia Iugurtha, parum cognita, transuo-
 sos agat: quos ego audio maxima ope niti, am-
 bire, fatigare vos singulos, ne quid de absente,
 incognita causa, statuatis: fingere me verba,
 & fugam simulare, cui licuerit in regno manere.
 Quod utinam illum, cuius impio facinore
 in hac miseras proiectus sum, eadem hac si-
 mulantem videam: & aliquando aut apud vos,
 aut apud deos immortalis rerum humanarum
 aura oriatur: ut ille, qui nunc sceleribus suis
 ferax atq. præclarus est, omnibus malis excru-
 ciatus impietatis in parentem nostrum, fratris
 mei necis, mearumq. miserationum gravis penas
 reddat. Iam iam frater animo meo carissime,
 quamquam tibi immaturo, & unde minime
 decuit, vita erepta est, tamē latandum magis,
 quam dolendum puto casum tuum. Non enim
 regnum sed fugam, exilium, egestatem, & has
 omnis, quæ me premunt, arumnas cum anima
 simul amisisti: ut ego infelix in tanta mala*

præcipitatus, pulsus ex patrio regno, rerum hu-
 manarum spectaculum præbeo: incertus quid
 agam, tuas ne iniurias persequar, ipse auxili-
 gens, an regno consulam, cuius vita, necisque
 potestas ex opibus alienis pendet. Vtinam, em-
 eri, fortunis meis honestus exitus esset: ne vine-
 re contemtus viderer, si defessus malis iniuria
 concessissem. Nunc quoniam neq. vinero lubet,
 neq. mori licet sine dædectore, P.C. per vos, pen-
 liberos, atq. parentes vestros, per maiestatem
 populi R. subuenite misero mihi: ite obuiam
 iniuria: nolite pati regnum Numidia, quod
 vestrum est, per scelus, & sanguinem familia
 nostra tabescere.

Postquam rex finem loquendi fecit, legati Iu-
 gurtha largitione magis, quam caussa freti,
 paucis respondent: Hiempsalem, ob seuitiam
 suam, ab Numidis interfectum: Atherbalem
 ultro bellum inferentē, postquam superatus sit,
 queri, quod iniuriam facere nequisset: Iugur-
 tham ab senatu petere, ne se alium putarent,
 ac Numantia cognitus esset: neu verba inimiti
 ante facta sua ponerent. Deinde utrique curia
 egrediuntur. Senatus statim consulitur: fauor
 ces legatorū, præterea magna pars gratia de-
 præuata, Atherbalis dicta contemnere; Iugur-
 the virtutē laudibus extollere; gratia, voce, de-
 nique omnibus modis pro alieno scelere, & fla-
 gitio, sua quasi pro gloria, nitebantur. at cōtra
 pauci, quibus bonum & equum diuitijs carius
 erat, subueniendum Atherbali, & Hiempsalis
 mortem seuerè vindicandam cēsebant sed ex
 omnibus maxime Æmilius Scaurus, homo
 nobilis, impiger, factiosus, auidus potentie,
 honoris, diuitiarum; ceterum vitia sua callide
 occultans. Is postquam videt regis largitionē
 famosam, impudentēque, veritus, quod in tali

ut solus, ne postea licentia inuidiam accenderet, animum à concubitu lubricitatis cōtinuaret. Vix tamen in senatu pars illa, quæ vero pretium aut gratiam anteferebat. Decretum sic, uti decem legati regnum, quod Micipsa obtinuerat, inter Iugurtham, & Athribalem divideretur. cuius legationis princeps fuit L. Opimius, homo clarus, & cum in senatu potens, quia consul, C. Gracchus & M. Fulvius interfecisset, acerrime vindictam nobilitatis in plebem exercuerat. Eum Iugurtha, tamenis Romanæ in amicis habuerat, tamen curatissime recepit: dando, & pollicendo multa, perfecit, uti fama, fide, postremo omnibus suis rebus commodum regis anteficeret. reliquos legatos eundem viraggressus, plerumque capitis paucis carior fides, quam pecunia fuit. In divisione, quæ pars Numidæ Mauritaniæ attingit, agro virisq. opulentior, Iugurtha tradidit: illam alteram spociæ, quam vsu, potior em, quæ postior, & adificijs magis ornata est, Athribas possedit. Res pastoralis videntur Africanis frum paucis exponere, & eas gentis, quibus cum nobis sit huius aut amicitia fuit, attingere. Sed quæ loca, & nationes ab ea locentur, aut asperitatem, aut solitudines minus frequentata sunt, de his haud facile compertum narraverim: cetera quam paucissimis absolvam.

In divisione orbis terrarumque in parte versis Africam posuere: pauci, tamen modo Africam, & Europam esse, sed Africam in Europa. ex finis habet ab occidente, fretum nostrum maris & Oceani: ab ortu solis exclusam latitudinemque in locum Catagathion incolæ appellant. Mare suum, impositum. ager Iugurthæ fertilis, bonus pecori, arbori infertus

dus: cœlo, terraq. prœmixta aquarum: genus
 hominum salubri corpore, velox, patiens la-
 borum a plerisque senectus dissoluit, nisi qui
 ferro, aut à bestiis interire. Nā morbus hanc
 sæpe quemquam superat ad hoc, malefici ge-
 neris plurima animalia. Sed qui mortales in-
 itio Africam habuerint, quique postea acco-
 serint, aut quo modo inter se permixti sint;
 quamquam ab ea fama, quæ plerisque obti-
 net, diuersum est: tamen, et ex libris Punicis
 qui regis Hiempsalis dicebantur, interpreta-
 tum nobis est; utiq. rom sese habere, cultores
 eius terræ putant: quam paucissimis dicam.
 Ceterum fides eius rei penes auctores erit.
 Africam initio habuere Gergui, & Libyes,
 asperi, incultiq. : quis cibus erat caro feri-
 na, atque humi pabulum, ut pecoribus. Hi
 neque moribus, neque lege, aut imperio cu-
 iusquam regebantur: vagi, palantes, quas
 nox cogerat, sedes habebant. Sed postquam
 in Hispania Hercules, sicut Afri putant, in-
 teriit: exercitus eius compositus ex gentibus
 varijs, amisso duce, ac passim multis sibi quisq.
 imperium perentibus, brevi dilabitur. Ex eo
 numero Medi, Persæ, & Armenij, navibus,
 in Africam transiecti, proximos nostros mar-
 ti locos occupauere. Sed Persæ intra Occi-
 dentem magis: hique alios navium iuuecos
 pro tugurijs habuere: quia neque materia in-
 agris, neque ab Hispanis emundi, aut mui-
 sandi copia erat. mare magnum, & ignara
 lingua commercia prohibebant. Hi paulatim
 per conuicia Gergulos secum misere, &
 quia sæpe tentantes agros, alia, deinde alia
 loca perierant, semet ipsi Numidas appellar-
 nere. Ceterum adhuc ædificia Numidarum
 aggregium, quæ mapala illi vocant, oblon-
 ga,

ga, incuruis lateribus recta, quasi nauium ca-
 rinæ sunt. Medis autem, & Armenijs acces-
 sere Libyes. Nam hi propius mare Africum
 agitabant: Gætuli sub sole magis, haud pro-
 cul ab ardoribus: hique maris oppida ha-
 buere. Nam, freto diuisi ab Hispania muta-
 re res inter se instituerant. nomen eorum
 paulatim Libyes corrumpere, barbara lingua
 Mauros pro Medis appellantes. Sed res Per-
 sarum breui adoleuit: ac postea Nomo-Numi-
 dæ, propter multitudinem, à parentibus
 digressi, possidere ea loca, quæ proxima Car-
 thaginem Numidia appellatur. Deinde, vtri-
 que alteris freti, finitimos armis, aut metu
 sub imperium suum coegere: nomen glo-
 riamque sibi addidere: magis hi, qui ad no-
 strum mare procefferant: quia Libyes, quam
 Gætuli, minus bellicosi: denique Africæ pars
 inferior pleraque ab Numidis possessa est: victi
 omnes in gentem nomenque imperantium
 concessere. Postea Phœnices, alijs multitu-
 dinis domi minuendæ gratia, pars imperij
 cupidine sollicitata plebe, & alijs nouarum re-
 rum avidis, Hipponem, Adrimetum, Leptim,
 aliasque vrbes in ora maritima condidere: eaque
 breui multum auctæ, pars originibus suis præsi-
 dio, aliæ decori fuere. Nam de Carthagine se-
 fere melius puto, quam parum dicere: quo-
 niam alio prope tempus monet. Igitur
 ad Catathmon, qui locus Ægyptum ab
 Africa diuidit, secundo mari prima Cyrene
 est, colonia Thereon, ac deinceps duæ Syr-
 tes, interque eas Leptis: deinde Philenon a-
 quem locum Ægyptum versus finem imperij
 habuere Carthaginienses: post aliæ Punicæ
 vrbes. Cetera loca usque ad Mauritaniam Nu-
 midæ tenent, proximæ Hispaniæ Mauri sunt.

Super Numidiam Gæzulos accepimus, partim
in tugurijs, alios incultius vagos agitare. post
eos Æthiopas esse: dein loca exusta solis ardo-
ribus. Igitur bello Iugurthino pleraque ex
Punicis oppida, & finis Carthagenensium,
quos nouissime habuerant, populus R. per
magistratus administrabat: Gæzulorum ma-
gna pars, & Numidæ ad flumen vsque Mulu-
châ sub Iugurtha erant: Mauris omnibus rex
Bocchus imperitabat, præter nomen, cetera
ignarus populi R. itemq. nobis neque bello,
neq. pace antea cognitus. De Africa, & eius
incolis, ad necessitudinem rei satis dictum.

Postquam, diuiso regno, legati Africa de-
cessere; & Iugurtha contra timorem animi
præmia sceleris adeptum sese videt; certum-
ratus, quod ex amicis apud Numansiam ac-
ceperat, omnia Romæ venalia esse; simul &
illorum pollicitationibus accensus, quos paul-
lo ante muneribus expleuerat, in regnum
Atherbalis animum intendit. ipse acer, bel-
licosus: at is, quem petebat, quietus, imbellis,
placido ingenio, opportunus iniuriæ, metuens
magis, quam metuendus. Igitur ex improviso
finis eius cum magna manu inuadit: multos
mortalis cum pecore, atque alia præda capiti
ædificia incendit: pleraque hostiliter loca
cum equitatu accedit. Deinde cum omni mul-
titudine in regnum suum conuertit, existu-
mans dolore permotum Atherbalem iniurias
suas manu vindicaturum, eamque rem belli
causam fore. At ille, quod neq. se parem ar-
mis existimabat, & amicitia populi R. magis,
quam Numidis, fretus erat: legatos ad Iugur-
tham de iniurijs questum misit: qui tamen
contumeliosa dicta retulerant, prius tamen
omnia pati decreuit, quam bellum sumere:
quia

quia tentatum antea seorsus cesserat. Neq. eo magis cupido Iugurthæ minuebatur: quippe qui totum eius regnum animo iam inuaserat. Itaque non, ut antea, cum prædatoria manu, sed magno exercitu comparato, bellum gerere coepit, & aperte totius Numidiæ imperium petere. Ceterum, quæ pergebat, urbis, agros vastare, prædas agere: suis animum, hostibus terrorem augere. Atherbal ubi intelligit eo processum, uti regnum aut relinquendum esset, aut armis retinendum, necessario copias parat, & Iugurthæ obvius procedit. Interim haud longe à mari prope Cirtam oppidum utriusq. consedit exercitus: & quia dici extremum erat, proelium non inceptum: sed ubi plerumque noctis processit, obscuro etiam cum lumine, milites Iugurthinii, signo dato, castra hostium inuadunt: semisomnos parim, alios arma fumentes fugant, funduntque: Atherbal cum paucis equitibus Cirtam profugit: & ni multitudo togatorum fuisset, quæ Numidas insequentes moenibus prohibuit, uno die inter duos reges coeptum, atque patratum foret bellum. Igitur Iugurtha oppidum circumfedit: vineis, turribusque, & machinis omnium generum expugnare aggreditur: maxime festinans tempus legatorum antecapere, quos ante proelium factum Romanam ab Atherbale missos audiuerat. Sed postquam senatus de bello eorum accepit, tres adolescentes in Africam legantur, qui ambos reges aduant: S. P. Q. R. verbis nuncient, velle, & censere eos ab armis discedere: ita seque, illisque dignum esse. Legati in Africam maturantes veniunt, eo magis, quod Roma, dum proficisci parant, de proelio facto, & oppugnatione Cirtæ audiebatur.

sed

sed is rumor clementi erat. Quorum Iugur-
 tha accepta oratione respondit: sibi neque
 maius quidquam, neque carius auctoritate
 sentiens esse: ab adolescentia sua ita se erubuit,
 ut ab optimo quoque probaretur: virtute, non
 malitia, P. Scipioni, summo viro placuisse:
 ob eandem artem à Micipsa, non penuria li-
 berorum, in regnum adoptatum esse. cetero-
 rum, quo plura bene, atque strenue fecisset,
 eo animum suum iniuriam minus solerare:
 Atherbalem dolis vitæ suæ insidiatum: quod
 ubi comperisset, sceleri obviam esse: popu-
 lum R. neque recte, neque pro bono factu-
 rum, si ab iure gentium sese prohibuerit:
 postremo, de omnibus rebus legatos Romanos
 brevi missurum, ita verique digrediuntur.
 Atherbalis appellandi copia non fuit. Iugur-
 tha ubi eos Africa decessisse ratus est, neq. pro-
 pter loci naturam Cirram armis expugnare
 potest: vallo, atq. fossâ moenia circumdat tur-
 ris exstruit, easque praesidijs firmat: praeterca
 dies, noctesque, aut per vim, aut dolis tenta-
 re: defensoribus munus præmia modo, mo-
 do formidinem ostentare: suos hortando ad
 virtutem attrigare: prorsus intentus cuncta pa-
 rare. Atherbal ubi intellegit omnis fortunæ
 suas in extremo sitas, hostem infestum, auxi-
 lij spem nullam, penuria rerum necessarium
 bellum trahi non posse: ex ijs, qui una Cir-
 ram profugerant, duos maxime impigros de-
 legit: eos, multa pollicendo, ac miserando
 casum suum, confirmat, uti per hostium mu-
 nitiones noctu ad proximum mare, dein Ro-
 mam pergerent. Numidæ paucis diebus iussa
 efficiunt: literæ Atherbalis in senatu recitari-
 tur, quarum sententia hæc fuit.

Non mea culpa sepe ad vos oratum misit.

*Pic. sed vis Iugurtha subigit: quem tanta in-
 biduo me exstinguendi innasit, uti neque vos,
 neque deos immortalis in animo habeat; san-
 guinem meum, quam omnia, malit. Itaque
 quintum iam mensem socius & amicus populi
 R. armis obsessus teneor; neque mihi Micipsa
 patris mei beneficia, neque vestra decreta au-
 xiliantur; ferro, an fame acrius urgear, incer-
 tus sum. Plura de Iugurtha scribere deborta-
 tur me fortuna mea; etiam antea expertus
 sum, parum fidei miseris esse. Nisi tamen intel-
 lego illum, supra quam ego sum, petere, neque
 simul amicitiam vestram, & regnum meum
 sperare. utrum gravior existimet, nemini oc-
 cultum est. Nam initio occidit Hiempsalem
 fratrem meum; dein patrio regno me expulit.
 Qua sane fuerint nostra iniuria, nihil ad vos.
 Verum nunc regnum vestrum armis tenet
 me, quem vos imperatorem Numidis posuistis;
 clausum tenet atque obsidet: legatorum verba
 quanta fecerit, pericula mea declarant. Quid
 est reliquum, nisi vis vestra, quo moveri possit?
 nam ego quidem vellem, & hac qua scribo, &
 illa qua antea in senatu questus sum, vana
 forent potius, quam miseria mea fidem verbis
 faceret. Sed quoniam conatus sum, ut Iugur-
 tha scelerum ostentui essem; non iam moriemur,
 neque arumnas; tantummodo inimici impe-
 rium, & cruciatus corporis deprecor. Regno
 Numidia, quod vestrum est, uti libet consulite;
 me ex manibus impijs eripite, per maiestatem
 imperij, per amicitia fidem; si vlla apud vos
 memoria remanet aui mei Masinisse.*

His litteris recitatis, fuere qui exercitum
 in Africam mittendum censerent, & quam
 primum Atherbali subueniendum: de Iugur-
 tha interim uti consuleretur, quoniam legatis

BELLVM IVGVRTHINVM. 69

non paruiffet . Sed ab iſdem illis regis fautoribus ſumma ope eniſum , ne tale decretum fieret : Ita bonum publicum , vt in plerisque negotijs ſolet, priuata gratia deuictum . Legantur tamen in Africam maiores nati nobiles , amplis honoribus viſi ; in quibus fuit Miſſaureus, de quo ſupra memorauimus, conſularis , & tum ſenatus princeps . Hi , quod in inuidia res erat, ſimul & à Numidis obſecrati, triduo nauim aſcendere ; dein breui Vticam adpulſi, litteras ad Iugurtham mittunt, quam ociffime ad prouinciam accedat ; ſe ad eum ab ſenatu miſſos . Ille , vbi accepit homines claros , quorum auctoritatem Romæ pollere audiuerat , contra inceptum ſuum veniſſe ; primo commotus metu, atq. lubidine , diuorſus agitabatur . Timebat iram ſenatus, ni parui ſſet legatis ; porro animus cupidine cæcus ad inceptum ſcelus rapiebat . Vicit tamen in audio ingenio prauum conſilium . Igitur exercitu circumdato, ſumma vi Cirtam irumpere nititur , maxime ſperans , diductæ manu hoſtium , aut vi , aut dolis ſeſe caſum victoriæ inuenturum. quod vbi ſecus procedit, neque , quod intenderat , efficere poteſt , vti prius , quam legatos conueniret , Atherbalis potiretur ; ne amplius morando Scaurum, quem plurimum metuebat , incederet , cum paucis equitibus in prouinciam venit . At tametiſi ſenatus verbis minæ graues nunciabantur , quod ab oppugnatione non deſiſteret ; multa tamen oratione conſumta , legati fruſtra diſceſſere . Ea poſtquam Cirtæ audita ſunt, Italici, quorū virtute mœnia deſenſabantur, conſiſi, deditiōne facta, propter magnitudinem populi R. inuiolatos ſeſe fore, Atherbali ſuadet, vti ſeq. & oppidum Iugurthæ tradat:

tentum ab eo vitam pacificator : de ceteris so-
 nantibus fore. At ille, cuncta omnia potes-
 ta fide lugurthæ rebarat : tamen, quia princeps
 eisdem, si aduocaretur, cogendi potestas
 erat, ita, uti censerat Itabici, deditionem
 fecit. Agitur lugurtha in pœnis Acherubalem
 excruciatum vocat : dein omnis puberes, Nur-
 gades, atq. negotiatores pronis, uti quis-
 que armatis obuius fuerat, interfecit. Quod
 postquam Romæ cognitum est, & res in se-
 natu agitari coepit : eisdem illi ministri regis
 incompellendo, ac sæpe gratia, interdum sur-
 gis orabendo compus, atrocitate facti lenie-
 bant. ac mi C. Memmius, tribunos pl. desi-
 gnatus, vir acer, & infelix potentis nobili-
 tatis, populum R. adocuisse id agi, uti per-
 puros factiosos lugurthæ scelus condona-
 retur : profecto omnis invidia, prolatandis
 consularionibus, dilapsa foret. tanta vis gra-
 tæ, atque pecuniæ regis erat. Sed ubi senatus
 delicti conscientia populum ei morte lege Sem-
 pronia provincie futuris consulibus Numi-
 dia, atque Italia decreta : consules declarati
 P. Scipio Nasica, L. Bestia Calpurnius : Cal-
 purnio Numidia, Scipioni Italia obuenit.
 Dein exercitus, qui in Africam portaretur,
 scribitur : stipendium, aliæque, quæ bello usui
 forent, decernuntur. At lugurtha, cuncta
 spem nuncio accepto, quippe cui, Romæ
 omnia venire, in animo hæserat : filium, &
 cum eo duos familiares ad senatum legatos
 mittit : ipsque, ut illis, quæ Atrimpale au-
 serfecto miserat, præcipit, omnis mortalis
 pecunia aggregiantur. qui postquam Ro-
 mam adveniebant, senatus à Bestia consul-
 tus est, placeret ac legatos lugurthæ recipi
 in omnibus : ipsque decreuerunt, ut legatum a ip-
 sum-

siamque deditionem venissent, ut in diebus pro-
 ximis decem Italia decederent, consul Num-
 machus ex senatus decreto nunciari iubet. ita
 infectis rebus illi domum discedunt. Interim
 Calpurnius, parato exercitu, legat sibi ho-
 mines nobilis, factiosos, quorum auctorita-
 te, quae deliquisset, munica fore sperabat: in
 quis fuit Scaurus, cuius de natura & habitu
 supra memorauimus. Nam in consule no-
 stro multae bonaeque artes animi, & corporis
 erant; quas omnis auaritia praepediebat. per-
 tiens laborum, acri ingenio, satis providens
 belli haud ignarus, firmissimus contra pericu-
 la & insidias. Sed legiones per Italiam
 Rhodum, atque inde Siciliam, porro ex Sir-
 cula in Africam transiit. Igitur Calpur-
 nius, initio paratis commeatibus, acriter
 Numidiam ingressus est: multosque mortui-
 lis, & ubi aliquod pugnando cepit. Sed ubi
 Iugurtha per legatos pecunia tentare, belli-
 que, quod administrabat, asperitatem osten-
 dere cepit: animus atque auaritia facile cor-
 ruptus est. ceterum locutus, & administer
 omnium consiliorum assumitur Scaurus: qui
 a motu à principio, plerisque ex factione
 eius corruptis, accerrime regem impugna-
 uerat; tamen, magnitudine pecuniae, à bo-
 no honestoque in prauum abstractus est. Sed
 Iugurtha primum tantummodo belli moram
 sedimebat, exaltumans sese aliquid interim
 Romae pretio, aut gratia effecturum: postea
 vero quam participem negotij Scaurum ac-
 cepit, in maximam spem adductus recupe-
 randae pacis, statuit cum eis de omnibus pa-
 rtionibus praesens agere. Ceterum interea
 fidei causa mittitur à consule Sextus quæstor
 in oppidum Iugurthae Vaccanicum rei spe-

elles erat acceptio frumenti, quod Calpurnius palam legatis imperauerat : quoniam deditionis mora induciæ agitabantur. Igitur rex, uti constituerat, in castra venit : ac pauca presentis consilio locutus de inuidia facti sui, atque ut in deditionem acciperetur ; reliqua cum Bestia , & Scauro secreta transegit : dein postero die, quasi per saturam sententijs exquisitis, in deditionem accipitur . Sed, uti pro consilio imperatum erat , elephanti xxx. pecus, atque equi multi , cum paruo argenti pondere , quaestori traduntur . Calpurnius Romam ad magistratus rogandos proficiscitur. in Numidia & exercitu nostro pax agitabatur. Postquam res in Africa gestas, quoque modo actæ forent, fama diuulgauit, Romæ per omnis locos , & conuentus de facto consulis agitari : apud plebem grauis inuidia ; patres solliciti erant : probarent ne tantum flagitium, an decretum consulis subuerterent , parum constabat . Ac maxime eos potentia Scauri , quod is auctor & socius Bestiæ ferebatur , à vero bonoque impediēbat . At C. Memmius, cuius de libertate ingenij , & odio potentia nobilitatis supra diximus ; inter dubitationem & moras senatus , concionibus populum ad vindicandum hortari : monere , ne temp. ne libertatem suam desererent ; multa superba, crudelia facinora nobilitatis ostendere ; prorsus intentus omni modo plebis animum accendebat. Sed quoniam ea tempestate Romæ Memmij facundia clara pollensque fuit ; decere existumauimus vnam ex tam multis orationem eius perscribere : ac potissimum ea dicam , quæ in concione post reditum Bestiæ huiusmodi verbis disseruit .

Multa me dehortantur à vobis , Quirites ;

nè studium reip. omnia superet; opes factionis vestra patientia, ius nullum s. ac maxima, quod innocentia plus periculi, quam bonoria est. Nam illa quidem piget dicere, his annis xv. quam ludibrio fueritis superbia paucorum; quam fœde, quamque inulti perierint vestri defensores; uti vobis animus ab ignavia, atq. socordia corruptus sit: qui ne nunc quidem, obnoxijis inimicis, exsurgitis; atque etiam nunc timetis eos, quibus vos decet terrori esse. Sed quamquam hac talia sunt: tamò, obuium ire factionis potentia, animus subigit. Certa ego libertas, qua mihi à parente meo tradita est, experiar: verù id frustra, an obrem faciam, in vestra manu situm est, Quirites. Neq. ego vos horror, quod saepe maiores vestri fecere, uti contra iniurias armati eatis. Nihil vi, nihil secessione opus est: necesse est, suomet ipso more precipites eant. Occiso Ti. Graccho, quem regnum parare aiebant, in plebam Romanam questionas granes habita sunt: post C. Gracchi, & M. Fulvij cadem, item ordinis vestri multi mortales in carcere necati sunt. utriusq. cladis non lex, verum libido eorum finem fecit. Sed sane facit regni paratio, plebi sua rostrare. Quidquid sine sanguine ciuium ulcisci nequitur, iure factum sit. Superioribus annis saciti indignabamini ararium expilari; reges, & populos liberos paucis nobilibus vectigal pendere; penes eosdem & summam gloriam, & maximas diuitias esse: tamen hac talia facinora impune suscipisse, parum habuere: itaque postremo leges, maiestas vestra, diuina & humana omnia hostibus tradita sunt, neque eos, qui ea fecere, pulet, aut poenitet: sed incedunt per ora vestra magnificè, sacerdotum, & consulatus, pars trium-

phos suos distantantes: porinde quasi ex hostili,
non prada, habuimus. ferui ero parati in ipsa
imperii dominiotum non perferant: vos, Qui-
vites, imperio nati, a quo animo servitutem re-
luctatio? At qui sunt hi, qui temp. occupaver-
et homines sceleratissimi, cruentis manibus,
inhumani navis, nocentissimi, idemq. super-
bissimi: quibus fides, decus, pietas, postremo
honestas, atque in honesta omnia quæstus sunt.
Pars rerum, occidisse tribunos pl. alij quæstio-
nes iniustas, plerique cadentes in vos fecisse,
pro munimento habere. ita, quam quisq. pe-
sime fecit, eam maximum tuus est: necesse in
scelere suo ad ignominiam vestram transferre:
quod omnis, eadem capere, eadem odisse, ea-
dem metuere in unum coegit. Sunt hac inter
bonas amicitia, inter malos factio est. Quod so-
vos tam libertatis curam habueris, quam il-
li ad dominationem accensi sunt; profecto ne-
que rurs. seculi nunc, vastaretur; & benefici-
vestrum penes optimos, non avaritissimi, fo-
rent. Maiores vestri parandi iuris, & mai-
stusis consiliis de gratia, his per secessionem
armati. Quoniam occupaveris vos pro liber-
tate, quam ab illis accepistis, non ne summas
ope nitomini? atque eo vehementius, quo
maius dedecus est, paria amittere: quanto
animus non paravisse? Dicer aliquis, quid
igitur confes? vindicandum in vos, qui hostis
predidite temp. non manum, neque vi: quod
magis, vos fecisse, quam illis accidisse, indi-
guum est. Verum quæstionibus, & iudicio ipsius
Iugurthæ, qui se delictis est: profecto in his
vestris obediens eris, seu ea convenit; scilicet
estimabitis, qualis illa pars, aut dedecus sit,
ex qua ad Iugurtham suorum impatiens, ad
paucos potens, manum ditionis, in temp.

domina, atque dedecore perveneritis. Nisi
forte nondum etiam vos dominationis curam
sanctae tenetis illa, quam hoc tempora, ma-
gis placens, curae regna, provinciae, leges, san-
ctae, indicia bella, acque pacis: postremo divina
et humana omnia per vos paucos erant: vos au-
tem, hoc est, P. R. inuicti ab hostibus, im-
peratores omnium gentium, sacris babebatis
animam retinere. Nam servitutum quidem
quis vestrum audebat recusare? Atque ego
tametsi vire flagitiisissimum existum impune
iniuriam accepisse: tamen, vos humiliorum for-
lor, acissimam ignoscere, quoniam civis sum, et
equo animo parerem, si misericordia in perni-
ciam casura esset. Nam et illis, quatenus im-
portunisatis habent, parum est impune male
fecisse, nisi deinde faciendi licentia enipitur,
et vobis aeterna felicitudo remanebit, cum in-
tellegatis aut servendum esse, aut per nos
libertatem recitandam. Nam fides quidem,
aut concordia quae spes est? Dominari illi vo-
lunt, vos liberi esse: facere illi iniurias, vos
prohibere: postremo sociis vestris veluti hos-
tibus, hostibus pro sociis vacentur. Patet ne in ra-
diis missis moribus pan, aut amissis a esset? Quae
ne mones, hortarique vos, ne iuvenum scolas im-
punitum dimittatis. Non potestis arari
factus est neque per vim sociis oneroso pecunia:
quae quaquequam gratia fuit, tamen consuetu-
dine iura pro nihilo habentur. Hosti utrumque
proditi foras auctoritas, proditum impe-
rium vestrum: domi militumque resp. vultis
fuit. quae nisi quaestus erant, nisi vindictam
innoxios, quid eris reliquum, nisi ut illis, qui
ea fecerunt, obediunt veniamus? Nam impune
quolibet facere, id est regnum esse. Neque ego
vos, Quisiter, hortor, ut iam malis civis

vestros perperam, quam recte, fecisse : sed ne, ignoscendo malis, bonos perditum eatis . Ad hoc, in rep. multo praestat, beneficij, quam maleficij, immemorem esse . Bonus tantummodo segnior fit, ubi negligas : at malus improbius . Ad hoc si iniuria non sint, haud saepe auxilij egoas .

Hæc, atque alia huiuscemodi sæpe dicundo, C. Memmius populo R. persuadet, uti L. Cassius, qui tum prætor erat, ad Iugurtham mitteretur : eumque, interposita fide publica, Romam duceret, quo facilius indicio regis, Scauri, & reliquorum, quos pecuniæ captæ arcessebat, delicta patefierent. Dum hæc Romæ geruntur, qui in Numidia relictī ab Bestia exercitui præerant, secuti morem imperatoris sui, plurima, & flagitiosissima facinora fecere . Fuere, qui auro corrupti, elephantos Iugurthæ traderent ; alij perfugas venderent : pars ex pacatis prædas agebant . Tanta vis avaritiæ in animos eorum, veluti tabes, inuaserat . At Cassius prætor, perlata rogatione à C. Memmio, ac percussa omni nobilitate, ad Iugurtham proficiscitur : eique timido, & ex conscientia diffidenti rebus suis, persuadet, quoniam se populo R. dedidisset, ne vim, quam misericordiam eius, experiri malit : priuatim præterea fidem suam interponit, quam ille non minoris, quam publicam ducebat . Talis ea tempestate fama de Cassio erat. Igitur Iugurtha, contra decus regium, cultu quam maxime miserabili, Romam venit. Ac tamen si in ipso magna vis animi erat, confirmatus ab omnibus, quorum potentia aut scelere cuncta ea gesserat, quæ supra memorauimus, C. Bæbium tribunum pl. magnâ mercede parat, cuius impuden-

tia

tia contra ius, & iniurias omnis munitus
 foret. Ac C. Memmius aduocata concione,
 quamquam regi infesta plebes erat, & pars
 in vincula duci iubebat, pars, ni socios scele-
 ris aperiret, more maiorum de hoste suppli-
 cium sumi; dignitati magis, quam iræ con-
 sulens, sedare motus, & animos eorum mol-
 lire, postremo confirmare, fidem publicam,
 per per sese inuolatam fore. Post, vbi silen-
 tium cepit, producto Iugurtha, verba fa-
 cit: Romæ, Numidæque facinora eius me-
 morat; scelera in patrem, fratresque osten-
 dit: quibus iuuantibus, quibusq; ministris ea
 egerit, quamquam intellegat populus R. ta-
 men velle manifesta magis ex illo habere: si
 verum aperiat, in fide, & clementia populi R.
 magnam spem illi sitam: sin reticeat, non so-
 cius saluti fore, sed se suasque spes corruptu-
 ram. Dein, vbi Memmius dicendi finem fe-
 cit, & Iugurtha respondere iussus est, C. Ba-
 bins tribunus pl. quem pecunia corruptum
 supra diximus, regem tacere iubet, ac, tametsi
 multitudo, quæ in concione aderat, vehem-
 enter accensa, terrebat eum clamore, vultu,
 sæpe impetu, atque alijs omnibus, quæ ira
 fieri amat; vicit tamen impudencia. Ita po-
 pulus, ludibrio habitus, ex concione discedit:
 Iugurthæ Bestiæque, & cæteris, quos illa quæ-
 stio exagitabat, animi angescunt. Erat ea
 tempestate Romæ Numida quidam, nomi-
 ne Massina, Gulustæ filius, Masinistæ nepos:
 qui, quia in dissensione regum, Iugurthæ ad-
 uersus fuerat, dedita Curia, & Atherbale inter-
 fecto, profugus ex Africa abierat. Huic Sp. Al-
 binus, qui proximo anno post Bestiam cū Q.
 Minucio Raso consularum gerebat, persua-
 det, quoniam ex stirpe Masinistæ sit, Iugur-

tham ob scelera inuidia cum metu vergeat; regnum Numidiae ab senatu petat. Anidus consul belli gerendi, moueri, quam seuerere, omnia malebat: ipsi provincia Numidia, Mimicio Macedonia ouenerat. Quae post quam Massiva agitare cepit: inque Iugurtha in amicis satis praesidij est; quod eorum alium consuetudo, alium ipsa fama, & timor animi impediobat: Bomilcaris proximo, ac maximo sibi. Imperat, praetor, sibi multa confecerat, insidiatores Massivae patriae maxime occulte: sin id parum procedat, quoque modo Numidiam interficiat. Bomilcaris maxime regis mandata exsequitur: & per homines talis negotij artifices, itinera, egressusque eius, postremo loca, atque tempora cuncta explorat; dein, ubi res postulabat, insidias tendit. Igitur unus ex eo numero, qui ad eandem parati erant, paulo antea confectus Massivam aggreditur, illum obstantem: sed ipse deprehensus, multis hortantibus, & in primis Albino consule, iudicium proficetur. sit reus magis ex aequo bonoque, quam ex iure gentium Bomilcar, comes eius, qui Romam fide publica venerat. At Iugurtha, manifestus tanti sceleris, non priuomissi contra verum niti, quam animaduocit, super gratiam, atque pecuniam suam, inuidiam facti esse. Igitur quamquam in priore actione ex amicis quinquaginta vides dederat, regno magis, quam vadibus consulens: clam in Numidiam Bomilcarum dimittit, variis, ne reliquos popularis metus inuaderet parendi sibi, si de illo supplicium sumum foret. & ipse paucis diebus eodem profectus est, iussu à senatu Italia decedere. Sed postquam Roma egressus est, fortis, saepe vocatus eo respiciens, postremo dimisit.

Urbem venalem, & mature perituram, & con-
 torem inuenerit. Interior Albinus, renouato
 bello, comitatum, stipendium, aliaque, quas
 militibus vsui forent, maturat in Africam
 portare: statim ipse profectus, ut ante comi-
 tia, quod tempus haud longe aberat, armis,
 aut deditioe, aut quouis modo bellum con-
 ficeret. At contra Iugurtha trahere omnia, &
 alias, deinde alias moræ causas facere, & polli-
 cere deditioem, ac deinde merum simulacrum
 iuitanti cedere, & paullo post, non sui diffide-
 rent, instare: ita belli modo, modo pacis mo-
 ra consulem ludificare. Ad fuere, qui tum
 Albinum haud ignarum consilij regis existu-
 marent: neque ex tanta properantia tam fa-
 cile tractum bellum concordia magis, quam
 dolo crederent. Sed postquam, elapso te m-
 pore, comitiorum dies aduentabant, Albi-
 nus, Aulo fratris in castris propretore relicto,
 Romam docessit. Ea tempestate Romæ sedi-
 tionibus tribunicijs atrociter res agitabatur:
 P. Lucullus, & L. Annius tribuni pleb. resistenti-
 bus collegis, continuare magistratum nite-
 banturque dissensio totius anni comitia impe-
 diebat. Ea mora in spem adductus Aulus,
 quem propretorem in castris relicto, supra-
 diximus, aut conficiendi belli, aut terrore
 exercitus ab rege pecunie capiundæ, milites
 mense Ianuario ex hibernis in expeditio-
 nem euocat; magnisque itineribus hieme
 aspera peruenit ad oppidum Suthal, ubi regis
 thesauri erant. Quod quamquam, & scuitia
 temporis, & opportunitate loci, neque capi,
 neque obsideri poterat: (nam circum mu-
 rum situm in prærupti montis extremo pla-
 nities limosa hiemalibus aquis patadam fe-
 cerat) tamen, aut simulandi gratia, quo res

gi formidinem adderet; aut cupidine cæcis, obthesauros opidi potiundi, vineas agere, aggerem iacere; aliaque, quæ incepto vsui forent properare. At Iugurtha, cognita vanitate atque imperitia legati, subdolus eius augere amentiam: missitare supplicantis legatos: ipse, quasi vitabundus, per saluosa loca, & tramites exercitum ducere. Denique Aulum spe pactationis perpulit, uti, relicto Suthule, in abditas regiones sese, veluti cedentem, insequeretur: ita delicta occultiora fuere. Interea per homines callidos diu, noctuque exercitum tentabat: centuriones, ducesque turmarum partim, uti transfugerent, corrumpere; alij, signo dato, locum uti desererent. Quæ postquam ex sententia instruxit; intempesta nocte de improviso multitudo Numidarum Auli castra circumuenit. Milites Romani, perculsi tumultu insolito, arma capere alij: alij se abdere: pars terribos confirmare: trepidare: omnibus locis vis magna hostium: cælum nocte, atque nubibus obscuratum: periculum anceps: postremo, fugegere, an manere, tutius foret, in incerto erat. Sed ex eo numero, quos paullo ante corruptos diximus, cohors vna Ligurum, cum duabus turmis Thracum, & paucis gregarijs militibus, transiere ad regem: & centurio primi pili tertiæ legionis per munitionem, quam, uti defenderet, acceperat, locum hostibus introeundi dedit: eaque Numidæ cuncti irrupere. Nostri fœda fuga, plerique abiectis armis, proximum collem occupauere. Nox, atque præda castrorum, hostis, quo minus victoria vterentur, remorata sunt. Dein Iugurtha postero die cum Aulo in colloquio verba facit: tametsi ipsum cum exercitu fame ferroque clau-

clausum tenet, tamen se memorem tamen hu-
 manarum, si secum foedus faceret, incolumis
 omnis sub iugum missum: praeterea, uti die-
 bus de eam Numidia decederet. Quae gratia
 quamquam, & flagitij plena erat: tamen,
 quia mortis metu iurabant, sicuti regi iube-
 rat, pax convenit: sed ubi ea Romae comper-
 ta sunt, metus atque terror civitatem inua-
 dere: pars dolere pro gloria imperij & pars in-
 solita rerum sollicitudinem timere libertatis. Aulo
 omnes infestis ac maxime qui bello saepe pro-
 clari fuerant, quod armatus dedecore potius,
 quam manu salutem quaesierit. Ob ea con-
 sul Albinus, ea delicto, fratris invidiam, ac
 deinde periculum timens; senatum de fonde-
 re consulabat: & tamen interim exercitui sup-
 plementum scribere; ab socijs & nominis
 Latino auxilia accersere; denique omnibus
 modis festinare: senatus ita, uti par fuerat,
 decernit, suo atque populi iniussu nullum
 potuisse foedus fieri. Consul impeditus à tri-
 bunis pl. re, quas paraverat copias, secum
 portaret; paucis diebus in Africam proficiscer-
 tun. Nam omnis exercitus, uti convenerat,
 Numidia deductus in provincia hiemabat.
 Postquam eo venit; quamquam persequi Iu-
 gurtham, & mederi fratrem invidiae animo
 ardebat; cognitis militibus, quos praeter fu-
 gam, soluto imperio, licentia, atque lasciv-
 ia corruerat, ex copia rerum statuit, sibi
 nihil agendum. Interea Romae C. Mami-
 lius Limetanus Tr. pl. rogationem ad po-
 pulum promulgat; uti quaereretur in eos,
 quorum consilio Iugurtha senati decreta no-
 glexisset; quique ab eo in legationibus,
 aut imperijs pecunias accepissent; qui ele-
 phantos, quique perfugas tradidissent; item

quæ de pace, ac bello cum hostibus passionibus
 succedent. Huius rogationi patrum consensu sibi
 alijs ex partium invidia pericula mementes,
 quævis aperte resistere non poterant, quid
 illæ, & alia talia placere sibi facerentur, potius
 per amicos, ac maxime per homines omnino
 Latinæ, & socios habere, & pericula parare
 bant. Sed plures, in re digne memoratu est,
 quantum incerta fuerit, & quantæque si roga-
 tionem inflicte, decreverit, & duxerit, magis
 odio nobilitatis, cui mala illa parabantur,
 quam cura resp. tanta libido in partibus erat.
 Igaur, ceteris metu percussis, M. Scantius,
 quævis legatum Hostium fuisse supra meliores
 viros, inter beatissimam plebem, & suorum for-
 gam, trepida etiam tum civitate, cum ex
 Mamilianæ rogatione res quæsiuere roga-
 rantur, effugerit, & ipse in numero simi-
 lerit. Sed, quæstione exerrita asperæ, vi-
 lenterque ex rumore, & bobedone plebis, ut
 sepe nobilitatem, sic ea tempestate plebem
 ex secundis rebus insipientia sepe rat. Ceterum
 non potius in popularium, & senatus factione
 quæ, ac deinde omnium malorum artium
 paucis ante annis Roma cuncta est, cito atque
 abundantiæ eorum rerum, quæ prima multas
 les ducunt. Nam ante Carthaginem deletam
 populus, & senatus R. placide modestiq. inces-
 se resp. tractabant, & gloriæ atq. domina-
 tionis certamen inter eos erat: & minus hosti-
 lis in bonis artibus civitatem retinebat. sed
 ubi formido illa mentibus decessit, illic ea,
 quæ secundæ res arant, laxiora, atq. super-
 bia incessere. Ita, quod in nobilitatis rebus opor-
 uerant, etiam postquam adepti sunt, asper-
 ius, ac tribusq. fuit. Namque cepere nobili-
 tatis dignitatem, populus libertatem in libe-

dicitur. venereq. sibi quisque docere, trahere,
 rapere. Ita omnia in duas partis abstracta
 sunt. .i. corp. quæ media fuerat, dilata rata. Co-
 trarium nobilitas facit: magis pellebat; ple-
 bus in solus; atque in multitudinem disper-
 sa, minus potenter. paucorum nobilitas belli
 domique agitabatur: ponere eisdem gratiam,
 provinciam, magistratus, gloriam, triumphique
 erant: populus militum atque inopia urgebatur
 prelias bellicas imperatores cum patris dirim-
 piebant. Interea parentes, aut parvi liberi mi-
 litum, ut quisque potentiori confinis erat,
 sedibus pellebatur. Ita cum potentia avari-
 tia sine moder, modestiaque mundare, possi-
 buere, & vastate omnia: nihil pensi, neque
 sancti habere, quoad se met ipsa principum &
 Nam ubi primum ex nobilitate repositi sunt,
 qui veram gloriam iniuste potentia antepo-
 nerent: moueri ciuitas, & dissensio ciuili,
 quasi permissio terra, oriri coepit. Nam post-
 quam Tiberius, & C. Gracchus, quorum ma-
 iores Punico, atque alijs bellis multum reipi
 addiderant, vindicte plerum in libertatem,
 & paucorum scelera punire coepere: no-
 bilitas nomis, atque ex puerulis, modo per-
 fecior, & nomen Larum, incedunt per
 equites Romanos, quos spes societatis & pro-
 ba dimqueant, Gracchorum actionibus ob-
 uiam ierat: & primo Tiberium, dein pau-
 cos post anno eadem ingreditur Caium,
 Tiberium. pl. alterum triumphum colendi de-
 ducenti, cum M. Dolus Flacco sermo neca-
 uerit. Ex sane Gracchis, cupidine victoris,
 bene finis animus moderatus fuit. Sed bono
 vinci fuit est, quam malo modo iniuriæ
 vincere. Igitur ex victoria nobilitas ex libidi-
 ne sua usa, mortalis quippe & ita aut fuga ex-

finxit ; plusque in reliquum sibi timoris, quæ
 potentia, addidit : quæ res plerumque magnas
 civitates pessum dedit ; dum alteri alteros
 vincere quovis modo, & victos acerbius vici-
 sci volunt . Sed de studiis partium , & omni-
 bus civitatis moribus si singillatim , aut pro
 magnitudine partem differere ; tempus, quam
 res, maturius deseret . quatinobrem ad incoe-
 ptum redeo . Post Auli fœdus , exercitusque
 nostri fugam fœdam , Metellus , & Silanus
 consules designati , provincias inter se parti-
 uerant : Metelloque Numidia cuenerat , acri
 viro, & quamquam aduerso populi partibus,
 fama tamen æquabili, & inuiolata . Is vbi pri-
 mum magistratum ingressus est ; alia omnia
 sibi cum collega ratus , ad bellum , quod ge-
 sturus erat , animum intendit . Igitur diffi-
 dens veteri exercitui, milites scribere , præsi-
 dia vadique accersere ; arma, tela , equos, &
 cetera instrumenta militiæ parare , ad hoc
 com meatum affatim, denique omnia, quæ in
 bello vario , & rerum mutarum egenti ; vñ
 esse solent . Ceterum ad ea patranda senatus
 auctoritate, socij, nomenq. Latinum, & reges
 vitro auxilia mittendo, postremo omnis ciui-
 tas summo studio adnitebatur . Itaque, ex sen-
 tentia omnibus rebus paratis, compositisque,
 in Numidiam proficiscitur, magna spe ciuium,
 cum propter artis bonas , tum maxime quod
 aduersum diuitias inuictum animum gere-
 bat : & avaritia magistratuum ante id tempus
 in Numidia nostræ opes contusæ , hostium-
 que auctæ erant . Sed, vbi in Africam venit,
 exercitus ei traditur à Sp. Albino proconsule,
 inera, imbellis, neque periculi , neque laboris
 patiens, lingua, quam manu, promptior , præ-
 dator ex socijs, & ipse præda hostium, sine

imperio, & modestia habitus. Ita imperatori
 nouo plus ex malis moribus sollicitudinis,
 quam ex copia militum auxilij, aut bonę spei,
 accedebat. Statuit tamen Metellus, quam-
 quam & æstiuorum tempus comitiorum mo-
 ra imminuerat; & exspectatione euentus,
 civium animos intentos putabat; non prius
 bellum attingere, quam maiorum disciplina
 milites laborare coegisset. Nam Albinus,
 Auli fratris, exercitusq. clade perculsus, post-
 quam decreuerat non egredi provincia, quan-
 tum temporis æstiuorum in imperio fuit, ple-
 rumque milites in stativis castris habebat;
 nisi cum odos, aut pabuli egestas locum mu-
 tare subegerat. Sed neque more militari vi-
 giliæ ducebantur. Vti cuique lubebat, ab fi-
 gnis aberat. lixæ permixti cum militibus diu,
 noctuque vagabantur: & palantes agros va-
 stare, villas expugnare, pecoris, & mancipio-
 rum prædas certantes agere: eaque mutare
 cum mercatoribus vino aduectitio, & alijs ta-
 libus: præterea, frumentum publice datum
 vendere, panem in dies mercari: postremo,
 quæcumque dici, aut fingi queant ignaviæ,
 luxuriæq. probra, in illo exercitu cuncta fue-
 re, & alia amplius. Sed in ea difficultate Me-
 tellum non minus, quam in rebus hostilibus;
 magnum, & sapientem virum fuisse compe-
 rior tanta temperantia inter ambitionem, sa-
 turiamque moderatum. Namque edicto pri-
 mo adiuventia ignaviæ sustulisse, ne quis-
 quam in castris panem, aut quem aliū cibum
 coctum venderet; ne lixæ exercitum seque-
 rentur; ne miles gregariis in castris, neve in
 agmine serum, aut iumentum haberet: co-
 tetis arte modum statuisse; præterea; trans-
 versis itineribus quotidie, castra mouere;

in. xta ac si hostes adessent, vallo, atque fossa munire, vigiliis crebras ponere, & eas ipse cum legatis circumire: item in agmine in primis modo, modo in postremis, sepe in medio adesse, ne quisquam ordine egrediretur: vi, cum signis frequentes incederent, miles eibum, & arma portaret. Ita prohibendo & delictis magis, quam iudicando, exercitum bene confirmavit. Minores Iugurtha vi, quæ Metellus agebat, ex nunciis accepit, simul de innocentia eius certior Roma factus, diffidere suis rebus, ac sum demum veram ditionem facere conatus est. Igitur legatos ad consulatum supplicis mittit, qui tantum modo ipsi, liberi quæ vitam perirent, alia omnia dederent populo R. Sed Metello iam antea experimentis cognitum erat, genus Numidarum infidum, ingenio mobili, animum rerum avidum esse. Itaque legatos alium ab alio diversos aggrediens: ac paulatim tentando, postquam opportunos fibi cognovit, multa pollicendo persuadebat: vi Iugurtham manumissionem, sui in parum precor, necatum sibi tradere: autem per hanc, quæ ex voluntate foret, regi munus inuber. Deinde ipse paucis diebus intentatius in Numidiam procedit: vi, coque belli facies, iugurthis plenis hominum, pecora, culcosque in agris erant: ex oppidis & in apalibus, præfeti regis obviam procedebant, parati frumentum dare, commensum parare, postremo omnia, quæ imperaret, facere. Neque Metellus iuxta minas sed periculi ac si hostes adessent, munio agmine incedere, late explorare omnia, illa ditionis signa ostentui credere, & infidip loqui instare. Itaque ipsa cum expediret hor-

horribis, item funditorum & sagittariorum
 doctis mandatum apud primos erat: in postremo
 C. Marius legatus cum equitibus curabat in
 strumque laus equites auxiliosos tribunis
 legionum, & praefectis cohortium dispec-
 taretur: cum his permixti velles, quocumque
 occiderent, equitatus hostium propulsa-
 rent. Namque Iugurtha sanctus dolos, cautaque pe-
 zitia locorum, & sollicitior erat, ut, abiens an-
 pariter, pacem an bellum gerere perniciosior
 esset, in incerto haberetur. Erat haud longe
 ab oritur, quo Metellus pergebat, oppi-
 dum Numidarum, nomine Vacca, forum re-
 tam ventalibus totius regni maxime celebra-
 turis ubi & incolere, & mercati consueverant
 Italici generis multi mortales. Huc confu-
 sionem cernendi gratia, & si pateretur oppor-
 tunitates loci, praefectus impotens: patere
 imperavit suum mentum, & alia, quae bello & sui
 fuerant, componere & rursus id, quod res mone-
 bat, frequentiam negotiorum, & commen-
 tationum exercitum, & iam paratis re-
 bus munimentum fore: Inter haec negotia
 Iugurtha impensis modo legatos supplices
 mittens, pacem orantes praeter suam, liberorumque
 visam, omnia Metello dedere. Quos item, ut
 priores, consul illos ad praedicationem dei-
 nam mittere: regi pacem, quam postulabat,
 neque abnovere, neque polliceri, & inter eos rursus
 promissa legatorum expectare. Iugurtha ubi
 Metelli dicta aurum factis composuit, ac suis sa-
 acibus citari animaduertit, quippe cui ver-
 bis praedicationibus, ceterum se bellum ad-
 personam erat, urbs maxima alienam, aget
 hostibus cognitus, animi populum tollere
 ri: coactus rerum universitudine, fluctu ar-
 mis certare. Igitur, explorato hostium in-

re, in ispem victoriæ adductus, ex opportunitate loci, quam maximas potest, copias omnium generum parat, ac per tramites occultos exercitum Metelli antevenit. Erat in ea parte Numidiæ, quam Atherbal in divisione possederat, flumen oriens à meridie nomine Muthul: à quo aberat mons ferme millia passuum xx. tractu pari, vastus ab natura, & humano cultu: sed ex eo medio quasi collis oriebatur, in immensum pertinens, vestitus oleastro, ac myrtis, aliisque generibus arborum, quæ humi arido, atque arenoso gignantur. Media autem planities deserta, penuria aquæ, præter fluminis propinqua loca, ea consista arbutis, pecore atque cultoribus frequentabantur. Igitur in eo colle, quem transverso itinere porrectum docuimus, Iugurtha extenuata suorum acie consedit; elephantis, & partem copiarum pedestriam Bomilcarem præfecit; eumque edocet, quæ ageret; ipse propior montem cum omni equitatu, & pedibus delectis suos collocat; dein singulas turmas, & manipulos circueiens monet, atque obtestatur, uti memores pristinae virtutis, & victoriæ, sese, regnumque suum ab Romanorum avaritia defendant: cum his certamen fore, quos antea victos sub iugum miserint; ducem illis, non animum, mutatum; quæ ab imperatore decuerint, omnia suis prouisa: docum superiorem, uti prudētes cum imperitis, ne pauciores cum pluribus, aut rudes cum bello melioribus manum conferrent. Proinde parati, intentique essent, signo dato, Romanos invadere; illum diem aut omnis labores, & victorias confirmaturum, aut maximam ærumnarum initium fore. Ad hoc virum, uti quemque ob militare facinus pecunia, aut

honore extulerat , commonefacere beneficij
 fui, & cum ipsum alij ostentare: postremo, pro
 cuiusque ingenio pollicendo, minitando, ob-
 testando, alium alio modo excitare: cum inte-
 rim Metellus , ignarus hostium , monte de-
 grediens cum exercitu conspiciatur . Primo
 dubius , quidnam insolita facies ostenderet ;
 (nam inter virgulta equi, Numidæque conse-
 derant , neque plane occultati humilitate ar-
 borum , & tamen incerti quidnam esset, cum
 natura loci , tum dolo ipsi ; atque signa mili-
 taria , obscurati) dein, breui cognitis insidijs,
 paullisper agmen constituit . Ibi commutatis
 ordinibus, in dextro latere, quod proximum
 hostis erat , triplicibus subsidijs aciem instru-
 xit : inter manipulos funditores, & sagittarios
 dispersit , equitatum omnem in cornibus lo-
 cat ; ac pauca pro tempore milites hortatus ,
 aciem, sicut instruxerat, transuersis principijs
 in planum deducit . Sed , ubi Numidas quie-
 tos , neq. colle degredi animaduertit, veritus
 ex anni tempore , & inopia aquæ, ne siti con-
 ficeretur exercitus , Rutilium legatum cum
 expeditis cohortibus , & parte equitum præ-
 misit ad flumen , vbi locum castris ante cape-
 ret, existumans hostes crebro impetu , & tran-
 suorsis prælijs iter suum remoratorios , &
 quoniam armis diffiderent , lassitudinem &
 sitim militum tentaturos . Dein ipse pro re ,
 atq. loco, sicuti monte descenderat, paullatim
 procedere : Marium post principia habere :
 ipse cum sinistræ alæ equitibus esse , qui in
 agmine principes facti erant . At Iugurtha, ubi
 extremum agmē Metelli primos suos præter-
 gressum videt , præsidio quasi duum millium
 peditum montem occupat , quæ Metellus de-
 scenderat: ne forte cedentibus aduersarijs re-
 ceptui,

cepit, ac post munimento foret deinde, repente
 signo dato, hostis inuadit. Numidae alij pos-
 tremos cadere; pars à sinistra, ac dextera ten-
 tare: infensū adesse, atque instare: omnibus
 locis Romanorum ordines conturbare. quo-
 rum etiam qui firmioribus animis obuij ho-
 stibus fuerant, ludificati incerto praelio ip-
 so modo cernius sauciabantur, neque contra fo-
 riandi aut conferendi manum copia erat.
 Ante iam docti ab Iugurtha equites, ubicum-
 que Romanorum turma insequi coeperat, nō
 consortim, neque in vnum sese recipiebant,
 sed alius alio quam maxime diuersi. ita nu-
 mero priores, si à persequendo hostes decerre-
 re nequiverant, disiectos ab tergo, aut laceri-
 bus circumueniebant: siu opportunior fuga
 esset, quam campī fuerant, ea vero consuetū
 Numidarum equi facile inter virgulas euada-
 re: nostros asperitas, & insolentia loci retine-
 bat. Ceterum facies totius negotij varia, incerta,
 fœda, atque miserabilis, dispersi à suis, pars
 sedere, alij insequi: neque signa, neque ordi-
 nes obseruare: ubi que inque periculum cepe-
 rat, ibi resistere, ac propulsare: arma, ceta, equi,
 viri, hostes, ciues permixti: nihil consilio, ne-
 que imperio agi: fors omnia regere. Itaque
 multum dici processerat, cum etiam tum
 euentus in incerto erat. Denique omnibus
 labore, & aestu languidis, Metellus, ubi videt
 Numidas minus instare, pœllatim milites in
 vnum conducit: ordines restituit, & cohortes
 legonarias quatuor aduersum pedes ho-
 stium collocat. Eorum magna pars superio-
 ribus locis fessa confederat. simul orare, hor-
 tari milites, ne desisterent, neque paterentur
 hostes fugientis vincere: neque illis castra ef-
 se, neque munimentum ullum, quo cedentes

ten-

cederent : in armis omnia sua . Sed nec In-
 gurcha quidem interea quiescere erat ei revire,
 hortari , renovare proelium . & ipse . . . . .
 etis tenere omnia : subvenire suis , hostibus
 dubijs instare , quos fumes cognoverat , eme-
 nas pugnando retinere . Eo modo duo impe-
 ratores summi viri , inter se certabant : ipsi
 pares , ceterum opibus disparibus . Nam Me-
 tello virtus militum erat , locus adversus : In-
 gurcha alia omnia , prater milites , opportuna .
 Denique Romani , ubi intellegunt neque sibi
 profugium esse , neque ab hoste copiam pu-
 gnandi fieri : (& iam diei vespere erat ,) ad-
 verso colle , sicuti praeceptum fuerat , evadunt .
 Amisso loco Numidae fusi , fugatique , pauci
 interiere : plerosque velocitas , & regio hosti-
 bus ignara , tuta sunt . Interea Bomilcar ,
 quem elephantis , & parti copiarum pedestrium
 praefectum ab Ingurcha supra diximus , ubi
 eum Rutilius praetergressus est , paulatim
 suos in equam locum deducit : ac , dum lega-
 tus ad flumen , quo praemissus erat , festinans
 pergit , quiescit , uti res postulabat , aciem exor-
 natamque remittit , quid ubique hostis ageret ,
 explorare . Postquam Rutilius confedisse iam
 & animo vacuum accepit , simulque ex Ingur-
 cha proelio clamorem augeri , veritus ne le-
 gatus cognita re , labocantibus suis auxilio fo-
 ret , acie ipso , quam dissidens virtuti militum arte
 statuerat , quo hostibus itinere officeret , latius
 porrigit : eoque modo ad Rutilij castra pro-
 cedit . Romani ex improvviso pavore vim ma-
 gnanimi aduertunt . Nam prospectum ager
 arduis confusus prohibebat . Et primo rati
 humum aridam vento agitati : post , ubi aequa-
 bilem manere , & , si non arces movebatur , ma-
 gis magisque appropinquare vident , cognita re

properantes arma capiunt, ac pro castris, strepente imperabatur, consistunt. Dein, ubi propius ventum est, utrimque magno clamore concurritur Numidæ tantummodo remota, dum in elephantis auxilium putant, postquam eos impedire ramis arborum, atque ita disiectos circumueniri vident, fugam faciunt: ac plerique, abiectis armis, collis, aut noctis, quæ iam aderat, auxilio integri abeunt. Elephantum quatuor capiti, reliqui omnes numero quadraginta interfecti. At Romani quamquam itinere, atque opere castrorum, & proelio fessi, lassique erant; tamen, quod Metellus amplius opinione morabatur, instructi, intentique obuiam procedunt. Nam dolus Numidarum nihil languidi, neque remissi patebatur. Ac primo obscura nocte, postquam haud procul inter se erant, strepitu, veluti hostes aduentarent, alteri apud alteros formidinem simul, & tumultum facere: & pæne imprudentia admissum facinus miserabile, nisi utrimque præmissi equites rem explorauissent. Igitur pro metu repente gaudium exortum. milites alius alium læti appellant, acta edocent, atque audiunt: sua quisque fortia facta ad cælum fert. Quippe res humanæ ita sese habent: in victoria vel ignavis gloriari licet: aduersæ res etiam bonos detrectant. Metellus in iisdem castris quatrIduo moratus, faucibus cura reficit: meritos in proelijs more militiæ donat, vniuersos in concione laudat, atque agit gratias: hortatur, ad cetera, quæ leuia sunt, parem animum gerant: pro victoria satis iam pugnatum, reliquos labores pro præda fore. Tamen interim transfugas, & alios opportunos Iugurtha ubi gentium, aut quid agiteret, cum paucisne esset, an exercitum haberet,

vel sese victus gereret, exploratum misit. At il-
 le sese in loca saltuosa, & natura munita reco-
 perat: ibiq. cogebat exercitum numero homi-
 num ampliolem, sed hebetem, infirmumq.
 agri ac pecoris magis, quam belli, cultorem. Id
 ea gratia eueniebat, quod præter equites re-
 gios nemo omnium Numida ex fuga regem
 sequitur. quo cuiusq. animus fert, eo disce-
 dunt. neq. id flagitium militiæ ducitur, ita se-
 mores habet. Igitur Metellus, ubi videt etiam
 tum regis animum ferocem esse; bellum reno-
 uari, quod nisi ex illius lubidine geri non pos-
 set: præterea iniquum certamen sibi cum ho-
 stibus; minore detrimento illos vinci, quam
 suos vincere: statuit non præliis, neq. acie sed
 alio more bellum gerendum. Itaq. in loca Nu-
 midæ opulentissima pergit, agros vastat: mul-
 ta castella, & oppida, temere munita, aut sine
 præsidio, capit, incenditq.: puberes interfici iu-
 bet, alia omnia militum præda esse. Ea formi-
 dine multi mortales Romanis dediti obsides &
 frumentum, & alia, quæ vsui forent, affatim
 præbita: ubicumq. res postulabat, præsidium
 impositum. Quæ negotia multo magis, quam
 prælium male pugnatum ab suis, regem terre-
 bant. Quippe cuius spes omnis in fuga sita
 erat, sequi cogeatur, & qui sua loca defende-
 re nequiverat, in alienis bellum gerere. Tamē:
 ex inopia, quod optimum videbatur, consilium
 capit: exercitum plerumq. in isdem locis ope-
 riti iubet: ipse cum delectis equitibus Metel-
 lum sequitur: nocturnis & auis itineribus
 ignoratus, Romanos palātis repente aggredi-
 tur. Eorum pleriq. inermes cadunt, multi ca-
 piuntur: nemo omnium intactus profugit: &
 Numidæ, prius quam ex castris subueniretur,
 sicuti iussi erant, in proximos collis discedunt.

Interim Romae gaudium ingens ortum con-
 gentis Metelli rebus: uti sequit, & exercitum
 more maiorem gereret: in adverso loco vi-
 ctoriae tamen virtute fuisse: hostium agro po-
 nuere: Iugurtham, magnificum ex Audi so-
 cordia, spem salutis in solitudine, aut fuga
 eo gressu habere. Itaq. senatus, ob ea felici-
 ter acta, diis immortalibus supplicia decerne-
 re: ciuitas crepida aures, & sollicita de bellis
 euentu, lata agere: de Metello fama praecla-
 ra esse. Igitur eo intentior ad victoriam ni-
 ti: omnibus modis festinare: cauere tamen,
 ne ubi hosti opportunus fieret: meminisse
 post gloriam inuidiam sequi. Ita quo clarior,
 eo magis anxius erat: neque post insidias Iu-
 gurthae diffuso exercitu praedari. ubi frumen-
 ta, aut pabulo opus erat, cohortes cum omni
 equitatu praedictum agitabant: exercitus par-
 tem ipse, reliquos Marius ducebat. Sed igne
 magis, quam praeda, ager vastabatur. Duobus
 locis haud longe inter se castra faciebant. Vbi
 vi opus erat, cuncti aderant: ceterum, quo fu-
 ga, atque formido latius eresceret, diuotia
 agebant. Eo tempore Iugurtha per collis fo-
 qui: tempus, aut locum pugnae quaerere: qua
 venturum hostem audiret, pabulum, & aqua-
 rum fontis, quorum paucitia etiam corrumpe-
 re: modo se Metello, interdum Mario, occo-
 dere, postremo in agmine tentare, ac statim
 in collis regredi: rursus alijs, post alijs minita-
 ri: neque prolium facere, neque otium pati,
 tantummodo hostem ab incerto retinere. Ro-
 manus imperator ubi se dolis fatigari videt:
 neque ab hoste copiam pugnandi ferire: ibidem
 magnam, & in ea parte, qua sita erat, arcem
 regni, nomine Zamae, statuit oppugnare:
 ratus id, quod negotium poscebat, Iugurtham
 labo-

laborantibus suis auxilio venturam, ibiq. prelium fore. At ille, quæ parabantur, à perfugia edoctus, magnis itineribus Metellum amoverit: oppidanos hortatur, moenia defendant, addicit auxilio perfugia quod gonas ex copijs regis, quis fallere nequibat, firmissimum erat: præterea pollicetur, in tempore semet cum exercitu affore. Ita compulsiis rebus in loca quam maxime nocua discedit, ac paulo post cognoscit. Matronam ex itinere frumentarium cum paucis cohortibus Siccam missam: quod oppidum prius omnino post malam pagnam ab rege defecerat. Hoc cum delectis equitibus noctu pergit, & iam egredientibus Romanis in porta pugnam facit: simul magna voce Siccenses hortatur, ut cohortes ab eerge circumveniant: fortunam illis præclari factoris casum dare: si id fecerint postea sese in regno, illos in libertate sine metu vivere acturos. ac ni Martus signa inferre, ac ne eadere oppido properavisset, profecto cuncti, aut magna pars Siccensium, fidem intransissent. Tanta mobilitate sese Numida gerunt. Sed milites Iugurthinus pallidus per ab rege sententiæ, postquam maiore vi hostes urgent, paucis armis, profugi discedunt. Matrona ad Zarnam pervenit. Id oppidum in campo situm, magis opere, quam natura munitionem erat, nullus idoneus reagens, armis vixque opulentum. Igitur Metellus, pro tempore atque loco paratis rebus, cuncta moenia exercitu circumvenit: legatis impetrat, ubi quisque cœraret. Deio, signo dato, undique simul clamor ingens oritur, neque ea res Numidas tetulit: insensu inveniunt sine tumultu manent: prelium incipitur. Romani pro ingenio quisque pars cœtus glande, aut lapidibus pugnare:

euadere alij, alij succedere, ac murum modo
 suffodere, modo scalis aggredi; cupere proe-
 lium manibus facere. Contra ea oppidani in
 proximos saxa volvere, fudes, pila, præte-
 rea picæ & sulphure tædam mistam ardentia
 mittere. Sed ne illos quidem, qui procul man-
 ferant, timor animi satis muniuerat. Nam
 plerosque iacula, tormentis, aut manu emis-
 sa, vulnerabant: parique periculo sed fama
 impari, boni atque ignaui erant. Dum apud
 Zamam sic certatur, Iugurtha ex improviso
 castra hostium cum magna manu inuadit:
 remissis, qui in præsidio erant, & omnia ma-
 gis, quam proelium, expectantibus, portam
 arripit. At nostri, repentino metu perculsi,
 sibi quisque pro moribus consulunt: alij fu-
 gere, alij arma capere: magna pars vulnera-
 ta, aut occisi. Ceterum ex omni multitudine
 non amplius quadraginta memores nominis
 Romani, grege facto locum capere paullo,
 quam alij, editiorem: neque inde maxuma vi
 depelli quiverunt: sed tela eminus missa re-
 mittere, pauci in pluribus minus frustrati: sin
 Numidæ propius accessissent, ibi vero virtu-
 tem ostendere, & eos maxuma vi cedere, fun-
 dere, atque fugare. Interim Metellus, cum
 æcerrume rem gereret, clamorem & tumultum
 hostilem à tergo accepit: dein, conuer-
 so equo, animaduortit fugam ad se vorsum
 fieri. quæ res indicat popularis esse. Igitur
 equitatum omnem ad castra propere mittit,
 ac statim G. Matium cum cohortibus socio-
 rum; eumque lacrumans per amicitiam, per-
 que temp. obsecrat, ne quam contumeliam
 remanere in exercitu victore, neue hostes
 inultos abire sinat. ille breui mandata efficit.
 At Iugurtha munimenro castrorum impedi-

tus, cum alij super vallum præcipitarentur, alij in angustijs ipsi sibi properantes officerent, multis amissis in loca munita sese recipit. Metellus, infecto negotio, postquam nox aderat, in castra cum exercitu reuortitur. Igitur postero die, prius quam ad oppugnandum egrederetur, equitatum omnem in ea parte, qua regis aduentus erat, pro castris agitare iubet: portas, & proxima loca tribunis dispartit: dein ipse pergit ad oppidum, atque, uti superiore die, murum aggreditur. Interim Iugurtha ex occulto repente nostros inuadit, qui in primo locati fuerant, paullisper territi perturbantur: reliqui cito subueniunt. Neque diutius Numidæ resistere quiuissent, ni pedites cum equitibus permixti magnam cladem in congressu facerent: quibus illi freti, non ut equestri prælio solet, sequi, dein cedere, sed aduersus equis concurrere, implicare, ac perturbare aciem: ita, expeditis pedibus suis, hostis pæne victos dare. Eodem tempore apud Zamam magna vi certabatur. Vbi quisq. legatus, aut tribunus curabat, eo acerrime niti, neq. alius in alio magis, quàm in sese, spem habere: pariterque oppidani agere, pugnare, aut parare omnibus locis: audius alteri alteros sauciare, quam semet tegere. clamor permixtus, hortatione, lætitia, gemitu: item strepitus armorum ad cælum ferri: tela utrimque volare. Sed illi, qui mœnia defendebant, ubi hostes paullulum modo pugnam remiserant, intenti prælium equestre prospectabant. Eos, uti quæq. Iugurthæ res erant, lætos, modo pauidos animaduertes: ac, sicubi audiri à suis, aut cerni possent, monere alij, alij hortari, aut manu significari, aut niti corporibus: huc & illuc, quasi ita-

bundi, aut facientes tela, agitate. Quam
 ubi Mario cognitum est, (nam is in ea parte
 curabatur confilio tenius agere, ac diffidentiam
 rei simulare: pater Numidas sine tumultu, re-
 gis proelium visere. Ita, illis studio suorum
 edistrictis, repente magna vimurum aggredi-
 untur: & iam focalis egressi milites prope summa
 ceperant, cum oppidani concurrunt, lapides,
 ignem, alia præterea tela ingerunt. Nostri
 primo resistere: dein, ubi vix, arque altera
 fealæ comminutæ; qui supersteterant a Mithri
 sunt: ceteri, quo quisque modo potuere, pau-
 ti integri, magna pars confecti vulneribus,
 abeunt. Deinde utrimque proelium nox dire-
 mit. Metellus postquam videt frustra ince-
 ptum; neq. oppidum capi, neque Jugurtham,
 nisi ex insidijs, aut suo loco pugnam facere:
 & iam restatorem exactam esse; ab Zama disce-
 dit: & in ijs urbibus, quæ ab sese defecerant,
 satisq. munita loco, aut mœnibus erant, præ-
 fida imponit. Ceterum exercitum in pro-
 vinciam, quæ proxima est Numidiæ, hieman-
 di gratia collocat. Neque id tempus ex alio-
 rum more quieti, aut luxuriæ concedit, sed
 quoniam armis bellum parum procedebat,
 insidias regi per amicos tendere, & eorum
 perfidia pro armis uti parat. Igitur Bomilca-
 rem, qui Romæ cum Jugurtha fuerat, & ite-
 de clam, vadibus datis, de Massiæ nece, iudi-
 cium fugerat, quod ei per maxumam amici-
 tiam maxuma copia fallendi erat, multis pos-
 tulationibus aggreditur: et primo efficit, ut
 ad se colloquendi gratia occultus veniat: dein,
 fide data, a Jugurtham viuum, aut necatum
 sibi tradidisset, fore, ut illi senatus impunita-
 tem, & sua omnia concederet. Facile Nu-
 midæ persuadet, cum ingenio infido, cum

metueret, ne, si pax cum Romanis foret, ipse
 per conditiones ad supplicium tradereetur. Is,
 ubi primum opportunum fuit, Iugurtham
 auxit, ac miserantem fortunas suas accendit:
 monet, atque lacrimans obtestatur, ut ali-
 quando sibi liberisque, & genti Numidarum
 optime Mauroni, prouideret: omnibus praelijs
 sese victos, agram vastatam, multos mortu-
 lis captos, ocellis, regni opes comminatas esse:
 facis sepe iam & virtutem militum, & for-
 tunam tentatam: caueat, ne illo cunctante,
 Numida sibi consulant. His, atque talibus
 alijs ad deditionem regis animum impellit.
 Mittuntur ad imperatorem legati, qui Iugur-
 tham imperata facturum dicerent, ut sine vi-
 la pactione sese, regnumque suum in illius
 fidem tradere. Metellus propterea sanctos se-
 narotij ordines ex hibernis accessit iuber: eo-
 rum, atque aliorum, quos idoneos ducebat,
 consilium habet. Ita more maiorum, ex con-
 silij decreto, per legatos Iugurthae imperat,
 argenti pondo ducenta millia, elephantos
 omnis, equorum, & armorum aliquantum.
 Quae postquam sine mora facta sunt, iubet
 per fugas omnis victos adduci. Eorum ma-
 gna pars, uti restum erat, adducti: pauci cum
 primo deditio cepit, ad regem Bocchum in
 Mauritaniam abierant. Igitur Iugurtha, ubi
 armis, virisque, & pecunia spoliatus est,
 cum ipse ad imperandū Tisidum vocaretur,
 rursus coepit flectere animum suum, & ex
 mala conscientia digna timere. Denique,
 multis diebus per dubitationem consumptis,
 cum modo tadio rerum aduersarum omnia
 bello potiora duceret; interdum secum ipse
 reputaret; quam gratis casus in seruitutem
 ex regno foret; multis, magnisque pressi-

dijs nequiquam perditis , de integro bellum
sumit . Et Romæ senatus , de provincijs con-
sultus , Numidiam Metello decreuerat . Per
idem tempus Vticæ fortè C. Mario, per hostias
dijs supplicanti, magna , atque mirabilia por-
tendi haruspex dixerat : proinde , quæ animo
agitabat, fretus dijs ageret : fortunam quam
sæpissime experiretur; cuncta prospere euen-
tura . At illum iam antea consulatus ingens
cupido exagitabat: ad quem capiundum, præ-
ter vetustatem familiæ , alia omnia abunde
erant : industria , probitas , militiæ magna
scientia , animus belli ingens, domi modi-
cus , lubricis , & diuitiarum victor, tantum-
modo gloriæ auidus . Sed is natus, & omnem
pueritiæ Arpini altus , vbi primum ætas mi-
litiæ patiens fuit , stipendijs faciundis , non
Græca facundia , neque vrbani munditijs
se se exercuit : ita inter artis bonas integrum
ingenium breui adoleuit . Ergo vbi primum
tribunatum militum à populo petit, plerisque
faciem eius ignorantibus facile notus per
omnis tribus declaratur . Deinde ab eo ma-
gistratu , alium post alium sibi peperit : sem-
perque in potestatibus eo modo agitabat , vt
ampliore , quam gerebat, dignus haberetur .
tamen is ad id locorum talis vir (nam postea
ambitione præceps datus est) consulatum ap-
petere non audebat . Etiam tum alios magi-
stratus plebes , consulatum nobilitas inter se
per manus tradebat . Nouus nemo tam cla-
rus , neque tam egregijs factis erat , quin is
indignus illo honore , & quasi pollutus habe-
retur . Vigetur , vbi Marius haruspici dicta
eodem intendere videt , quo cupido animi
hortabatur : ab Metello perūdi gratia missio-
nem rogat : cui quamquam virtus, gloria, at-

quæ alia optanda bonis superabāt, tamen inerat contemptor animus, & superbia, communitie nobilitatis malum. Itaque primum commotus insolita re, mirari eius consilium, & quasi per amicitiam monere, ne tam prava inciperet, neu super fortunam animum gereret: non omnia omnibus cupienda esse: debere illi res suas satis placere: postremo caueret id petere à populo R. quod illi iure negaretur. Postquam hæc, atque alia talia dixit, neque animus Marij flectitur: respondit, ubi primum potuisset per negotia publica, facturum sese, quæ peteret. ac postea sæpius eadem postulanti fertur dixisse, ne festinaret abire: satis mature illum cum filio suo consularum petiturum. Is eo tempore contubernio patris ibidem militabat, annos natus circiter xx. quæ res Marium cum pro honore, quem affectabat, tum contra Metellum vehementes accenderat. Ita cupidine; itaq. irapessumis consultoribus, grassari: neque facto vilo, neque dicto abstinere, quod modo ambitiosum foret: milites, quibus in hibernis præerat, laxiore imperio, quam antea, habere: apud negotiatores, quorum magna multitudo Vricæ erat, criminose simul & magnifice de bello loqui: dimidia pars exercitus sibi permitteretur; paucis diebus Iugurtham in catenis habiturum: ab imperatore consulto trahi, quod homo inanis, & superbiz regiz, imperio nimis gauderet. Quæ omnia illis eo firmiora videbantur, quod diuturnitate belli res familiaris corruperant: & animo cupienti nihil satis festinatur. Erat præterea in exercitu nostro Numida quidam, nomine Gauda, Mastanabalis filius, Masinisse nepos, quem Micipsa testamento heredem secundum

scripserat, morbis confectus, & ob eam causam mente paululum imminuta. Cui Merellus perenti more regum, uti sellam iuxta poneret, item poltea custodire causam turmam equitum Romanorum, utrumque negauerat: honorem, quod eorum modo foret, quos populus R. reges appellauisset: praesidium, quod contumeliosum in eos foret, si equites Romani, satellites Numidarum traderentur. Hunc Marius animum aggreditur, atque hortatur, uti contumeliarum in imperatorem, cum suo auxilio penitus periret: hominem ob morbos animi parum valido secunda oratione excolle: illum regem, virum ingentem, Metellum nepotem esse: si Iugurtha captus, aut occisus foret, imperium Nymphae sine mora habiturum: id adeo maturum posse euenire, si ipse consul ad id bellum missus foret. Itaque & illum, & equites Romanos, milites, & negotiatores, alios ipse, plerosque pacis spes impellit, uti Romam ad suos necessarios asperere in: Metellum de bello scribant, Marium imperatorem pescant. Sic illi à multis mortalibus honestissima suffragatione consulatus percrebatur, si consensu compositae plebes, nobilitate fusa per legem Mamiliam, nouos excollebat. Ita Mario cuncta procedere. Interim Iugurtha, postquam, omissa deditio, bellum incipit, cum magna cura parare omnia, & festinare, cogere exercitum: ciuitates, quarum ab se defecerant, formidine, aut ostentando praemia afficere: communire suos locos: & arma, tela, aliaque, quae spe pacis amiserant, reficere, aut commercari: seruitia Romanorum alligare, & eos ipsos, qui in praesidijs erant, pecunia tentare: praesue nihil intactum, neque quietum pati: omnia agitare. Igitur

my Vaccensis, quo Metallus initio, Iugurtha
 pacificante, praesidium imposuerat, fatigati
 regis supplicis neque ante, voluntate aliena-
 ti principes civitatis inter se coniungunt (nam
 vulgus, uti plerumque solet, & maxime Nu-
 midorum, ingenio mobili, sed infuso, atque
 discordiosum, erat cupidum novarum rerum,
 quibus & otio adversum) dein, compositis
 inter se rebus, in diem tertium constituunt,
 quod is factus celebratusque per omnem Afric-
 cam, ludum, & lasciviam magis, quam
 formidinem, ostendebat. Sed, ubi tempus fuit,
 conuictos, tribunosque militares, & ipsum
 praefectum oppidi T. Turpilium Silanum,
 alijs alium domos suas invitant: eos omnes
 perit Turpilius, intercupulas obtruncant:
 postea milites palatos, inermes, quippe in
 tali die, ac sine impetu, aggrediuntur. Idem
 plerique facit, passim edocti ab nobilitate, alijs
 studio velum rerum incuti, quis acta, con-
 siliaque ignoscantibus, cumulus ipse, & res
 nouae sine placbant. Romani milites, im-
 penitentibus incerti ignisque quid potissu-
 mum facerent, trepidare ad arcem oppidi, ubi
 signa, & scuta erant praesidium hostium, pos-
 terante clausa fugam prohibebant, ad hoc
 mulieres, puerique per testis aedificiorum ser-
 xae, alia, quo locus prebebat, certatim mi-
 seram rem neque cauere abesa malum, neque a
 fortissimis insuperbum generis resisti posse,
 iurati haec, molique, strenui, & imbelles
 iuncti obtruncant. In ea tanta asperitate,
 simul sumis Numidibus oppida undique clau-
 sa. Turpilium praefectus unus ex omnibus
 Italicis profugis intrat: ibi misericordia non
 hospitium partique aneas ita cernerit, per-
 num competiturus, cuius quis illi in tanta male

turpis vita integra fama potior fuit, improbus intestabilisque videtur. Metellus, postquam de rebus Vaccæ actis comperit, paulisper mæstus è conspectu abit: dein, ubi ira, & ægritudo permixta sunt, cum maxuma cura ultum ire iniurias festinat. Legionem, cum qua hiemabat, & quam plurimos potest Numidas equites pariter cum occasu solis expeditos educit: & postera die circiter horam tertiam peruenit in quamdam planitiem, locis paullo superioribus circumuentam. Ibi milites fessos itineris magnitudine, & iam abnuentes omnia, docet oppidum Vaccam non amplius mille passuum abesse: decere illos reliquum laborem æquo animo pati, dum prociuibus suis, viris fortissimis, atque miserrimis poenas caperent. præterea prædam benignè ostentat. Sic animis eorum arrectis, equites in primo latere, pedites quam artificum ire, & signa occultare iubet. Vaccenses ubi animaduertere ad se vorsum exercitum pergere; primo, uti res erat, Metellum esse rati, portas claudere: dein, ubi neque agros vastari, & eos, qui primi aderant, Numidas equites vident, rursus Iugurtham arbitrati, cum magno gaudio obuij procedunt. Equites peditesque, repente signo dato, alij vulgum effusum oppido cedere, alij ad portas festinare; pars tures capere: ira, atque spes prædæ amplius, quam lassitudo, posse. Ita Vaccenses biduum modo ex perfidia latati: ciuitas magna, & opuleus poenæ cuncta, aut prædæ fuit. Turpilius quem præfectum oppidi vnum ex omnibus profugisse supra ostendimus, iussus à Metello causam dicere: postquam sese parum expurgat, condēnatus, verberatusque capite poenas soluit. Nam is ciuis

ex Latio erat . Per idem tempus Bomilcar ,
 cuius impulsu Iugurtha deditionem , quam
 metu deseruit , inceperat , suspectus regi , &
 ipse eum suspiciens , novas res cupere : ad-
 perniciem eius dolum quærere : diu noctuq.
 fatigante animum : denique , omnia tentando ,
 focium sibi adiungit Nabdassam , hominem
 nobilem , magnis opibus clarum , acceptumq.
 popularibus suis : qui plerumque seorsum ab
 rege exercitum ducere , & omnis res exse-
 qui solitus erat , quæ Iugurthæ fessio , aut
 maioribus adstricto superaueant : ex quo il-
 li gloria , opesque inventæ . Igitur vtriusque
 consilio dies insidijs statuitur : cetera , vt res
 posceret , ex tempore parari placuit . Nabdassam
 ad exercitum profectus ; quem inter hiberna
 Romanorum iussus habebat , ne ager inul-
 tis hostibus vastaretur . Is postquam , magni-
 tudine facinoris perculsus , ad tempus non ve-
 nit , metusque rem impediēbat , Bomilcar si-
 mul cupidinibus incepta patrādi , & timore
 socij anxius , ne , omisso vetere consilio ,
 nouum quæreret ; litteras ad eum per homi-
 nes fidelis mittit : in quis mollitiem , focor-
 diamque viri accusare : testari deos , per quos
 iurauisset : monere , ne præmia Metelli in pes-
 stem suam conuerteret ; Iugurthæ exitium
 adesse : ceterum , sua ne , an Metelli virtute
 periret , id modo agitari : proinde reputaret
 cum animo suo , præmia an cruciatum male-
 ret . Sed cum ex litteræ allatæ , forte Nabdassam
 , exercito corpore fessus , in lecto quiesce-
 bat . Vbi , cognitis Bomilcaris verbis , primo cū-
 ra , dein , vt ægrum animum solet , somnus ce-
 pit . Erat ei Numida quidam negotiorum
 entator fidus , acceptusq. & omnium consilio-
 rum , nisi nouissimum , particeps . Qui postquam

allatus, litteras audiuit, ex consuetudine rerum opera aut ingenio suo opus esse, in tabernaculum introit: dormiente illo, epistolam, super caput in pulvino tempore positam, sumit, ac perlegit: dein propera, cognitis insidiis, ad regem pergit. Nabdassa, post paullo expectatus, ubi neque epistolam repperit, & rem omnem, ut acta erat, ex perfugis cognovit: primo indicem persequi conatus: postquam id frustra fuit, Iugurtham placandi gratiam accedit: quia ipse paravisset, perfidia clientis sui facere percontum: lacrimans obtestatur per amicitiam, perque sua antea fideliter acta, ne super tali sceleris suspectum sese haberet. Ad ea rex aliter, ac quis animo gerebat, placide respondit. Romilcare, aliisque multis, quos locis insidiarum cognoverat, interfectis, itam oppresserat, ne qua ex eo negotio seditio oriretur. Neque post id locorum Iugurthae dies, aut uex ulla quies fuit: neque loco, neque mortali cuiquam, aut temporis satis credere: quibus, hostisque iuxta, meruerit: circumspicere omnia, & omni strepitu perire: alio, atque alio loco saepe contra decus regium noctu, requiescere: interdum somno excitus arreptis armis tumultum facere: ita formidine, quasi recordia, exagitari. Igitur Mithridates, ubi de casu Romilcaris, & indicio patefacto, ex perfugis cognovit: missus tamquam ad integrum bellum, cuncta parat, si sinatque. Marius, fatigatum de profugione, simul & iniuriam, & offensam sibi parum idoneum ratus, domum dimisit. Et Romae plebes, litteris, quae de Metello ac Mario missae erant, cognitae, volentia de ambobus acciperant. Imperatori nobiles, quae antea deponi fuerat, invidiam esse: ac illi alteri generis

humilitas fauorem addiderat: ceterū in vtroque
magis studia partium, quam bona aut mala
sua, moderata. Præterea seditioni magisteratus
vulgum exagitare, Metellum omnibus con-
cionibus capitis arcescere, Marij virtutem in
maius celebrare. Donique plebes sic accensa,
ut opibꝫ, agrestesq; omnes, quorum res fin-
deat in manibus sitæ erant, relictis, opibus
frequentarent Marium, & sic necessario post
illius honorem ducerent. Ita percussa nobili-
tate, post multas tempestates, nouo hominē
consultus mandatur, & postea populus à Tri-
pl. Manlio Martino rogatus, quem vellent cum
Iugurtha bellum gerere, frequenter Marium
iussit. Sed senatus paulo ante Marcello Numi-
diam decreuerat, ca res frustra fuit. Eodem
tempore Iugurtha, amissa amicis, quorum
pluresque ipse deceuerat, ceteri formidine,
pars ad Romanos, alij ad regem Bocchum
profugerant; cum neque bellum geri sine adi-
minis posset, & nouorum fidem in tanta
perfidia, vixitum præcipi periculosum. Vico-
rum variis incursusq; agitur: neq; illi non
solum consilium, aut quicquam humanum satis
placebat: iniura, periculisque in dies mu-
tare, modo aduersum hostes, iterum in
solitudinem pergere: lapsi in fugam, ac post
paulo in armis spem habere: dubitare, vincti,
populatiū an fidem minus credere. Ita,
quocumque iuenderet, res aduersæ erant.
Sedens res moras tepente se Metellus cum
exercitu ostendit. Numida ab Iugurtha præ-
cepere parati, in sua ipsa sunt dein præ-
tium incipitur. Quæ in pariter pugna af-
fecta, in aliquam diem certant: ceteri cuncta
eius milites primo congressu pulsi, fugatique
Romani signantur, & ardentem, & aliquam

to numero hostium potiti. Nam ferme Numidas in omnibus praeliis magis pedes, quam arma, tuta sunt. Ea fuga Iugurtha impensius modo rebus suis diffidens, cum perfugis, & parte equitatus in solitudines, dein Thalam peruenit, in oppidum magnum, & opulentum: vbi plerique thesauri, filiorumque eius multus pueritiae cultus erat. Quae postquam Metello comperta sunt, quamquam inter Thalam flumenque proximum, in spatio milium quinquaginta, loca arida, atque vasta esse cognouerat; tamen spe parandi belli, si eius oppidi potitus foret, omnis asperitates superuadere, ac naturam etiam vincere aggreditur. Igitur omnia iumenta sarcinis leuari iubet, nisi frumento dierum x. ceterum utris modo, & alia aquae idoneae portari. Praeterea conquirat ex agris quam plurimum potest domiti pecoris: eoque immit vasa cuiusque modi, sed pleraque lignea, collecta ex tigurij Numidarum. Ad hoc finitumis imperat, qui se post regis fugam Metello dediderant, quamplurimum quisque aquae portaret: diem, locumque, ubi praesto forent praedicat. Ipse ex flumine, quam proximam aquam oppido esse supra diximus iumenta onerat. Eo modo instructus ad Thalam proficiscitur. Dein vbi ad id loci ventum, quo Numidis praeceperat; & castra posita, munitaque sunt; tanta repente caelo missa vis aquae dicitur, ut ea modo exercitui superq. foret. Praeterea comitatus spe amplior, quia Numidae, sicuti plerique in noua deditione, officia intenderant. Ceterum milites religione pluvia magis vsi: eaque res multum animis eorum addidit. Nam rati sese dijs immortalibus curae esse, dein postera die, con-

tra opinionem Iugurthæ, ad Thalam perueniunt. Oppidani, qui se locorum asperitate munitos crediderant, magna atque insolita re percussi, nihilo segnius bellum parare idem nostri facere. Sed rex nihil iam Metello infectum credens, quippe omnia arma, tela, loca, tempora, denique naturam ipsam, ceteris imperitantem, industria vicerat, cum liberis, & magna parte pecuniæ ex oppido noctu profugit; neque postea in villo loco amplius vna die, aut vna nocte moratus: simulabat sese negotij gratia properare; ceterum prodicionem timebat, quam vitare posse celeritate putabat. Nam talia consilia per otium & ex opportunitate capi. At Metellus ubi oppidanos proelio intentos, simul oppidum & operibus, & loco munitum videt vallo fossaque mœni circumuenit. Deinde loci ex copia maxime idoneis vineas agere; superque eas aggerem iacere; & super aggerem impositis turribus opus & administratos tutari. Contra hæc oppidani festinare, parare; prorsus ab utrisque nihil reliquum fieri. Denique Romani, multo ante labore proeliiisque fatigati, post dies quadraginta, quam eo ventum erat, oppido modo potiri: præda omnis à perforent corrupta. Hi postquam murum arietibus fœditi, resque suas afflictas vident, aurum, argentumque, & alia, quæ prima ducuntur, domum regiam comportant: ibi vino, & epulis onerati, illaque, & domum, & semet ipsi corrumpunt: & quas victi ab hostibus poenas metuebant, eas ipsi volentes pependere. Sed pariter cum capta Thala legati ex oppido Lepi ad Metellum venerant, orantes ut præsidium, præfectumque eo mitteret. Hamilcarem quemdam, hominem nobilem,

fastidiosum, nouis rebus studere, aduersum quem neque imperia magistratuum, neque leges valerent: ni id festinaret, in summo periculo suam salutem, illorum socios fore. Nam Lepidum iam inde à principio belli Iugurthini ad Belliam consulem, & postea Romam miserant, amicitiam, societatemq. rogatum. Dein, ubi ea impetrata fuere, semper boni, fidelesq. mansere, & cuncta à Bestia, Albinus, Merellusque impetrata nau fecerant. Itaque ab imperatore facile, quae petebant, adepti. Emisit ea cohortes Ligurum quatuor, & C. Annii prefectus. Id oppidum ab Sidonijs conditum est, quod accepimus profugos ab discordiis civilibus, nanibus in eos locos venisse: conarum, situm inter duas Syrtis: quibus nomen ex re inditum. Nam duo sunt sinus prope in extrema Africa, in partes magnitudinis, pariterque: quorum proxima terra praesens fuit, caetera, vi foratuit, alta, & alia in tempestatis vadosa. Nam ubi mare magnum esse, & latere ventis cepit, limbum arenarumque, & saeva ingentia fluctus trahunt: ita facies locorum cum ventis simul mutatur. Syrtis ab uento nominatur. Eius ciuitatis lingua, modo conuersa conuulsiō. Numidarum. Legum, consueque pleraque Sidonica: quae se facillime conuechiunt, quod procul ab imperio, regibus rem agebant. Inter illos, & frequentem Numidiam inculti vastique loci erant.

Sed, quoniam in has regiones per Libycam apud negotia, uenimus, non indignum videtur, egregium, atque memorabile facinus duorum Carthaginiensium memorare. eam rem nos, locus admonuit. Quae tempestate Carthaginienses pleraque Africa, impetiebant, Cyrenenses quoque magnaeque opulenti

lanti: fure: . Ager in medio arenofus ,
 fpecie: neque flumen, neque mons erat ,
 finis eorum difcerneret : quæ res eos in i-
 gno diuturnoque bello interfecit habuit. Per
 quam utrimque legiones, item, clafles fe-
 fulæ , fugatæque, & alteri alteros aliquant
 attingerant, utrimque non victos, victores
 debellantes alium aggredierentur, per iadufas fp
 honem faciunt, uti cetero die legati domo.
 ficifcerentur; quæ in loco inter fe obuijfi-
 sent, is communis utrimque populi finis
 haberetur. Igitur duo fratres Carthagine mi-
 quibus nomen Philænis erat: mutauerunt
 peregrine: Cyrenenfes ad diuifionem. Id loco
 diuifum, am cafe acciderit, parum cognoui
 Corcorum folos in locis illis tempeftas haud
 eas, æque in mari, retinere. Nam, ubi per
 ca æqualia, & nuda, gignētum ventus co-
 tur æonam humo excitauit, ea magna
 agitata, ora, oculosque implere, ita proli-
 cū impedire, morari iter. Poftquam Cy-
 renenfes aliquantæ, posteriores fe effe vident
 om rem corruptam domi pænas metuunt;
 minari Carthaginienfes ante tempus do-
 digreffos; conturbare rem; denique om
 malle, quam victi abire. Sed cum Pœni alia
 conditionem, tantummodo æquam, peteret
 Græci optionem Carthaginienfium faciunt
 uti vel illa, quos finis populo fuo peterent,
 vini obtruerentur; vel eadem conditione fe-
 quent in locum vellet, proci filios. Philæ
 conditione probata, feque, vitamque fu-
 reip. condonauere: ita vini obruti. Carth
 ginienfes in eo loco Philænis fratribus a-
 confectauere: alijque illis domi honores
 ftituti. Nunc ad rem redeo.

Augurtha poftquam, amiffa Thala, ni-
 fa.

satis firmum contra Metellum putat; per magnas solitudines cum paucis profectus, pervenit ad Gætulos, genus hominum ferum, incultumque, & eo tempore ignarum nominis Romani. Eorum multitudinem in vnum cogit: ac paulatim consuefacit ordines habere, signa sequi, imperium observare, item alia militaria facere. Præterea regis Bocchi proximos magnis muneribus, & maioribus promissis ad studium sui perducit; quis adiutoribus regem aggressus, impellit, ut adversum Romanos bellum suscipiat. Id ea gratia facilius, proniusque fuit, quod Bocchus initio huiusce belli legatos Romam miserat, foedus, & amicitiam petitem. Quam rem opportunissimam incepto belli pauci impediuerant, cæci avaritia, quis omnia honesta, atque inhonesta vendere mos erat. Etiam antea Iugurthæ filia Bocchi nupserat. Verum ea necessitudo apud Numidas, Maurosque levis ducitur: quod singuli pro opibus, quisque quam plurimas viros, denas alij, alij plures habeant, sed reges eo amplius. Ita animos multitudine distrahitur; nullam pro sociis obtinet: pariter omnes viles fingitur in locum ambobus placitum exercitus conveniunt. Ibi, fide data, & accepta, Iugurtha Bocchi animum oratione accendit: Romanos iniustos, profunda avaritia, communes omnium hostis esse: eandem illos causam belli cum Boccho habere, quam secum, & cum alijs gentibus, lubidinem imperitandi, quis omnia regna adversa sint: cum sese, paullo ante Carthaginenses, item Regem Persen, post, uti quisque opulentissimus videatur; ita Romanis hostem fore. His, atque alijs talibus dictis, ad Civitatem op-

pidum iter constituunt : quod ibi Q. Metellus prædam, captiuosque, & impedimenta locauerat. Ita Iugurtha ratus, aut, capta vrbē, operæ pretium fore; aut, si Romanus auxilio suis venisset, prælio sese certaturos. Nam calidus id modo festinabat, Bocchi pacem imminuere; ne, moras agitando, aliud, quam bellum, mallet. Imperator postquam de regum societate cognouit, non temere, neque uti sæpe iam victo Iugurtha consueuerat, omnibus locis pugnandi copiam facit: ceterum, haud procul ab Ciria castris munitis, reges opperitur; melius esse ratus, cognitis Mauris, quoniam is nouus hostis accesserat, ex commodo pugnam facere. Interim Roma per litteras fit certior, Mario prouinciā Namidiā datam. Nam consulem factum ante acceperat: Quibus rebus supra bonum atq. honestum perculsus, neq. labrum as tenere, neq. moderari linguam: vir egregius in alijs artibus, nimis molliter ægitudinem pati. Quam rem alij in superbiam vertebant: alij bonum ingenium contumelia acconsumisse: multi, quod iam parua victoria ex manibus eriperetur: nobis satis cognitum, illam magis honore Marij, quam iniuria sua ex-cruciatum, neque tam anxie laturum fuisse; si adempta prouincia alij, quam Mario, traderetur. Igitur ex dolore impeditus, & quia stultitiz videbatur, alienam rem periculo suo curare, legatos ad Bocchum mittit, postulatū, ne sine causa hostis populo R. fieret: habere eum magnam copiam societatis, amicitizque coniungendæ, quæ potior bello esset; quamquam opibus suis confideret, tamen non debere incerta pro certis mutare: omne bellum sumi facile, ceterum ægrissime desinere:

habe: non in eisdem personis iunium: cum
 & suum esse incepta: cum iunium igne li-
 care: deponi, aut victorem velat: proinde sibi
 regnum. sed consulere: non sibi iunium res suas
 cum iunium perditis: iunium. Ad eam
 suis placenti vobis: sed per se: iunium.
 sed iunium fortunam iunium: si eadem
 illi copia fuerit, omnia consentanea. Rursus
 imperator, contra postulare Baecchi, nuncios
 misit. Ille probare patrum alia aliter. Eo
 modo, iunium ab vobis iunium: nunc
 cija, tempus procedere, & ex Marcelli volun-
 tate bellum, iunium iunium. At Marcius, vi
 supra diximus cupienti summa plebe consula-
 tura, postquam ei provinciam Numidiam
 populi iunium, ante iam, iunium nobilitati-
 tum, vero iunium, equa iunium iunium singulos
 modo, modo iunium iunium: dicitur, se-
 se consulum ex victoria illa spolia, cupisse
 alia, praeter magnifica proferre, & illis dolen-
 tia: interim, quae bello apud eam prima har-
 bere: postulare, legionibus, supplementum
 auxilio ad populum, iunium iunium: acce-
 sere praeter, omnia iunium iunium, quemque
 plura, quae iunium, paucos iunium iunium, ac-
 cere, & ambine de iunium iunium iunium
 stipendiis iunium, proficisci. Neque illi iunium
 tum, quamquam ad iunium iunium, de illa negoti-
 o iunium audebat: totum supplementum
 etiam iunium iunium: quia, neque, pluri
 militia, volenti iunium, & Marcius, aut belli
 etiam, aut studia vulgari iunium, sed eam
 frustra iunium. Tanta iunium cum Marcius con-
 di, pluresque, iunium, sed quisque iunium iunium
 iunium iunium, victorem, domum iunium iunium,
 alia huiusmodi animis iunium: & eos
 non paulum iunium sua iunium iunium.

Nam

Nam postquam, omnibus, quæ postulerent à decretis, milites scribere vult, hortandi causa, simul & nobilitatem, vi consueverat, exagrandi, concionem populi aduocauit, deinde hoc modo disseruit:

Scia ego, Quirites, plenasque non idem artibus imperium à nobis petere, & postquam adapti sunt, gerere: prime industriae, supplicae, modicae esse; dein per ignauiam, & superbiæ aetate agere. sed mihi contra videtur. Nam, quæ vniuersa res, pluris est quam consulas, aut praetura, aut maiore cura illam administrari, quam hac peti debere. Neque fallis, quantum cum maximo beneficio vestra negotii sustineam. Bellum parare, fortis & avaritia parare, cogere ad militiam eos, quas nolis offendere, damna, forisq. omnia curare; & ea agere inter inuidas, excusantia, factiosos, opinarios. Quirites, aspernatus est. Ad hoc, alij si deliquere, vetus nobilitas, maiorum facta familia, regnorum & affinitum opes, multa clementia, omnia haec praesidia adfuit: mihi spes omnes in manus suas, quæ necesse est & vitare, & innocentia tutari. nam alim infirma sunt. Et illud in allego, Quirites, omnium ora in mea conuersa esse, aquos, bonosque fauore: quippe beneficia mea rogi procedunt: nobilitatem locum inuadendi quarere. Quo mihi acrimia adiuuandum est, uti neque vos capiamini, & illi frustra sint. Ita ad hoc aetatis à proceribus fui, ut omnis labores, pericula consueuerat habere. Quæ ante vestra beneficia gratuita faciebam, ea uti, accepta mercede, deservum non est consilium, Quirites. Illis difficilis est in potestatis temperantia, qui per ambitionem, falsa prodos, simulauerat: mihi, qui omnem aetatem in operum auxilio egi, bene facere

*iam ex consuetudine in naturam vertit . Bel-
 lum me gerere cum Iugurtha iussistis : quam
 rem nobilitas, agerrime tulit. Quaso, reputate
 cum animis vestris, num id mutari melius
 sit, si quem ex illo globo nobilitatis ad hoc, aut
 aliud tale negotium mittatis, hominem vete-
 ris prosapia, ac multarum imaginum, & pul-
 lius stipendi; scilicet ut in tanta re ignarus
 omnium trepidet, festinet, sumat aliquem ex
 populo monitorem officij sui . Ita plerumque
 evenit; uti, quem vos imperare iussistis, is
 sibi imperatorem alium quarat. At ego scio,
 Quirites, qui, postquam consules facti sunt,
 acta maiorum, & Gracorum militaria pra-
 cepta legere coeperint; homines praposteri.
 Nam gerere, quam fieri, tempore posterius,
 re, atque usu prius est. Comparete nunc,
 Quirites, cum illorum superbia me hominem
 novum. Qua illi audire, & legere solent, eo-
 rum partem vidi, alia egomet gessi. qua illi
 litteris, ea ego militando didici. nunc vos
 existumate, facta, an dicta pluris sint. Con-
 temnunt novitatem meam, ego illorum igna-
 tiam. Mihi fortuna, illis probra obiectan-
 tur. Quamquam ego naturam unam, &
 communem omnium existumo, sed fortissu-
 mum quemque generosissimum esse. Ac se-
 iam ex patribus Albini, aut Bestia queri pos-
 set, me ne, an illos ex se pigni maluerint: quid
 responsuros creditis, nisi, sese liberos quam
 optimos voluisse? Quod si iure despiciunt me:
 faciant idem maioribus suis: quibus, uti mi-
 hi, ex virtute nobilitas coepit. Invident ho-
 nori meo: ergo insideant labori, innocentia,
 periculis etiam meis: quoniam per hac illum
 cepi. Veram homines corrupti superbia, is a-
 ctatem agunt, quasi honores vestros contem-
 nant:*

nam: ita hos petunt, quasi honeste vixerint. Na illi falsi sunt, qui diversissimas res pariter expectant, ignavia voluptatem, & pramia virtutis. Atque etiam cum apud vos, aut in senatu verba faciunt, pleraque oratione maiores suos extollunt: eorum fortia facta memorando clariores sese putant: quod contra est. Nam, quanto vita illorum praeclarius, tanto horum socordia flagitiosior. Et profecta ita scres habet. maiorum gloria posteris lumen est, neque bona, neque mala eorum in occulto patitur. Huiusce rei ego inopiam patior, Quirites. Verum id, quod multo praeclarior est, meamet facta mihi dicere licet. Nunc videte, quam iniqui sint. Quod ex aliena virtute sibi arrogant, id mihi ex mea non concedunt: scilicet quia imagines non habeo, & quia mihi nova nobilitas est: quam certe peperisse melius est, quam acceptam corrupisse. Equidem ego non ignoro, si iam mihi respondere velint, abunde illis facundam, & compositam orationem fore. Sed in maximo vestro beneficio, cum omnibus locis me, vosque maledictis lacerent, non placuit reticere: ne quis modestiam in conscientiam duceret. Nam me quidem, ex animi sententia nulla oratio ladere potest. Quippe vera, necesse est bene pradicet: falsam vita, moresque mei superant. Sed quoniam vestra consilia accusantur, qui mihi summum honorem, & maximum negotium imposuistis: etiam atque etiam reputate, num id paenitendum sit. Non possum, fidei causa, imagines; neque triumphos, aut consulatus maiorum meorum ostentare: at, si res postulet, hastas, vexillum, phaleras, alia dona militaria; praeterea cicatrice aduerso corpore. Haec sunt mea imagines,

hac nobilitate, non hereditaria relictâ, ut illis
illis, sed quae ex plurimis meo laboribus, &
periculis quasiâ. Nam siue composita verba
sua. Parum id facio. ipsa se virtus facit
ostendit: illis sacrificio opus est, cui turpin fa-
cta oratione regunt. Neque tamen Gracis di-
dici, parum placuit eis discere, quippe quae
ad virtutem doctores nihil profuerunt. Ad
illa multo opus est resp. doctus sum: hostis fe-
rire, praesidia agere, nihil merore, nisi tur-
pam famam, hunc, & astrictam tuxa pa-
at, hunc requiescere eodem tempore inopiam,
& laborem tolerare. His ego praeceptis Italicos
hortabor: neque illos me colam, me opulen-
ter, neque gloriam meum laborem illorum fa-
ciam. Hoc est utile, hoc vitale imperium.
Namque, cum tute per molitorem agas, exer-
cium supplicio cogere, hoc est, dominum, non
imperatorem esse. Hac, atque talia maiores
vestri faciundo, sequas, reliquas publicam ce-
lebrare. Quis nobilitatis frena, ipsa dissimilis
moribus, nos illorum amulos contemnit; &
omnis honores, non ex meritis, sed quasi debi-
tos, a vobis repetit. Ceterum homines super-
bissimi procul errant. Maiores vobis omnia,
qua licet, illis reliquere, divitias, magni-
tudes, memoriam sui praeclarâ. Virtutem non
relinquere; neque poterant. Ea sola neque da-
tur dono, neque accipitur. Sordidum me, &
incultis moribus nunt; quia parum scite con-
tinuum exorno, neque histriorem ullam, ne-
que plaris pretij coquam, quam villicam, ha-
bo. qua mihi laetetur consueti, Quiritas. Nam
& ex parente meo, & ex alijs sanctis viris tra-
actepi, munitiones mulieribus, viris laborem
convenire, omnibusque bonis oportere plus
gloria, quam divitiarum esse; utrum, non sic.

pellectilem, debere esse. Quoniam ergo, quod bonum est,
quod carum estimant, id semper faciunt et
amant, putant: ubi adolescentiam habuerunt,
ibi senectutem agunt, in conuivijs, delecti utu-
ri, et corporis parti: sed etiam
pallidiorum, et alia talia relinquunt nobis, quibus
illa epulis inmundiora sunt. Veram non
ita est. Nam, ubi se flagitijs dedecorauerunt tur-
pissimi viri, bonorum praeiudicium creperunt eunt.
Ita iniustissime luxuria, et ignavia, pessimae
artes, illis, qui colere eas, nihil officium
reip. innocua cladi sunt. Nunc, quoniam illis,
quantum mores mei, non illorum flagitia po-
scebant, respondi: pauca de rep. loquar. Pri-
mum omnium de Nihilum bonum habere niti-
mum, Quirites. Nam quae ad hoc tempus ite-
gerrime tuta sunt, omnia remouisti auari-
tiam, imperitiam, superbiam. Dein exor-
tus ibi est locorum sciens, sed mehercule mor-
gis strenuus, quam felix. Nam magna pars
eius auaritia aut temeritate ducum attrita
est. Quamobrem vos, quibus militaris ars
est, adnitimini mecum, et capeffite reip. ne-
que quemquam ex calamitate aliorum, aut
imperatorum superbia metus ceperit. Ego
in agmine, in proelio confector idem, et socius
periculi vobiscum adero: meque, vosque in
omnibus rebus iuxta geram. Et profecto, diis
iuvantibus, omnia manant sunt, victoria,
victoria, laus: quasi dubia, aut procul essent.
tamen omnis bonos reip. subuenire decet.
Etenim nemo ignavia immortalis factus: ne-
que quisquam parens liberis, ut aeterni forent,
optauit; magis, uti boni, honestique vitam
exigerent. Plura dicerem, Quirites, si timi-
dis virtutem verba adderens. nam strenue
obande dictum puto.

Huiusmodi oratione habita, Marius postquam plebis animos arrectos videt, pro-
pere com meatu, stipendio, armis, alijsque vti-
libus navis onerat, cum his A. Manlium lega-
tum proficisci iubet. Ipse interea milites scri-
bere non more maiorum, neque ex classibus,
sed vti cuiusque lubido erat, capite centos ple-
rosque. Id factum alij inopia bonorum, alij
per ambitionem consulis memorabant; quod
ab eo genere celebratus, auctusque erat, &
homini potentiam quærenti egentissimus
quisque opportunissimus, cui neque sua curæ
(quippe quæ nulla sunt) & omnia cum pretio
honestæ videntur. Igitur Marius cum aliquan-
to maiore numero, quam decretum erat, in
Africam profectus, paucis diebus Uticam ad-
uehitur. Exercitus ei traditur à P. Rutilio le-
gato. Nam Metellus conspectum Marij fuge-
rat; ne videret ea, quæ audita animus tolerare
nequiuerat. Sed consul, expletis legionibus,
cohortibusque auxiliarijs, in agrum fertilem,
& præda onustum proficiscitur. Omnia ibi
capta militibus donat: dein castella, & oppida
natura & viris parum inunita aggreditur: præ-
lia multa, ceterum alia leuia alijs locis facere.
Interim noui milites sine metu pugne adesse.
videre fugientis capi, aut occidi; fortissimum
quemque tutissimum: armis libertatem, pa-
triam parentesque, & alia omnia regi; glori-
am, atque diuitias quæri. Sic breui spatio noui
veteresque coaluere, & virtus omnium æqua-
lis facta. At reges vbi de aduentu Marij co-
gnouerunt, diuersi in locos difficile abeunt.
Ita Iugurthæ placuerat, speranti, mox effusos
hostis inuadi posse; Romanos, sicuti plero-
sque, remoto metu laxius, licentiusque futu-
ros Metellus interea Romam profectus, con-

tra

tra spem suam lætissimis animis excipitur, p̄sbi, patribusq. postquam inuidia decesserat, iuxta carus. Sed Marius impigre, prudenterque suorum, & hostium res pariter attēdere; cognoscere quid boni vtriusq. aut contra esset: explorare itinera regum; consilia, & insidias eorum antevenire: nihil apud se remissum, neq. apud illos tutum pati. Itaq. & Gēulos, & Iugurtham, ex socijs nostris pr̄das agentes, sæpe aggressus in itinere fuderat, ipsūq. regē haud procul ab oppido Cirra armis exuerat. Quē postquam gloriosa modo, neque bel-
li patrādi cognovit, statuit vrbis, quæ viris, aut loco pro hostibus, & aduersum se oppor-
tunissimæ erant, singulationi occurrere: ita Iugurtham aut pr̄sidijs nudatum, si ea pate-
retur, aut proelio certaturum. Nam Boechus nuncios sæpe ad eum miserat, velle populi R. amicitiam, ne quid ab se hostile timeret. Id si mulauerit ne, quo improvisus grauior accederet, an mobilitate ingenij pacem atq. bellū mutare solitus, parum exploratum est. Sed consul, vti statuerat, oppida, castellaq. munita adire: partim vi, alia metu, aut pr̄mia osten-
tando, auertere ab hostibus. Ac primo mediocria gerebat, existumans Iugurtham ob suos tutandos in manus venturum. Sed vbi illum procul abesse, & alijs negotijs intentum accepit; maiora, & magis aspera aggredi tempus visum est. Erat inter ingentis solitudines oppidum magnum, atque valens, nomine Capsa: cuius conditor Hercules Libys memorabatur. Eius ciues apud Iugurtham immunes, leui imperio, & ob ea fidelissimi habebantur: muniti aduersum hostes non moribus modo, & armis atque viris, verum etiam multo magis locorum asperitate. Nam

F præ-

partes oppido propinquas, alia omnia vastas,
insulsa, egena aqua, infecta serpētibz:
quarum vis, sicut omnium, ferarum, inopia
cibi acrior: ad hoc, natura serpētiū ipsa per-
niciosa, fœci magis, quam illa re accenditur,
Eius potiundi Marium maxima cupido in-
vaserat, cum propter vltimā bellitā quia res
aspetā videbatur: & Metellus oppidum Tha-
lam magna gloria reperat, hæc dissimilitet
firum, munitumque: nisi quod apud Thalam
non longe à metnibus aliquæ fontes erant.
Capientes vna modo, atque ea intra oppidum
ingi aqua, cetera pluvia utebantur. Id ibique
& in omni Africa, quæ protul à mare incul-
tus agebat, non facilius tolerabatur, quia Nu-
midæ plerumque lacte, & ferina carne resce-
bantur, & neque salē, neque alia gulæ ir-
ritamenta querebant. Cibus illis aduersum
famem, & sitim, non libidini, neque luxuriæ
erat. Igitur consul, omnibus exploratis, cre-
do dijs factus, (nam contra tantas difficultates
consilio satis providere non poterat: quippe
etiam frumenti inopia tentabatur, quod Nu-
midæ pabulo pecoris magis, quam aruo, stu-
dent, & quodcumque natum fuerat, iussu
regis in loca munita conculerant: ager autem
aridus, & frugum vacuus ea tempestate: nam
æstatis extremum erat) tamen pro rei copia
satis providenter exornat: pecus omne, quod
superioribus diebus præda fuerat, equitibus
auxiliarijs agendum attribuit: A. Manlium
legatum cum cohortibus expeditis ad oppi-
dum Laris, ubi stipendium, & commearum
locauerat, ire iubet: dicitque se prædabun-
dum post paucos dies eodem venturum. Sic
incepto suo occultato, pergit ad flumen Ta-
naim. Ceterum in itinere quotidie pecus exer-
ci-

citni per tenturias, item turmas æqualiter distribuerat; & ex corijs vires uti fierent, cum-
batissimul & impiam frumenti levitate, & igni-
tes omnibus, parare, quæ nox vlti forent:
denique sento die, cum ad amicum ventum
est, maxima vis verum effecta. Ibi castris
leni munimento positis, milites cibum capere,
atque, vi simul cum occasu solis egredere-
rentur, paratos esse iubet: omnibus sarcinis
abiectis, aqua modo seque, & iumenta onerare.
Dein, postquam tempus vitum, castris
egreditur: noctemque totam itinere facto
consecrat. idem proxima facit. Dein tertia
multo ante locis advenum pervenit in locum
tumulosum, ab Capla non amplius duum
millium intervallo: ibique, quam occultissu-
me potest, cum omnibus copijs opperitur. Sed
ubi dies cepit, & Numidæ, nihil hostile mo-
ventes, multi oppido egressi, repente omnem
copiam, & cum his velocissimos pedites
cursu tendere ad Caplam, & portas obsidere
iubet: deinde ipse intentus propere sequi, ne-
que milites prædari sinere. quæ postquam op-
pidani cognoverat, res trepida, motus ingens,
malum imminens, ad hoc pars civium ex-
tra moenia in hostium potestate, coegere, ut
deditionem facerent. Ceterum oppidum in-
tersum. Numidæ puberes interfecti, alij
omnes venumdati, præda militibus divisa. Id
facinus contra ius belli non avaritia, neque
scelere consulis admissum; sed quia locus lu-
gurtiæ opportunus, nobis aditu difficilis; ge-
nus hominum mobile, insidum, ante neque
beneficio, neque metu coercitum. Postquam
tantam rem Marius sine vilo suorum incom-
modo peravit, magnus, & clarus antea,
maior, atque clarior haberi coepit. Omnia

non bene consulta in virtutem trahebantur. Milites modesto imperio habiti, simul & locupletes, ad cælum ferre: Numidæ magis, quam mortalem, timere; postremo omnes socij, atque hostes credere, illi aut mentem divinam esse, aut deorum nutu cuncta portendi. Sed consul, vbi ea res bene evenit, ad alia oppida pergit: pauca, repugnantibus Numidis, capit. plura, deserta propter Capsensium miseras, igni corrumpit. luctu, atque eade omnia complentur. Denique multis locis provitus, ac plerisque exercitu incruento, aliam rem aggreditur, non eadem asperitate, qua Capsensium, ceterum haud secus difficilem. Namq. haud longe à flumine Mulucha, quod Jugurthæ, Bocchique regnum disungebat, erat inter ceteram planitiem mons sareus, mediocri castello, satis patens, immensum editus, vno per angusto aditu relicto: nam omnia natura, velut opere, atque consilio, præcepit. Quem locum Marius, quod ibi regis thesauri erant, summa vi capere intendit: sed ea res forte, quam consilio, melius gesta. Nam castello virosum, atq. armorum satis magna vis, & frumenti, & fons aquæ: aggeribus, turribusque, & alijs machinationibus locus importunus. Iter castellanorum angustum admodum, utrimque præcisum. Vineæ cum ingenti periculo frustra agebantur. nam cum ex paullo processerant, igni, aut lapidibus corrumpebantur. Milites neq. pro opere consistere, propter iniquitatem loci; neque inter vineas sine periculo administrare: optumus quisque cadere, aut sauciari: ceteris metus augeri. At Marius, multis diebus, & laboribus consumtis, anxius trahere cum animo suo, ommitteret ne inceptum, quoniam frustra

fra erat, an fortunam opperiretur, qua sepe
 prospere usus fuerat: Quæ cum multos dies,
 noctesque æstuans agitare, forte quidam Li-
 gus; ex cohortibus auxiliarijs miles grega-
 rius, castris aquarum egressus, haud procul ab
 latere castelli, quod aduersum præliantibus
 erat, animaduertit inter saxa repentes co-
 chleas: quarum cum vnam, atq. alteram, dein
 plures peteret, studio legundi paulatim prope
 ad summum montis egressus est. Vbi post-
 quam solitudinem intellexit, more humanæ
 cupidinis ignara visundi animum vortit. Et
 forte in eo loco grandis illex coalescerat inter
 saxa, paululum modo pæna, dein flexa, atq.
 aucta in altitudinem, quo cuncta gignentium
 natura fert: cuius ramis modo, modo eminen-
 tibus saxis nifus Ligus, castelli planitiem per-
 scribit; quod cuncti Numidæ intenti prælian-
 tibus aderant: Exploratis omnibus, quæ mox
 vsui fore ducbat, eodem regreditur, non te-
 mere, ut ascenderat, sed tentans omnia, & cir-
 cumspiciens. Itaq. Marium propere adit: acta
 edocet: hortatur, ab ea parte, qua ipse descen-
 derat, castrum teneat: pollicetur sese itineris
 periculi que ducem. Marius cum Ligure pro-
 missa eius cognitum ex præsentibus misit: a
 quo cum, ut cuiusque ingenium erat, ita rem
 difficilem, aut facilem renunciauere. Con-
 siliis animus tamen paululum arrectus. Ita-
 que ex copia tubicinum, & comitum quin-
 que numero quam velocissimos delegit, &
 cum his, præsidio qui forent, quattuor cen-
 turiones: omnisque Liguri parere iubet: & ei
 negotio proximum diem constituit. Sed ubi
 ex præcepto tempus visum, paratis, omnes
 sitisque omnibus, ad locum pergit. Ceter-
 um illi, qui centuriæ præerant, prædestina-

dare, arma, ornatumque mutauerant, capite, atque pedibus nudis, uti prospectus, nihilque per saxa facilius foret: super terga gladij, & scuta, verum ea Numidica ex corporis ponderis gratia, simul & offensa quo lenius streperent. Igitur prae rediens Ligus, saxa, & si quae virtutis radices erinebant, laqueis vinciebat, quibus alienati milites facilius adfoenderent: interdum timidos insolentia itineris levare manu: ubi paulo asperior adfoensus erat, singulos prae se inermes mittere: dein ipse cum illorum armis sequi: quae dubia nifi viderentur, potissimum tentare: ac saepius eadem adfoedens, ac defraudens, dein statim digrediens, ceteris audaciam addere. Igitur dur, multumque fatigati, tandem in castellum perveniunt, desertum ab ea parte: quod omnes, sicut alijs diebus, a duorum hostes adessent. Mactur, ubi ex mactijs, quae Ligus egerat, cognovit: quamquam toto die intentos proelio Numidas habuorat, cum vero cohortaretur milites, & ipse extas vineas egressus, restudine acta succedere, & simul hostem tormentis, sagittariisque, & funditoribus eructis perire. At Numidas, saepe antea vineis Romanorum subuersis, iecur inensis, non castelli moribus sese tenebantur, sed pro aru: dies, noctesque agitare; maledicere Romanis; ac Matio reconciliam oblectare, militibus illis Jugurtha servitium mimari; secundis rebus streces esse. Interim, Romanis omnibus, hostibusque proelio intentis, magna vi utrimque, pro gloria atque imperio huius, illis profusum certantibus, repente a tergo signa coortes ac primo milites, & pueri, qui visum praecesserant, fugere, deinde, ut quisque ipso potius erat, postremo cuncti armati, inermesque

neque . . . Quod ubi accidit, eo aerios Romani:
 instare, fundere, ac plerisque tantummodo
 faciare, dein super occisorum corpora vade-
 re, auidi gloriæ cæstantes numerum petere, ne-
 que quemquam omnium præda morari. Sic
 forte correctæ Marij temeritas, gloriæ ex
 culpa invenit. Ceterum, dum ea res geritur,
 L. Sulla quæstor cum magno equitatu in ca-
 stra venit: quod, ut ex Latio, & à socijs coge-
 ret, Romæ relictus erat. Sed quoniam nestan-
 ti viri res admonuit; idoneum visum est, de
 natura, cultuq. eius paucis dicere. Neq. enim
 alio loco de Sullæ rebus dicturi sumus: & L. Si-
 fenna optimus, & diligentissime omnium, quæ
 eas res dixere, persecutus, parum mihi libero-
 re locutus videtur. Igitur Sulla gentis patri-
 ciæ nobilis fuit, familia prope iam extincta,
 maiorum ignavia, literis Græcis, atque Lati-
 nis iuxta, atque doctissime eruditus, animo
 ingenti; cupidus voluptatum, sed gloriæ cu-
 pidior: otio luxurioso esse; tamen ab nego-
 tijs nunquam voluptas remorata, nisi quod
 de vxore potuit honestius consuli: facundus,
 callidus, & amicitijs fribis: ad simulanda ne-
 gotia altitudo ingenij incredibilis: multarum
 sermo, ac maxime pecuniis largitor: atque
 illi; felicissimo omnium ante civilem victo-
 riam, nunquam super industriam fortuna fuit;
 multisque dubitare, fortior, an felicior esset.
 Nam, postea quæ fecerit, incertum habeo,
 pudeat magis, an pigeat dissere. Igitur Sul-
 la, ut supra dictum est, postquam in Africam,
 atque in castra Marij cum equitatu, venit ru-
 dis ante & igneus bellis, solertissimus om-
 nium in paucis tempestatibus factus est. Ad
 hoc milites benigne appellare: multis rogan-
 tibus, alijs per seipso dare, beneficia ipsiusq.

accipere; sed ea properantius, quam æstimonium, reddere, ipse ab nullo repetere; magis id laborare, ut illi quam plurimi deberent: iocæ atque seræ cum humilioribus agere. In operibus, in agmine, atque ad vigilias multus adesse: neque interim, quod ambitio prava solet, consulis, aut cuiusquam boni fama lædere: tantummodo neque consilio, neque manu priorem alium pati: plerosque antevenire. Quibus rebus, & artibus breui Mario, militibusque carissimus factus. At Iugurtha postquam oppidum Capsam, aliosque locos munitos, & sibi utilis, simul & magnam pecuniâ amiserat; ad Bocchum nuncios mittit, quam primum in Numidiam copias adduceret: proelii faciendi tempus adesse. Quem ubi cunctari accepit, dubium belli atque pacis rationes trahere: rursus ut antea, proximos eius donis corrumpit: ipsique Mauro pollicetur Numidiæ tertiam partem; si aut Romani Africa expulsi, aut, integris suis finibus, bellum compositum foret. Eo præmio illectus Bocchus cum magna multitudine Iugurtham accedit. Ita, amborum exercitu coniuncto, Marium iam in hiberna proficiscentem, vix decima parte die reliqua inuadunt. X
 rati noctem, quæ iam aderat, victis, sibi munimento fore, &, si vicissent, nullo impedimento, quia locorum scientes erant, contra Romanis utrumque casum in tenebris difficiliorem fore. Igitur simul consul ex multis de hostium aduentu cognouit: & ipsi hostes aderant: & prius quam exercitus aut institui, aut sarcinas colligere, denique, ante quam signum, aut imperium vllum accipere quinit, equites Mauri, atque Gætuli, non acie; neque vlllo more prælii, sed cæteruatim, uti quosq. fors conglo-

bellum, in nostros incurrunt. Qui omnes res
 pidi improniso metu, ac tamen virtutis memores,
 res, aut arma capiebant; aut capientis alios ab
 hostibus defendebant: pars equos ascendere;
 obviam hostibus: ista pugna: ista victoria: magis
 quam proelio similes fieri: sine signis, sine or-
 dinibus, equites pedesque pernix: et dare alios,
 alios oberuere: multos contra aduersos
 accurrere: pugnantes ab æquo circumvenire:
 neque vitæ, neque arma sapio regere: quod
 hostes numero plures, & undique circumfusi
 erant: denique Romani veteres, namque & de
 ob ea scientes belli: quos locus, aut casus
 conuinceret, omnes facere: atque ita ab
 omnibus partibus simul recti, & instructi
 hostium vim sustentabant. Neque in eam
 quæ aspera negotia: Maris territus, aut ma-
 gis, quam antea, demisso animo fuit: sed
 cum turma sua, quam ex fortissimis magis,
 quam familiarissimis parauerat, vagari pas-
 sim: ac modo laborantibus suis succurrere:
 modo hostis, ubi confertissimi obstitierant, in-
 uadere manu: consulere militibus, quoniam
 imperitare conturbatis omnibus non poterat.
 Jamque dies consumtus erat, cum tamen barba-
 ri nihil remitterent: atque, uti reges præceperant,
 noctem pro se sati, acris instare. Tum Ma-
 rius ex copia rerum consilium trahit: atque
 uti suis receptui locus esset, collis duos pro-
 pinquos inter se occupat. Quorum in vno,
 castris parum amplo, fons aquæ magnus
 erat: alter vsui opportunus, quia magna par-
 te editus, & præceptis, pauca munimenta ege-
 bas. Ceterum apud aquam Sullam cum equiti-
 bus noctem agitare iubet. Ipse milites disper-
 sos paullatim, neq. minus hostibus conturba-
 tis, in vnum contrahit: dein cunctos pleni

gradu in collem subducia. Itaque, loci difficultate, coacti, praelio detestarentur neque rationem suam longius abire sistant; sed, utroque colle multitudinem circumdato, effusi confederant. Druis, crebris ignibus factis, plerumque auditis barbari more suo litari; exulesque streperatrocibus; & ipsos quoque feroces, quod non saggere; & pro victoribus agere. Sed ea cuncta Romanis in tenebris, & editioribus locis facillime visu, magnoque horrore crant. Plerumque vero Marius imperia hostium, confestim, quanta, maximum silentium habere debere signa quidem; ut per vigilias solebant, tenere: dein, ubi has advenit, defecit non hostibus, ac paulo altero modo captis, de improviso vestigari, iterum adhortantur, turmas, legionum tubicines, simul omnes signa tanere, milites clamorem tollere, atque peritis erumpere. Mœri, atque Caruli, ignoto atque horribili sonitu repente exciti, neque fugere, neque arma capere, neque omnino facere, aut providere quidquam poterant. Ita cunctos strepitum, clamorem, nullo submiciente, nostris instantibus circumdant, terrore, formidine, quasi vesordia ceperat: denique omnes fusi, fugatiq.: arma, & signa militaria pleraque, capti plateaq. eo procello, quam omnibus superioribus, intertenti. Nam sereno, & mens in solito impedita fuga. Dein Marius, ut ceperat, in hiberna proficiscitur, quæ propter commocum in oppidis maritimarum agere decebat: neq. tamen victoria totius, aut insolens factus; sed pariter, atque in conspectu hostium, quadrato agmine incedere. Sulla cum equitatu apud dextimos, in sinistra parte A. Manlius cum funditoribus, & sagittariis, præterea cohortes Ligurum cunctos primos, &

extremos eam cuspeditis manipulis tribunos
 locaverat. Parfuga, negotium fecerat, illi
 hostium ibi explorabat. Sine consilio, quasi
 nullo impetu, omnia praecedere apud annis
 abesse, huc est, inceptum dicentis. Ipse au-
 tem, intentis oculis, remanentes gogebat, ne-
 que sicut, atque huiusmodi faceret, castra, annis,
 et cubant in porta coherens, et legionibus,
 pro castris equis auxiliarios mittere, propter
 res alias super vallum, et circumventis locare,
 et igitur ipse citare, non tunc diffidentia fa-
 cti, quae impendisset, quam vi militibus
 et equis cum impeditore laborem volentibus
 esset. Ea sane, Marcellus loquebatur, quae tem-
 poribus lugentibus belli, pudore, atque, et
 aliis, et citantur coherens, quod nullo per
 ambitionem facti actionis, per quod a pueri-
 ta confutari dicitur, et alia, quae citantur
 dicitur vocant, voluerat habuisse. Nisi co-
 nita resp. pariter, ac tenuissimo impetu, bo-
 ne, atque decore gesta. Igitur quatuordecim
 die hanc longe ab oppido Circa senum vadit,
 speculantes sunt sese ostendunt, quae de hostis
 adesse intelligitur. Sed quia dicitur rebus
 atque, nullo ab alia parte, neque omnes dicitur
 significat, quod in incertis, quoniam in toto
 dicitur dicitur, nullo dicitur commutato,
 aduersum ornata pecunia ibidem opperitur.
 Igitur ingenuum spes frustrata, qui copias in
 quatuordecim die distribuit, rati ex omnibus
 atque aliquos ab tergo hostibus venturos. In-
 ceris, nulla, quae primam hostes attingere,
 coherens facit, etiam, et quam maxime
 confutari equis, ipseque aliquos Martes
 dicitur, etiam in loco manentes, ab la-
 tibus armis etiam corpora tegere, et, et
 qui in stando veniens, obstruere. Dum co-

modo equites pariantur. Bocchus cum per-
ditiſſimis, quos Volanſis filius eius adduxerat, ne-
que in priore pugna, in itinere morati, ad-
fuerant, poſtremam Romanorum aciem in-
vadunt. Tum Marius apud primos agbat,
quod ibi Inguetha cum plurimis erat. Dein
Numida, cognito Bocchi aduentu, etiam cum
paucis ad pedes conuolat: ibi Latine (nam
apud Numantiam loqui didicerat) exclamat,
noſtros fruſtra pugnare: paulo ante Marium
ſua manu interfectum: ſimul gladium ſan-
guine oblitum oftendere, quem in pugna, ſa-
tis impigre occiſo pedito noſtro, cruentaue-
rat. Quod tibi miſeres accipere, magis atro-
citate rei, quam ſide nunciij, terretur: ſimul-
que barbari animos tollere, & in percuſſos
Romanos acrius incedere. Iamque paulum
à fuga eberat, cum Sulla, proſtigatis iſis, quos
aduorſum ierat, rediens ab latere Mauros in-
currit. Bocchus ſtatim avertitur. At Inguetha,
dum ſuſtentare ſuos & propoſitam adeptam vi-
ctoriam retinere cupit, circumgentis ab equi-
tibus dextra ſiniſtra, omnibus neciſis, ſolus in-
ter tela hoſtium, ſicubiſque exiit. Atque
interim Marius, fugatis equitibus, accurrit
auxilio ſuis, quos poliſſimè acciperet. Deni-
que hoſtes iam undiq. fuſi. Tam ſpectaculum
horribile in campis patentibus à ſequi, fuge-
re, occidi, capi, equi, atque viri afflicti: ac
multi, vuneribus acceptis, neque fugere poſſe,
neque quietem pati, niti modo ac ſtatim con-
cidere: poſtremo omnia, qua vilis erat, con-
ſtrata telis, armis, cadaueribus, & inter ea ho-
minis infecta ſanguine. Poſtea loci conſul, haud
dubie iam victor, peruenit in oppidum Ci-
nam, quo initio profectus incenderat. Hoc poſt
diem quinquē, quanta inter ſuū barbarum ale pp-

Ignaverant, legati à Boccho veniunt: qui regis
verbis à Mario petiuere duos quā fidissimos
ad eum mitteret; velle de suo, & de populi R.
commodo cum ijs deferere. Ille statim L. Sul-
lato, & A. Manlio ire iubet. qui quamquam
acciti ibant, tamen placuit verba apud regem
facere, ingenium aut. auorsum uti flecterent;
aut cupidum pacis vehementius accenderent.
Itaq. Sulla, cuius facundia non erat, à Manlio
concessum pauca verba huiusmodi locutus.

Rex Boccho, magna laetitia nobis est, cum te
talem virum dii menuere; ut aliquando pa-
ce, quam bellum, malles: non te opantem
eum pessimo omnium Iugurtha miscendo
commaculatos; simul nobis demores, acerbans
necessitudinem, pariter te errantem, & il-
lum sceleratissimum persequi. Ad hoc, populo
R. iam à principio inopiantius visum, amicos,
quam ferros, querere: tutiusq. rati, volentibus,
quam coactis, imperitare. Tibi vero nulla
opportunior amicitia nostra: primam quod
procul absumus; in quo offensa minimum,
gratia par, ac si prae adessemus: dein, quod
potentes ab alijs habemus; amicorum neque
nobis, neque cuiquam omnium satis fuit.
Atque hoc utinam à principio tibi placuisset:
profecto ex R. R. ad hoc tempus multa plura
bona accepisses, quam mala perperam effes.
Sed quoniam humanarum rerum fortuna ple-
raque vagis; cui scilicet placuit & vim, &
gratiam nostram experiri: nunc, quando per
illum licet; fortuna; atque, uti capisti,
perge. Multa, atque opportuna habet, quo
faciliter errata officijs superes. Postremo hoc
in pectus tuum admitta; nunquam popu-
lum R. beneficijs victum esse. Nam, bello quid
valeas; iura scias.

X Ad quæ Bocchus placide, & benigne simul
 pauca pro defectu suo verba facit. Scab. hosti-
 li animo, sed ob regnam servandam arma ce-
 pisse. Nam Numidia pacem, vnde Iugur-
 thanus expulsi, inde bellum sustulit: unde
 vastati à Mario, parumque illis: perterriti,
 missis antea Romæ legatis, sepositum ab ami-
 citia. Ceterum veteres omnes, ut sunt, si per
 Mariam liceat, legatos ad senatum misis-
 rum. Dein, copia facta, animus barbari ab
 amicis flexus, quos Iugurtha, cognita lega-
 tione Sulla, & Manlii, metuens, quod pa-
 sabatur, domo corruerat. Marius intus,
 exire in hibernaculis composito, cum ex-
 peditis coherens, si pace equitatus profici-
 scitur, in loca sola, obsecra curram regiam,
 quo Iugurtha perfugas omnis presidium im-
 posuerat. Tum rursus Bocchus, seu reputan-
 do, quæ sibi duobus periculis evenerant, seu ad-
 monitus ab alijs amicis, quos in contemptos Ju-
 gurtha reliquerat, ex omni copia necessario-
 rum quinq; deligit, quorum & fides cognita,
 & ingenia validissima erant. Ex ad Masiniam,
 ut deinde placeat, Romanis legatis ire iubet,
 agendarum rerum, & quocunque modo belli
 compedendi licentiam, ipse perimit. Mente
 tunc ad hanc ipsam Romanorum perfidiam,
 dein à Græcis latronibus in itinere retine-
 rentur, (palatiumque paridi, sine pecore ad Sul-
 lam profugimus: quem consul, in expeditio-
 nem proficiscens, pro patre reliquit. Hoc
 ille non pro vanis hostibus, ut meritis erat,
 sed accutere & liberaliter habuit. Quæ de bar-
 baris & servam Romanorum avaritiam fallam,
 & Sullam ob magnificentiam in sese amicum
 facit. Nam etiam hunc Iugurthæ multis ig nota-
 erat: munificus nemo putabatur, nisi pari-

ter volens: dona omnia in benignitate habebantur. Igitur quaestori mandata Bocchi patres faciant: simul ab eo petunt, uti factor, consultorq. sibi adhibe: copias, fidem, magnitudinem regis sui, & alia, quae aut viri, aut benevolentia esse credebant, oratione et iohant: dein, Sulla omnia pollicens, doctique modo apud Marium, item apud senatum verba facerent, circiter dies XL. ibidem opperiri. Marius postquam infecto negotio, quo intenderat, Civitatem rediit, de adventu legatorum certi or factus, illosque, & Sullam venire iubet, itemq. L. Bellicum proctorem Voica, praeter ea omnis undique senatorij ordinis quibus sunt mandata Bocchi cognoscere in quibus legatis potestas eundi Romam sit: ab consule interea induciae postulantur. Hoc Dullus, & plerisque placuit: pauci fortius decessunt, scilicet ignari humanarum rerum, quae fluxae, & mobiles semper in adversa mutantur. Ceterum Marii, imperatoris omnibus, res Romanae profecti sunt cum Cn. Octavio Rosone, qui quaestor stipendium in Africam perrexit: duo ad regem redeunt. Ex his Bocchus cum ceteris, tam manum benevolentem, & studium Salutaris accepit. Romaeque legatis eius, postquam, errasse regem, & Jugurthae scelere lapsam, deprecanti sunt, amicitia & foedus petentibus hoc modo respondit:

S. P. Q. R. beneficij, & iniuria maior esse solet. Ceterum Boccho, quoniam pariter, delictis gratiam facis. foedus & amicitia dabitur, cum meruerit.

Quibus rebus cognitis, Bocchus per litteras a Mario petiit, uti Sullam ad se mitteret: cuius arbitratu communibus negotijs confaberetur. Is missus cum praesidio equitumque

predarum, funditorum Balistarumque praeterea i-
 se sagittarij, & cohors Palignarum velitaris
 bus armis, itineris properandae causa, utroque
 his secus, atque alij armis, aduersus tela ho-
 stium, quod ea leuia sunt, muniti. Sed in iti-
 nere quinto denique die, Volus, filius Boc-
 chi, repente in campis patentibus cum mille
 non amplius equitibus sese ostendit, qui te-
 mere & effuse cunctos, Sullam alijsque omnibus
 & numerum ampliores vero, & hostilem
 metum efficiebant. Igitur se quisque expedi-
 re: arma, atque tela tentatim intendere: qui-
 mor aliquantus, sed spes amplior, quippe vi-
 ctoribus, & aduersum eos, quos saepe vicerant.
 Interim equites, exploratum praemissi, rem
 viderat, quietam nunciant. Volus adueniens
 quaestorem appellat: se à patre Boccho ob-
 viam illis simul, & praesidio missum. Dein
 cum, & proximum diem sine metu coniun-
 ctis eunt. Post, ubi castra locata, & dici vespere-
 rat, repente Maurus, incerto vulnere paucus, ad
 Sullam accurrit; dicitque sibi ex speculatori-
 bus cognitum, Jugurtham haud procul abesse
 se; simul, uti noctu clam secum profugeret,
 rogat, atque hortatur. Ille animo feroci negat
 solatiens fufum Numidam pertimescere: vir-
 tuti suorum satis credere: etiam si certa pe-
 stis adesset, mansurum potius, quam, prodi-
 tis quos ducebat, turpi fuga incertae, ac for-
 sitan post paullo morbo interiturae vitae par-
 ceret. Ceterum ab eodem monitus, uti noctu
 proficiscerentur, consilium adprobat: ac sta-
 tim milites canatos esse in castris, ignisque
 quam creberrimum fieri, dein prima vigilia si-
 lentio egredi iubet. Iamque nocturno itinere
 fessis omnibus, Sulla pariter cum ortu solis
 castra metabatur; cum equites Mauri nunci-
 ant,

erant Iugurtham, circiter duum millium interuallo, ante eos consedisse. Quod postquam auditum est, tum vero ingens metus nostros inuadit : credere se proditos à Voluoe, & insidijs circumuentes. Ac fuere qui dicerent, manu vindicandum, neque apud illam tantum scelus inultum relinquendum. At Sulla, quamquam eadem existimabat, tamen ab iniuria Mauritum prohibet : suos hortatur, uti fortem animum gererent : sæpe ante paucis, strenuis aduersus multitudinem bene pugnatum : quanto sibi in proelio minus peperissent, tanto tutiores fore, nec docere quemquam, qui manus armauerit, ab inermis pedibus auxilium petere, & in maximo omnium metu nudum, & cæcum corpus ad hostis vortere. Dein Voluocem, quoniam hostilia faceret, Ionem maximum obtestatus, uti sceleris, atque perfidiæ Bocchirestis adesset, castris abire iubet. Ille lacrumans orare, ne ea crederet : nihil dolo factum, ac magis calliditate Iugurthæ; cui videlicet speculanti iter suum cognitum esset. Ceterum, quoniam neque ingentem multitudinem haberet, & spes, opesque eius ex parte suo penderent; credere illum nihil palam ausurum, cum ipse filius testis adesset. Quare optimum factum videri, per media eius castra palam transire; sese, vel præmissis, vel ibidem relictis Mauris, solum cum Sulla iturum. Ea res ut in tali negotio, probata : ac statim profecti, quia de improviso accesserant, dubio, atque hæsitante Iugurtha, incolumis transiunt. Dein paucis diebus, quod ire intenderant, peruentum est. Ibi cum Boetho Numida quidam Aspar nomine, multum, & familiariter agebat, præmissus ab Iugurtha, postquam Sullam accitum audierat, orator,

tot, & subdole speculacum Bocchi consilia &
 præterea Dabat, Massugrada filium, ex gēte
 Massinise, ceterum materno genito impar;
 (nā. pater eius ex concubina ortus erat.) Man-
 re ob ingenij multa bona cunctis, acceptusq;
 quem Bocchus fidum esse Romanis multis
 antea temporibus expertus, illuc ad Sub-
 lam nunciatus mittit, paratum sese facere:
 quæ populus R. vellet: colloquiū dūm; lo-
 cum, tempus ipse deligeret: & consulta se-
 omnia cum illo integra habere: neu Ingu-
 riaz legatum pertimesceret; quo res commu-
 nis licentius gereretur: nam ab insidijs eius
 aliter caneri nequuisse. Sed ego compertor,
 Bocchum magis Punica fide, quam ob ea
 quæ prædicabat, simul Romanos, & Nu-
 midam spe pacis amplexū & munusquæ
 cum animo suo volvere solitum, lugubant
 Romanis, an illi Sullam traderet: libidinem
 aduersum nos, metum pro nobis fuisse.
 Igitur Sulla respondit, pauca se coram Al-
 bare locuturum; cetera occulte, nullo, aut
 quam paucissimis præsentibus: simul edo-
 cet, quæ sibi responderent. Postquam,
 sicuti voluerant, congressi; dicenda missum
 à consule venisse quæsitum ab eo, pacem,
 an bellum agiturus foret. Tum rex, ut
 præceptum fuerat, post diem decimum re-
 dire iuberet: ac nihil euius nunc decreuisse;
 sed illo die responsurum. Dein ambo in
 castra sua digressi. Sed ubi p̄teritusque no-
 dis processit, Sulla à Boccho occulte accen-
 sum: ab utroque tantummodo fidi interpre-
 tes adhibentur. Præterea Dabat internuncius
 sanctus vir, ex sententia ambobus iurat: se
 statim rex sic incipit:

... Numquam ego vultus sum fieri, vos rex

maxi-

maximus in hac terra, & omnium, quos novum
opulentissimas, primato homini gratiam debe-
rem. Ex bacula Sulla, ante te cognitum,
multis orantibus alijs ultra egi mea opem tulit,
nullius indigui. Id imminutum, quod ceteri
dolere solent, egalator. Enaric mihi praeium,
egressu aliquando tua amicitia; qua apud
omnium monumentis carius habeo. Id adeo
experiri liceat: arma, viros, praeniam, postro-
mo quidquid animalibus, sumus, utere: &
quandam viros, nequaquam tibi reddideram gra-
tiam per avaria: semper apud me imago erit
denique nihil me sciens frustra, vult. Nam
ve ego existimo, regem armis, quam munifi-
centia, vincti, minus flagitiosum. Ceterum de
rep. vestra, quia curatior huc missus es, paucis
accipio. Bellum ego populo R. neque foci, neque
factum unquam volui: finis meos adversum
armatos armis autus sum, id existo: quando
vobis ita placeat, gerite, uti vultis, cum Iugur-
tha bellum. Ego flumen Mulacham, quod in-
ter me & Miciam fuit, non egrediar neq. id
intrare superstitem suam. Praeterea, si quid
evenire vobisque dignum putaveris, haud non
pulsus abibis.

Ad ea Sulla, per se breviter, & modice; de
pace, & de communibus rebus multis differ-
ruit. Denique regi potestatis, quod pollicer-
ent, fortasse de populum R. quoniam armis
amplius valuisse, non in gratia habendos;
faciendum aliquid, quod illorum magis,
quam sua, retulisse videretur; id adeo in
prospectu esse: quoniam copiam Iugurthae
haberet: quem si Romanis tradidisset, foci
illi plurimum deberetur: amicitiam, foci-
des, blamidie partem, quam nemo petere,
tunc vltro advenirent. Rex primum negis-

sare:

tate : cognationem, affinitatem, præterea for-
 dus interuenisse: ad hoc metuiere, ne fluxa fide-
 vus popularium animos auerteret: quis & Iu-
 gurtha carus, & Romani inuisi essent. Deniq-
 sæpius fatigatus, lenitur, & ex voluntate Sullæ
 omnia se facturum promittit : Ceterum ad
 simulandam pacem, cuius Numida, defessus
 bello, auidissimus, quæ utilia visa, constituunt.
 Ita, composito dolo, digrediuntur. At rex
 postero die Asparem, Iugurthæ legatum,
 appellat: dicitque sibi per Dabarem ex Sul-
 læ cognitum, posse conditionibus bellum
 componi: quamobrem regis sui sententiam
 exquireret. Ille latus in castra Iugurthæ pro-
 ficiscitur. Dein ab illo cuncta eductus, prope-
 rato itinere, post diem octauum redit ad Boc-
 chum; & ei nunciat, Iugurtham cupere om-
 nia, quæ imperarentur, facere; sed Mario pa-
 rum fidere: sæpe antea cum imperatoribus
 Romanis pacem conuentam, frustra fuisse.
 Ceterum Bocchus, si ambobus consultum,
 & ratam pacem vellet, daret operam, ut vnus
 ab omnibus; quasi de pace, in colloquium,
 veniretur, ibique sibi Sullam traderet:
 cum talem virum in potestate habuisset, tum
 fore, uti iussu S. P. Q. R. sedus fieret: neque
 hominem nobilem non sua ignominia, sed ob
 tempus in hostium potestate relictum iri.
 Hæc Maurus secum ipse diu voluens, tandem
 promittit. Ceterum dolo, an vere cunctatus,
 parum comperimus. Sed plerumque regiar
 voluntates, uti vehementes, sic mobiles, sæpe
 ipsæ sibi aduersæ. Postea, tempore & loco
 constituto, in colloquium uti de pace veni-
 retur, Bocchus Sullam modo; modo Iugur-
 thæ legatum appellare: benigne habere: idem
 ambobus polliceri. Illi pariter lati: ac spei

bonæ plenè esse; Sed nocte eam quæ propterea
 fuit ante diem colloquio delectum; Marcus
 adhibitis amicis, ac statim immutata volun-
 tate, remotis ceteris dicitur secum ipse mul-
 tum agitauiſſe, vultu, colore, ac motu corpo-
 ris pariter atque animo varius; quæ ſciſſet,
 tacente ipſo, occulta oris patefecille. Tamen
 poſtremo Sullam accerſi iubet; & ex illius
 ſententia Numidæ inſidias tendit. Deinde,
 ubi dies aduenit; & ei nunciatum eſt, Iugur-
 tham haud procul abeſſe; cum paucis amicis,
 & quaſtore noſtro, quaſi obuius honoris cauſa
 procedit in tumultum faciliſimum viſu inſi-
 dianſibus. Eodem Numida cum plerisque
 neceſſarijs ſuis inermis, ut dictum erat, acce-
 dit; ac ſtatim ſigno dato; vndique ſimul
 ex inſidijs inuaditur. Ceteri obtruncati: Iu-
 gurtha Sullæ victus traditur, & ab eo ad Ma-
 rium deductus. Per idem tempus aduorſum
 Gallos ab ducebus noſtris Q. Scipione; & M.
 Manlio male pugnatum. Quo metu Italia
 omnis contremuerat. Illicque & uſque ad no-
 ſtram memoriam Romani ſic habuere, alia
 omnia virtuti ſuæ prona eſſe; cum Gallis pro
 ſalute, non pro gloria certari. Sed poſtquam
 bellum in Numidia conſectum, & Iugurtham
 Romanum victum adduci nunciatum eſt; Ma-
 rius conſul abſens factus eſt; & ei decreta pro-
 uincia Gallia: iſque Kalendis Ianuar. magna
 gloria conſul triumphauit. Ex ea tempeſtate
 ſpes, atque opes ciuitatis in illo ſitas erant.

132
C. SALLVSTII
CRISPI
HISTORIARVM
FRAGMENTA.
LIB. II.

Es populi R. M. Lepido, Q. Catulo Coss. ac deinde militiæ & domi gestas composui. Denarius & Pomp. Messalinus.

Cato Romani generis diffusissimus multa paucis absoluit. Servius & Acron.

Fannius vero, Victorinus, Nos in tanta doctissimorum hominum copia, Servius.

Neque me diuersa pars in civilibus armis impuit à veto. Arrianus.

Nobis primæ dissensiones vitio homani ingenij euenire: quod inquires, atque indomitum, semper in certamine libertatis, aut gloriæ, aut dominationis agit. Priscianus.

Nam à primordio urbis ad bellum Porsæ Macedonicum. Idem.

Res Romana plurimum impetio valuit, Ser. Sulpitio & M. Marcello Coss. omni Gallia cis Rhenum, atque inter mare nostrum, atque Oceanum, nisi quæ à paludibus inuia fuit, perdomita. Optumis autem moribus, & maxima concordia egit populus R. inter secundum atque postremum bellum Cathaginense. Victorinus & Augustinus.

At di-

At discordia, & avaritia, atque ambitio,
 & cetera secundis rebus oriri sueta mala, post
 Carthaginiis excidium maxime aucta sunt.
 Nam iniuriarum validiorum, & ob eas discessus
 plebis à patribus, aliarque dissensiones domi
 fuere iam inde à principio: neque amplius
 quam regibus exactis, dum metus à Tar-
 quinio & bellum græve cum Etruria positum
 est, æquo & modesto iure agitarum: dein
 ferendi imperio patres plebem excoercere, de vi-
 ta atque tergo regio more consulere; agro
 pollere, & ceteris expetibus, soli in impe-
 rio agere. Quibus sacriis, & maxime fe-
 noris onere oppressa plebes, cū assiduus bellis
 tributum simul & militiam toleraret, armata
 montem sacrum, &que Aventinum iniecit.
 Tumque trib. pl. & alia sibi iura paravit. Di-
 scordiarum & certaminis utrimque finis fuit
 secundum bellum Punicum. *Agellius.*

Postquam, remoto metu Panico, simula-
 tes exercere vacuum fuit, plurimæ turbæ, se-
 ditiones, & ad postremum bella civilia orta
 sunt: dum pauci potentes, quorum in gratia
 plerique concesserant, sub bono patrum
 aut plebis nomine dominationes affectabant,
 boni, & mali ciues appellari, non ob merita
 in republica, omnibus pariter corruptis, sed
 uti quisque lo cupletissimus, & iniuria vali-
 dior, quia præsentia defendebat, pro bono du-
 cebatur. Ex quo tempore maiorum mores
 non paulatim, ut antea, sed torrentis modo
 præcipitatio adeo iuventus. Inruatque avaritia
 corrupta est, ut merito dicatur, genitos esse,
 qui neque ipsi habere possent res familiares,
 neque alios pati. *Agellius & Augustinus.*

Igitur venditis proscriptorum bonis, aut
 largitis. *Agellius.*

Id bellum excitabat metus Pompeij victoris
Iherosolymalem in regnum restituentis. *Idem.*

Maximeque ferocia regis Mithridatis in
tempore bellaturi. *Donatus, & Arustianus.*

Quin lenones & vinarii, lanique, quorum
præterea vulgus in dies usum habet, præcio
compositi. *Carissus.*

Genus armis ferox, & servitij insolitum.
Arustianus.

*M. Æmilij Lepidi Cof. ad P. R. oratio con-
tra Sullam.*

Clementia & probitas vestra, Quirites,
quibus per ceteras gentis maximi, & clari
estis, plurimum timoris mihi faciunt, a tuor-
sus tyrannidem L. Sullæ: ne aut ipsi, nefanda
quæ æstumatis, ea parum credendo de alijs
circumveniamini: præsertim cum illi spes
omnis in scelere atque perfidia sit, neque se
aliter tutum putet, quam si peior atque inte-
stabilior metu vestro fuerit, quo captivis li-
bertatis curam miseria eximat: aut si proni-
deritis, in tutandis periculis magis, quam in
ulciscendo teneamini. Satellites quidem eius,
homines maximi nominis, non minus optu-
mis maiorum exemplis, nequeo satis mirati,
dominationis in vos, servitium suum merce-
dem dant: & utrumque per iniuriam malunt,
quam optumo iure liberi agere: præclara Bru-
torum, atque Æmiliorum & Lucatiorum pro-
les, geniti ad ea, quæ maiores virtute pepere-
re, subvertenda. Nam quid à Pyrrho, Hani-
bale, Philippoque & Antiocho defensum est
aliud, quam libertas, & suæ cuique sedes,
ne cui, nisi legibus, pareremus? quæ cuncta
sævus iste Romulus, quasi ab externis rapta,
tenet, non tot exercituum clade, neque con-
sulis, & aliorum principum, quos fortuna
bel-

belli consumserat, satietus sed cum crudelior,
 cum plerosq. secunda res in miserationem ex
 ira vertunt. Quin solus omnium, post memo-
 riam hominum, supplicia in post futuros cō-
 posuit: quis prius iniuria quam vita certa esse:
 prauissimeq. per scelerosis immanitatem ad-
 huc tutus fuit; dum vos, metu grauioris ser-
 uitij, à repetenda libertate terimini. Agen-
 dum atq. obuiam eundum est, Quirites; ne
 spolia vestra penes illum sint: non prolatan-
 dum, neq. votis paranda auxilia nisi forte spe-
 rati, per tedium iam, aut pudorem tyrannidis,
 esse eum per scelus occupata, periculosius di-
 missurum. At ille eo processit, ut nihil glorio-
 sum, nisi turum, & omnia retinēde dominatio-
 nis honesta existimet. Itaq; illa quies, & otium
 cum libertate, quæ multi probi potius, quam
 laborem cum honoribus, capessabant, nulla
 sunt. Hac tempestate seruiundum, aut imperi-
 tandum: habendus metus est, aut faciendus,
 Quirites. Nam, quid ultra? quæue humana su-
 perant, aut diuina impolluta sunt? populus Ro-
 manus paulo ante gentium moderator, exsu-
 tus imperio, gloria, iure, agendi inops, despe-
 ctusq. ne seruilis quidē alimenta reliqua ha-
 ber. Sociorum, & Latij magna vis, ciuitate pro
 multis, & egestijs factis, à vobis data, per vnū
 prohibentur: & plebis innoxie patrias sedes
 occupauere pauci satellites, mercedem scele-
 rum. Leges, iudicia, ærarium, prouinciæ, re-
 ges, penes vnum; denique necis ciuium, & vite
 licentia. Simul humanas hostias vidistis, &
 sepulchra infecta sanguine ciuili. est ne viris
 reliqui aliud, quam soluere iniuriam, aut
 mori per virtutem? quoniam quidē vnum
 omnibus finem natura vel ferro septis statuira
 neque quisquam extremam necessitatem ni-

hii aulani, nisi malitiori ingenio, auspicias. Vnde
 et ego seditionibus, uti Sulla ait, qui per tota mu-
 lium quatuor, & bellum cupiens, quia iura
 pacis impio. Similesque, non aliter facti, sa-
 tili, tunc in imperio eritis, nisi. Verum Picene
 scriba Cornelius, aliena bene parata, prodege-
 rit: nisi approbaveritis omnis proscriptiones
 impio aioris ob divitiarum etiam visorum, illu-
 strum monasterium, urbem fuga, & ceteris, bona ci-
 vium, misericordiam, quasi Cimbricam predam,
 verum, non dono data est. At ob ista mihi, pos-
 sessiones ex bonis, proscripserunt: quod quidem
 scelus illius vehemens est, non me, neque,
 quocumque namque, facinus fuisse, si re-
 ferretur. Atque illa quæ, non formidine
 metusque, superproxi, solent, inter, dominis ta-
 men, relictis, neque, pati, consilium est, illam en-
 itibus, predam, esse. Sed illa, si erit, quæ, ta-
 lis, contra, & toleramus, manus, consilium, nec
 inter, se, Romanorum, exercitus, & arma, alia, &
 totius, in, nobis, rella. Solorum, & conu-
 entiarum, omnia, in, suis, se. Quorum, adde
 Sullam, non premit, ut, & facti, in gloria, nu-
 merat, &c., si liceat, audius, fecerit. Neque
 iam, quid existimetis de illa, sed quantis
 eos audeatis, videret: ne, alius alium, princei-
 pem, expectantes, ante capiamini, non opibus
 eius, quam fures, & corrupti, sunt, sed vestra, for-
 tudine, quam captus, mi, liceat, quam audeat
 tam, videri, solent. Nam, præter, satellites, &
 prædatores, quis, eadem, vult, aut, quoniam omnia
 mutata, præter, victoriam, scilicet, militem, quo-
 rum, sanguine, Tarracina, Scythique, posu-
 eris, Lemurum, divitiarum, partem, suam, aut, quibus
 prælatum, in, magistratibus, capiundis, Fufidius,
 ancilla, turpis, honorem, omnium, de honesta-
 mentum. Itaque, meam, mihi, sed, quæ, in

parit

parit victor cunctis, cui per tota vulnera & labores nihil praeferat tyrannum quibuscumque est. Nisi forte auctoritas potestatem cunctis profecti sunt per omnia conditam à maioribus suis, reliqua & iudicia sibi necesse consequantur: egregia scilicet mores deum, nelegum, per ludos & silvas, concubinam atq. luviam suam, praemia pene paucosq. intellegunt. Quare igitur caput agitur atq. animus, ista dicitur, secundo tota mens sunt vixit obsecutus: quibus labefactoria, quam formidat, adit est, eam contemnat, nisi forte species concordia & pax, quae sceleris & patrie. suorum, gaudia. Neq. alios populo Romano esse belli, spero ait, aut manens expulsa agris plures, preda civilis accessibilis, iudiciumq. omnium forum pene loquens populi Romani fuit. Quae, si vobis pax & concordia intuler, gunt, maxime in rebus recipi atq. exita probare: annuere legibus, imposita: accipite otium, eam servitio: & tradite exemplum posteris ad populum Romanum solmen longuipis cede circumveniantur. Mihi, quoniam per hoc summum impetum, satis quae sum erat, nomini maiorum, dignitati, atq. etiam praesidio, tamen non, fuit consilium, primas opes facere, posteriora, vix est periculum la libertas, quicquid latuit. Quae si probatur, adeste Quirites; & bene invansibus diis, M. Aemilium Consul, ducem, & auctorem, sequimini ad recipiendam libertatem.

Tunc vero & pasci. cum ceteri eiusdem causa ducem sepius retin, maximo gaudio bellum irritare. Namque, sanare, provocare.

Curionem quosvis, in adolescentione, & populi suffragiis, incoget, atque concederet Marius, P. R. A. C. M. E. N. T. R. 147.

Philippus, qui ætate & consilio ceteros antecibat. *Servius lib. 1x.*

Oratio L. Philippi contra Lepidum.

Maxime vellem, P. C. temp. quietam esse, aut in periculis à promptissimo quoq. defendi: deniq. prava incepta consiliis noxa esse. Sed cõtra, seditionibus omnia turbata sunt, & ab ijs, quos prohibere magis decebat. Postremo, quæ pessimi & stultissimi decrevere, ea bonis & sapientibus faciunda sunt. Nam bellum, atq. arma, quamquam vobis iniusta, tamen, quia Lepido placent, sumenda sunt. Nisi forte cui pacem præstare, & bellum patri consilium est. Proh, dij boni, qui hæc vrbē, omiffa curæ, adhuc regitis? M. Æmilius omnium flagitiosorum postremus, qui, peior an ignavio-
rior sit, deliberari non potest, exercitum opprimendę libertatis habet, & se à contempto metuendum effecit: vos missantes, & retractantes verbis, & varam carminibus, pacem optatis magis quam defenditis: neq. intellegitis mollitia decretorum, vobis dignitatem, illi merum detrabi. Atq. id iure: quoniam ex rapinis consulatum, ob seditionem provinciam cum exercitu adeptus est. Quid ille ob benefacta cepisset, cuius sceleribus tanta præmia tribuistis? At scilicet, ij, qui ad postremum vsq. legatos, pacem, concordiam, & alia huiusmodi decreverunt, gratiā ab eo peperere. Immo despecti & indigni rep. habiti, prædæ loco æstumantur: quippe metu pacem repetentes, quo habitam amiserant. Equidem à principio, cum Etrariam coniurare, proscriptos accersiri, largitionibus rempubl. lacerari videbam; marandum putabam, & Catuli consilia cum paucis secutus sum. Ceterum illi qui gentis Æmilię benefacta extollebant, & igno-
scendo

scendo populi Romani magnitudinem auxil-
se, nusquam etiam cum Lepidum progressum
videbant; cum privata arma opprimenda li-
bertatis cepisset, sibi quisq. opes aut patrocinia
querendo; consilium publicum corrumperunt.
At tum erat Lepidus latro cum calonibus, &
paucis sicarijs; quorum nemo nō diurna mer-
cede vitam mutauerit: nunc est proconsul cū
imperio, non emto; sed dato à vobis, cum le-
gatis adhuc iure parentibus: & ad eum con-
currere homines omnium ordinum corru-
ptissimis flagrantibus inopia & cupidinibus, sce-
lerum conscientia exagitari: quibus quies, in
seditionibus, in pace, turbæ sunt: hi tumult-
um ex tumultu, bellum ex bello ferunt, San-
turnini olim, post Sulpicii, dein Marij, Damas-
ippiq. nunc Lepidi satellites. Præterea Erruria,
atque omnes reliquæ belli affectæ: Hispani-
æ armis sollicitatæ: Mithridates in latere ve-
ctigalium nostrorum, quibus adhuc sustenta-
mur, diem bello circumspicit: quin, præter ido-
neum ducem, nihil abest ad subuertendum
imperium. Quod ego vos oro, atq. obsecro R.
C. ut animaduortatis, ne patiāmini licentiam
scelerum, quasi rabiem, ad integros contactu
procedere. Nam, ubi malos præmia sequuntur,
haud facile quisquam gratuito bonus est. An
expectatis dum exercitus rursus admo-
ro, ferro, atq. flamma urbem iuvadat? quod multo
propius est ab eo, quæ agitat, staret, quam ex
pace & concordia ad arma civilia: quæ ille
aduersum diuina & humana omnia cepit, nō
pro sua, aut quorum simulat iniuriā, sed le-
gum ac libertatis subuertende. Angitur enim,
ac laceratur animi cupidine, & noxarum me-
tu, expers consilij, inquit, hæc, atque illa
tentans, metuit otium, odit bellum, luxu atq.

cura patres exercebat. *Servius. Marcius Vindex in Ciceronem.*

Obuiam ire, & commori hostibus. *Arusianus Messus.*

Lepidus poenitens consilij, *Carissus lib. 3.*

Sic vero quasi formidine attonitus, neque animo, neque auribus, aut lingua competere. *Nomius, Competere, rei cuiusque meminisse, aut constanter valere.*

Prudens omnium, quæ senatus censuerat. *Arusianus.*

Magnis operibus profectus, oppidum cepit, per L. Catilinam legatum. *Festus.*

Domitium proconsulem ex citeriori Hispania cum omnibus copijs, quas parauerat, accessit. *Pris. li. 10. Accessit, inquit, & laessit.*

Sanctus aliter, & ingenio validus. *Carissus lib. 1. aliter pro alias.*

Gens raro egressa finis suos. *Servius ad lib. 11. Æneidos. Arusianus Messus.*

Nisi cum ita belli desenuisset. *Pris. lib. 10.*

Maturauerunt exercitum Dyrhachium cogere. *Arusianus Messus.*

Illo profectus, viros, castellaque incendere, & fuga cultorum deserta, igni vastare: neque elato, aut securo esse animo, metu gentis ad furta belli peridoneæ. *Nomius, Servius ad 11. Æneidos.*

Liberis eius auunculus erat, *Donatus ad Phormionem Terentij.*

Nihil ob tantam mercedem sibi abnuituros. *Arusianus Messus.*

Infantum aliter sua sententia, atq. aliarum mulierum. *Carissus lib. 1. aliter pro alias.*

Solis vijs. *Donatus Phorm. act. 5. scen. 8.*

Iussu Metelli cornicines occauerunt. *Pris. lib.*

li. 10. Servius 2. Georg. Virg. Diomed. l. 1. c. 42

Nexus catenæ modo. *Prisc. lib. 10.*

Doctus militiam. *Arusianus Messus.*

Neque se recipere aut instruere proelio quis
vere, *Prisilianus lib. 10.*

Equi sine rectore extorrens, aut faucibus con-
sternantur. *Idem lib. 10.*

Occupatusq. collis editissimus apud Hilcr-
dam: & cū multa opera circumdata. *Prisc. lib. 52*

At inde nulla munitionis, aut requie mētra,
processit ad oppidum. *Prisc. lib. 18. requie
pro requiei.*

Agreste. *Caris. lib. 1.*

Ardebat omnia Hispania citerior. *M. Fa-
bius Victorinus de inuent. Ciceronis lib. 1.*

* & ponere validam urbem multos dies re-
stantem pugnando vicit. *Nonius.*

Itaque Sertorius, leui præsidio relicto in
Mauritania, nactus obscuram noctem, æstu
secundo, furtivaque celeritate, vitare prælium
in transgressu conatus est. *Agellius lib. 10.
c. 26. Nonius Marcellus.*

Transgressos omnis, recipit mons Ballera,
præceptus à Lusitanis. *Idem ibidem.*

Earum alix paullulum progressæ, nimio si-
mul & incerto onere, cum pavor corpora agi-
tauerat, deprimebantur. *Idem.*

Locum editiorem, quam victoribus dece-
bat, capit. *Servius 8. Æneidos. Arus. Messus.*

Et mox Fusidius adueniens cum legioni-
bus, postquam tantas asperitates, haud faci-
lem pugnantibus vadum, cuncta hosti quam
suis opportuniora videt. *Nonius.*

Cum Sertorius neque crumperet, tam leui
copia nauibus fugam maturabat. *Servius
Fuldaus Messus.*

Itineris eorum Metellus per litteras igna-

ens. *Drusianus.*

Itaque Serullius agrotam Tarcani collegam priorantegredier, iter vovit ad Corycum urbem incitans: passusque nemore, in quo crocum gignitur. *Priscianus Nonius.*

Ad Olympiam quoque Phaeclida. *Priscianus.*

Apud Corycum. *Idem.*

Apud Lere oppidum, cui nomen obliuio miscondiderat. *Idem. Servius ad 1. Æneidos.*

Repulsus à Lere oppido. *Idem Priscianus.*

Apud Matinam. *Idem.*

Apud Prænestem locatus. *Idem.*

Medio dici. *Messius.*

Quædam à bellis ciuitatem. *Idem.*

Militia peritus. *Idem.*

Sertorius portis urbem morantibus, & nullo, ut in terrore solet, generis aut imperij discrimine, per calorum corpora, ad medium quasi deinsuper adstantium manibus in murum auoluit. *Nonius. Servius.*

Neque detrahus aliquotiens terrecur. *Priscianus. lib. 15.*

Dubitauit acie pars. *Idem.*

Quos inter maxime. *Carissus.*

Rumore primo. *Carissus.*

Idem fecere Octavius & Q. Cæpio sine graui cuiusquam expectatione, neque sane ambitu publici. *Servius ad lib. 4. Æneidos: Ambire significat & regere. Sallustius in Iugurtha: Quos ego audio ambire, fatigare vos singulos. Dicebatur & ambire illum, pro rege Sallust. in 1. Idem fecere &c.*

Cum arx & alia dijs sacra, supplicum sanguine fœdarentur. *Idem.*

Postremo ipsos colonos permiseris & incerta humani generis orare. *Idem ad illud 21. Æneidos.*

-----per omnes gentes finemque Iovis
infixa stabet.

Ea paucis quibus periticia & vorum ingo-

6. Perpetua etiam precibus profectus se servat et
regenda. et domo ubi i. g. Regenda.

FRAGMENTA.

LIB. II.

HISTORIARVM.

Sardinia in Africa mari facis vestigij hu-
mani, in orientem, quam in occiden-
tem latior prominet. Agellius lib. 13.
cap. 28. Nominat: Faciem autem corporis fore
maximam, et per se, id est, ut, posuit antiquitas
prudens; ut ab aspectu speciet, et à fingente
figura; ita à factura corporis facies, Sallust.
hist. lib. 13 Sardinia, etc. Isidorus.

• **Indicichnebia appellata**. **Sotina**.

Dubium an insula sit, quod Euri acque Adriatici super iactis fluctibus, circumspicit. Notius, tamen pro Insula.

.. Nam Sullam consulom de reditu eius le-
gem forentem ex compositione trib. pl. C. He-
rennius prohibuit. *Notae Agellii lib. 10.*
cap. 10. Sullum suum propositum in verbis re-
tenuisse, ut consuetudini concessisset, & prin-
cipium, quod de Cn. Pompey. Magni patris re-
diti forebant, legem appellasse.

Nam procul, & diversis ex regionibus. Ca-
vissus, Myser, procul, inquit, est è loco.

Obuiam fucere. *Carifinus* videtur. *Affer, ait,*
ut ipse obuiam faceret; aduocatis quam maxime
in unum maluit.

Vrbe, patriaque citiores. *Mellus.*

Genus militum suetum à pueritia latrocinij. *Idem.*

Inter læva moeniam, & dextrum flumen Turiæ, quod Valentiam paruo intervallo præterfluit. *Prisc. lib. 5. & 6. Turiam dixit, qui accusativus generis masculini est, non neutri.*

In fiducia, quam argumentis, purgatiores dimittuntur. *Donatus Pharm. act. 1. sc. 3. & Hecyr. act. 4. sc. 4. Nonius. Fiducia est audacia Servius.*

Antequam regressus Sertorius instrueret pugne suos. *Arusc.*

Ipsæ animi atrox. *Idem.*

Copij integræ. *Idem.*

Eodem anno in Macedonia C. Curio, principio veris cum exercitu profectus in Dardaniam, quibus potuit modis dictas pecunias coegit. *Nonius, dicere est promittere.*

Post, ubi fiducia nimius. *Arusianus.*

Sed ipsi ferunt taurum ex grege, quem prope litora regebat Corla nomine Ligus mulier. *Prisc. lib. 6.*

Nam quædam Corla nomine Ligus mulier cum taurum ex grege, quem prope litora regebat, transnatare solitum, atque per intervalla corpore aucto remeare videret, cupiens scire incognita sibi pabula, taurum à cæteris degredientem usque ad insulam nauigio prosecuta est. Cuius regressu insulæ fertilitatem cognoscentes Ligures, ratibus eò profecti sunt eamque nomine mulieris auctoris & ducis appellaverunt. *Isidorus lib. 14. cap. 6.*

Næ illa tauro parata sunt. *Donatus actus 4. scena 2. Andria.*

Dædalum ex Sicilia profectum, cum Minois fugeret iram, atque opes. *Prisc. lib. 6. Servius*

Quē ex Mauritania rex Leptasta proditiōis infimulatū cū custodibus miserat. *Prisc. l. 4.*

Quos aduorsum multi ex Bithynia volētes occurrere, falsum filium arguituri. *Prisc. l. 10.*

Ve actione desisteret. *Messus.*

Vespera. *Carissus lib. 2.*

Argentum mutuum arcessiuit. *Prisc. l. 10.*

Eam deditionem senatus, per nuncios Orcistis cognitam, approbat. *Prisc. lib. 6.*

Nisi qua flumen Lurda Tauro monte defluens. *Idem ibidem.*

Frugum, pabulique lætus ager, *Aruasianus. Seruius lib. 1. Aeneidos.*

Neq. virgines nuptum à parentibus mittebantur, sed ipsæ belli promptissimos delegebant. *Messus.*

Modestus ad omnia alia, nisi ad dominationem. *Donatus Phor. act. 1. Sc. 2.*

Noctu, dinque stationes, & vigilias tentare. *Carissus lib. 2.*

At Lucillum regis cura machinata fames breui fatigabat. Multique comœatus interierant insidijs latronum. *Prisc. lib. 7. & Nonius.*

Namq. primum Iasonē nouo itinere maris Ætææ hospitis domum violasse. *Prisc. lib. 8.*

Tartessum Hispaniæ ciuitatem, quam nunc Tyrij mutato nomine Gadir habent. *Priscianus lib. 5.*

Neque subsidijs, uti soluerat, compositis. *Prisc. lib. 10. Soluerat autem est solitus fuerat.*

Neq. inermes ex proelio viros quemquam agnoturum. *Idem ibidem.*

Ea continentia vir gravis, & nulla æte cuiquam inferior. *Aruasianus. Nonius in Gravis.*

Omnes qui circum sunt, præminent altitudine millium passuum duorum. *Aruasianus.*

& Pœni fecit aduersus A. N. C. M. *Donatus.*

Quia corpore, & lingua pettorum, & In-
quiritum, nomine histronis vixit, Barbari-
scum appellabant. *Priſtiani lib. 6.*

• Audacter. *Idem 15.*

Ibi Fimbriana seditione, qui regi per obse-
quelam orationis, & maxime odium Salix,
graves, carique erant. *Nonius: obsequium
dunt. genere, obsequela sum.*

Moribus deturbat. *Nonius deturbare.*

• E muris carres sportis demittebant. *Idem.*

Ad hoc rumoribus, adversa in prauitatem
secunda in casum; fortunam in temeritatem
declinando, corrumpebant. *Idem.*

• At Metellus in victricem Hispaniam post
victum regressus, magna gloria concurren-
tium undiq. virile & muliebre sedus, pervias
ut recta omnium videbatur: cum quosdam C.
Virbinus, alijque; cognita voluntate, cum ad
veniam inuenerant; ultra Romanorum, &
mortalium etiam morem outebant, exorna-
tis sedibus per stipes & insignia, fornices ad
ostentationem histronum fabricatis: simul
croco sparsa humus, & alia in modum deumpli
celeberrima. Præterea cum sedenti transfenna
demissum victoria simulacrum cum machi-
nato respiratorum coronam capiti im-
ponebat: tum veniri cure quasi deo supplica-
batur. Toga picta plerumque amiculo erat vi-
at cumbenti: epulae quaslibet; neque per
venerat modo provinciam, sed trans maria,
& Mauritaniam volucrum, & ferarum inco-
gnita antea plura genera. quibus rebus, ali-
quantam partem gloriæ demiserat, maxime
apud veteres & sanctos viros, superba illa, gra-
uia, indigna R. imperio existimantes. *Ma-
rob. Saturnali. 3. c. 15. Nonius: Symplocardi. v.*

• Rursumque pars magna fuisset, aut p[ro]p[ri]a

FRAGMENTA. 159

morem telis, ceteri vice pecorum obstruebantur. *Nonius*.

Occurrere duci, & prelium accendere, adeo uti Metello in sagum, Hirtulcio in brachium tela venirent. *Idem*.

Auidisque ita, promtisque ducibus, uti Metellus ictu tragulae saubiatetur. *Idem*.

Sed Metellus in vulnere. *Donatus act. 5. scena 11. And.*

Primo incidit forte per noctem in renetulo piscantis. *Nonius*.

Ad hoc pauca piraticae adiungit actuarie nauigia. *Idem in, Piratica nauicula.*

Omnia sacrata corpora in ratem imposuisse. *Arusianus*.

Suos equites hortatus vado transmittit. *Idem*.

Ictu eorum, qui in flumine ruebant, uecebantur. *Donatus Adolph. act. 3. sc. 2.*

Circumuenti dextra, unde ferrum erat, saxa, aut quid tale capiti affligebant. *Arusianus*.

Sed Metellus in vltiore prouincia. *Donatus ad Phorm. act. 1. sc. 4.*

Immane quantum animi exarsere. *Nonius*, *Nomen positum pro Adverbio.*

At illi quibus res incognita erat, iuere cuncti ad portas incognita tendere. *Seruius F. Vrsini*.

Murum ab angulo dextri lateris ad paludem haud procul remotam duxit. *Seruius Fuldani*.

FRAGMENTA

LIB. III.

HISTORIARVM.

EXaudiriq. sonus Bacchanaliorum. *Macrobius lib. 1. cap. 4. Saturnus* *Nonius*, *Diuersa, ut solent rebus perditis, caposunt.*

sunt, namque alij fiducia gnaritatis locorum in occultam fugam sparsi; alij, globis eruptionem tentauere. *Priscianus lib. 10. Nonius.*

Vnus constitit in agro Lucano, gnarus loci, nomine Publipor. *Idem lib. 4. Probus Catholicis.*

Male iam assuetum ad omnis vis controuersiarum. *Priscianus lib. 6.*

Coniuratione claudit. *Idem lib. 10.*

Quasi par in oppido festinatio, & iugens terror erat, ne ex latere noua munimenta madoce infirmarentur: nam moenia oppidi stagnabant, redundantibus cloacis aduerso æstu maris. *Nonius in Mador.*

Equis, & armis decoribus cultus. *Prisc. li. 6.*

Dedecores, inulique terga ab hostibus cædebantur. *Idem.*

Contra ille calui ratus quærebat num somnio thesaurus portenderetur. *Idem lib. 8. Nonius in Caluitur.*

Parte consumpta, reliqua cadaverum ad diurnitatem vsus fallerent. *Prisc. lib. 10.*

Epistolam Cn. Pompei ad senatum.

Si aduersus vos, patriamque, & deos penates, toties labores & pericula suscepissem, quotiens à prima adolescentia ductu meo scelestissimi hostes fusi, & vobis salus qua sita est: nihil amplius in absentem me statuissetis, quam adhuc agitis P. C. quem contra ætatem projectum ad bellum sæuissimum, cum exercitu optime merito, quantum est in vobis, fame, miserruma omnium morte, confecistis. Hac in spe populus R. liberos suos ad bellum misit? Hac sunt præmia pro vulneribus; & totiens ob temp. fuso sanguine? fessus scribundo, mitrundoque legatos, omnis opes & spes priuatas meas consumsi: cum iurem à vobis per-

triennium vix annus sumtus datus est , Per
 deos immortalis , utrum censeatis me vicem
 ærarij præstare , an exercitum sine frumento
 & stipendio habere possit?equidem fateor me
 ad hoc bellum maiore studio,quam consilio,
 profectum;quippe qui nomine modo imperij
 à vobis accepto , diebus quadraginta exerci-
 tum paravi ; hostisq. in cervicibus iam Italiae
 agentis ab Alpibus in Hispaniam summoui .
 Per eas, iter aliud atq. Hannibal,nobis oppor-
 tunius patefeci . Recepi Galliam,Pyrenæum ,
 Lacetaniam,Illergetum:& primum impetum,
 Sertorij victoris novis quidem militibus , &
 multo paucioribus sustinui : hiememq. in ca-
 stis inter sævissimos hostis , non per oppida ,
 neq. ex ambitione mea,egi. Quid dein prælia,
 aut expeditiones hibernas,oppida excisa , aut
 recepta enumerem ? quando res plus valet
 quam verba. Castra hostium apud Sucronem
 capta , & prælium apud flumen Durium , &
 dux hostium C. Herennius cum vrbe Valen-
 tia , & exercitu deleti . satis clara vobis sunt
 pro quis,ò grati patres,egestatem , & famam
 redditis. Itaque meo & hostium exercitui par
 conditio est . Namque stipendium neutri da-
 tur : victor uterque in Italiam venire potest ;
 Quod ego vos moneo,quæsq. ut animaduor-
 tatis,ne cogatis necessitatibus priuatim mihi
 consulere. Hispaniam eiteriorem,quæ non ab
 hostibustenetur , nos aut Sertorius ad inter-
 necionem vastauimus ; præter maritimas
 ciuitates , quæ ultro nobis sumtui , onerique .
 Gallia superiore anno Metelli exercitum sti-
 pendio frumentoq. aluit:& nunc malis fructi-
 bus,ipsa vix agitatur. Ego non rem familiarem
 modo , verum etiam fidem consumpsi . Reli-
 qui vos estis : qui nisi subuenitis , invito &

predicet te me, exereitis hinc, & tuos co-
de bellum Hispaniæ in Italiam transgredieris.

Namque his præter solis vicibus angustia-
tibus, etiam per omnem provinciam infesta-
ditate biennij proxumi generis primum fructi-
bus esset. *Nam, Græce, & Romanis.*

Hi talibus occupatis cum externorum
agros inuafore: frumetisque ex inopia gaudi
satias factu. *Idem, Suias pro futuris.*

Neque iam sustineri poterat intumescens
aucto mari, & vento gliscenti. *Idem, gli fait, &
congelais, & l'igilait, & l'igilait, & l'igilait.*

Acum maximo, uti solet extremis in re-
bus, sibi quisque cadissimum domi recordari,
cunctisque omnium ordinum extrema munera
sequi. *Idem, Mania officia.*

Et forte in mangando cohore sua, grandi fa-
felo recta, à ceteris detrahit, marique placi-
do à duobus prædonum inoparantibus cir-
cumventa. *Idem in voce Fasilis, & Myoparo.*

Eum, acque Metrophanem senatus magna
industria perquirebat, cum per tot scaphas
quas ad estu cum paucis sedis percunctatum
miserant. *Idem, & Christus lib. 1.*

Duos quam maxime utrosque tabule fa-
brecit: quia superiorum corpore quietus inui-
tem tractu pedis quasi gubernaret existeret:
ea inter molem, atque insulam mari visibundam
classem hostium, ad appitum peruenit. *Idem.*

Nam qui uare conuiscuerant, isti sepe fer-
ramentis nauium, aut uulnerati à suis, aut af-
fecti alveos undarum vi, multum corde por-
pore, postremo tamen perire. *Idem, &
Hrystianus Myopar.*

Nam tertia tunc erat, & subitanea nobis ex-
istat oblectabat. *Nam.*

Illam nautis forum. *Idem.*

Oratio M. Lepidi tribuni plebis ad plebem.

Si, Quirites, patri exstiteritis, quid time-
 rus à manibus relictae vobis, & hoc à Salis
 purpure, servitium daretur, in illis enim dis-
 ferenda fuisse, docendaeq. quas ob inimi-
 rias, & quotiens à patribus atq. matris plebes re-
 cussit, utq. iudices patri sit omnis
 sit tribunor pleb. Nunc hortari in odo reliquum
 est, & ite primam vim, qua capessendam arbi-
 tror libertatem. Neq. nunc precari quantas opor-
 tuit nobilitate solas, impotens, inani sperare magi-
 stratus, pectore dominatione incipiam, quibus
 que equos sacro nostro nam agat, quam sol-
 imonantes. Sed prater ipem bonam ex vobis,
 quas metum videri, statim certaminis aduorsa,
 pro libertate potiora esse boni viro, quam
 omnino non censeam. Quamquam vinctis
 alijs creati pro iure vestro vim cunctam, &
 imperia sua gratia, aut ipse, aut praemissis in vos
 virtutibus meliusq. habent, mercede delecta-
 quere, quam gratis recte facere. Itaque om-
 nes concessere iam in patrum dominationem,
 nem, qui per militare nomen, clarum, exerci-
 tus, regna, provincias occupaverit, & arce ha-
 bent ex spolijs vestris: cum interim more pe-
 corum vos in multitudine singulis habendos, frue-
 dosq. praebitis, exuri omnibus, quae maiores
 reliquerit: nisi quia vosmet ipsi per suffragia
 ut praesides olim, hunc dominos destinatis:
 itaque concessere illuc omnes: & mox si ve-
 strum receperitis vos redibunt pleriq. Rarus
 enim unum est ad ea, quae placent defende-
 da. Cetera validiorum sunt. An dubium ha-
 betis, ne officere quid vobis vos animo per-
 gentibus possit, quos sanguis socordesque
 perimere? nisi forte C. Corra ex factione
 media vasa, affert quam metu iura quaedam

tribunis pleb. restituit. & quāquam L. Sicinius primus de potestate trib. loqui ausus, mussantibus vobis circumuentus erat: tamen prius illi inuidiam metuere, quam vos iniurię pertasum est. Quod ego nequeo satis mirari, Quirites. Nam spem frustra fuisse intellexistis. Sulla mortuo, qui scelestum imposuerat seruitium, finem mali credebatis. Ortus est longe sauior Catulus. Tumultus intercessit Bruto, & Emilio Mamercio Coss. dein C. Cnrio ad exitum, usq. insonis tribuni dominatus est. Lucullus superiore anno quantis animis ierit in L. Quinctium, vidistis: quanta denique nunc mihi turba concitatur! quę profecto incassum ageretur, si, prius quam vos seruiundi finem, illi dominationis facturi erant: praesertim cum his civilibus armis dicta alia, sed cœratum utrimq. de dominatione in vobis sit. Itaq. cetera ex licentia, aut odio, aut avaritia in tempus arscere, Permanfit vna res modo, quæ utrimq. quæsitæ est: & erepta in posterum vis tribunicia, telum à maioribus libertari paratum. quod ego vos moneo, quæ loque, ut animaduertatis: ne omnia rerum ad ignauiam mutantes, otium pro seruitio appelleris, quo iā ipso frui, si vera & honesta flagitiū superauerit, non est conditio: fuisset, si omnino quiesceris. Nunc animum aduocite: & nisi viceritis, quoniā omnis iniuria grauitate tutior est, artius habebunt. Quid censes igitur? aliquis vestrum subiecerit. Primū omnium, omittendum morem hunc quē agitis, impigre lingue, animi ignaui, non ultra concionis locum memores libertatis. Dein ne vos ad virilia illa vocem, quo tribunis plebei mandando patriciū magistratum, libera, ab auctoribus patricijs suffragia maiore vestri parauere. quāuis,

Quirites, in vobis sit, uti, quæ iussa nunc pro
 alijs toleratis, pro vobis agere aut non agere
 certe possitis. Iouem aut alium quem deum
 consultorem expectatis; magna ista cōsulum
 imperia & patrum decreta, vos exsequendo
 rata efficitis, Quirites: vltroq; licentiam in vos
 auctum, atq; adiutum properatis. Neq; ego vos
 vltum iniurias horror: magis uti requiem ca-
 piatis: neq. discordias, ut illi criminatur, sed ea-
 rum finem volens iure gērium res repeto: &
 si pertinaciter retinebunt, nō arma, neq. seces-
 sionem, tantummodo ne amplius sanguinem
 vestrum præbeatis censeo. Gerant, habeantq;
 suo modo imperia; quærant triumphos: Mi-
 thridatem, Sertorium & reliquias exulum
 persequantur cum imaginibus suis. Absit pe-
 riculum & labos, quibus nulla pars fructus
 est; nisi forte repentina ista frumentaria lege
 munia vestra pensantur. Qua tamen quinis
 modijs libertatem omnium æstimauere, qui
 profecto non amplius possunt alimentis car-
 ceris. Namq. ut illis exiguitate mors prohibe-
 tur; senescunt vires: sic neq. absoluit cura fa-
 miliari tam parua res; & ignauissimi quique
 tenuissima spe frustrantur: quæ tamen quauis
 ampla, quoniam seruitij pretium ostentare-
 tur, cuius torpedinis erat decipi & vestrarum
 rerum vltro iniuria gratiam debere? Namq.
 alio modo, neq. valent in vniuersos, neq. con-
 buntur. Cauendus tamen dolus est. Itaq. simul
 comparant de lenimentis, & differunt vos in
 aduentum Cn. Pompeij; quem ipsum ubi per-
 timuere, sublatum in ceruices suas, mox
 demto metu lacerant. Neque eos pudet vin-
 dices, uti se ferunt. libertatis; tot viros
 sine vno, aut remittere iniuriam non aude-
 re, aut ius non posse defendere. Mihi quidem

satis

latis spectatum est, Pompeium tanta gloria
 adolefcentem malle principem volentibus vo-
 bis esse, quam illis dominationis locum, au-
 ctoremq. in primis fore tribunicie potestatis.
 Verum, Quirites, antea singuli cives in pluri-
 bus, non in uno cuncti prædia habebatis: neq.
 mortaliū quiscquam dare aut eripere, talia
 unus poterat. Itaque verborum satis dictum
 est. Neque enim ignorantia vos claudit, Ve-
 rum occupavit vos nescio quæ torpedit, quia
 neq. gloria mouemini, neque flagitio: cun-
 ctæque præsentī ignavia mutatis: abunde li-
 bertatem rati, quia tergis abstinetur, & huc
 ire licet atque illuc, munere diuini domini-
 gium. Atque hæc eadem, non sunt agre sibus
 sed caduntur inter potentium inimicitias,
 donoque dantur in prouincias magistratibus.
 Ita pugnat, & vincitur à paucis: plebes,
 quodcumq. accidit, pro victa est: & in dies ma-
 gis erit: si quidem maiore cura dominationē
 illi retinuerint, quā vos reperueritis libertatem.

Postquam egressus angustias. *Mellus.*

Ad Cyzicum perrexit humatus animus. *Ex
 eodem.*

Ut sustinere corpora pleniq. neque uidentes,
 fessi, arma sua quisque stantes incumbere.
Idem, Gr. Seruius.

Ac statim fugitini, contra præceptū ducis, ra-
 gere ad stuprum virgines, matronasq. *Narins.*

Quibus à Sertorio triplices insidie per-ido-
 neos saltus positæ erant: prima, quæ fonte ve-
 nientes, exciperet. *Seruius.*

Ingens ipse virium, atq. animi. *Arusianus.*

Locum nullum nisi in quo arma institui-
 sent. *Idem.*

At Oppius postquam oras nihil proficere
 bat, timide veste rectam pugionem expedire

genitus à Cotta „ Vulficique impeditur. *Nor-*
nina Pugna est brevis gladius.

Castrique collatis „ pugnam tamen in geaia
 loci prohibebatur. *Idem.*

Sed Pompeius à prima adolefcentia sermone
 fautorum, similem fore se credere Alexandro regi,
 facta, consultaq. eius quidem æmulus
 erat. *Nonius.*

Fabius consilij. *Anfianus.*

Post reditum eorum „ quibus senatus belli
 Lepidani gratiam fecerat. *Idem.*

Quod ubi frustra tentatum est, facordius
 ire milites nec oportet, non aptis armis, & in
 principia „ & latius agminibus. *Nonius.*

Atque cum Curius laudatum „ ac censum
 primum spem, quibus cum optauisset „ ius
 iuber. *Idem.*

Eodem tempore Lentulus, duplici acie lon-
 gius eductum, multo sanguine suorum defon-
 sus, postquam ex sarcinis paludamentis, & stan-
 nis, & delectis cophoribus intelligi capere. *Idem.*

Si nihil ante aduentum suum inter pla-
 tem „ & partes conuenisset, coram se daturam
 operam. *Priscianus lib. 14.*

Fine inguinum ingrediuntur mare. *Anf.*

M. Antonius perdundæ pecuniæ genitus „
 vagantique curis, nisi instantibus. *Idem.*

Muros succellerant. *Idem.*

Saxa quoque ingentia, & axe vinctæ trabes per
 prouum incitabantur, axibusque eminebant
 in modum enicij, militaris, verosæ, binum po-
 dum. *Nonius Sarrinus.*

Octavianum in rem „ & caprum pedibus. *An-*
fianus.

Igitur discubuerunt, Sertorius inferior in
 medio „ super eum L. Fabius Hispanicis, se-
 nator exproscriptis „ in summa Antonius „ &

infra, scriba Sertorij Versius: & alter scriba
Mæcenas in imo; medius inter Tarquitium,
& dominum Perpenam. *Nonius Servius.*

Quarum vnam epistolam forte cum seruo
nacti prædatores Valeriani scorpione in ca-
stra misere. *Nonius.*

F R A G M E N T A

LIB. IV.

HISTORIARVM.

AT Cn. Lætulæ patriciæ gentis, collega
eius, cui cognomen Clodiano fuit,
perincertum itolidior, an vanior, le-
gem de pecunia, quam Sulla censoribus bono-
rum remiserat, exigunda, promulgauit. *Agel-
lius lib. 18. cap. 43.*

Omnes, quibus ætas senectæ corpore, ani-
mus militaris erat. *Prisc. lib. 9. & 10.*

Dein lenita iam ira, postero die liberalibus
verbis permulcti sunt. *Idem lib. 9.*

Implicitæ rates ministeria prohibebant.
Idem ibidem.

Igitur legiones pridie in monte positas ar-
cessiuit. *Idem lib. 10.*

Anxius animi, atque incertus. *Arustianus.*

Magnam exorsus orationem. *Idem.*

Impotens, & nimius animi est. *Idem.*

Amisumq. assideri sine præliis audiebat.
*Prisc. lib. 8. Obsideo & assideo actiua sunt; fa-
ciunt enim assideor & obsideor.*

Qui quidem mos, uti tabes, in urbem conie-
ctus. *Festus.*

Castella custodias thesaurorum in deditio-
nem acciperentur. *Servius. Carisius lib. 1.*

Reliqua cadauera salita. *Dion. lib. 1. c. 4.*

Epi-

Epistola Regis Mithridatis scripta ad Regem Arsacem.

REX MITHRIDATES REGI ARSACI S. Omnes, qui secundis rebus suis ad belli societatem orantur, considerare debet, liceatne tam pacem agere. Dein quod quaeritur, satis ne pium, tutum, gloriosum, an indecorum sit. Tibi, perpetua pace frui liceret, nisi hostes opportuni, & scelestissimi. Egregia fama, si Romanos oppresseris, futura est. Neque petere audeam societatem, & frustra mala mea cum tuis bonis misceri sperem. Atqui ea, quae te morari posse videntur, ira in Tigranem recentis belli, & mea res parum prosperae, si vera aestumate voles, maxime hortabuntur. Ille enim obnoxius, qualem tu voles, societatem accipiet: mihi fortuna, multis rebus ereptis, usum dedit bene suadendi: & quod florentibus optabile est, ego non validissimus praebeo exemplum, quo rectius tua componas. Namque Romanis, cum nationibus, populis, regibus cunctis, una & ea verus causa bel-landi est, cupido profunda imperij, & diuitiarum: qua primum cum rege Macedonum Philippo bellum sumserunt. Dum à Carthaginien-sibus premebantur, amicitiam simulantes, ei subuenientem Antiochum concessione Asiae perditum auertere: ac mox à Philippo Antiochus, omni cis Taurum agro, & decem milibus talentorum spoliatus est. Persen dein-de Philippi filium, post multa & varia certamina, apud Samothracas deos acceptum in fidem; callidi, & repertoires perfidiae, quia pacto vi-tam dederant, insomnijs occidere. Eumenem, cuius amicitiam gloriose ostentant, initio pro-didit Antiocho, pacis mercedem; post Ar-taxerxes custodem agri captivi sumptibus & contra-

melius ex sege miserum, satorum effec-
 re: simulatque impio testamento, filium eius Ari-
 stonicum, quia patrium regnum perierat, ho-
 stium more per triumphum ducere; Asia ab
 ipso oblecta est: postremo tota Bithyniam, Ni-
 comedem mortuo, diripere, cum filius Nufæ,
 quam reginam appellauerant, a genitis haud
 dubie esset. Nam quid ego vos appellem quem
 disjunctum vobis regnum, & monarchia ab im-
 perio eorum, quia summa erat diminuta, neque
 seruandum esse, per Nicomedem bello lacef-
 fuerunt, sceleris eorum haud ignarum, & ea,
 quæ accidere, testatum antea, Cretenses sa-
 los omnium liberos ea tempore, & regem
 Ptolemaum. Atque ego vobis iniurias, Nico-
 medem Bithynia expulsi, Asiaque spoliū regis
 Antiochi recepi, & Græciæ denique graue ser-
 uitium. Inceptis vobis postremo seruorum
 Archelæus, exercitu prodito, impediuit; il-
 lique, quos ignavia aut praua calliditas, vi-
 meis laboribus ruti esset, armis abstulit, ac-
 tissimas pœnas soluit, Ptolemaum precia
 diem belli prolata. Cretenses impugnatī semel
 iam, neque finem nisi excidio habituri. Equi-
 dem cum mihi ab ipsorum interna mala delata
 proelia magis, quam peccata datam intelligen-
 tem habuisse Tigraue, qui mox dictis seno pro-
 bat, te remoto procul, omnibus alijs obnoxius,
 nullus tamen bellum cepi: Marcumque Cor-
 tam Romanum ducem apud Chalcedona ter-
 ra fudi; mari exiui classe pulcerrima. Apud
 Cyzicum magno cum exercitu, in obsidione
 moranti frumentum defuit, nulla circum-
 adueniente: simul hiems mesi prohibebat. Ita
 sine vi hostium ingredi coactus in patrium re-
 gnum, naufragijs apud Patam, & Heracleam,
 multum optumes, cum classibus amisi. Re-

fi-

firuto deinde apud Cabira exercitu, & vastis
 interire atque Lucullum proclis, inopia rursus
 ambos incescit. Illi liberat regnum Ariobarz-
 nis bello intactum: ego vastatis circum omni-
 bus locis, in Armeniam concessi: locatique
 Romani non me, sed morem suum omnia re-
 gna subvertendi, quia multitudinem artis locis
 pugna prohibere, imprudentiam Tigran-
 tis victoria ostendunt. Nunc quæso conside-
 ra, nobis oppetitis utrum firmiter te ad resi-
 stendum, an finem belli futurum putes? scio
 equidem tibi magnas opes, virorum, armo-
 rum, & auri esse: & ea te à nobis ad societa-
 tem, ab illis ad prædæ peteris. Ceterum con-
 siliū est Tigranis, regno integro, meis mi-
 litibus belli prudentibus, procul ab domo, par-
 vo labore, per nostra corpora bellum confice-
 re: quando neque vincere, neque vinci sine
 tuo periculo possumus. An ignoras Romanos,
 postquam ad occidentem pergentibus finem
 Oceanus fecit, arma huc convertisse? neque
 quicquam à principio nisi raptum habere, do-
 mus, dominges, agros, imperium? continas,
 olim sine patria, sine parentibus, peste condi-
 tos orbis terrarum: quibus non humana vlla;
 neque divina obstant, quin socios, amicos,
 procul iuxtaque sitos, inopes potentisque tra-
 hant, excidantque; omniaque non fœda &
 maxime regna hostilia ducant. Namque pau-
 ci libertatem, pars magna iustos dominos vo-
 lunt: nos suspecti sumus æmuli, & in tempo-
 re vindicæ affuturi. Tu vero, cui Selencia
 maxima vrbium, regnumque Persidis inclitis
 finibus est, quid ab illis, nisi dolum in præsens,
 & postea bellum expectas? Romani in omnis
 arma habent, acerrima in eos quibus victis
 polia maxuma sunt; audendo & fallendo;

& bella ex bellis serendo , magni facti . Per hunc morem exstinguent omnia, aut occidēt : quod difficile non est, si tu Mesopotamia , nos Armenia circumgredimur exercitum sine frumento, sine auxilijs: fortuna autem nostris vitijs adhuc incolumis . Teque illa fama sequeretur auxilio profectum magnis regibus , latrones gentium oppressisse . Quod uti facias moneo , hortorque; neu malis perniciē nostrā vntum imperium prolatare, quā societate victor fieri .

Curio Vulcanaliorum die ibidem moratus. *Nonius mutata declinatione. Carisus lib. 2.*

Scalas pares mēnium altitudine. *Arusianus.*

Disfidere inter se cœpere, neque in medium consultare . *Idem.*

Multisq. suspicionibus volentia plebi facturus videbatur. *Nonius, Volētia qua plebs vollen*

Suspectusque fuit, incertum vero an per negligentiam, societatem prædārum cū latronibus composuisse . *Idem, Componere coniungere.*

Collegam minorem, & sui cultorem expectans . *Arusianus.*

Quam maxumis itineribus per regnū Ariobarzani contēdit, ad flumen Euphratem : qua in parte Cappadocia ab Armenia disiungitur . Et quamquam ad id naues codicariæ occulto per hiemen fabricatæ aderant . *Nonius , Codicaria naues , qua in flumine usui esse possunt .*

Qui prætergrediebantur equites cataphracti, ferrea omni specie . *Idem .*

Cum interim , lumine etiam tum incerto , duæ Galliarū mulieres conuentum vitantes ad mēstrua soluenda montem ascendunt. *Idem.*

Pluteosq; rescindit, ac munitiones demolitur locoq; sūmo potitur. *Idem, demoliri est diruere.*

Exercitum dimisit ut primum Alpes degressus est . *Arusianus.*

Tetrarchas, regesque territos animi firmavit. *Idem*.

Simul eos, & cunctos iam inclinatos laxitate loci, plures cohortes, atque omnes, ut in secunda re, pariter acre inuadunt. *Nonius*.

Hi locorum perignari, & soliti nectere ex viminibus vasa agrestia, ibi tum, quod inopia scutorum fuerat, ad eam artem se quisque informam parmæ equestris armabat. *Nonius*, *Parma est scutum breue*.

De pecore coria recens detracta, quasi glutino adolescebant. *Carisius lib. 1. Servius*.

Auidior modo properandi factus. *Arus*.

Consilij ager. *Idem*.

Reuersi postero die, multa, quæ properantes deseruerant in castris, nacti, cum se ibi cibo, vinoque lacti innitarent. *Nonius*, *Inuitare, est repleri*.

Atque hiauit humus multa, vasta & profunda. *Idem*, *Hiare aperire*.

Rursus iumenta nacti ad oppidum ire contendunt. *Nonius*.

Vbi se laniata nauigia fundo emergunt. *Arasius*.

Tum, vero Bithyni propinquant, iam amnem Tartanium. *Idem*.

Eos qui hoc malum publicum clandestinis consilijs comparauerunt. *Nonius*.

In quis notissimus quisque, aut malo dependens verberabatur, aut immutato corpore improbi patibulo emineus affigebatur. *Idem*, *Patibulum est crux*.

Ad Siciliam vergens faucibus, non amplius patet millibus 5. & 30. *Messius*.

Clausi lateribus pedem. *Idem*.

Naphthas. *Prokus Catholicis*.

174
F R A G M E N T A

LIB. V.

HISTORIARVM.

AT Lucius, audire Q. Marcium Regem pro consule per Lycortium omnibus legionibus in Ciliciam tendere. *Priscus lib. 12.*

Legiones Valerianae comperto, lege Gabinia Bithyniam, & Pontum confecti dantur: missos esse. *Idem ibidem.*

Regem auersabant. *Aristoteles.*

Ceteri negotia sequebantur familiaria legatorum, auxiliumque; & pars sua commercibus mercatis. *Nomius.*

Ex uno eius fratre erat. *Aristoteles.*

Sæpe celebritatem nominis intellego videntem. *Priscus lib. 12.*

Video ingentia dona quæstum ire properantem. *Idem ibidem.*

Nam si Pompeio quid humani euenisset. *Aristoteles.*

Quibus de causis Sullam in victoria distentem, equo descendere, sibi vni assurgere de sella, caput aperire solitum. *Nomius. Aristoteles. Sertius.*

C. SALLVSTII CRISPI.
F R A G M E N T A

Incertorum librorum.

NE inveniendi po-
sublicibus cauta.
sent. *Festus.*

Quis datus infulas propinquas inter se. Et
deceat stolidam procul in Gadibus aetas, conste-
bat inopem ingenio alimenta montibus gi-
gantibus. *Nasus.*

Secum bellum in angustiis futurum. *Jonas*
Phaenag. ad Georg. Virgilij.

Illi tectis mense peruenit in Portum mul-
torectis spe Mithridatis. *Arrianus.*

Ergo senari decreto feminandam ut sit. *De-*
notus. ad. 1. sc. 2.

Pompeius ois improbi, animoque incre-
cundo. *Suetonius de claudij. cap. 14.*

Simulas sibi absum purgati. *Isidorus lib. 12.*
in voce Absum. Serv. ad lib. 7. Aeneidos.

Fecit ut nuncijs confectum ingubibus. *Chri-*
stianus lib. 2.

Commentum habiti transfugos. *Prisc. lib. 14.*

Inter arma civibus aquirboni summa petit.
Suetonius lib. 10. epist. 113.

Staud impigre, neque inobis occidit. *De-*
notus ad. 1. sc. 2. Terentij ad. 1. sc. 2.

Festinantibus in summa inopia pauperibus.
Isidorus ad. 1. sc. 2. ad. 1. sc. 3.

Placet opprobri, aut delapsa forent. *Isidorus*
lib. 12.

Exeretum argente scoli. *Suetonius lib. 2. cap.*
114.

Togam paludamento mutauit. *Isidorus lib.*
9. Servius.

Hic rex Syracusanorum belli fete. *Suetonius*
lib. 1. sc. 2. ad. 1. sc. 3.

Ibi triennis frustratio. *Suetonius ad. 4. De-*
notus.

Oratio C. Cotta Consulis ad Populum.

Quirites, multa mihi pericula domi, mihi
et multa aduersa forent, quorum illa colere-
ni, parum repelli decorem auxilij, et vitare
mea: in quibus omnibus, neque animus urgente

defuit; neq. decreteris labos. Male, secundæque res, opes non ingenium mihi mutabant. At contra in his miseris, cuncta me cū fortuna deseruere. Præterea senectus, per se gravis, curam duplicat: cui misero, senecta iam ætate, ne mortem quidem honestā sperare licet. Nam, si parricida vestri sum, & his genitus hic deos Penates meos, patriamque, & summū imperium vilia habeo: quis mihi vitio cruciatus satis est, aut quæ poena mortuo? cum omnia memorata apud inferos supplicia scelere meo vici. A prima adolescentia in ore vestro, priuatus, & in magistratibus egi: qui lingua, qui consilio, meo, qui pecunia voluere, vti sunt: neque ego callidam facundiam, neque ingenium ad malefaciendum exercui: auidissimus privatæ gratiæ maximas inimicitias pro republica suscepi: qui victus cum illa simul, cū egens alterius opis, plura mala expectarem; vos, Quirites, rursus mihi patriam, deos Penates, cum ingentis dignitate dedistis. Pro quibus beneficijs, vix satis gratus videar, si singulis animam, quam nequeo, concesserim. Nam vita & mors iura naturæ sunt: vti sine dedecore cum ciuibus, fama & fortunis integer agas, id dono datur atque accipitur. Consules non fecistis. Quirites, domi, belliq. impeditissima rep. Namque Imperatores Hispaniæ stipendium, milites, arma, frumentum poscunt: & id res cogit; quoniam post defectionem sociorum, & Sertorij per montis fugam, neq. manu certare possunt, neque vtilia parare. Exercitus in Asia Ciliciæq. ob nimias opes Mithridatis aluntur: Macedonia plena hostium est: nec minus Italiæ maritima, & provinciarum: cum interim vestigalia parua, & bellis incerta, vix partem sumtum sustinent: ita classe, qua commeatus

rus vehebatur, minore quam antea nauigamus. Hæc si dolo aut socordia nostra contrita sunt, agite & uti lubet ita supplicium sumite: sin communis fortuna asperior est quare indigna vobis, nobisque, & rep. incipitis? Atque ego, cuius ætati mors propior est, non deprecor, si quid ea vobis incommodi demitur. neque mox ingenuo corpori honestius, quam pro vestra salute finem vitæ fecerit. Adsum eni C. Cotta consul, facio quod sæpe maiores asperis bellis fecere; voueo, dedeq. me pro rep. quã deinde cui mandetis circûspicite. Nã talem honorem bonus nemo volet, cum fortunæ, & pacis, & belli ab alijs acti, ratio reddenda, aut turpiter moriendum sit. Tantummodo in animis habetote, non me ob scelus, aut avaritiam casum, sed volentem pro maximis beneficijs animam dono dedisse. Per vos igitur, Quirites, & gloriam maiorum, toleratè aduersa, & cõsultè reip. Multa cura summo imperio inest, multi ingentes labores: quos ne quicquam abnuitis, & pacis opulentiam quæritis: cum omnes prouinciæ, regna, maria, terræque aspera, aut fessa bellis sint.

Germani intestum renouibus corpus regunt. *Isidorus.*

Vnde pons in oppidum pertinens explicatur. *Arusianus.*

Et ei voce magna vehementer gratulabantur. *Donatus.*

Et Marius victus duplicauerat bellum. *Ser.*
Atq. eos a tergo incurrerunt. *Arusianus.*

In hunc modum differuit. *Præfatus.*

Inde ortus sermo percunctantibus utrimque, Satin saluæ, quàm grati ducibus suis, quantis familiaribus copijs augerentur. *Donatus.*

Fugam nostris fecere. *Seneca.*

Quam audita Panormitanos dedere Romanis fecere. *Idem.*

Quo cupidius in ore ducis sese quisq. bonum, & strenuum ostentantes. *Isidorus. Sernius 10.*

Ventis per cauta terra citatis, repiti aliquot montes tumulique sedere. *Isidorus. Sernius.*

Vbi multa nefande casu super ausi, atque passi. *Prisc.*

Saguntium. *Carissus.*

Tota autem insula modica, & cultoribus inani-
niræ fu. *Marrianus.*

Immodicus uanni. *Ausimius.*

Pugnam illâ pro omine belli fucum. *Sern.*

Tantum antiquitatis, euzq. maioribus pro Italica gente fuit. *Idem.*

Opprobrij gratia. *Sernius.*

Maxumie ducibus, fortibus strenuisque mi-
nistris. *Diomedes lib. 2.*

Non repugnantibus modo, sed ne deditis qui-
dem. *A. B. C. M. Donatus.*

In silua Sila fuerunt. *Sernius.*

In nuda iniecte corpora. *Diomedes.*

Apollinis filia & Cyrenes. *Probus.*

Ne simplici quidē morte moriebantur. *Sern.*

Quam prædixero possum insulae. *Donatus.*

Cuius aduersa voluntate, colloquio militibus
permisso corruptio facta paucorum, & exerci-
tus Sullæ datus est. *Idem.*

A Græco seditiones graves ortæ. *August.*

M. Atilius Palicanus humili loco, Picena, lo-
quax magis, quam facundus. *Quintil. li. 4. c. 2.*

Insolens vera accipiendi. *Donatus.*

Quæ pecunia ad Hispaniense bellum Metel-
lo facta erat. *Idem.*

Curubis. *Probia.*

Tharros. *Idem.*

Camisos. *Idem.*

F R A G M E N T A. P. 7

Enchiridion. S. 1. c. 1.

Primum modo lapidum ingressus. *Serv.*

Carborum per formidabilem Italiam, atque exor-
citum deferre. *Idem.*

Quae patet in concussione non perficitur.
Dionysius.

Crebritate fluctum ut Aquilo solet. *Serv.*

Militesque corpore ingenti pendente arma-
tus. *Quintilianus lib. 8. cap. 3.*

Tyrannumque, & Civem appellantes. *Vi-
llorinus. Servius.*

Nomenque Danubium habet. *Servius.*

Cuius pariter obviam iectus. *Dionysius.*

Deprehensum, neque animo, neque lingua la-
tis compotens. *Idem.*

Videtur amantissimus. *Quintilianus.*

Non pariter. *Quintilianus.*

Pompeius cum acribus hostibus, cum veloci-
bus equis, cum validis vestibus. Neque
enim ille minor potest per esse Sertorio, nisi
se, & milites frequentibus exercitiis prepa-
rasset ad proelium. *Plinius lib. 2. c. 1. & 2. c. 1. & 2. c. 1.*

Cicero caninam facundiam, & Appianus in-
quit, excoquit. *Idem.*

Primus Caesarum Achilles. *Servius.*

Cupientissimum legis. *Dionysius.*

Magna gloria tribuimus militum in Hispa-
nia T. Didio imperante, magno usque bello Mar-
fico, paratu militum, & armorum fuit. Multa-
tunc cum ducta esset curata, primo per ignobi-
litem, deinde per invidiam scriptorum cele-
brata sunt. Cominus faciem suam ostendebat,
ut per adversarios diceretur, & effuso oculo.
Quo ille dehonestamento corporis munime
habebat. neque illis unum, quia reliqua glo-
riam vinctibus. *Idem.*

Curtes quia principes intellegendi divina

fuerunt, vetustatem vti cetera in maius componentem altiores Iouis celebrauissent: inde Rhogium nominatum. *Lastantius & Isidorus.*

Italiam coniunctam Siciliæ constat fuisse: sed medium spatium aut per humilitatem oburum est aquis, aut propter angustiam scissum. *Isidorus.*

Pompeius deuictis Hispanis trophæa in Pyrenæis iugis constituit. *Sernius.*

Atque edita undique tribus tamen cum muris, & magnis turribus. *Donatus.*

Et in prælijs actus promissus. *Idem.*

Pactione amisso Publio legato. *Idem.*

Ipsam Mare Ponticum dulcius quam cetera. *Sernius. Prisciannus. Macrob.*

Equis paria optineta erant: quæ lineæ ferreis laminis in modum plumæ adnexuerat. *Sernius.*

Rebus supra votum fluentibus. *Idem.*

Æmum, & Maroneam, & viam militarem. *Idem.*

Impediebent iussa nauarum. *Idem.*

Nihil socordia clauderat. *Donatus.*

Vt tanta repente mutatio non sine deo videretur. *Idem.*

In ore gentibus agens, populo, ciuitati. *Idem.*

Pressi undique multitudine. *Idem.*

Hunc igitur redarguit Tarquitijs. *Idem.*

Dein campum Themyscirij: quos habuere Amazones à Thanai flumine incertum quæm obrem digressæ. *Sernius.*

Vbi eum tota concione ab exercitu cogit discedere, dicit se eius opera non visurum: eumque ab armis dimittit. *Idem.*

Et Metello procul agente longa spes auxiliorum. *Idem.*

More equestrijs prælijs sumtis tergis, atque redditis & egressi ad faciliores ictus, loco cedebant. *Idem.*

Castra sine vulnere introitum. *Idem.*

Multos tamen ab adolescentia bonos insultavit. *Idem, & Donatus.*

Cosa. *Servius.*

Equis, atque armis insignibus. *Idem.*

Festus in Pamphyliam se receperat. *Idem.*

Profectus quidam Ligus ad requisita naturæ. *Quintilianus.*

Apud latera certos collocauerat. *Servius.*

Apertæ portæ, repleta aqua cultoribus. *Idem.*

Hispaniam sibi antiquam patriam esse. *Idem.*

Lyciæ, Pisi diæq. agros despectantem. *Idem.*

Sorte ductos fusti necat. *Idem.*

Omnis Italia coacta in angustias scinditur in duo promontoria, Bruttium, & Salentinum. *Idem.*

Italia plana ac mollis. *Idem.*

Qua tempestate ex Ponto vis piscium erupit. *Idem, & Scholiastes Iunonialis.*

Introrsus prima Asiæ Bithynia est, multis antea nominibus appellata. Ipsa enim est & major Phrygia. *Servius.*

Sed Mithridates extrema pueritia regnum ingressus, matre veneno interfecta. *Idem.*

Exercitumvertere. *Idem.*

Creta altior est qua parte spectat Orientem. *Idem.*

Se regibus deuouent, & post eos vitam refutant: adeo illis ingenita est sanctitas. regij nominis. *Idem, & Philargyrus.*

Dum inferior omni via grassaretur. *Iohannes Grammat.*

Narbone concilia Gallorum. *Pampeius in artem Donati.*

Post defectionem sociorum & Lanij. *Donatus.*

Ad Iouis mandem nostra. *Idem.*

Morbi graues ob inedia in solita vescentibus. *Idem.*

Atque ea cogentes non coactos scelerum

magis quam miseris di stringi. *Idem.*

Gravior bello, quo prohiberi venerant fo-
cij, frigere. *Idem.*

Nam quidem Pyrrho, Hannibali, æquor &
terra. *Idem.*

Nam Solle dominationem audebat. *Idem.*

Nec est defensus dominationum Solle. *Idem.*

Neu quis miles neue pro milite. *Sernius.*

Ex insolentia uultus malefaciendi. *Idem.*

Tergis vinciebant. *Idem.*

Charybdis quæ forte illata naufragia forbens
gingitibus occultis in thalæxagura Taurorhe-
nitana ad litora trahit. *Idem.*

Saguntini fide atq. ærumnis metati per mor-
tuum studium maiores quam opibus, quippe
quis etiam tum femineæ mænia, domus ince-
dit, parietesq. templorum ambusti trantes Pu-
nicas ostentabant. *Plutarchus in Hannone.*

Apud Cordubios atronni & alii pleues o-
res gignuntur. *Philargyrius in 4. Georg. Virgil.*

Quem trans stagnum omnis vique ad flu-
men. *Idem.*

Repente incautos agros inuasit. *Idem.*

Belli sane sciens. *Horon.*

Namque omnium ferocissimum ad hoc tem-
pus Achæi æque Tanti sunt, quod, quantum
conjectio, locorum egestate apte vivere coacti.

Glossa Iuvenalis.

Atque ipse cunctis rei. *Horon.*

Triplici fluctu, *Sernius Fulvius.*

Charybdi mare vorticofum. *Idem.*

Sed ubi tempore anni mare claudens patefa-
ctum est. *Idem.*

Sane bonus ea tempestate contra pericula &
ambitionem. *Idem.*

Simul immanis hominum vis ex locis inua-
dere patentes cum & pacis modo cillus. *Idem.*

Genus patrum aduoluerunt. Idem.

Perrexere in Hispaniam an Sardinia. Idem.

Quæ mapalia sunt circumiecta ciuitati, suburbana ædificia. Idem.

Et onere currium incertis natibus. Idem.

Traditur fugam in longinqua Oceani agitasse, Idem.

Ad mutandum modo in melius seruitium. Seruius ad primum Æneidos.

Magna vis hominum conuenerat agris pulsa aut ciuitate eiecta. Idem ibidem.

Cum murum hostium successisset penas dederat. Idem ad Eclogum quintam.

Quippe vasta Italia rapinis, furza exedibus. Idem.

Hi sunt qui secundum pocula & alias res aureas dijs sacrata instrumenta conuiuii moueantur. * Idem ad 8. Æneidos.

In secunda festinas cohortes composueras. Idem. ad 9.

Ita repente visus sequere Tagus, Idem. ad 10.

Exuant armis equisque. Idem.

Solas festinate. Idem.

Lusitanæ grauem ciuitatem. Idem.

Ex parte cohortium præcipere instructa, & nationes locata pro castris. Idem.

Bellum quibus posset conditionibus desinere. Idem.

In quis longissimo æuo plura de bonis falsa in deterius composuit. Idem.

Cula corporis ornata egregio. Idem.

An Sertorius vacuus hieme augere copias. Acro in Horatium.

Sin vis obstat, ferro quam fame æquius perireuros. Seruius.

Confedis in valle virgulta nemorosaq. Idem.

Paulatim requietis militibus. Idem.

Qui nullo certo exilio vagabantur. *Idem.*

Nubes fœdauere lumen. *Idem.*

Sanctus alia. *Idem.*

Geronis. *Idem.*

Quæ causa fuerat nouandis rebus. *Idem.*

Radicem montis excessit. *Statij interpret.*

Vt res magis quam verba gererentur, liberos parentesq. in muris locauerant. *Idem.*

Incerta est fortitudo dum pender. *Idem.*

In quibus plaustra sedes, sunt. *Acro ad Hor.*

Luxo pede. *Probus.*

Mauriq. vanum genus, vt alia Africæ, contendebant Antipodas vltra Æthiopiam cultu Persarum iustos & egregios agere. *Prisc.*

Et Perpennam forte cognoscit mulio redemptoris. *Acro in Horatium.*

Omnium fluminum quæ in maria qua imperium Romanum est fluunt, quam Græci *τὴν ἵσην θάλασσαν* appellât, maximū esse Nilum consentitur; proxuma magnitudine esse Histrum scripsit Sallustius. *Agell. lib. 10. c. 7.*

Ex omnibus quæ tractauimus, Æbuti Liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis, vt ait Sallustius, cum cura dicendum, quam quod in manibus est. *Seneca.*

Turbinum motus vagus est, & disiectus, & vti Sallustij verbis vtar, vorticofus; cometarum autem, compositus, & certū iter carpens. *Idem.*

Sallustius, auctor certissimus, asserit Tigrim, & Eufratem vno fonte manare in Armenia, qui per diuersa euntes longius diuidantur, spatîo medio relicto multorum millium; quæ tamen terra, quæ ab ipsis ambitur, Mesopotamia dicitur. *Idem.*

Pelorū promontorium Siciliæ respiciens æquilonem iuxta Sallustium dictum, à gubernatore Hannibalis illic sepulto, qui fuerat q̄-

cibus per ignorantiam regis , cum se eius dolo crederet esse deceptum . *Servius & Isidorus .*

Aristæus , uti Sallustius docet , post Ianiarum à canibus Actæonem filium , matris instinctu , Thebas reliquit , & Cram insulam tenuit , primo adhuc hominibus vacuam : postea , careli-cta , cum Dædalo in Sardiniam transiit , post delatus est Cumas . *Servius .*

Sallustius duces laudat , qui victoriam in-cremento exercitu deportarunt . *Idem .*

Cares insulani populi fuerunt , piraticam exercentes , famosi , victi à Minoe , uti Sallustius , & Thucydides tradunt . *Idem .*

A Troia Capys Campaniam , Helenus Ma-cedoniam , alij Sardiniam , secundum Sallustium , tenuerunt . *Idem .*

Dardania à Dardano Iouis & Electræ filio , aut secundum Sallustium , à Mida Dardano-rum rege , qui Phrygiam tenuit . *Idem .*

Sallustius Scyllam saxum esse dicit simile formæ celebratæ procul visentibus . *Idem .*

In Sicilia est Enceladus , Othus in Creta , se-
cundum Sallustium . *Idem .*

Sallustius ait Hispanorum morem fuisse ut in bella euntibus iuuenibus parentum facta memorentur à matribus . *Idem .*

Orion , iuxta Sallustium , oritur iuxta solis æstivum pulsam . *Idem .*

In Flaminia est ciuitas quæ Cale dicitur , & in Gallia hoc nomine , quam Sallustius à Per-
penna captam commemorat . *Idem .*

Getæ sunt Mysij , quos Sallustius à Lucullo dicit esse superatos . *Idem .*

Troianorū tēpore inuadēdarū terrarū caus-
sa fuerat navigatio , uti Sallustius meminit . *Idem .*

Curribus falcatis vsos esse antiquos , Liuius
& Sallustius docent , *Idem .*

Vices significabant paganos, quia per vicissitudinem pugnabatur, ut inquit Sallustius. *Idem.*

Creta medio facit insula ponto, id est, secundum Sallustium, procul ab oriente. *Idem.*

Primo mense veris incipit botrum, ut, secundo veradaltum, tertio praeceptum, cum Sallustius dicit utique, nova, aestas, adulta, princeps. *Idem.*

Sallustius in Historijs tradit Senonium virum voluisse fugere ad insulas fortunatas. *Idem.*

Insulas fortunatas Sallustius inclinat esse ait Homeri cantibus. *Servius.*

Proximum dicebant veteres, non solum adhaerens, & adiunctum, verum etiam longe remotum, si tamen inter duo discreta nihil medium existisset. Virg. *Aen.* lib. 5.

Proximus hunc, sed proximus intervallo, Insequitur Salus. —

Ita & Sallustius in Sinu Ponti, de promontorijs Paphlagonum, & quod *χρυσόπολις* ut appellavit, posuit. *Romulus.*

Interrogasti senes, Maiores

Situs quis esset agoris. Sallustium

Norum id Aedisse, dicta & cunctis omnibus

Prædicta hanc auctoritatis ducit,

Non abnaedam. Festus Aferentis.

Portus ab Eoo fluctu curvatus in arcum. In arcus similitudinem. Sic de Ponto Sallustius, unde hic tulit coloretti, nam speciem efficit Scythici arcus. *Servius ad 3. Menelae.*

Eręta lata relutent.

Lata autem ideo, quia se angustiae Pontici oris illic dilatant, uti dicit Sallustius. *Servius.*

Tera autem dicta est a Pero Anacreontis Poetae Lyrici oppido, quod in Paphlagonia esse Sallustius indicat, cum de sinu Pontico loquitur. *Comment. in Horacium.*

Deinde Sallustius auctor certissimus affert
tam Tygris, quam Euphratis in Aemone font-
es descendere. *Metamorph. de Iovis lib.*

Cumque videret exacerbatum Tarentum periculum,
ubi Capys, qui Campaniam tenuit, sit Metellus,
quis ut ait Sallustius, secundum Sallustium,
Servius.

Sallustianus Calpurnius. *Metamorph. ad ver. Ruf.*

Calpurniani discipuli. *Idem ibidem*.

Tarento vulgata iam res est geminum pro-
prietatum. Comici Phrygastimedes illudunt.
Sallustius vanos Mauros, & feroces Dalmatas
pulsat. *Tertull. de anima*.

Sarcasmus Ctesalmo proxima est, & similis
figura, quae adnotari non facta, cum exacer-
batione admissi eorum facillimus. Ut apud Sal-
lustium de Sylla crudelitate. Ut in M. Marci
cuncta fracta prius causa per artus expiatur. *Idem*
Rufinianus de seditione Iovis.

Mesopotameni homines effrenatae libidinis
sunt, ut Sallustius meminit in utroque *Scavi*.
Glossa Iuvenciana.

Antonius ille trium Antoniorum corruptor,
ille Sallustius quibus maritima qua Roma-
num esset imperium contrarius pinatis. Si-
ones socios & maxime Graecos Asiaticos ac
Siculos fortunae omnibus spoliaverunt. *Idem*
glossa.

Εὐκλείδης ὁ δαμιάζων. τότῳ ἐπάρτοι ἀφ᾽ οὗ
Εὐκλείδης κερδίσας, λέγοντες, οἱ μὲν πρότερον
τὴς μετὰ Περικλέους καὶ Σαρτας Ἀρτίχου ὄντος,
μὲν τὴς ἐνταχθεὶς πρὸς Ὀρχομενὸν, καὶ πρὸς Χα-
ρτίαν Ἀρχιδάμην μαχόμενος, ὅθεν ἔτι καί-
μηνον. *Id est*: Sallustium demiror, qui augmet
cum primum viros Romanis Camblos, quod
neque olim illos qui ducē Scipione Antiochum
deuicerunt, neque hos qui ad Orchomenum &

Chazroneiam certauerunt cum Archelao, nō-
se putauerūt Camelum. *Plutarchus*.

Σαλλύστιος μὲν ἐν φησι χαλεπῶς διατεθῆναι
τὸς στρατιώτας πρὸς αὐτὸν. δι' οὗ ἐν ἀρχῇ
τῆ πολέμου πρὸς Κυζίκον, καὶ πάλιν πρὸς Ἀ-
μισον δύο χειμῶνας ἐξῆς ἐν χείρασι διαγαγόν
ἀνακαθόντας. *Id est*. Ac Sallustius quidem
fuisse milites iam inde à principio male ait in
eum (Lucillum) animatos, quod ad Cyzicum,
& iterum ad Amisum duas hiemes eos in ca-
stris continuisset. *Idem*.

LECTORI.

H Actenus Fragmenta florentissimi Rerum
Romanarum scriptoris, qua extare pu-
samus. Cetera qua sequuntur, in M. S. Sernio
legi auctor est V. Cl. Andreas Schottius: in opti-
ma tamen illa Honorati Editione à Petro Da-
uiscle I. C. procurata non comparent: corruptis-
sima sunt; & medicinam contulit V. N. Ianus
Dousa. Quom vide in Fragmenta Sallustij.

* in or Trequilj præter s r ciem necessariam
haud multo secus quam ferro noceri poterat.
At Varinius dum hæc aguntur à fugitiuis egra
parte militum autumnī gravitate, neque ex
postrema fuga, cum seверо edicto iuberentur
vllis ad signa redeuntibus, & qui reliqui erant
per summa flagitia detrectantibus miliriam
Quæstorem suum C. Thoranium ex quo præ-
sente vera facillime noscerent, *** commisc-
rant, & tamen interim quum volentibus nume-
ro quatuor.

* ingre, tante serui debacillitur, nefandum
in modum peruerso vulnere & interdum la-
serum corpus semianimum amittentes,

alii in tecta iaciebant ignes, multique ex loco
serui quos ingenium socios dabat, abdita à do-
minis aut ipsos trahebant, ex occulto, neque
sanctum aut nefandum quicquam fuit ita
barbarorum, & seruili ingenio: quæ Spartacus
nequies prohibere multis precibus cum ora-
ret, celeritate *** nuntios.

Aliquot dies contra morem fiducia augeri
nostris cepit, & promi lingua. Quia Varinius
contra spectatam rem incante motus nouis
incognitosq. & aliorum casibus perculsos mi-
lites, ducit tamen ad castra fugitivorum. Pres-
so gradu silentes iam, neque tam magnifice
sumentes prælium quam postulauerant. Atq;
illi certamini conscij inter se iuxta seditionem
erant. Crixo & gentis eiusdem Gallis atq. Ger-
manis obuiam ire & ultro offerre pugnam cu-
pientibus contra Spartacum.

O R A T I O N E S D V A E

A D C. C Æ S A R E M,

SALLVSTIO ADSCRIPTÆ.

O R A T I O I.

A D C. C Æ S A R E M D E

Republica Ordinanda.

OPVLVS R. antea obtinebat,
regna, atque imperia, fortunam
dono dare, item alia, quæ per mor-
talis auide cupiuntur: quia & apud
indignos sæpe erant, quasi per
lubidinem data; neque cuiquam incorru-
pta permauerant. Sed res docuit id verum

cf-

esse, quod in carminibus Appius ait, Fabrice
 esse suæ quæcunque fortunæ : atque inter maxime
 suos, qui tantum alios præmergere suis ceteri primo
 defecti sint homines laudando facta sua, quam
 ex laude digna faciundo. Ceterum ut fabrica-
 ta sic virtute pars, quam magna industria ha-
 beri decet : ne incurta deformeatur, aut con-
 ruant infirmata. Nemo enim alteri imperium
 volens concedit : si quomnis bonus atque cle-
 mens sit, qui plus potest, tamen, quis malo ef-
 fe licet, formidatur. Idemque, quis plerique
 serum potentes perverſe conſultant : & non se
 simulationes putant, quo illi, quibus imperitant,
 nequiores fuerit. At copare id cuncti doctores
 ipse bonus, atque strenuus sit, uti quamopte-
 mis imperites. Nam pessimus quisque asper-
 rime reſtorem patitur. Sed tibi hoc gravior
 est, quam ante te omnibus, armis parata com-
 ponere. Bellum aliorum pace mollius geſſiſti
 ad hoc victores prædam petunt, victi ciues sunt.
 Inter has difficultates evadendum est tibi, atq.
 in poſterum firmanda reſp. non armis modo,
 neq; adverſum hoſtes, ſed, quod multo maius,
 multoque aſperius eſt, bonis pacis artibus. Er-
 go omnes magna mediocrique ſapientia res
 huc vocat : quæ quiſque optima poteſt, uti di-
 cat. Ac mihi ſic videtur, quæcumque modo
 tu victoriam compoſueris, ita alia omnia futu-
 ra. Sed iam, quo melius, faciliuſque conſti-
 tuas, pauciſ, quæ me animus monet, accipe.
 Belli tibi fuit, Imperator, cum homine clato,
 magnis opibus, auido potentia, maiore fortu-
 na, quam ſapientia : quem ſecuti ſunt pauci, per
 ſuam iniuriam tibi inimici : item quos affini-
 tas, aut alia neceſſitudo, traxit. Nam patriceps
 dominationis neq; fuit quiſquam neque ſi pari
 potuiſſet, orbis terrarum bello conſuſus foret.

Ce-

Caetera multitudo vulgi, more magis quam iudicio, postulat aliam, quasi prudentiorem, securam. Per idem tempus maledictis iniquorum occupandis reip. in spem adducti homines, quibus omnia probro, ac luxuria polluta erant, concurrere in castra tua: & apere quicquid mortem, rapinas, postremo omnia, quae corruptis animis iubar, munitari. Ex quis magna pars, ubi neque creditum condonare, neque recinibus, sicuti hostibus, mi videar; defluxere: pauci restitit, quibus maius onus in castris, quam in Roma, futurum erat: tanta vis creditorum impendebat. Sed ob easdem causas, immanis dictus est, quanti, & quam multi mortales postea ad Pompeium discesserint: eoq. per omne tempus belli quasi sacro, atque inspoliato fano, debitores vi. Igitur, quoniam tibi victori de bello atque pace, agendum est: hoc vi civiliter deponas, illa vt quam iustissima, & diuturna sit: de te ipso primum, quia compositurus es, quod optimum factu est, existima. Equidem ego cuncta imperia crudelia, magis acerbis, quam diuturna, arbitror, neque quonquam à multis metuendum esse, quin ad eam ex multis formido recidat: eam vitam bellum, eternum atque anceps gerere: quoniam neque aduersus, neque ab tergo, aut lateribus tuus sis, semper in periculo, aut metu agitos. Contra qui beniguitate, & clementia, imperium temperare, his laeta & candida omnia visa, etiam hostes aequiores, quam alijs cinos. An qui me his dictis corruptorem victoriae tuae, nimisque in victos bona voluntate prodicent? scilicet quod ea, quae externis nationibus, natura hostibus, nosque maiore, quam nostri saepe tribuere, ea ciuib. danda arbitror; neque barbaro ritu eade eadem, & san-

guine sanguinem expiandum. An illa ; quæ paullo ante hoc bellum in Cn. Pompeium victoriamq. Syllanam increpabantur, obliuio abstulit? Interfecit Domitium, Carbonem, Brutū, alios item non armatos, neq. in proelio belli iure, sed post ea supplices per summum scelus interfectos ; plebem Romanam in villa publica pecoris modo conscissam : Heu quam illa occulta ciuium funera, & repentina cardes in parentum, aut liberorum suum, fuga mulierum, & puerorum, vastatio domorum: ante partam à te victoriam omnia sæua, atque crudelia erant. Ad quæ te illi hīdē hortantur : & scilicet id certatum esse vtriusq. vestrum arbitrio, iniuriæ ut fierent: neq. receptam, sed captam à te remp. & ea causa exercitus stipendijs cōfectis, optimos, & veterrimos omnium aduersum fratres, parentesque, alij liberos armis contendere; ut ex alienis malis deterrimi mortales v̄tri, atq. profundę libidini sumtus quęrerent; atq. essent opprobria victoriæ, quorum flagitijs cōmacularetur bonorum laus. Neque enim te præterire puto, quali quisque eorum more, aut modestia, etiam tum dubia victoria, sese gesserit; quoque modo in belli administratione scorta, aut conuitia, exercuerint nonnulli ; quorum ætas ne per otium quidem tales voluptates sine dedecore attigerit. De bello satis dictum. De pace firmanda quoniam tuque, & omnes tui agitat: primum id, quæso ; considera, quale id sit, de quo consultas: ita, bonis, malisque dimotis, patenti via ad verum perges. Ego sic existumo; quoniam orta omnia intereunt, qua tempestate v̄bi Romanæ fatum excidij aduentarit, ciues cum ciuibz manus confecturos: ita defessos, & exsanguēs regi, aut nationi prædæ futuros. Aliter non orbis ten-

zarum, neq. cunctæ gentes conglobatz, mouere, aut contundere queunt hoc imperium. Firmanda igitur sunt concordiz bona, & discordiz mala expellenda. Id ita eueniet, si sumtuû, & rapinarum licentiam demseris: non ad vetera instituta reuocans, quæ, iam pridem corruptis moribus ludibrio sunt; sed si suam cuique rem familiarem, & finem sumtuum statueris: quoniam is incessit mos, vt homines adolefcen- tui, sua, atq. aliena consumere, nihil lubidini, atq. alijs rogantibus denegare, pulcherrimum putent; eam virtutem, & magnitudinem animi pudorem, atque modestiam pro socordia æsti- ment. Ergo animus ferox, praua via ingressus, vbi consueta non suppetunt, fertur accensus in socios modò, modò in ciues: mouet compo- sita, & res nouas veteribus acquirit. Quare tol- lendus fenerator in posterum; vti suas quisque res curemus: ea vera, atque simplex via est; ma- gistratum populo, non creditori, gerere; & ma- gnitudinem animi in addendo, non demendo reip. ostendere. Arque ego scio, quàm aspera hæc res in principio futura sit, præsertim ijs, qui se in victoria licentius liberiusque, quàm artius, futuros credebant; quorum si saluti po- tius, quàm lubidini, consules; illosque nosque & socios in pace firma constitues. Si eadem studia, artesque iuuentuti erunt: hæc ista egre- gia tua fama simul cum vrbe Roma breui concider. Postremo sapientes pacis caussa bel- lum gerunt, laborem spe otij sustentant. Nisi illam firmam efficis, vinci, an vicisse, quid re- tulit? Quare capesse per deos remp. & omnia aspera, vti soles, peruade. Namq. aut tu mederi potes; aut mittenda est cura omnibus. Ne- que quisquam te ad crudeles pœnas, aut acer- ba iudicia, inuocat, quibus ciuitas vastatur

magis, quàm corrigitur; sed ut pravas artes, malasq. lubricas, ad iuventute prohibeas. Ea vero clementia erit, consuluſſe, ne inamérito ciues patria expellerentur; retinuiſſe abſtrictoria, & falſis voluptationis pacem concordiamq. ſtabiluiſſe: non, ſi, ſagittis obſectus, delicta perpeſſus, præſens gaudium cum mox futuro malo conceſſeris. Ac mihi animus, quibus rebus alij timent, maxime erectus eſt, negotij magnitudine; & quia tibi terra, & maria ſimul omnia cõponenda ſunt, (quippe res parvas tantum ingenium attingere nequit) magnæ curæ magna merces eſt. Igitur providere oportet, uti plebes, largitionibus, & publico ſtumento, corrupta, habeas negotia ſua, quibus ab malo publico detineatur: iuventus probitati, & induſtriæ, non ſumibus, neq. divitijs, ſtudeat. Id ita eveniet, ſi pecuniæ, quæ maxima omnium pernicies eſt, uſum, atq. decus demſeris. Nam ſæpe ego cum animo meo reputans, quibus quiſque rebus clariffimæ viri magnitudinem inueniſſent; quæ res populos, nationeſque magnis auctoribus auxiſſent; ac deinde quibus cauſis ampliſſima regna, & imperia, corruiſſent: eadẽ ſemper bona, atq. mala reperiebam, omneſq. victores diſciſias contemiſſe, & victos cupiuiſſe. Neq. aliter quiſquam extollere ſeſe, & diuina mortalis attingere poteſt, niſi, omiſſis pecunijs, & corporis gaudijs, animo indulgens, non afflicto, neque concupita præbendo, puerſam gratiam gratificans; ſed in labore, patientia, boniſque præceptis, & factis fortibus exercitando, Nam domum, aut villam exſtruere, omniq. ſignis, auxis, aliſque operibus exornare, & omnia potius, quàm ſemet, viſendum eſſe; id eſt non diſciſias decori habere, ſed ipſum illis ſtuporem eſſe. Porro ij, qui-

his bis die ventrem onerare, nullam noctem sine scotto quiescere mos est; ubi animū, quem dominari decebat, seruitio opprēssere, nequaquam eo postea haberi, atque claudo pro exercitio uti volunt. Nam imprudentia pleraque, & se precipitant. Verum hæc, & omnia mala pariter cum honore pecunię desinent, si neq. magistratibus, neque alia vulgo cupienda venalia erunt. Ad hoc providendum est, quoniam modo Italia, atq. provincie ruitiores sint: id quod factu haud obscurum est. Nam iidem omnes vastant, suas deferendo domos, & per iniurias alienas occupando. Item ne, ut adhuc, militis iniusta, aut inæqualis sit: cum alij erigunt, pars nullum stipendium faciet: & frumentum id, quod antea præmium ignaviae fuit, per municipia, & colonias illis dare conveniet, cum stipendijs emeritis domos reuerterint. Quæ reip. necessaria, tibi que gloriosa ratus sum, quam paucissimis absolui. Non peius videtur paucis nunc de facto meo differere. Vlerique mortales ad iudicandum satis ingenij habent, aut sumunt: verum tamen ad reprehendendo aliena facta, aut dicta audet omnibus animus; via satis apertum os, aut lingua prompta videtur, quæ meditata pectore euoluat: quibus me subiectum haud pariter, magis noticuisse pigoret. Nam sius hæc, seu meliore alia via perges; à me quidem pro virili parte dictum, & adiutum fuerit. Reliquum est, optare, uti, quæ tibi placuerint, ea dii immortales approbent, beneque evenire sinant.

O R A T I O II.

SCIO ego, quam difficile, atque asperum factum sit, consilium dare regi, aut impe-

atori postremo cuiquam mortali, cuius opes in excelso sunt: quippe cum & illis consultorum copiarum adsint; neq. de futuro quisquam satis callidus, satisq. prudens sit. Quinetiam sæpe prava magis, quam bona consilia prosperè eveniunt: quia plerasque res fortuna ex lubidine sua agitat. Sed mihi studium fuit adolescentulo rempublicam capeßere: atque in ea cognoscenda multam, magnamq. curam habui: non ita, uti magistratum modo caperem, què multi malis artibus adepti erant: sed etiam uti rempublicam domi, militiarque, quantumq. armis, viris, opulentia posset, cognitum haberem. Itaque mihi multa cum animo agitantì cōsiliū fuit, famam, modestiamq. meam post tuam dignitatem habere, & cuius rei lubet periculū facere, dum quid tibi ex eo gloriæ accederet. Idq. nō temere, aut ex fortuna tua, decrevi; sed quia in te, præter ceteras, artem unam egregiè mirabilē comperi, semper tibi maiorem in aduersis, quàm in secundis, rebus animum esse. Sed per ceteros mortales illa res clarior est, quòd & prius defessi sint homines laudando atq. admirando munificentiam tuam; quàm tu faciendo, quæ gloria digna essent. Equidem mihi decretum est, nihil tam ex alto reperiri posse, quod non cogitanti tibi in proutu sit. Neq. ego, quæ visa sunt, de rep. tibi scripsi, quia mihi consiliū, atque ingenium meum amplius æquo probaretur: sed inter labores militiar, interque prælia, victorias, imperium, statui admonendum te de negotijs urbanis. Namque tibi si id modo in pectore consilij est, uti te ab inimicorum impetu vindices, quoque modo contra aduersum consulem beneficia populi retineas: indigna virtute tua cogites. sin in te ille animus est, qui iam à principio nobilita-

dis factionem disturbauit; plebem Rom. ex graui seruitute in libertatem restituit; in prætura inimicorum arma inermis disiecit; domi militæq. tanta, & tam præclara facinora fecit, ut ne inimici quidem queri quidquam audeant, nisi de magnitudine tua: quin accipe tu ea, quæ dicam de summa reip. quæ profectò aut tu vera inuenies, aut certe haud procul à verò. Sed quoniam Cn. Pompeius aut animi prauitate, aut quia nihil maluit, quam quod tibi obesset, ita lapsus est, ut hostibus tela in manus iaceret: quibus ille rebus temp. conturbauit, eisdem tibi restituenda est. Primum omnium, summam potestatem moderandi, de vectigalibus, sumptibus, iudicijs, senatoribus paucis tradidit; plebem Romanam, cuius antea summa potestas erat, nosq. his quidem legibus in seruitute reliquit. Iudicia, tametsi, sicut antea, tribus ordinibus tradita sunt; tamen iidem illi factiosi regunt, dant, adimunt, quæ lubet: innocentes circumueniunt: suos ad honorem extollunt. Non facinus, non probrum, aut flagitium obstat, quo minus magistratus capiât: quod commodum est, trahunt, rapiunt: postremo, tamquam vrbe capta, lubricine, ac licentia sua, pro legibus vtuntur. Ac me quidem mediocris dolor angeret, si virtute partam victoriam more suo per seruitiũ exercerent. Sed homines inersissimi, quorum omnis vis, virtusque in lingua sita est, forte, atque alterius socordia dominationem oblata insolentes agitant. Nam, quæ seditio, ac dissensio ciuilis tot tamq. illustres familias ab stirpe euertit? aut quorum vniquam victoria animus tam præceps, tamq. immoderatus fuit? L. Sulla, cui omnia in victoria lege belli licuerunt, tametsi à Sulpicio hostium partes muniri intellegebat: tamen, paucis

interfectis, ceteros beneficio, quàm metu, retinere maluit. At hercule nunc cum Catone, L. Domitio, ceterisque eisdem factionis, quadraginta senatores, multi præterea cum spe bona adolescentes, sicuti hostiæ, mactati sunt: cū interea opportunissima genera hominum tot miserorum civium sanguine satiari nequiverunt: non orbi liberi, non parentes exacta ætate, non gemitus virorum, luctus mulierum immensum eorum animum iussit: quin, acerbius in dies male faciendo, ac dicundo, dignitate alios, alios civitate eversum itent. Nam quid ego de te dicam, cuius contumeliam homines ignavissimi vita sua commutare volunt? scilicet neque illis tantæ voluptati est (tamen insperantibus accidit) dominatio, quanto maiori tua dignitas: qui optatius habent, ex tua calamitate periculum libertatis facere, quàm per te populi R. imperium maximum ex magno fieri. Quo magis tibi etiam atq. etiam animo prospiciendum est, quonam modo rem stabilias, communiasque. Mihi quidem quæ mens suppetit, eloqui non dubitabo. Ceterum tui erit ingenij probare, quæ vera, atque vtilia factu putes. In duas partes ego civitatē divisam arbitror, sicut à maioribus accepi, in patres, & plebem. Antea in patribus summa auctoritas erat, vis multo maxuma in plebe. Itaque sæpius in civitate secessio fuit: semperque nobilitatis opes deminutæ sunt, & ius populi ampliatum. Sed plebes eo libere agitabat; quia nullius potentia super leges erat; neque divitijs, aut superbia, sed bona fama, factisque fortibus nobilis ignobilē anteibat: humilimus quisque in armis, aut militia, nullius honeste rei egens, satis sibi, satisque patriæ, erat. Sed, ubi eos paulatim expulso agris, inertia, atque inopia incertæ de-

nos habere subegit: cœpere aliquas opes petere, libertatem suam cū republica venalem habere. Ita paulatim populus, qui dominus erat, & cunctis gentibus imperitabat, dilapsus est: & pro communi imperio, privatim sibi quisque servitutem peperit. Hæc igitur multitudo primum malis moribus imbuta, deinde in artes, vitæque varias dispersa, nullo modo inter se congruens, parum mihi quidem idonea videtur ad capeſſendam rempub. Ceterum, additis novis civibus magnam me spes teneo, fore, ut omnes exergiscantur ad libertatem: quippe cum illis libertatis retinendæ, tum his servitutis amittendæ cura prietur. Hos ego consilio, permixtos cum veteribus novos, in coloniis constituas: ita & res militaris opulentiar erit, & prebes bonis negotiis impedita malum publicum facere desinet. Sed non inscius, neque imprudens sum, cum ea res agitur: quæ sævitia, quæque tempestates hominum nobilium futurae sint, cum indignatus omnia funditus misceri, antiquis civibus hanc servitutem imponi, regnum denique ex libera ciuitate futurum, ubi vnus munere multitudo ingens in ciuitatem peruenerit. Equidem ego sic apud animum meum statuo, malum facinus in se committere, qui incommodo reip. gratiam sibi conciliet. Vbi bonum publicum etiam privatim vlti est: id vero dubitare aggredi, socordiae, atque ignaviae ducor. M. Livio Druso semper consilium fuit, in tribu patu summa ope niti pro nobilitate: neque ullam rem in principio agere intendit, nisi illi auctores fierent homines factiosi, quibus dolus, atque malitia, fide cariora erant. Vbi intellexerunt, per vnum hominem maximum beneficium multis mortalibus dari: videro

licet & sibi quisque conscius, malo atque infido animo esse, de M. Liuiio Druso iuxta, ac de se, existimauerunt. Itaque metu, ne per tantam gratiam solus rerum potiretur, contra eam nixi, sua ipsius consilia disturbauerunt. Quo tibi imperator maiore cura fideque amici, & multa præsidia paranda sunt. Hostem aduersum opprimere, strenuo homini haud difficile est; occulta pericula neque facere, neque vitare, bonis in promptu est. Igitur, vbi eos in ciuitatem adduxeris; quoniam quidem reuocata plebes erit, in ea re maxime animum exercitato, uti colantur boni mores; concordia inter veteres, & novos coalescat. Sed multo maxumum bonum patriæ, ciuibus, tibi, liberis, postremo humanæ genti, pepereris, si studium pecuniæ aut sustuleris, aut, quoad res feret, minueris. Aliter neque priuata res, neque publica, neque domi, neque militiæ, regi potest. Nam vbi cupido diuitiarum inuasit; neque disciplina, neque artes bonæ, neque ingenium vllum satis pollet: quin animus magis, aut minus mature, postremo tamen succumbit. Sæpe iam audiui, qui reges, quæ ciuitates, & nationes, per opulentiam magna imperia amiserint, quæ per virtutem inopes ceperant, id adeo haud mirandum est. Nam vbi bonus deteriorem diuitijs magis clarum, magisque acceptum videt; primo æstuat, multa que in pectore voluit; sed vbi gloria honorem magis in dies, virtutem opulentiæ vincit; animus ad voluptatem à vero deficit. Quippe gloria industria alitur: vbi eam demiseris, ipsa per se virtus amara, atque aspera est. Postremo vbi diuitiæ claræ habentur, ibi omnia bona vilia sunt, fides, probitas, pudor, pudicitia. Nam ad virtutem vna, & ardua via est: ad pecuniam, qua cuique lubet, nititur: & malis;

& bo-

& bonis rebus ea creatur . Ergo in primis auctoritatem pecuniae demito: neq. de capite, neq. de honore ex copijs quisquam magis , aut minus iudicauerit; si neque praetor neq. consul, ex opulentia, verum ex dignitate, creetur . Sed de magistratu facile populi iudicium sit . Iudices à paucis probari, regnum est ; ex pecunia legi, inhonestum . Quare omnes primae classis iudicare placet, sed numero plures, quam iudicant. Neque Rhodios , neq. alias ciuitates vñquam suorum iudiciorum pœnituit : vbi promiscue diues , & pauper , vti cuiq. fors tulit , de maximis rebus iuxta , ac de minimis disceptat. Sed de magistratibus creandis haud mihi quidem absurde placet lex, quam C. Gracchus in tribunatu promulgauerat ; vt ex confusis quinque classibus forte centuriae vocarentur . Ita conuati dignitate , pecunia , virtute anteire aliud alium properabit . nec ego magna remedia contra diuitias statuo. Nam perinde omnes res laudantur, atque appetuntur, vt earum rerum vsus est ; malitia praemijs exercetur . Vbi ea demseris , nemo omnium gratuito malus est . Ceterum auaritia bellua fera , immanis, intoleranda est ; quo intendit , oppida , agros , fana , atque domos, vastat ; diuina cum humanis permiscet : neque exercitus , neque moenia obstant , quo minus vi sua penetret : fama, pudicitia , liberis , patria , atque parentibus cunctos mortales spoliât . Verum , si pecuniae decus ademeris : magna illa vis auaritiae facile bonis moribus vincetur . Atque hæc ita sese habere tametsi omnes æqui , atque iniqui memorent : tamen tibi cum factione nobilitatis haud mediocriter certandum est : cuius si dolum caueris , alia omnia in procliui erunt . Nam hi, si virtute satis valerent, magis

omni bonorum, quàm invidi, essent. Quia desidia, & inertia, & stupor eos, atq. torpedo, invasit; strepunt, obrectant, alienam famam suam dedecus existimant. Sed, quid ego plura, quasi de ignotis memorem? M. Bibuli fortitudo, atq. animi vis, in consulatum erupit: hebes lingua, magis malus, quam calidus ingenio. Quid illo audeat, cui consulatus maximum imperium maximum dedecori fuit? An L. Domitij, magna vis est, cuius nullum membrum à flagitio aut facinore vacat? lingua vana, manus cruentæ, pedes fugaces: quæ honeste nominari nequeant, inhonestissima. Vnius tamen M. Catonis ingenium versutum, loquax, calidum haud contemno. Parantur hæc disciplina Græcorum. Sed virtus, vigilantia, labos, apud Græcos nulla sunt. Quippe, cum domi libertatem suam per inertiam amiserint; censesne eorum præceptis imperium haberi posse? Reliqui de factione sunt inertissimi nobiles: in quibus, sicut in statua, præter nomen, nihil est additamenti. L. Postumius, & M. Fauonius, mihi videntur quasi magnæ navis supernacua onera esse, ubi salui pervenire visum sunt: si quid adversi coortum est, de illis potissimum iactura fit; quia pretij minimi sunt. Quoniam nunc, ut mihi videor, de plebe renouanda, corrigendaq. disserui: de senatu, quæ tibi agenda videntur, dicam. Postquam mihi ætas ingeniumque adolevit, haud ferme armis, atque equis, corpus exercui sed animum in litteris, quod natura firmus erat in laboribus, habui. Atque ego in ea virâ multa legendo, atque audiendo ita comperi, omnia regna, ciuitates, nationes usque eo prosperum imperium habuisse, dum apud eos vera consilia valuerunt: ubicumque gratia, timor, voluptas, ea corrumpere, post paulo im-

minutæ opes, deinde ad euentum imperium, po-
 stremo seruitus imposita est. Equidem ego sic
 apud animum meum statuo; cuicumque in
 sua ciuitate amplior, illustriorque locus, quam
 alij se sit, ei magnam curam esse reip. Nam ce-
 teris, salua viue, tantummodo libertas tuta est:
 qui per virtutem sibi diuitias, decus, honorem,
 pepererunt; ubi paulum inclinata resp. agitari
 coepit, multipliciter animus curis, atque labo-
 ribus fatigatur; aut gloriam, aut libertatem,
 aut rem familiarem, defensas: omnibus locis
 adest, festinat: quanto in secundis rebus flo-
 rentior fuit, tanto in aduersis asperius, magisque
 anxie agitatur. Igitur ubi plebes senatui, sicuti
 corpus animo, obedit, eiusque consilia conse-
 quitur: patres consilio valere decet, populo su-
 peruacanea est calliditas. Itaque maiores no-
 stri, cum bellis asperissimis premerentur, equis,
 viris, pecunia amissa, nunquam defessi sunt
 armati de imperio certare. Non inopia ara-
 rij, non vis hostium, non aduersa res, ingen-
 tem eorum animum subegit, quin, quæ virtu-
 te ceperant, simul cum anima retinerent. Atque
 ea magis fortibus consilijs, quam bonis prelijs,
 parata sunt. Quippe apud illos vna resp. erat,
 ei consulebant; factio contra hostes paraba-
 tur: corpus atque ingenium, patriæ, non suæ
 quisque potentia, exercitabat. At hoc tempore
 contra homines nobiles, quorum animos for-
 cordia, atque ignauia, inuasit, ignari laboris,
 hostium, militia, domi factione instructi, per
 superbiam cunctis gentibus moderantur. Itaque
 patres, quorum consilio antea dubia resp. sta-
 biliebat, oppressi, ex aliena libidine huc
 atque illuc fluctuantes agitantur: interdum
 alia, deinde alia, decernunt: ut eorum, qui
 dominantur, simulas, ac arrogantia fecit, ita

bonum, malumq. publicum existimant. Quod si aut libertas æqua omnium, aut sententia obscurior esset; maioribus opibus resp. & minus potens nobilitas esset. Sed quoniam corquari gratiam omnium difficile est; quippe cum illis maiorum virtus partem reliquerit gloriam, dignitatem, clientelas: cetera multitudo pleraque inscia, sit sententia eorum à metu libera. Ita occulto sibi quisq. alterius potentia earior erit. Libertas iuxta bonis, & malis, strenuis, & ignavis optabilis est. Verum eam plerique metu deserunt, stultissimi mortales, quod in certamine dubium est, quorsum accidat, id per inertiam in se, quasi victi, recipiunt. Igitur duabus rebus confirmari posse senarum puto: si numero auctus per tabellam sententiam feret. Tabella obtentui erit, quo magis animo libero facere audeat; in multitudine, & præsidij plus, & usus amplior est. Nam ferre, his tempestatibus, alij iudicijs publicis, alij priuatis suis atque amicorum negotijs implicati, haud sane reip. consilijs adfuerunt: neque eos magis occupatio, quam suberba imperia distinuere. Homines nobiles cum paucis senatorijs, quos additamenta factionis habet, quæcumque libuit probare, reprehendere, decernere, ea, uti libido tulit, fecere. Verum ubi, numero senatorum aucto, per tabellam sententiæ dicentur; illi superbiam suam dimittent, ubi ijs obediendum erit, quibus antea crudelissime imperitabant. Forsitan, imperator, perlectis litteris decernes, quem numerum senatorum fieri placeat; quoque modo in multa, & varia officia distribuatur; & quonam iudicia primæ classis mittenda putem, quæ descriptio, qui numerus in quoque genere futurus sit. Ea mihi omnia generatim describere haud

difficile factu fuit : sed prius laborandum visum est de summa consilij , idque tibi probandum vetum esse . Si hoc itinere vti decreueris , cetera in promptu erunt . Volo ego consilium meum prudens , maximeque vsui esse . Nam ubicumque tibi res prospere cedit , ibi mihi bona fama eueniet . Sed me illa magis cupiditas exercet , vti quocumque modo , & quamprimum resp. adiuuetur . Libertatem gloria cariorum habeo , atq. ego te oro , hortorque , ne clarissimus imperator , Gallica gente subacta , populi R. summum atq. inuictum imperium tabescere vetustate , ac per summam discordiam dilabi , patiaris . Profecto , si id accadat , neq. tibi nox , neque dies curam animi sedauerit ; quin insomnijs exercitus , furibundus , atque amens alienata mente feraris . Namque mihi pro vero constat , omnium mortalium vitam diuino numine inuisi : neque bonum , neque malum facinus cuiusquam pro nihilo haberi : sed ex natura diuersa præmia bonos , malosque sequi . Interea forte ea tardius procedunt : suus cuique animus ex conscientia spem præbet . Quod si tecum patria , atque parentes possent loqui , scilicet hæc tibi diceret : O Cæsar , nos te genuimus fortissimi viri , in optima vrbe , decus , præsidiumque nobis , hostibus terrorem . Quæ multis laboribus , & periculis ceperamus , ea tibi nascenti cum anima simul tradidimus , patriam maximam in terris ; domum , familiamque in patria clarissimam ; præterea bonas artes , honestas diuitias ; postremo omnia honestamenta pacis , & præmia belli . Pro his amplissimis beneficijs non flagitium à te , neque malum facinus , petimus ; sed vti libertatem euersam restituas . Qua re patrata , profecto per gentes omnes fama virtutis tuæ volitabit . Namque

que hac tempestate, tamen si domi, militiæq. præclara facinora egisti: tamen gloria tua cum multis viris fortibus æqualis est: si vero urbem amplissimumq. nomine, & maximo imperio, prope iam ab occasu restitueris; quis te clarior, quis maior, in terris fuerit? Quippe si morbo jam, aut fato huic imperio secus accidat: cui dubiū est, quin per orbem terrarum vastitas, bella, ædes, oriantur? quod si tibi bona lubido fuerit, patriæ, parentibus gratificandi; postero tempore, rep. restituta, super omnis mortalis gloria agnita tuaq. vnius mors vita clarior erit. Nam viuos interdum fortuna, sæpe inuidia, fatigat: ubi anima naturæ cessit, de mētis obrectationibus ipsa te virtus magis magisque extollit. Que mihi vtilia factū visa sunt, quæque tibi vltui forte credidi, quam paucissimis potui, perscripsi. Ceterum deos immortales obtestor, uti, quocumque modo ages, ea res tibi, reique publicæ prosperè oueniat.

C. SALLUSTII CRISPI

IN M. T. CICERONEM

D E C L A M A T I O .

GRAVITER, & iniquo animo, maledicta tua paterer, M. Tulli, si te scirem iudicio magis, quam morbo animi, perulantia ista uti. Sed quoniam in te neq. modum, neq. modestiam ullam animaduerto, respondēbo tibi: uti, si quam maledicendo voluptatem cepisti, eam male audiendo amittas. Vbi querat? quos implorem, P. C. diripi temp. æque audacissimo cuiq. esse perfidiam apud populū R. qui ita largitionibus cori uertus est, uti sese, ac fortunas suas, venales habeant apud res. P.

Ci quorū auctoritas turpissimo cuique, & sceleratissimo, ludibrio est? ubi M. Tullius leges, iudicia populi R. defendit, atque in hoc ordine ita moderatur, quasi vnus reliquus ex familia viri clarissimi, Scipionis Africani, ac non repositus, accitus, ac paullo ante infusus huic vrbi ciuis. An vero, M. Tulli, facta, ac dicta tua obscura sunt? an non ita à puericia vixisti, vt nihil flagitiosum corpori tuo putares, quod alteri collibuisse? Scilicet, istam immoderatam eloquentiā apud M. Pisonem non pudere ite iactura perdidicisti? Itaq. minime mirandum est, si eam flagitiose venditas, quam turpissime parasti. Verum, vt opinor, splendor domesticus tibi animos attollit; vxor sacrilega, ac peruerse delibuta; filia matris pellex, tibi inuendior, atq. obsequentior, quā parenti par est. Domum ipsam tuam vi, & rapinis, funestam tibi ac tuis, comparasti: videlicet vti nos commonefacias, quā conuersa sit resp. cum in ea domo habitas, homo flagitiosissime, quæ P. Crassi, viri consularis, fuit. Atque hæc cum ita sint; tamen Cicero se dicit in consilio deorum immortalium fuisse; inde missum huic vrbi: ciuibusque custodem, absque carnificis nomine; qui ciuitatis incommodum in gloriam suam ponit: quasi vero non illius conuersionis causa fuerit consulatus tuus, & iecirco resp. disiecta eo tempore, quo te custodem habebat. Sed, vt opinor, illa te magis extollunt, quæ post consulatum cum Terentia vxore de rep. consulasti: cum legis Plautiæ iudicia domi faciebas: ex coniuratis alios morte, alios pecunia condemnabas: cū tibi alius Tusculanum, alius Pompeianam villam ædificabat, alius domum emebat: qui vero nihil poterat, is erat calumniæ proximus, is aut domum tuam oppugna-

tum venerat, aut insidias senatui fecerat, denique de eo tibi compertum erat. Quæ si tibi falsa obijcio; redde rationem, quantum patrimonij acceperis, quid tibi litibus accreuerit, quæ ex pecunia domum paraueris, Tusculanum, & Pompeianum infinito sumtu ædificaueris. Aut, si retices: cui dubium potest esse, quin opulentiam istam ex sanguine, & visceribus ciuium paraueris? Verum, ut opinor, homo nouus Arpinas, ex C. Marij familia, eius virtutem imitatur; contemnit similitudinem hominum nobilium; populi R. curam habet; neque terrore, neque gratia commouetur. Illud vero amicitiae tantum, ac virtutis est animi? Immo vero homo leuissimus, supplex inimicis, amicis contumeliosus, modo harum, modo illarum partium, fidus nemini, leuissimus senator, mercenarius patronus, cuius nulla pars corporis à turpitudine vacat: lingua vana, manus rapacissimæ, gula immensa, pedes fugaces; quæ honeste nominati non possunt, inhonestissima. Atque is, cum eiusmodi sit, tamen audeat dicere: *O fortunatam natam me consule Romanam!* Te consule fortunatam, Cicero? immo vero infelicem, & miseram, quæ crudelissimam proscriptionem ciuium perpessa est; cum tu, perturbata rep. metu perculosos omnes bonos parere crudelitati tuæ cogebas; cum omnia iudicia, omnes leges, in tua lubidine erant; cum tu, sublata lege Porcia, erepta libertate, omnium nostrum vitæ, necisque potestatem ad te vnum reuocaueras. Atque parum est, quod impune fecisti: verum etiam commemorando exprobras: neque licet obliuisci seruitutis suæ. Egeris, oro te Cicero, perfeceris quod libet: satis est perculosos esse: etiamne aures nostras odio tuo onerabis? etiamne molestissimis verbis insecta-

bere? *Cedant arma toga, concedat laurea lingua.* Quasi vero togatus, & non armatus, ea, quæ gloriaris, confeceris; atque inter te, Syllamque dictatorem, præter nomen imperij, quidquam interfuerit. Sed quid ego plura de tua insolentia commemorem? quem Minerva omnes artes edocuit, Iupiter optumus maximus in consilio deorū admisit, Italia exulem humeris suis reportavit. Oro te, Romule Arpinas, qui egregia tua virtute omnes Paullos, Fabios, Scipiones, superasti; quem tandem locum in hac ciuitate obtines? quæ tibi partes reip. placent? quem amicum, quem inimicum, habes? cui in ciuitate fecisti insidias, ancillaris. Quo iure, cum de exilio tuo Dyrrhachio redisti, cum sequeris? quos tyrannos appellabas, eorum nunc potentia faues? qui tibi antè optimates videbantur, eosdem nunc dementes, ac furiosos vocas? Varinij causam agis: de Sextio male existumas: Bibulum petulantissimis verbis lædis, laudas Cæsarem: quem maxime odisti, ei maxime obsequeris: aliud stans, aliud sedens, de rep. sentis: his maledicis, illos odisti: leuissime transfuga! neque in hac, neque in illa parte fidem habes.

IN SALLUSTIVM DECLAMATIO;

Quæ Ciceroni falso tribuitur.

EA demum magna voluptas est, Crispe Sallusti, æqualem, & parem verbis vitam agere, neque quidquam tam obscenum dicere, cui non ab initio pueritiæ omni genere facinoris ætas tua respondeat, ut omnis oratio moribus consonet. Neque enim, qui ita viuit, uti tu; aliter, ac tu, loqui potest: neque, qui tam illoto sermone utitur, vita

honestior est. Quo me veritam, P.C. : unde in-
 gium sumam : maior enim mihi dicendi onus
 imponitur, quo notior est uterque nostrum.
 Quod si aut de mea vita, atque actibus nostris,
 huic conuiciatori respondero, invidia gloriam
 consequetur: aut, si huius facta, mores, omnem
 statem nudahero; in idem visum incidam pro-
 cacitatis, quod huic obijcio. Id vos, si forte
 offendimini, iustius huic, quam mihi, succe-
 dere debetis, qui initium introduxit. Ego da-
 bo operam, ut & pro me minimo cum fastidio
 respondeam, & in hunc minime mentitus esse
 videar. Scio me, P.C. in respondendo non ha-
 bere magnam expectationem, quod nullum
 vos sciatis novum crimen in Sallustium audi-
 turos, sed omnia vetera recognituros, quis &
 meo & vestrae iam, & ipsius aures calent. Verū
 eo magis odisse debetis hominem, qui sic inci-
 piens quidē peccare minimis rebus posuit ru-
 dimētū: sed ita ingressus est, uti neq. ab alio vin-
 ci possit, neq. ipse se omnino reliqua ætate præ-
 terire. Itaq. nihil aliud studet, nisi, uti Luculen-
 tus sus, cum quouis velitari. Longe vero fal-
 litur opinione. Non enim procacitate lingua
 vitæ sordes eluuntur: sed est quædam calu-
 mnia, quam unusquisque nostrum testante ani-
 mo suo fert, de eo, qui falsum crimen bonis ob-
 sectat. Quod si vita istius memoriam vicerit;
 aliam, P.C. non ex oratione eius, sed ex mori-
 bus spectare debetis. Iam dabo operam, quam
 maxime potero, uti breue id facia. Neq. hoc at-
 tercatio nostra vobis inutilis erit, P.C. Pleūq.
 enim resp. priuaris crescit inimicitijs; ubi nemo
 civis, qualis sit vir, potest latere. Primū igitur,
 quoniam omnium maiores Crispus Sallustius
 ad vnum exemplum, & regulam quaerit, velim
 mihi respondeat, numquid ij, quos protulit

Sci-

Scipiones, & Metelli, antè fuerint aut opinio-
nis, aut gloriæ, quā eos res gestæ suæ, & vita in-
nocentissimè acta, commendauit? quod si hoc
fuit initium nominis, & dignitatis; cur nō æquè
ut nobis existimetur? cuius & res gestæ illustres
sunt, & vita integerrimè acta. Quasi vero tu
hæc ab illis viris, Sallusti, ortus: quod si esses; non
nullos iam tuæ turpitudinis pigeret. Ego meis
maioribus virtute mea præluxi: ut, si prius notū
non fuerint, à me accipiant initium memoris
suæ: tu tuis vita, quam turpiter egisti, magnas
offudisti tenebras; ut etiam, si fuerint egregij
cives, certe venerint in obliuionem. Quare no-
li mihi antiquos viros obiectione. Satiū est
enim, me meis rebus gestis florere, quā ma-
iorum opinione niti; & ita viuere, ut ego sim
posteris meis nobilitatis initium, & virtutis
exemplum. Neque me cum ijs conferri de-
cet, P. C. qui iam decesserunt, omnique odio
carent, & inuidia; sed cum ijs, qui mecum vnā
in republica versati sunt. Sed si fuerim aut in
honoribus petendis nimis ambitiosus; (non
hanc dico popularem ambitionem, cuius me
principem confiteor, sed illam perniciosam
contra leges, cuius primos ordines Sallustius
duxit;) aut in gerendis magistratibus, aut in
iudicandis maleficijs tam seuerus; aut in tuen-
da republica tam vigilans; quam tu proscriptio-
nem vocas: credo quod non omnes tui similes
incolumes in hac vrbe vixissent. At quanto me-
liore loco respublica tuenda staret, si tu, par
ac similis scelestorū ciuium, vnā cum illis ad-
numeratus esses: An ego tunc falso scripsi, *Co-
dant arma toga*; qui togatus armatos, & pacē
bellum oppressi? An illud mentitus sum, *Foras
patam me consule Romanis* qui tantum interitū
num bellum, & domesticū vobis incendium, ex-

Rixi? Neq. te tui piget, homo lenissime, cum
 ea culpas, quæ in historijs mihi gloriæ ducis?
 An turpius est, P.C. scribentem mentiri, quàm
 illum palam hoc ordine dicentem? Nam, quod
 meam ætatem increpuisti: tantum me abesse
 puto ab impudicitia, quantum tu abes à pudici-
 tia. Sed quid ego de te plura querar? Quid
 enim mœtiri turpe ducis, qui mihi ausus sis elo-
 quentiam vti vitium obijcere? cuius semper no-
 cens egisti patrocinio. An ullū existimas posse
 fieri ciuem egregium, qui nō his artibus & di-
 sciplinis sit eruditus? An vlla alia putas esse ru-
 dimenta, & incunabula virtutis, quibus animi
 ad gloriæ cupiditatem aluntur? Sed minime
 mirum est, P.C. si homo, qui desidiz, ac luxur-
 riz, plenus sit, hæc vti noua, atq. inusitata, mi-
 ratur. Nam quod ista inusitata rabie petulanter
 in vxorem, & in filiam meam inuasisti, quæ fa-
 cilius mulieres se à viris abstinuerunt, quàm tu
 vir à viris, satis doctè, ac peritè fecisti. Nō enim
 me sperasti mutuum tibi gratiam relaturum,
 & vicissim tuas compellaturum. Vnus enim sa-
 tis es materiæ habens: neq. quidquam turpius
 est domi tuæ, quàm tu. Multum te vero opinio
 fallit, qui mihi putasti parare inuidiam ex mea
 re familiari; quæ multo mihi minor est, quàm
 habere dignus sim. Atq. vtinam ne tanta qui-
 dem esset, quanta est; vti potius amici mei vi-
 uerent, quàm ego testamentis eorum locuple-
 tior essem! Ego fugax, Crispe Sallusti? Furo-
 ri tribuni pl. celsi: vtilius duxi, quamuis for-
 tunam vnus experiri, quàm vniuerso populo
 R. civilis essem dissensionis caussa: qui, postea
 quam ille suum annum in rep. perbacchatus
 est: omniaque quæ commouerat, pace, & otio,
 resederunt: hoc ordine reuocante, atque ipsa
 rep. manu trahente me, reuerti. Qui mihi
 dies,

dies, si cum omni reliqua vita conferatur, ani-
 mo quidem meo superet, cum vniuersi vos,
 populusque R. frequens aduentu meo gratula-
 tus est. Tanti me fugacem, mercenarium pa-
 tronum hi aestimauerunt. Neque hercule mi-
 rum est, si ego semper iustas omnium amicitia-
 rum aestimaui. Non enim vni priuatim ancilla-
 tus sum, neque me addixi: sed, quantum quisque
 reip. studuit, tantum mihi fuit aut amicus, aut
 inimicus. Ego nihil plus volui valere, quam pa-
 cem: multi priuatorum audacias nutriuerunt.
 Ego nihil timui, nisi leges: multi arma sua ti-
 meri voluerunt. Ego nunquam volui quidquam
 posse, nisi pro vobis: multi ex vobis potētia freti,
 in vos suis viribus abusi sunt. Itaque non est
 mirum, si nullius amicitia usus sum, qui non
 perpetuo reip. amicus fuit: neque me pœnitet, si
 aut petenti Vatinius reo patrociniū pollicitus
 sum, aut Sextij insolentiam repressi, aut Bibuli
 patientiam culpaui, aut virtutibus Cæsaris faui.
 Hæ laudes enim egregij ciuis, & vnicae sunt.
 Quæ si tu mihi vti vitia objicis, temeritas tua
 reprehenditur, nō mea vitia culpabuntur. Plu-
 ra dicerem, si apud alios mihi esset dicendum,
 P. C. non apud vos, quos habui omniū actionū
 mearum monitores. Sed, vbi rerum testimonia
 adsunt, quid opus est verbis? Nunc, ad te vti re-
 uertar, Sallusti, patremque tuum præteream: qui
 si nunquam in vita sua peccauit, tamen maio-
 rem iniuriā reip. facere non potuit, quam
 quod te talem filium genuit. Neque tu si qua in
 pueritia peccasti, exsequar, ne parentem tuum
 videar accusare, qui eo tempore summam tui
 potestatem habuit, sed qualem adolescentiam
 egeris. Hac enim demonstrata, facile intelli-
 getur, quam petulanti pueritia tam impudicus,
 & procax, adoleueris. Postea quam immen-

se gule impudicissimi corporis questus suffocet
 nō potuit; & ætas tua iam ad ea parēda, quę
 akeri facere collibuiſſet, exoleuerat; cupiditati-
 bus infinitis efferebaris, uti, quę ipse corpori
 tuo turpia non duxiſſes, in alijs experireris. Ita
 nō eſt facile reputare, P. C. utrum inhonestiori-
 bus corporis partibus rē quęſierit, an amiſerit.
 Domum paternā viuo patre turpiſſimē venalē
 habuit, vēdidit. Et cui dubium poteſt eſſe, quin
 mori coegerit eum, quo hic nondum mortuo
 pro herede gesserit omnia? Neq. pudet à me cū
 quærere, quis in P. Crassi domo habitet; cū ipse
 reſpondere non queat, quis in ipsius habitet pa-
 terna domo. At hercule lapsus ætatis tirocinio,
 poſtea ſe correxit. Non ita eſt: ſed abiit in ſola-
 tium ſacrilegij Nigidiani: bis iudicis ad ſubſel-
 lia attractus, extrema fortuna ſtetit: & ita di-
 ſceſſit, uti non hic innocens eſſe, ſed iudices pe-
 iſſima exiſtimarentur. Primum honorem in
 quaſtura adeptus, hunc locum, & ordinem, de-
 ſpectum reddidit, cuius aditus quoque, ſordidi-
 ſſimo homini, patuiſſet. Itaq. timens, ne fa-
 cinora eius clam vos eſſent, cum omnibus ma-
 tribus familias opprobrio eſſet, cōfeſſus eſt, vo-
 bis audientibus, adulterium; neq. erubuit ora
 veſtra. Vixeris, uti libet, Salluſti; egeris, quę vo-
 lueris; ſatis ſit, vultu te tuorum ſeculorum con-
 ſciunt eſſe: noli nobis languorem, & ſoporem
 nimium exprobrare. Sumus diligētes in tuāda
 pudicitia uxorū noſtrarum: ſed ita expectrecti
 non ſumus: à te cauere poſſimus. Audacia tua
 vincit ſtudium noſtra. Ecquod hunc mouere poſ-
 ſet, P. C. factum ac dictum turpe, quem non pu-
 duit palam, vobis audientibus, adulterium con-
 fiteri? Quod ſi nihil pro me tibi reſpondere vo-
 luſſem; ſed illud cenſorium, elogium Ap. Clau-
 dii, & L. Piſonis, integerrimorum virorum, quo
 uſus

vltus est quisq. eorum, pro lege palam vniuersis
 recitatam: nonne tibi viderer æternas inurere
 maculas, quas reliqua vita tua eluere nō possit
 Neq. post illum delectum senatus te vnuquam
 vidimus. Nisi forte in ea te castra coniecisti,
 quo omnis sentina reip. confluxerat. Ad idem
 Sallustius, qui in pace ne senator quidem man-
 ferat, postea quam resp. armis oppressa est, &
 idem victores, qui exsules, reduxit, in senatum
 post quaesturam reductus est. Quem honorem
 ita gessit, ut nihil non venale in eo habuerit,
 cuius aliquis emtor fuerit. Ita igitur egit, ut
 nihil non equis, ac verum, duxerit, quod ipsi fa-
 cere colibuisse: neq. aliter vexauit, ac debuit,
 si quis prædæ loco accepisset magistratum. Per-
 acta quaestura; postea quam magna pignora
 eis dederat, cum quibus similitudine vitæ se con-
 iunxerat, vnus iam ex illo grege videbatur.
 Eius enim partis exemplar erat Sallustius, quod
 tanquam in imam voraginem coetus omnium
 vitorum excesserat: quidquid impudicorum
 cilonum, patricidarum, sacrilegorum, debitorum
 fuit in vrbe, municipijs, colonijs, Italia tota, sicut
 in fretis, subleuerat, nominis perdit, ac no-
 tissimi, nulla in parte castris apti, nisi licentia
 vitorum, & cupiditate rerum nouarum. At po-
 stea quam prætor factus est, modeste se gessit,
 & abstinenter. Nonne ita provinciam vastauit,
 ut nihil neq. passi sint, neq. expectarint gra-
 uis socij nostri in bello, quam experti sunt in
 pace, hoc Africam interiorem obuiens, unde
 tantum hic exhausit, quantum potuit ante fide
 nominis transigi, aut in naves conuerdi. Tan-
 tum, inquam, P. C. exhausit, quantum voluit ne-
 causam diceret, festiis duodecies cum Cæ-
 sare pacificus. Quod si quippiam eorum fal-
 sum est; hic palam refelle, vnde tu, qui modo

ne paternam quidem dom redimere potueris, repente tãquam somnio beatus, hortos pretiosissimos, vllam Tiburti C. Cęsaris, reliquas possessiones paraueris. Neque piguit quærere, cur ego P. Crassi domum emissę: cū tu veteris villę dominus sis, cuius paulo ante fuerat Cęsa? modo, inquam, patrimonio nō comeso, sed deuorato, quibus rationibus repente factus es tam affluens, & tam beatus? Nam quis te faceret heredem, quem ne amicum quidem suum satis honestum quisquam sibi ducit, nisi similis, ac par tui? At hercule egregia facta maiorū tuorum te extollunt: quorum siue tu similis es, siue illi tui, nihil ad omuium scelus, ac nequitia, addi potest. Verum, vt opinor, honores tui te faciunt insolentem. Tu, Crispe Sallusti, tantidem putas esse bis senatorem, & bis quęstorem fieri, quanti bis consularem, & bis triumphalem: carere debet omni vitio, qui in alterum paratus est dicere. Is demum maledicit, qui non potest verum ab altero audire. Sed tu omnium mensarum assecla, omnium cubiculorum in ætate pellex, & idem postea adulter, omnis ordinis turpitude es, & ciuilis belli memoria. Quid enim grauius pati potuimus, quam quod te incolumen in hoc ordine videamus? Desine bonos petulantissima conlectari lingua: desine morbo procacitatis isto vti: desine vnumquemque moribus tuis æstimare; his moribus amicum tibi facere non potes, videris velle inimicum habere. Finem dicendi faciam P. C. Sæpe enim vidi grauius offendere animos auditorum eos, qui aliena flagitia apertę dixerunt, quam eos qui commiserunt. Mihi quidem ratio habenda est, non quid Sallustius merito debeat audire; sed vt ea dicam, si qua ego honeste effari possum.

C. Sallustius Crispus Explicit.

FRAGMENTA
VETERVM
HISTORICORVM.

AMICE LECTOR.

Sallustio, vti Principi Historicorum, sic & antiquissimo non minus quam antiquitatis, etiam in verbis, studioso, visum fuit veterum Historicorum, quae super sunt haerens, Fragmenta, collectore Popma, hic addi. Quibus, cum autorum causa, qui Historias scripserunt, alijs ex libris, quod in Fabio Pictore, Maximoque, ac alijs hic factum, quaedam alia, quae ad Historiam non spectant, inseri videbis, scito ipsos, quamquam forte non eorum omnia, quae tamen pauca sunt, eodem spectare. Quod facile à te impetrabis, si ex ijs quae à Robortello alijsque collecta sunt, plura fuisse resecanda cogitabis.

FRAGMENTA⁸¹² HISTORICORVM VETERVM.

*Quintus Fabius Pictor, scriptorum anti-
quissimus, ut ait Linius, vixit anno urbis
15 XXXVIII. Quae ex Fabij annalibus ve-
teres referunt, ea partim sunt de antiqui-
tatis Italia, & urbis initijs, partim de
gestis populi Romani. Quae maxime patrum
memoria de nostrae saeculo, & origine urbis
ab Annio Viterbiensi, Pictoris nomine edi-
ta sunt, pro suppositis habenda.*

QVINCTI FABII PICTORIS ANNALIVM LIB. I.

SOLITO instansq. egressam
virginem, in usum sacrorum
aquam petiit ex eo fonte,
qui erat in luo Martis, subito
aethribus tonicibusque quae
cum illa erant, disiectis, à Marte compres-
sam, conturbatamque, mox recreatam con-
solatione Dei, nomen suum indicantis, affir-
mantisq. ex ea natos dignos patre euasuros.
Autor de origine gentis Romana.

LIB. IV.

Quapropter tum primum ex plebe alter
consul factus est, duo & vicesimo anno post-
quam Romam Galli ceperunt. *A. Gell. 5.4.*

EX LIBRIS INCERTIS.

Mortuus est anno duo & vicesimo : Rex
fuit annos viginti & vnum. *Ibidem.*

Lupus femina *Quintilianus* 1.10.

Aeneas somnium eiusmodi est, ut omnia quae ab *Aenea* gesta sunt, quaeque illi acciderunt ea fuerint quae ei secundum quietem visa sunt. *Cicero de diuinatione* 1.

Cum bello Latino ludi votiui maximi primum fierent, ciuitas ad arma repente est excitata. Itaque ludis intermissis Instauratiui constituti sunt. *Ibidem*.

Iolus cuius filius fuerit, cuius gentis & nationis. *Arnobius aduersus gentes* 6.

Litorae ~~Gadum~~ *em* *Therice* in Graeciam, inde in Italiam Euandrum attulisse. *Victorinus de Orthographia*.

Amulij iussu ministri quidam, infantes in alueo collocatos acceperunt, & asportarunt, ut eos in fluuium circiter cxx. stadia ab vrbe distantem, proijcerent, &c. *Dionysius* 1.

Remus in hostium potestatem redactus, postea victus Albam est deductus. *Ibidem*.

Diuisit etiam Romulus totum agrum in partes viginti sex, quas ipse tribus appellat: ita ut quatuor urbanis ad illos additis, omnes efficiant numerum triginta Tribuum. *Idem* 4.

Arutem Tarquinij filium fuisse: illum defunctum à matre Tanaquile sepultum fuisse. *Ibidem*.

Illos pueros quia Tarquinio relictii fuerant, eius filios fuisse. *Ibidem*.

Tarpeam cupido cepit armillarum, quas in sinistris brachijs illi gestabant, & annulorum quos ferebant. *Idem* 11.

Tunc demum Romanos sensisse diuitias, cum Sabinorum gentem sibi subiecissent. *Strabo Geograph.* 5.

Belli quod cum Annibale dux inter Car-

thaginienſes atq. Romanos exarſit, cauſam fuiſſe ſeſſitiam atq. crudelitatem Annibalis in Saguntinos, & Aſdrubalis ambitionem ac immanem regni cupiditatem, &c. *Polybius* 1.

Anno primo octauæ Olympiadis Romam conditam fuiſſe. *Solinus Polyhiſt. cap. 2.*

Millia LXXX. primo luſtro ciuium cenſat eorum qui ferre arma poſſent, cum numero fuiſſe. *Linus* 1.

Quadraginta ea ſola talenta fuiſſe (ſepoſita in edificationem Capitoli.) *Ibidem.*

Coriolanum uſque ad ſenectutem vixiſſe. hanc ſæpe cum exacta ætate uſurpaſſe vocem, MVLTQ miserius ſeni exilium eſſe. *Idem* 11.

Ambos Coſſ. in Samnio & ad Luceriam res geſſiſſe, traductumque in Etruriam exercitum: ad Luceriam vtrimque multos occiſos, in eaque pugna Iouis Statoris ædem votam vt Romulus ante vouerat. *Idem* 10.

Ad Thraſymenum pugna 15. milia Romanorum in acie cæſa ſunt; 10. milla ſparſa fuga per omnem Etruriam diuerſis itineribus Romam petiere. Mille & quingenti hoſtium in acie, multi poſtea vtrimque ex vulnibus periere. *Idem* 3 1.

Cum obſideretur præſidium Romanum à Liguriis, hirundinem à pullis ad ſe allatam vt lino ad pedem eius alligato nodis ſignificaret, quoto die adueniente auxilio eruptio fieri deberet. *Plinius* 10. 24.

Matronam, quæd loculos, in quibus erant clauſe cellæ vinariæ, reſignauiffet, à ſuis inedia mori coactam. *Idem* 14. 13.

Paulia, ſaxa eſſe ad portum, qui ſit ſecundum Tiberim. *Feflus Paulia.*

Amata inedia ſe interemit. *Seruius* 12.

522 FRAGMENTA
FABII PICTORIS RERVM
GESTARVM

LIB. I.

Et simul videbant Picum Martium. *Notus. Picumnus.*

PONTIFICII IVRIS

LIB. I.

Quæ verba Pontificem Max. dicere oportet cum Virginem capit, ea eiusmodi sunt, Sacerdotem Vestalem quæ sacra faciat, quæ ious fiet, Sacerdotem Vestalem facere pro populo Rom. Qui ritibus, uti quod optima lege fuit, ita te Amata capio. *A. Gellius 1. 12.*

Equo Dialem Flaminem ubi religio est, classem provinciam extra pomerium, id est, exercitum ornatum videre. Iutare Dialem fas nunquam est. Annulo uti nisi pervio callosque fas non est. Ignem è Flaminia, id est, Flaminis Dialis domo, nisi sacrum efferri ious non est. Vinctum si ædes eius introierit solui necessum est, &c. *Idem 10. 15.*

Extæ porriciunt, dijs tanto in altaria, aramque, focumque, cœque quo extæ dari debent. *Macrobius Saturnal. 3. 2.*

Vitulæ. *Ibidem.*

LIB. III.

Pilumno & Picunno. *Nomius Picumnus.*

LIB. XVI.

Aquam manibus pedibusque dato, polubrum sinistra manu teneto, densera vasum cum aqua. *Idem Polubrum.*

EX INCERTIS LIBRIS.

Mucies fit ex sale, quod sal fordidum suusum est, & in ollam rudem fictilem adiectum est, & postea id sal virgines Vestales ferra ferrea, secant. *Idem Sal neutro genere.*

Hos Deos enumerat quos innocat Flamē sacrum cereale faciens Telluri & Cereri; Veruactorem, Reparatorem, Imporcitorem, Insitorem, Obaratorem, Occatorem, Sarcitorem, Subcruminatorem, Messorem, Coniectorem, Conditorem, Promitorem. *Servius Georg. 1.*

Q. FABIVS SERVILIANVS

Annales scripsit, & libros iuris Pontificij. Consul fuit & stetit anno V. C. DC XL.

Q. FABII MAXVMI SERVILIANI
PONTIFICIS ANNALIVM

LIB. I.

Tum Aeneas egre patiebatur in eum deuenisse agrum, matorrinum, litoriosissimumque. *Idem Aeneid. 1.*

PONTIFICI IVRIS
LIB. XII.

Negat oportere atro die parentare: quia tunc quoque Ianum Iovemque praefari necesse est, quos nominari atro die non oportet. *Macrobius 1. 16.*

EX INCERTO LIBRO.

Amitti magis quam aploī. *Priscian. 8.*

LVGIUS CINCIUS ALIMENTVS

Diligens veterum monumentorum auctor, ut ait Linus, Fabij Pictoris equalis fuit. Græcè scripsit Historiam Annibalicam, Latine ab Gorgia Leontino redditam.

L. CINCI ALIMENTI ANNALIUM
G R Æ C O R V M
LIB. I.

Post eum regnavit Tiberinus Silvius, Silvij filius, qui cum aduersus finitimos bellum inferentes copias eduxisset, inter proeliantes depulsus in Albulam flumen deperijt, mutandique nominis exstitit causa. *Autor de origine gentis Rom.*

LIB. II.

Ascanius completis in Lauinio triginta annis recordatus nouæ vrbis condendæ tempus aduenisse ex numero porcorum, quos pepererat sus alba; circumspectis diligenter finitimis regionibus, speculatus mōtem editum, qui nunc ab ea vrbe quæ in eo condita est Albanus nuncupatur, ciuitatem communit, eamque ex forma quod ita in longum porrecta est, Longam, ex colore suis Albam cognominauit. *Ibidem.*

EX INCERTIS LIBRIS.

Romam duodecima Olympiade conditā. *Solinus c. 2.*

Romæ natalem in quartum duodecimæ Olympiadis annum incidere. *Dionysius 1.*

Tarpeiam cupido cepit armillarum, quas in sinistris brachijs illi gessabant. *Ibidem.*

Volturni quoque clauos indices numeri
VI X annorum

annorum fixos in templo Nortie Etruscę deę
comparere. *Linus 7.*

.. *Capitulum se ab Annibale. Idem 30.*

.. Gallis Lignibusque additis, cum his 80.
millia peditum, decem equitum adducta in
Italiam; ex ipso autę audisse Annibale, post-
quā Rhodanum transierit, 36. millia hominū,
ingentemq. numerum equorum & aliorum
iumentorum amisisse in Taurinis, quę Gallis
proxima gens erat in Italiam digresso. *Ibid.*

HISTORIA DE GORGIA LEONTINO.

.. Qui dum iam silicernius finem sibi tempo-
ris. exspectaret, cessi morti non potuit, tandem
infirmis insultavit. *Fulgentius in exposit.*
sermonum antiquorum silicernios senes iam
in curuos.

C. ACILIVS.

.. *Græce scripsit annales Romanos, quos Clau-*
dus Latinos fecit; quem esse Q. Claudium
Quadriganum, qui vixit anno urbis
1515, multi existimant.

C. ACILII ANNALES GRÆCÆ.

.. Ante cōditam urbem Romuli & Remi
per eos amissum fuisse, quos Fatno voto factō
nudos, ne molestus ijs sudor foret, ad exqui-
tēdam id excurrisse. Hinc nudos discurrere
Lupercos. *Plutarchus in Romulo.*

CLAVDII ANN. ACILIANI LATINI.

.. Ita nocte ac die bina castra hostium ex-
pugnata ductu L. Martij. Ad xxxvij. millia

hostium caesa, captos ad mille octingentes-
ginta, praedam ingentem partam, & in ea
fuisse clypeum argenteum pondus xxxvi r.
pum imagine Barchin ij Asdrubatis. *Li-
sius 35.*

P. Africanum in ea fuisse legatione, cum-
que Ephesi collocutum cum Annibale, & ser-
monem etiam vnum refert, quo quiescenti
Africano quem fuisse maximum imperato-
rem Annibal crederet, respondisse, Alexan-
dram Magnum, &c. *Idem 45.*

C. FANNIVS

*Floruit anno V.C. LXXXI. Annales scriptis,
quas à veritate Sallustius commendat.*

C. FANNII ANNALIVM
LIB. I.

Cum in vita agenda didicimus multa, quæ
impræsentiarum bona videntur, post intuen-
ta & multo amplius, alijsmodi atque ante vi-
la essent. *Priſtianus 13.*

LIB. VIII.

Domina eius, ubi villam venerat, iubebat
biberi dari. *Carissus 1. Biber.*

EX INCERTIS.

Hæc adipiscuntur. *Priſtianus 8.*

Brevi etiam omnem iuventutem parendo
& strenue agendo superavit, ac vero raturum
hostium primus ascendit, ut autor est Fan-
nius, qui prædicat una cum Tiberio se in mu-
rum ascendisse, consortemque fuisse illius
decoris *Plutarch. in Gracis.*

Q. Metelli Oratio contra Tiberium Grac-
cum exposita est in C. Fannii Annalibus. *Cicero*

HISTORICORVM. 607

est Dione. Epistola me, de G. Africanus quidem fuit, ut ait in Historia Fannius, existimati velim. Ibidem.

V E N N O N I V S

Fide dignus scriptor, ut Dionysius Halicarnassensis testatur, Historiarum libros condidit. Etas incerta.

V E N N O N I I H I S T O R I A R V M L I B R I.

Solito institutoque egressam virginem in esum sacrorum aquam petitem, &c. *Autor de orig. generis Romani.*

Romulus diuisit agnum in Tribus triginta & vnum. *Dionysius 4.*

L. S C R I B O N I V S L I B O

Floruit Catone iam admodum senex, circa annum Urbis Idc 111. Annales reliquit.

L I B O N I S A N N A L E S.

Quatuordecim annis post Praetor est factus Tuditanus quam Consul Mammius. *Cicero ad Atticum 13. ep 31.*

Tam praetorem P. Popillio, P. Rupilio Cons. *Ibidem ep. 32.*

M A R C V S P O R C I V S C A T O

Optimus, ut tradit Plinius, orator, optimus imperator, optimus Senator, florere cepit temporibus Belli Punici secundi. praeter alia Originum libros dedit.

M. P O R C I I C A T O N I S O R I G I N V M L I B. I.

Clarorum virorum atque magnorum non

minus otij quàm negotij rationem exstare oportere. *Cicero pro Plancio.*

P. Scipionē cum qui primus Africanus appellatus sit dicere solitum, numquam se minus otiosum esse quàm cum otiosus, nec minus solūm quàm cum solus. *Idem offic. 3.*

Agrum quem Volsci habuerunt campestris, plerumque Aboriginum fuit. *Priscian. 5.*

Antemna veterior est quàm Roma. *Idē 6.*
 Mezentium Rutulis imperasse ut sibi offerrent quas Dijs primitias offerebant, & Latinos omnes similis imperij metu ita vouisse, JUPITER si tibi magis cordi est nos ea tibi dare potius quàm Mezentio, uti nos victores facias. *Macrobius 1. 5.*

Sed lucus Capenatis. *Prisc. 4.*

Inde est ferme mille passuum. *Gell. 1. 16.*

Veteres prolopias & multa alia apud multos. *Nonius Prosa ptes.*

Propter id bellum cœpit, Cœlius Prætor Albanus oratores misit Romam, cum. *Festus. Oratores pro Legatis.*

Igitur tertio pedato bellum nobis fecere. *Nonius, Pedato pro repetitis.*

Fana in eo loco cōpluria fuerunt. Ea exauguravit, præquam quod Terminum fanum fuit, id nequitū exaugurati. *Festus, nequitus.*

Nam de omni ciuitate Tusculana soli L. Manulei beneficium gratum fuit. *Prisc. 6.*

Vehes ligni. *Carissus. 1.*

LIB. II.

Lucum Dianium in nemore Aricino Ægerius Lesbius Tusculanus dedicauit, Dictator Latinus. Hi populi communiter Tusculanus, Aricipus, Lanunius, Laurens, Coeatus, Ti-

Tiburtinus, Pomerinus, Ardeatis, Rutilus,
Prisc. 14.

--- Marsus hostem occidit priusquam Pelignus : propterea Marrucini vocantur, de Marso detorsum nomen. *Idem* 19.

Si quis mortuus est Arpinatis eius hæredem sacra non sequuntur. *Idem* 14.

--- In campo Tiburti ubi hordeum demessuit idem in montibus seruit : ibi hordeum idem iterum messuit. *Idem* 10.

Quæcunq. Romæ regnauissent. *Caris.* 1.

In maximumq. decus atq. in excelsissimâ claritudinem sublimauit. *Festus sublimauit.*

Ex sali qui apud Carthaginenses fit. *Prisc.* 5.

Si indu naues putidas atq. sentinosas cõmeatum ponere volebant. *Nonius putidum.*

Itaque res vber fuit antequam vastassent legiones. *Prisc.* 6.

--- Qui aquarum vt lignatum videntur ire, securim atque solum ferunt, gelum crassum excidunt, cum loco colligatum auferunt. *Nonius Gelus.*

--- Ligures omnes fallaces sunt; sed ipsi vnde oriundi sunt exacta memoria; illiterati, mendaces; quæ sunt, & vera, minus meminere. *Seruius* 2.

--- Pleraque Gallia duas res industriossime persequitur, rem militarem & argute loqui. *Carisius* 2.

--- Papaüer Gallicatus. *Idem* 1.

Neq. satis habuit quod eã in occulto vitauerat, quin eius famã prostitueret. *Gell.* 17. 13

In his duobus bellis alteras stipendio agriq; parte multati, alteras oppidum vi captum, alteras primo pedato & secundo. *Carisius* 2.

--- Qui tantisper nulla rei fies dum nil agas.

Priscian. 6.

Haec esse se postremum scribo quoniam populi & boni & strenui sunt. *Gellius* 17. 15.

Lascipitium pro pulmentatio suo habet. *Carissus* 1.

Multo pulmento usi. *Ibidem*.

Equos respondit, Oreas mihi inde, tibi capite flagellum. *Festus*, *Orea freni*.

Rhegini Taurocini vocantur de fluvio qui præterfluit. Id oppidum Auranci primo possederunt: inde Achæi Troia domum redeunt. In eorum agro fluvij sunt sex, septimus fines Rheginorum atque Taurinorum dispescens. Fluvio nomen est Taccolico. Orestem cum Iphigenia atque Pylade dicunt matrem nocem expiarum venisse, & non longinqua memoria est cum in arbore censem viderint, quem Orestes abiens reliquisse dicitur. *Probus in Diodorica Virgilij*.

Non lubet scribere quod in tabula apud Pont. Max. est, quotiens annona cara, quotiens Lunæ aut Solis lamini caligo, aut quid obstitit. *Gellius* 2. 28.

Si quis membrum cupit, aut os fregit, ratione vindicta proximus cognatus viciscitur. *Prisc.* 6.

Mapalia vocantur ubi habitant. Ea quasi ortes rotundæ sunt. *Festus*, *Mapalia*.

Deinde duodevicesimo anno post discessum bellum quod quatuor & viginti annos fuit, Carthaginienſes de fœdere decedere. *Nonius duodevicesimo, ita ut duodevicesimo*.

Compluribus eorum milites mercenarii inter sese multi alteri alteros in castris oppre-

edere, compluriens multi simul ad hostem transfugere, compluriens in imperatorem impetum fecere. *Gellius* 4. 21.

Igitur dictatorem Carthaginensium magister equitum monuit, Mitte mecum Romanam equitatum, die quinti in Capitolio tibi cena cocta erit. Deinde Dictator iubet postridie Magistrum equitum arcessi, Mittam te si vis, inquit, cum equitibus. Sero est, inquit, Magister equitum: iam resciauerit. *Idem* 10. 24.

Imperator noster si quis extra ordinem depugnatum iuit, ei multam facit. *Idem* 11. 16.

Prælium factum, depugnatumque pro castris. *Idem* 11. 3.

Exales duo lege publica execrati. *Prisc.* 19.

L I B. V.

Scio solere plerisque hominibus rebus secundis, atq. prolixis, atq. prosperis animum excolere, atque superbiam atq. ferocitatem augescere, atque crescere: quod nunc mihi magnæ curæ est, quod hæc res tam secundè processerit, ne quid in consulendo aduersi eveniat, quod nostras secundas res costringat, neue hæc licentia nimis luxuriose eveniat. Aduersæ res se domant, & docent quid opus sit factis: secundæ res leuitia transuorsum trudere solent à recte consulendo atq. intelligendo. Quo maiore opere dico suadeoq. ut hæc res aliquot dies profertatur, dum ex tanto gaudio in potestatem nostram redeamus. *Gellius* 7. 3.

Atq. ego quidē arbitror Rhodienses noluisse nos ita depugnare uti depugnati est neq. regem Persem vicisse. Nō Rhodienses id modo poluere, sed multos populos ac multas

nationes, idem noluisse arbitror. Atque haud scio an partim eorum fuerint, qui non nostrae contumeliae causa id noluerint euenire: sed enim metuere, si nemo esset homo quem videremur, & quicquid luberet faceremus, ne sub solo imperio nostro in seruitute nostra essent, libertatis suae causa in ea sententia fuisse arbitror. Atq. Rhodienses tamen Persen publicè nunquam adiuuere. Cogitate quanto nos priuatim cautius facimus. Nam vnusquisq. nostrum, si quis aduersus rem suam quid fieri arbitraretur, summa vi contra nititur ne aduersus eam fiat, quod illi tamè perperiss. Ea nunc de repente tanta nos beneficia vitro citroq. tantam amicitiam relinquimus? Quod illos dicimus voluisse facere, id nos priores facere occupabimus?

Qui acerrime aduersus eos dicit, ita dicit, hostes voluisse fieri. Et quis est tandem nostrorum, qui quod ad se, attineat, æquum censeat quemquam poenas dare ob eam rem quod arguatur malefacere voluisse? nemo opinor. Nam ego quod ad me attinet, nolim.

Quid nunc? & quæ tandem lex est tam acerba quæ dicat, Si quis illud facere voluerit mille nummi dimidium familiae multa esto, Si quis plus, quingenta iugera habere voluerit, tanta poena esto, Si quis maiorem pecudum numerum habere voluerit, tantum damni esto. Atqui nos omnia plura habere volumus, & id nobis impune est.

Sed si honorem non æquum est haberi ob eam rem quod benefacere voluisse quis dicit, neq. facit, tamen Rhodiensibus tale erit, non quod malefecerunt, sed quod voluisse dicuntur facere.

Rhodienses superbos esse aiunt, id obis-

Etantes quod mihi à liberis meis minime dici velim. Sint sane superbi, quid id ad nos attinet? idne irascimini, si quis est superbior quam nos? *Ibidem*.

Urbes insulasque omnes pro agro Illurico esse. *Idem* 2.3.

- Postridie signis collatis equo fronte, pediatu, equitibus, atque alijs, cum hostium legionibus pugnauit. *Idem* 15.9.

Recto fronte. *Ibidem*.

Exercitum suum pransum paratū, cohortatum eduxit foras, atque instruxit. *Idē* 13.

• Illi polliciti sese facturum omnia. *Prisc.* 9.

• Quod eorum nemo quisquam quidquam mihi ignoturus est. *Idem* 10.

Origine fluium Naronem magnum, pulcrum, pisculentum. *Nonius Pisculentum*.

Sed protelo trini boues vnum aratrum ducunt. *Idem Protelare est adiugare*.

• Lapis candidior quàm pilates. *Festus, pilages lapidis genus*.

LIB. VI.

• Itaque ego cognobiliorem cognitionem esse arbitror. *Gellius* 20.5.

LIB. VII.

Qui magistratum curulem cepisset calceos mulleos, allucinatos, ceteri perones. *Festus Mulleos genus calceorum*.

Mulieres opert æ auro, purpuraque, ars inhaeret diadema, coronas aureas, russica facie, galbeas, lineas pallas, redimicula *Idē Russiū*.

• Fluium Iberum. Is oritur ex Cantabris magnus atque pulcer, pisculentus. *Nonius Pisculentum*.

• Sunt in his regionibus ferrariae argētifodinae

neque pulcerum: mors ex sale mero magnus,
quantum dentas tantum adorescit. Ventus
Cercius cum loquere buccam implet, arma-
tum hominem, plaustrum oneratum peroc-
clat. *Gellius 12. 22. Apuleius de mundo.*

Iurum legumque cultores. *Crassus 1.*

Multa me dehortata sunt huc prodice, an-
ni, ætas, vox, vires, senectus: verum enim mu-
ro cum tantam rem publi. ager arbitraret,
Gellius 13. 23.

Enim dicit ius pontificum discere noluisse.
Ego me nunc volo ius pontificum optu-
me scire. Iam ne ea causa Pontifex capiat?
Ius volo augurum optime tenere. Ecquis
ob eam rem Augurem capiat? *Idem 1. 12.*

De frumento vtrobi, bona vtrobi mala
gratia capiatur, utrinde iram, utrinde factio-
nes tibi paces. *Crassus 1.*

Ser. quidem Galbam miseratione sola,
qua non suos modo liberos paruulos in con-
cionem deduxerat, sed Galliæ etiam Sulpitij
filium suis ipse manibus circumtulera, elap-
sum esse, cum aliorum monumentis, tum
Catonis oratione testatum est. *Quintil. 2. 15.*

Secordia. *Festus, Secordia pro stulticia.*

INCERTA EX QVIBVS LIBRIS O R I G I N V M.

Qui urbem nouam condit, tauro & vacca
aret, ubi arauerit moerum faciat, ubi portam
vult esse, aratrum sustollat, & portam vocet.
Seruius Æn. 5. Isidorus 15.

Eodem nomine complures ex agro acces-
sauerunt. Eo res eorum auxit. *Gellius*
23: 12.

Si quæ sunt populi. *Quintil. Seru. Æneid. 1.*
Mulieres nostræ capillum suum cinere in-
gita-

glabrant, ut nitidus esset crinis. *Idē 4. Cris. 1.*

Oratores am terminum. *Macrobi. 1. 16.*

Dotes filiabus suis non dant. *Pris. 7.*

Ne prædia in lubricum dirigerentur, cum
tributus exigeretur. *Nomius, Tributus.*

Ager Gallicus Romanus vocatur qui viri-
tim cis Ariminum datus est ultra agrum Pi-
centium. in eo agro aliquot fariam in singula
iugera dena culcæ vini sunt. *Varro de re
rust. 1. Collumella 2. 2.*

In Saureste, Fiscello, capæ fææ sunt quæ
saliant è saxo pedes plus sexagenos. *Ibidem.*

Alæ ex lupino. *Servius Georg. 1.*

Q. Cæditius Tribunus ad consulem venit,
ostendit exitium de loci oportunitate & ho-
stium constantia. Maturum censeo, inquit, si
rem servare vis, faciendum, ut quadringen-
tos aliquos milites ad verrucam illam ire iu-
beas, eamq. uti occupent, imperes. *Gell. 3. 7.*

Dij immortales Tribuno militum fortu-
nam ex virtute eius dedere. Nam ita evenit,
cum saucius multifariam ibi factus esset, ut
vulnus capiti nullum evenit: cumque inter
mortuos defatigatum vulneribus atq. spiran-
tem, quod sanguen deflueret cognouere.
Eum sustulere, isq. convaluit, sapeq. postilla
operam reip. fortem atq. strenuam perhibuit:
illoq. facto, quod illos milites subduxit, exer-
citum ceterum servavit. Sed idem benefacti
loco in quo ponas nimirum interest. Leonidas
Lacedæmonius laudatur, qui simile apud
Thermopylas fecit. Propter eius virtutes
omnis Græcia gloriam atque gratiam præci-
pue claritudinis inclutissimæ decorare
monumentis, signis, statuis, elogijs, historijs,
alijsq. rebus gratissimum id eius factum ha-
buere. At Tribuno militum parva tantum pro

Actis reddita qui idē fecerat atq. rē seruauerat. Ibid. Biber. Clis. Carissus. I.

Suem triginta porculos peperisse in eo lo-
corbi nunc est Lauinium, cumq. Æneas ibi
urbem condere constituisset, propterq. agrī
sterilitatem metueret, per quietem ei vīsa
Deorum Penatium simulacra adhortātium,
vt perseveraret in condenda vrbe quam cō-
perat. Nam post annos totidem, quot fetus
illius suis essent, Troianos in loca fertilia
atque vberiotem agrum transmigraturos, &
urbem clarissimi nominis in Italiā conditu-
ros. Igitur Latinum Aboriginum regem
cum ei nūtiatum esset, multitudinē adue-
narum classe aduectam occupauisse agrum
Laurentem, aduersum subitos inopinatosq.
hostes incunctanter suas copias eduxisse. Ac
prius quam signū dimittendi daret, animadu-
uertisse Troianos militariter instructos, cum
sui lapidibus ac sudibus armati, tum etiā ve-
ste aut pellibus, quæ eis integumento erant,
sinistris manibus inuolutis, processissē. Itaq.
suspensio certamine per colloquium inquir-
to qui essent quidue peterent, utpote qui in
hoc cōsiliū auctoritate numinū cogebatur.
Namq. ex iis & somnijs sepe admonitus erat,
tutiores se aduersus hostes fore, si copias
suas cum aduenis coniunxisset. Cumq. agno-
uisset Æneam & Anchisen bello patria pul-
sos cum simulacris deorum errantes sedem
inquerere, amicitiam federe inisse, dato inuicē
iurciurando, vt communes quoq. hostes ami-
cosue haberent. Itaque cōceptum à Troianis
muniri locum, quem Æneas ex nomine vxo-
ris suæ Latini regis filię, quæ iam ante de-
sponsata Turno Herdonio fuerat, Lauinium
cognominauit. At verò Amatūm Latini re-

gis uxorem cum indigne ferret. Launium & repudiat. Turno consobritino suorum Troiano aduenz collocatam, Turnum ad arma concitauisse, eamque mox coacto Rurulorum exercitu tetendisse in agrum Laurentem, & aduersus eum Latinum pater cum Ænea progressum, inter præliantes circumuentum occisumque. *Autor de origine gent. Rom.*

Turnum postea ad Mezentium confugisse eiusque fratrum auxilio bella renouasse, quibus Æneas Turnusque pariter rapti sunt. *Migrauit postea in Alcanium & Mezentium bella: sed eos singulari certamine dimicasse, & occiso Mezentio Alcanium Iulum ceptum vocari à prima barbæ lanugine, quæ ei tempore victoriæ nascebatur.* *Servius ad Æn. 1. & 4.*

Troianos à Latino accepisse agrum qui est inter Laurentium & castra Troiana & habuisse iugera DCC. *Idem 11.*

Politem ad Italiam venisse, & segregatum ab Ænea condidisse oppidum Politorium à suo nomine. *Idem 5.*

Ciuitatem quam primo fecit Æneas, Troiam dictam. *Idem 7.*

Metabus pulsus à gente Volscorum, quæ Etruscorum potestate regebatur. *Idem 11.*

Primo Italiam tenuisse quosdam qui appellabantur Aborigines. Hos postea aduentu Æneæ Phrygibus iunctos Latinos vno nomine nuncupatos. *Idem 1.*

Alcanium triginta annis capitis Albam condidisse. *Ibidem.*

Romam quadringentis triginta duobus annis posteriorem bello Iliaco. *Dionysius 1.*

Aboriginum gens Græca fuit. *Ibidem.*

Capuā ab eisdem Tuscis conditā, ac subin-

de Noham : stetit autem Capuana ante
quam à Romanis caperetur annis circiter
CCLX. *Felleius* 2. ubi *Catani* error d'notat.

Fahica Argis orta *Plinius* 3. 9.

Interijisse Thebas Lucanas. *Ibidem* 11.

Ameniam ante Porci bellum conditam
annis DCCCLXII. *Ibidem* 14.

Interijisse Boias, quorum tribus CXII fuisse.
Ibidem 11.

Verro comacina pagus Lugurum. *Ibidem* 17.

Oppidum Orobiorum Barra. unde Bango-
mates dictos. *Ibidem*.

Orobiorum stirpis esse. Cornum atq. Ber-
gomum, & Licini forum, & aliquot circa po-
pulos: sed originem se ignorare. *Ibidem*.

Venetos Troiana stirpe ortos, Cenoman-
nos iuxta Massiliacos habuisse. *Ibidem* 19.

Latini iuris Euganeæ gentes, quarum op-
da xxxiv. ex ips Triumpilini venalis est agri
suis populus. Deinde Camani compluresq. fi-
niles finitimis attribui municipij Lepontij
& Salassi Tauriscæ gentis. *Ibidem* 20.

Ideo Grauisca dictæ sunt, quod gravem
aerem sustinent. *Servius* 10.

Alpes mari vice suebantur Italianæ. *Ibidem*.

Larius est locus vicinus Alpibus, qui per
LX. tenditur millia. *Idem Georg.* 2.

A Philocteta condita iam pridem civitas
Petilia nunc tantum factum. *Idem Æneï-
dos* 7.

Hæc Drepana civitas Siciliæ. *Ibidem*.

A lanijs boues immolatos priusquam ca-
derentur, profugisse in Siciliam. *Idem* 10.

Quia is locus moribus præstet, Prænesti
oppido nomen dedit. *Idem* 7.

Capenos Veientum condidisse auxilio re-

gla Propertij, qui eos Capenam cum adole-
uissent, miserat. Ibidem.

Sabinos à Sabo loci dæmone trahere ori-
 ginem : Sabinorum etiam mores populum
 Rom. secutum. *Idem 8. & Dionysius 2.*

Qui Pisas tenuerint ante aduentum Etru-
 scorum negat sibi compertum : sed inueniri
 Trachonem Tyrrheno oriundum postquam
 eorundem sermonem acceperat, Pisas condi-
 disse: cum ante regionem eandem Teutonos
 quidem Græce loquentes possiderint. *Idem 10.*

Albonem montem Albanū dictum. *Idem 12.*

Clypei Gæcorum rotundi. *Idem 4.*

Tiburtum, ut Cato testimonium facit à
 Carillo Arcade præfeto classis Etruscorum
 Sextius, ab Argiua iuuentute. *Salinus 9.*

Cato cum imperatorum nomina annali-
 bus describeret, cum (elephantum) qui fortif-
 sime præliatus esset in Punica acie, Surreum
 tradidit vocitatum, altero dente mutilato.

Plin. 8. 5.

Mos apud maiores hic epularum fuit, ut
 deinceps qui accubarent, canerent ad tibiam
 clariorum virorum laudes acque virtutes. *Ci-*
cero in Tuscul.

Legiones Romanas in eum saepe locū pro-
 fectas alacri animo & erecto, vnde se nun-
 quam redituras arbitrantur. *Idem in Catone.*

Multa auguria, multa auspicia, ne negli-
 gentia collegij amissa plane & deserta. *Idem*
de diuinat.

M. PORCII CATONIS DE RE MILITARI LIBER.

Scio ego quæ scripta sunt se palam profes-
 santur, multos fore qui vitæ ligent: sed si pos-

tissimum qui veræ laudis expertes sunt : eorum ego orationes sino præterfluere. *Plin. in Præfatione.*

1. Quam gladiator disciplinosus. *Nonius disciplin.*

Quom magistratus nihil audet imperare, ne quid consul auspicii peremat. *Festus peremere.*

Vt populus sua opera potius ob rem bene gestam coronatus supplicatum eat, quam re male gesta coronatus veneat. *Gellius 7.4.*

Inde partem equitatus atque ferentarios prædatum misit. *Nonius Ferentarij.*

Procubitores dicuntur fere velites qui noctu custodiæ causâ ante castra excubant, cum castra hostium in propinquo sunt. *Festus Procubitores.*

Ferentarios eos esse qui tela ac potiones militibus pugnantibus ministrabant. *Idem Velites.*

Siue forte opus sit cuneo, aut globo, aut forcipe, aut turribus, aut serra, uti adoriare. *Idem serra præliuri dicitur.*

Tertia è castris eductio celeris propera est. *Idem Propera pro celeri, ac strenua.*

Vna depugnatio est fronte lōgo, quadrato exercitu. *Nonius frons mascul.*

Primo pedites quatuor agminibus, equites duobus antibus ducas. *Iun. Philarg. in 4. Georg.*

Satis celeris sis in tempore. *Prisc. 7.*

Accensos ministratores Cato esse scribit. *Varro de L. Lat. 4.*

In furto comprehensis inter commilitones dextras esse præcisas, aut si leuius animaduertere voluissent, in principijs sanguinem missum. *Frontinus 1. 4. Strategem.*

*Fragmenta orationum & aliorum Cato-
nis librorum iam ante dedis Popma cum eius
libro de Re rustica.*

A. POSTVMIVS ALBINVS.

*Antea urbis Ictiliæ consul fuit. cum L. Lic-
nio Lucullo, biennio quasi ante tertium
bellum Punicum. Præter Historiam Gre-
cæ etiam annales Latinos elaborauit.*

A. POSTVMII ALBINI ANNALIVM
LIB. I.

*Ea causa sese stultum brutumq. faciebat,
grossulos eximille edebat. Macrobi. 1. 3. 15.*

HISTORIA GRÆCA.

*Neminem succensere sibi conuenire, si-
quid in his libris parum compositæ, aut mi-
nus eleganter scriptum foret. Nam summi-
quit, homo Romanus, natus in Latio. Græ-
ca oratio à nobis alienissima est; ideoque ve-
niam gratiamq. malæ orationis si quid
esset erratum, postulauit. Gellius 11. 7.*

DE ADVENTV ÆNEÆ LIBER.

*Mezentium fugam facere coegerunt, &
postea per legatos amicitiam societateq. La-
tinorum impetrauit. Auson. de orig. gent. Rom.
- Baias Euxini demitis Æneæ nomen, &
ab eius nomine Baias vocatas. Sæm. 9.*

C. N. GELLIVS

*Proxiore ab anno urbis Ictiliæ floruit. An-
nales scripsit. Opus immensum fuisse vel*

242. F R A G M E N T A

illud indicio sit , quod librum nonagesimum & septimum citat Carifus . Quamquam more veterum , singulari Historie diastematis, etiam brevissimis, libri nonnisi dare poterit Gellius.

EN. GELLII ADRIANUM LIB. II.

Drabus supplicans . Carifus 1.

Multitudo peccatorum iam erat ex sapibus. Ibid.

LIB. III.

Herfiliam, cum apud T. Tatium verba facerem, pacemq. orator, ita precatam esse , NERIA: Mortis te obsecro pacem dare, ut licet nuptijs proprijs & prosperis uti , quod de tui coniugis consilio coniugè , uti nositidem integras raperent , unde liberos sibi & suis posteris parare pararent. Gellius 13. 23.

Episc cum alijs paucibus consilium. Carifus 1.

LIB. V.

Puellabus. Ibidem.

LIB. VII.

Pro duabus pudicabus .

LIB. XV.

Anno ab urbe condita CCCLXIII. à Tribanis militum Virgilio, Manlio, Caelio, Hostumio , collegi quæ eorum in Senatu tractatum , quid esset , propter quod totiens inter paucos annos male esset afflicta respublica , & ex præcepto patris L. Aquinii Scipionis cum in Senatum venire iussum , religionem

requirendarū gratia, dixisse, Q. Sulpiciam
Trib. milit. ad Alliam adversus Gallos pu-
gnaturum rem diuinam dimicandi gratia
fecisse postridie Idus Quinctilis. Item apud
Eretnum, multisque alijs temporibus & lo-
cis, post sacrificium die postero celebratum,
male se fuisse conditum. Tunc Patres iussis-
se ut ad collegium Pontificum de his religio-
nibus referretur, Pontificesque statuisse po-
stridie omnes Kalendas, Nonas, Idus atque
dies habendos ut hi dies neque proliari, ne-
que pari neque comitiales essent.

LIB. XXX.

Caluariaque eius ipsius ossum expurgato
verum, inauraueruntque. *Carissus 1. Prisc. 7.*

LIB. XCVII.

Portabus. Oleabus. *Carissus 1.*

EX INGBRTIS.

Foranum. *Ibidem.*

Regerum. Lapidum Calchæ. *Ibidem.*

Postquam tempestas sedauit, Atherbal
taurum immolauit. *Gallus 18. 12.*

Deliquium Solis, & Deliquionem. *Serv. 8.*

Senatum decreuit, ut quæ Saturni fieret
eique rei L. Rosium Trib. milit. præfuisse.
Macrob. 1. 12.

Fannia lex lata est anno post Romam
conditam DXXCIX. *Ibidem 1. 1 p. 10. 11. 12.*

Cum bello Latino ludæ viri maximi pri-
mum fierent, ciuitas ad arma repente est ex-
citata. *Sc. C. de diuinit. 1.*

Quædam ludæ saculares post annum sa-
biotomiam, & Comelio Lemalo. L. Mum-

mo Achaico Cons. id est, DCVIII. anno?
Conforin. de die natali.

Literas apud Ægyptios à Mercurio reper-
 tas. *Plinius* 7. 56.

Doxius Cœli filius lutei ædificij inuentor
 exemplo sumto ab hirundinum nidis. *Ibid.*

Soli Oceani filio medicinæ quoque intien-
 tionem & mellis assignat. *Ibidem.*

Mensuras & pondera Palamedes inuenit.
Ibidem.

Cadmus ex Phœnice in Græciam, inde
 Euander in Italiam attulit literas, *Victorin. de*
Orthogr.

Sabinos à Sabino Lacedæmonio trahere
 originem. *Servius* 8.

Raptum Sabinarum anno quarto regni
 Romuli accidisse. *Dionysius* 1.

Numam exemplum Saliorum sumfisse ab
 Ardeatibus. *Ibidem* 1.

Vnicam filiam reliquit Numa, vnde natus
 est Ancus Marcius, qui tertius ab illo fuit rex
 Romanorum. *Ibidem.*

Tarquinius Priscus Romanum venit à Lico
 Marzio regnante, anno regni primo. *Ibidem* 4.

S E X. G E L L I I

Eiusdem ferèdum Gn. Gellio ætatis. In ori-
gine gentis Romana ab Aulo. Victore (se-
modo is eius libelli auctor) memoratur.

S E X. G E L L I O R I G O G E N T I S

ROMANÆ.

10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30.

Launia ab Æneæ grauidâ relicta, memi-
 veluti infocutori se Africani, ab filiâ præs-
 git ad magistrum patris pecoris. *Ibidem.*

1 2 J

ibique enixa est puerum, qui à loci qualitate
Silvius est dictus. *Autor de origine gent.
Rom.*

A G E L L I V S

*Hic idem cum Cn. Gellio fuisse videtur. Gellij
enim & Agellij nomen in MSS. confundi
quis nonit.*

A G E L I I H I S T O R I A R V M L I B. I.

Et quod bubo in columna ædis Iouis con-
spectus est. *Nonius Bubo mascul.*

L. C A L P V R N I V S P I S O F R V G I

*Ille est, qui primus legem de repetundis tulit,
ab eo Calpurniam nominatam. Vixit ante
V. C. lxxv. Annales edidit, auctor gravis
Plinio, exilis dictionis Ciceroni.*

L. C A L P V R N I I P I S O N I S F R V G I C E N S O R I A N N A L I V M L I B. I.

Eundem Romulum dicunt ad cenam vo-
catum ibi non multum bibisse, quia postridie
negotium haberet. Ei dicunt, Romule si istuc
omnes homines faciant, vinum vilius sit. Is
respondit, immo vero ratum; si quantum
quisque volet bibat. Nam ego bibi quantum
volui. *Gellius 11. 14.*

Cuius viuis premio multorum allicuit
animos. *Priscian. 10.*

Italia à vitulis. *Varro de re rust. 2.*

Sabino bello quod fuit Romulo & Tatij

virum fortissimum Monium Curtium Subi-
num cum Romulus cum suis ex superiore
parte impressionem fecisset, Curtium in lo-
cum palustrem, qui tum fuit in foro, ante-
quam cloacæ sanctæ factæ, scotissæ, atq. suos
in Capitolium recepisse. Ab eo lacum inue-
nisse nomen. *Idem de L. L. c. 4.*

Ianualis dicta ab Iano, & ideo ibi positum
Iani signum, & institutum à Numa Pompi-
lio ut sit clausa semper, nisi cum bellum sit.
Ibidem.

Fulmen euocatum à Porfena rege, & ante
curia à Numa sapienter hoc factissimum.

Plin. 2. 53.

Tullum Hostilium regem ex Numæ li-
bris eodem quo illi in sacrificio Iouem codo
deuocare conatum, quoniam parum rite
quædam fecisset, fulmine ictum. *Idem 28. 1.*

XL. millia pondo argenti seposita in edi-
ficationem Capitolij. *Lucius 1.*

Numa senio & lenta ægitudine pedeten-
tim contabuit. *Plutarch. in Numa.*

Tarpeiam præclarissæ facinoris desiderio id
fecisse, ut hostes armis corpus protegentibus
denudatos, suis ciuibus obijceret. *Dionys. 2.*

Cum vellet scire (Tullius) & quis esset nu-
merus urbanae multitudinis, & eorum qui na-
scebantur, & eorum qui moriebantur, & eo-
rum qui in virorum numerum referebantur,
statuit quanti pretij nummum pro singulis
cognati inferre deberent in ætarium Ilithyæ,
quam Romani vocant Iunonem Lucinam,
pro ijs qui nascerentur, & in ætarium Vene-
ris quod in Iuto est quam Libitinam muncu-
pant, pro ijs qui morerentur, & in iunone-
tis pro ijs qui inter viros, refecti inciperent.
Unde dignoscere poterat quotannis, & qui
esset

esset omnium civium numerus, & quicquid illis esset militum aetate. *Idem.* 4.

LIB. II.

L. Tarquinium collegam suum quia Tarquinium nomen esset memorare, eumque oras rei sua voluntate Roma concedat. *Gellius* 18. 59.

Quodcumque deliquisset ignosciturum affirmabat. *Prisc.* 10.

Cloelæ statim ab ijs positam qui vna obfides fuerant, redditis à Porfena in honorem eius. *Plin.* 34. 6.

A. Postumius Dictator apud lacum Regillum castris Latinorum expugnatis, ei, cuius maxime opera capta essent, subeam companionam ex præda dedit. *Idem* 32. 2.

In Auentinum secessionem factam esse. *Linus* 2.

Tum primum tribus comitijs creati tribui sunt, numero etiam additi tres, perinde ac duo ante fuerint, Cn. Siccium, L. Numitorium, M. Buellium, Sp. Iciliam, L. Mactium. *Ibidem.*

LIB. III.

Cn. Flavius parte libertino natus scriptum faciebat, isque in eo tempore Ædili Curuli apparerat, quo tempore Ædiles subrogantibus cumque primis tribus Ædilem Curulem renuntiaverunt. At Ædilis qui comitia habebat, negat accipere, neque sibi placere qui scriptum faceret, eum Ædilem fieri. Cn. Flavius Anni filius dicitur tabulas posuisse, scripta se abdicasse: isque Ædilis Curulis fa-

ctus est. Idem Cn. Flavius Anni F. dicitur ad collegam venisse. visitare aegrotum, & in conclaue postquam introiuit, adolescentes ibi complures nobiles sedebant. Hi contemnentes eum, assurgere ei nemo voluit. Cn. Flavius Anni F. idcirco. Sella curulem iussit sibi adferri: eam in limine apposuit, ne quis eorum exire posset: utique si omnes iuui viderent sese in sella curuli, sedentem. *Gellius* 6. 9.

L I B. V I I.

Roma condita, anno DCXVI. seculum accipit his Consulibus, qui proximi sunt Consules M. Æmilius, M. F. Lepidus, C. Popilius 11. absens. *Censorinus de die natali*.

E X I N C E R T I S.

Turnum matruelem Amatae fuisse, interfectoque Latino mortem ipsum sibi met consuevisse. igitur Æneam occiso Turno rerum positum. *Autor de orig. gent. Rom.*

Creati Cofs. L. Postumius, T. Minucius. Hos Cofs. Piso, Q. Fabio & P. Decio suggerit, biennio exento. *Linus* 9.

Eo anno Ædiles Curules fuisse C. Domitium Cn. F. Calvum, & Sp. Carviliu Q. F. Maximum. *Idem* 10.

Quinque millia hominum cum Mago cedentes nostros effuse sequeretur, caesa ex insidijs. *Idem* 35.

Victoria L. Metelli. Pont. anno 11. elephanti CXLI. fuere transuecti. L. Piso inductos duntaxat in circum, atque ut contemptus eorum increticeret, ab operarijs hastas præpilatas

tas habentibus , per circum totum ados. *Plin.*
lib. 29. 64. *lib. 15. 11.*

-s. Papium Massum qui primas in monte
 Albano triumphauit de Corfis, in pro coro-
 narum ludos. Circenses spectare solitum.
Idem 15. 29.

Contra Hieronem regem ex x. naues ef-
 festas diebus XLV. *Idem 16. 39.*

Ab Aquileia ad xii. lapidem delerum op-
 pidum, etiam inuito Senatu, à M. Claudio
 Marcello. *Idem 3. 29.*

M. Emilio, C. Popillio ii. Cols. à Cen-
 soribus P. Cornelio Scipione, M. Popillio sta-
 tuas circa forum eorum qui magistratum
 gesserunt, sublatae omnes, prater eas quae
 populi aut Senatus sententia statutae essent.
 Eam vero quam apud eadem Telluris statuif-
 set sibi Sp. Cassius, qui regnum affectauerat,
 etiam constata à Censoribus. *Idem 3. 46.*

Triclinia aetata, abacosque, & monope-
 dia Cn. Manlius Asia deuicta primum in-
 uexisse triumpho suo, quem duxit urbis an-
 no DLXVII. *Ibidem 3.*

Rome in Capitolio in ara Iouis bello Per-
 sei enata palma, victoriam triumphosq. por-
 tendit. Hac tempestatibus prostrata, eodem
 loco ficus enata est, M. Messalae C. Cassi Cen-
 sorum lustro: à quo tempore pudicitiam
 subuersam. Piso grauis autor prodidit.
Idem 27. 25.

C. Furius Cretinus è seruitute liberatus,
 cum in paruo admodum agello largiores
 multo fructus perciperet, quam ex amplissi-
 mis vicinitas, in inuidia magna erat, ceu fru-
 ges alienas pelliceret beneficijs. Quamobrem
 à Sp. Albino Curuli die dicta metuens dam-
 nationem, eum in suffragium tribus oportere

hic, instrumentum rusticumque omne in forum attulit, & adduxit filiam validam, acque ut ait Piso, bene curatam & scitam, ferramenta egregie facta, iugumque ligones, vomeres pandiceros, boves lauros. Post ea dixit, beneficia mea Quirites hæc sunt, nec possum vobis ostendere, aut in forum adducere lucubrationes meas, vigiliasque, & sudores. Omnium senectutis absolutus est. *Idem* 18.6.

Queritur adolēcentes peni deditos esse, *Cicero Epist. 9. ad Patrem*.

Quanos ludos siccitaces post annum factos cenium, Cn. Cornelio Lentulo L. Maninio Achaico Cos. ad est, DCVll. anno. *Crispini de die natali*.

Quartam Sibyllam Cumæam in Italia nominat. *Lactantius* 1.7.

COMMENTARIORVM LIB. I.

In his libris scripta erant Philosophiæ Pythagorice, eosque combustos à Q. Petellio Prætorē, quia Philosophiæ scriptæ essent. Sed libros septem iuris Pontificij, totidemq. Pythagoricos fuisse. *Plinius* 13.13.

EX INCERTIS.

Pilumnus dictum quia pellat mala infantiz, *Servus* 10.

Vxoem Vulcani Maiestam, non Maïam vocari. *Macrobius* 1.12.

Vitulam Victoriam nominari, cuius rei hoc argumentum proferit, quod postridie Nonas Iulias se bene gesta, cum pridie populus à Tuscis in fugam versus sit. Vnde Populi fugia vocantur, post victoriam cenis

sacrificijs fiat vitulatio. *Idem* 3. 2.

Nonensiles Deos esse ponem in Sabinis,
apud Trebiam constituros. *Arnobius* 3.

L V T A T I V S

*Incerta ætatis scriptor, prælecturas tamen
sequi licet, æqualis fuerit Varronis. Com-
munes Historias, ut eas vocat Servius, con-
signavit.*

LVTATII COMMVNIVM
HISTORIARVM
LIB. I.

Recordatum Æneam, quod aliquando ei
responsum esset, vrbì condendæ quadrupe-
dem futurum ducem. Tum simulacris deo-
rum Penatium profectum, atq. illum vbi il-
la præcebat, mixtaque est pontulus trigin-
ta. ibidem auspiciam. *Ante de origine
gent. Rom.*

LIB. III.

Latium periter cum Ænea profectum
inter præliantes circummentum occiditque.
Nec tamen omisso sacro Æneas Rutis ob-
sistere debet. Namque et Turnum interemit
hostibus suis fugatisque, victor Latinum
se cum suis recepit, consensuque omnium
Latinorum Rex declaratus est. *Ibidem.*

Post eum (Latinum Silvium) regnavit Ti-
berius Silvius, Silvij filius. Qui cum adve-
ssa finitimos bellum inferentes super edu-
cisset, inter præliantes depulsus in Albulam
flumen deperijt, mutandique nominis existi-
tis causa. *Ibidem.*

LIB. I V.

Cumanos incolas à parentibus digressos Parthenopen urbem condidisse, dictam à Parthenope Sirena, cuius corpus etiam postquam ob locorum ubertatem amoenitatemque magis ceptum sit frequentari, veritos ne Cymæam desererent, inisse consilium Parthenopen diruendi: post etiam pestilentia affectos ex responso oraculi urbem restituisse, sacraque Parthenopes cum magna religione suscepisse. Nomen autem Neapoli ob recentem restitutionem imposuisse. *Philargiris in 4. Georg.*

EX INCERTIS.

Non modo Antenorem, sed etiam ipsum Æneam proditorem patriæ fuisse. *Antor de origine gent. Rom.*

Baiani Euxini comitis Æneæ nutrice & ab eius nomine Baias vocatas. *Servius 9.*

Eum locum esse fulguritum, & ex Sc. sep-
tum esse, atque factum esse à Curtio consule,
cui M. Lenucius fuit collega, Curtium appella-
tum. *Varro de L. Lat. 9.*

Romam conditam Olympiadis vij. anno ij.
Solinus.

L. COELIVS ANTIPATER.

Circa annum urbis lxxiv. florere cepit.
Bellorum Punicorum Historiam contra-
xit. Scriptor, teste Tullio, istis tempo-
ribus luculentus.

L. COELII ANTIPATRI ANNA-
LIVM, siue HISTORIARVM

BELLI PVNICI SECVNDI,

ad L. Ælium Scilonem.

LIB. I.

Ne aut verba traijciantur aperte, quo me-
lius aut cadat, aut voluatur oratio: quod se
L. Cœlius Antipater in procœmio belli Puni-
ci, nisi necessario, facturum negat. *Cicero*
in Oratore.

Legati quo missi sunt veniunt, dedicant
mandata. *Nonius Dedicare.*

Cum iure sine periculo bellum geri pote-
ratur. *Idem Poteratur.*

Qui cum ijs ita fœdus icitis. *Prisc. 10.*

Neque ipsi eos alij modi esse atq. Hamil-
car dixit ostendere possunt aliter. *Idem 12.*

Antequam Barcha perierat alij rei causa
in Africam est missus. *Ibidem.*

Qui intelligunt, qui faciunt, dissentiturur,
Idem. 8.

Quarto Cons. *Gellius 10. 1.*

Sempronius Lilybæo eclocem in Africam
mittit visere locum vbi exercitum exponat.

Caris. 2.

Duodecies C. mil. passum lōge. *Ibidem.*

Commodum esse satis videtur. *Ibidem.*

Saguntinorum. *Idem 1.*

Dextimos in dextris scuta iubet habere
Prisc. 3.

Armis & magno commeatu, & præda in-
genti copiantur. *Nonius Copiantur.*

Domus suas quemq. ire iubet, & sua om-
nia frunisci. *Idem Frunisci.*

Arma plerique abijciunt, atque inermi in
lare-

lancebras se illatebrant. *Idem Illatebrare.*

Et Latini subnixo animo ex victoria meriti
consilium incunt. *Idem Subnixum.*

Primum malo publico gratias singulatum
nomina. *Idem Singulatum.*

LIB. II.

Si vis mihi equitatum dare, & ipse cum
extero exercitu me sequi, die quinti Romæ
in Capitolium curabo tibi cena sit cocta. *Gol-
lius 10.24. Macrob. 1.4.*

LIB. III.

Imperator conclamatur de medio, ut velites
è sinistro cornu remouerentur, Gallis non du-
bitatum immitantur. *Nonius Dubitatum.*

LIB. IV.

Custodibus discessis multi interficiuntur.
Priscian. 9.

LIB. V.

Morbosum factum, ut ea quæ oportuerint,
facta non sint. *Idem 8.*

Nullus alius rei nisi amicitiarum eorum caus-
sa. *Idem 13.*

At aliquam huic bello finem facere. *No-
nius finem feminin.*

LIB. VI.

Consulto non pauciens accessum. *Idem
Pauciens.*

Om-

Omnes simul certam cum classi accedunt, nauibus atque scaphis egrediuntur, castra metati signa statuunt. *Idem Metari.*

Ipse cum cetera copia pedetentim sequitur. *Idem Pedetentim.*

LIB. VII.

Respublica amissa, exfundato pulcerrimo oppido. *Idem Exfundare.*

Duos & septuaginta liatores domum deportauisse fasces, qui ductoribus hostium ante soluerint ferri. *Idem Soluerint.*

Ipse regis eminus equo ferit pectus adiutorum, congenuat, percussus deiecit dominum. *Idem Congenuat.*

Ita uti sese quisque vobis studeat emulaz in statu fortunæ reipublicæ, eadem re gesta, copper nihilo minore negotio acto, gratia minor esset. *Festus Copper fortasse.*

Consuetudine vxoris indulgite liberum. *Seruius Georg. 2.*

EX INCERTIS,

Ex scriptis eorum qui veri arbitrantur. *Priscian. 8.*

Vbi senatus intellexit populum depeculati. *Ibidem.*

Nulle nationi tot, tantas, tam continuas vi-
ctorias, tam breui spatio datas arbitror quam
vobis. *Idem.*

Tantum bellum fuscitare conari aduersa-
rios contra bellorum genus. *Nonius Ballosum.*

Puppicatos quippe fastos omnes, & libros
à Fulvio Nobiliori scriptos reliquisse. *Catullus. 1.*

Nucem. *Dij, pro dici. Ibidem.*

Subinde. *Idem 2.*

Parricidatum. *Quintilian. 1.*

Pelia cincinnatus. *Idem 10.*

Delinquere frumentum, Sardiniam hostes tenere. *Servius Æneid. 4.*

Maurusij qui circa Oceanum colunt. *Ibid.*

Est in fano signum Apollinis ligneum, altum non minus pedes xv. *Idem 6.*

Caluaria. *Caper de orthographia.*

Qua tempestate Pœnus in Italiam venit. *Cicero in Bruto.*

Annibalem cum columnam auream, quæ esset in Fano Iunonis Lacinia, auferre vellet, dubitaretque verum ea solida esset an extrinsecus inaurata, perterebrauiss; cumque solidam inuenisset, statuisse eam tollere. Secundum quietem visam esse ei Iunonem prædicere ne id faceret, minitarique si id fecisset, se cutaturum ut eum quoque oculum quo bene videret, amitteret; idque ab homine acuto non esse neglectum. Itaque ex eo autem quod exterebratum esset, buculam curasse faciendam, & eam in summo columnæ collocauisse. *Idem de diuinat. 1.*

Cum bello Latino Iudæ Votiui maximè primam fierent, ciuitas ad arma repente est excitata. Itaque Iudis intermissis Instauratiui constituti sunt, &c. *Ibidem.*

C, verò Græccus multis dixit, sibi in somnis quæsturam perenti Tib. fratrem visum esse dicere, quàm vellet cunctaretur, tamen eodem sibi leto quo ipse interisset, esse perendum. Hoc antequam Trib pleb. Græccus factus esset, & se audisse, & dixisse multis. *Ibidem.*

Eo ipso tempore cum hoc calamitosum fieret

fieri et proelium, quo C. Flaminius occisus est, tantos terræ motus in Liguribus Galliarum compluribusque insulis, totaque in Italia factos esse, ut multa oppida corruerint, multis locis labe facta sit, terræque defederint, fluminaque in contrarias partes fluxerint, atque amnes mare influxerint. *Ibidem*.

Per Cremonis iugum transisse Annibalem. *Linus 31.*

Servati Consul P. Scipionis decus ad septimum natione Ligurem delegat. *Ibidem*.

Magonem cum equitatu & Hispanis pedibus flumen exemplo transnataisse: ipsum Annibalem per superiora Padis vado exercitum traduxisse, elephantis in ordinem ad sustinendum impetum fluminis oppositis. *Ibidem*.

Fabium Dictatorem aduersus Annibalem rem gessisse. Etiam cum primum à populo creatum Dictatorem. *Idem 32.*

Romam euntem ab Ereto diuertisse eo Annibalem tradit, iterque eius ab Reate, Cutilijque & ab Amiterno orditur. Ex Campania in Samnium, inde in Pelignos peruenisse, præterque oppidum Sulmonem in Marrucinos transisse: inde Albeni agro in Marfos: hinc Amiternum Forulosque vicum venisse. *Idem 36.*

Eisdem diebus naues onerarias Pœnorum ad LXXX. circa Sardiniam ab C. Octavio, qui provincie præerat, captæ. Eas frumento misso ad Annibalem, comætuque onustas tradit. *Idem 38.*

Quantum militum in Africam transportatum sit à P. Scipione, non paruo numero inter autores discrepat. Coelius, ut abstinere numero, ita ad immensum multitudinis speciem auget, volentes ad terram delapsas clamore militem ait, tantamque multitudinem con-

foendisse naues, ut armo mortaliū aut in Italia aut Sicilia relinqui videretur. *Idem* 39.

Præterquam quod non meras fluctibus naues, ceteros omnes coelestes maximoque peritæ, postremo abrepam tempestate ab Africa classem ad insulam Æginurum inde egre correctum cursum, & prope obrutis navibus iniussu Imperatoris, scaphis, haud secus quam naufragos milites sine armis cum ingenti tumultu in terram euasisse. *Ibidem*.

Captum Hannonem tradit. *Ibidem*.

Vidisse se qui nauigasset ex Hispania in Æthiopiam, commercij gratia. *Plinius* 4. 17. *Capella Philolog.* 1.

Alpes in longitudinem decem millia passuum patere à superno mari ad inferum. *Idem* 3. 19.

Duos elephantes Antiocho regi in bellicis vñibus celebres etiam cum dominibus fuisse, nouisseque ea. *Idem* 8. 5.

In Aucerno etiam folia subsidere. *Idem* 20. 1. 12.

Troianum Capyn condidisse Capuam, sumque Æneæ fuisse sobrinum. *Servius* ad 10. *Æneid.*

Ex argumento colligit Romanam à Græcis esse conditam, quod Romani Græco ritu, antiquo instituto Herculi rem sacram faciunt. *Strabo* 5.

Q. ÆLIUS TYBERO

Floruit anno 136 æl. & libros edidit Historiarum. Ad C. Oppium etiam. & de officio iudicis quædam scripsit. Ciceroni in oratione pro Murena vir eruditissimus. bene in se gerit. & suis quibusque notatur.

Q. Æ.

Q. ALII TVBERONIS HISTO-
RIARVM LIB. I.

Si quid à parentibus acceptum potestas
antiquæ memoriæ tradiderunt. *Nomius Præ-
sinitur.*

Equus Troianus machinamentum belli-
cum fuit quod equus appellatur, et arces & re-
studo quibus muri vel disenti vel subui so-
lent. *Serv. ad Æneid.*

Cum Ascanius ab universo populo ad res-
tituendam Lauiniam cogeretur, iuraretque
se neque interemisisse, neque scire ubi esset,
Tyrhannus petito silentio in illa concionis fre-
quentia professum indicium, si sibi Lauiniæq;
pueroque ex ea nato fides incolumitatis da-
rebitur, tumq. cum acceptam Lauiniam in ur-
bem cum filio reduxisse. Post hæc Ascanius
completis in Lauinio triginta annis, recorda-
tus nouæ urbis, &c. *Autor de orig. gent. Rom.*

Seruium Tullium Regem populi Rom.
cum illas quinque classes iuniorum census
faciendi gratia institueret, pueros esse existi-
masse, qui minores essent annis septēdecim,
atque inde ab anno septimo decimo, quod
idoneos iam esse reipublicæ arbitratetur, mi-
lites scripsisse, eosque ad annum quadragesi-
mum sextum iuniores, supraq. cum annum
seniores appellasse. *Gell. 10. 28.*

LIB. IV.

Inimiciter irascendum non est. *Caris. 2.*

LIB. XIV.

Pars omnis luxuriabat. *Nepos luxuriabat.*

EX INCERTIS LIBRIS

Numitoris Pastores cum præsensissent illis adolēcentes Lupercalia celebraturos, & Pani more Arcadico, ut Euander instituerat, sacrificium facturos, illo sacrorum tempore insidias faciunt. *Diomysius* 1.

M. Manlium & Q. Sulpitium Coss. in eum annuum edunt. *Linus* 4.

Q. Fabium Coss. ipsum autorem fuisse deferendi sibi consularis. *Idem* 10.

✓ Bello Punico primo Atilium Regulum Consulem in Africa castris apud Bagradum flumen positus, proelium grande atq. acro fecisse: aduersus unum serpentem illic stabulantem, inusitatę immanitatis: cumq. magna totius exercitus confictione, ballistis atque catapulis diu oppugnatum, eiusque interfecti corium longum pedes centum & viginti Romam misisse. *Gellius* 6. 3.

✓ Eundem Regulum redisse Carthaginem, nouisque exemplorum modis excruciatam à Poenis dicit. In atas, inquit, & profundas tenebras cum claudabant, ac diu post ubi erat nixus Sol ardentissimos, repente educebant, & aduersus ictus Solis oppositum continebant, atque intendere in cœlum oculos cogebant, palpebras quoque eius ne conuiuere posset sursum ac deorsum diductas infuebant. *Ibidem* 4.

DE OFFICIO IUDICIS

LIBER

Præcepta Aelii Tuberonis super officio iudicis. *Idem* 4. 1

AD

AD C. OPPIVM LIBER.

Si generalis specie occurrat. *Idem 7. 9.*

EX INCERTIS.

Hinc in millesimum annum eorum columine ciuitas continebitur. *Donatus in Phorm. Terent.*

Nam delinquet aut superet aliquid tibi. *Seru. Æneid. 4. Delinquere, deficere.*

Nullum Senatusconsultum fieri posse non discessionis facta: quia in omnibus senatusconsultis, etiam in ijs quæ per relationem fierent, discessio esset necessaria. *Gell. 14. 7.*

Præfectum vrbi Latinarum caussa relictum Senatum habere posse. *Ibidem 8.*

P. RVTILIVS RVFVS

Cum Cn. Mallio vrbis Consul, Ælio Tuberoni coactaneus fuit. & de vrba sua, & belli Numantini historiam composuit. Imaginaria exemplum à Tullio vocatur.

P. RVTILII RVFI HISTORIARVM

LIBRI.

EX INCERTIS.

Admirationi fuisse philosophorum trium sui cuiusque generis facundiam, violenta, & rapida Carneades dicebat. Scita & teretia Critolans, modesta Diogenes & sobria. *Idem 7. 14.*

Romæ nos inuicem iudicamus, ut octo quidam diebus in agris rustici opus faceret; nonno autem die, intermisso iure, ad mercatum.

legesque accipiendas Romam venirent, & ut scita atque consulta frequentiore populo referrentur, quæ trinundino die proponitæ singulis atque vinctis notebantur. *Macrob. 1. 16.*

Pompeij patrem hominem ceterum ostendit. *Plutarchus in Pompeio.*

Scipionem hoc anno (DLXXI.) mortuum. *Idem 40.*

DE VITA SVA. LIB. I.

Pompeius elaboravit, ut populum Romanum nosset, cumque amicitiose salutarer. *Caris. 2.*

LIB. II.

Animo constanter. *Idem 1.*

LIB. III.

Pro L. familiare veniebam. *Ibidem.*

LIB. IV.

Vestigalium. *Ibidem.*

LIB. V.

Ex orbi terrarum. *Ibidem.*

Ardile. *Ibidem.*

EX INCERTO.

Quod si me invenit ubi fuisset. *Idem.*
 Prius ostentata est. *Ibidem.*

DE MODO AEDIFICIORVM ORATIO.

Orationes Q. Metelli de prae segetibus, & Rutilij de modo aedificiorum. *Sextimius in Agricola.*

PRO L. CÆRVICIO AD POPVLVM.

Quod ego me spero ostenturum. *Dionys.*

P. SEMPRONIUS ASELLIO

Tribunus militum fuit sub P. Scipione Africano ad Nummantinum. Cepte autem bellum Nummantinum anno V. C. LXXXIV. Historiam eorum rerū scripsit, quibus ipso interfuit. Dionys. lib. 1. Antiqua inter Romanorum Historiarum disertissimas eum narrantes.

P. SEMPRONII ASELLIONIS
HISTORIARVM. LIB. I.

Verum inter eos qui Annales relinquere voluissent, & eos qui res gestas à Romanis perscribere consti essent, Oranium rerū hoc interfuit. Annales libri tantummodo quod factum quoque anno gestum sit, id demonstrabant, ad est, eorum quasi qui diarium scribunt quam Græci *ἡμερησία* vocant. Nobis non modo satis esse video, quod factum esset id pronuntiare, sed etiam quo consilio quaque ratione gesta essent, demonstrare. *Gellius 5. 13.*

Nam neque alacriores ad tempus defendendam, neque sequiores ad rem perperam faciendum Annales libri commouere quicquam possunt.

Scribere autem bellum quo iurum Consule, & quomodo confectum sit, & quis triumphans introierit, exque eo libro quæ in bello gesta fuerint, non prædicare autem interea quid Senatus decreuerit, aut quæ lex rogatione lata sit, neque quibus consiliis ea gesta sunt iterare, id fabulas pueris est narrare, non historias scribere. *Ibidem.*

LIB. III.

Ve fieri solet plerumque, ut in victoria mitior mansuetiorque fiat. *Priscianus 5.*

LIB. IV.

Nam se patrem suum audisse dicere L. *Emilium Paullum*, nimis bonum Imperatorem signis collatis non decertare, nisi summa necessitudo, aut summa ei occasio daretur esset. *Gell. 13. 3.*

Vt maior invidia Lepido glisceretur. *Namini Gliscitur*

LIB. V.

Nam Græccus domo cum proficisceretur nunquam minus terna aut quaterna millia hominum sequebatur. *Gell. 2. 13.*

Orare quidem cepit id ut se defenderent liberiq. suos, eum quem virilis sexus tum in eo tempore habebat produci iussit, populoq. commendavit prope flens. *Ibidem.*

LIB. XI.

Tam pulcrum opus, tamque artificiosè factum, passus est dirui. *Crissus 2.*

LIB. XIII.

Facta sua spectare oportere non dicta, minus facundiosa essent. *Gellius 4. 9.*

LIB. XIV.

Crepidarium cultellum rogavit à crepidatio tutore. *Idem 13. 20.*

Ne possem aut stationes facere hoc feci. *Crissus 2.*

EX INCERTIS.

Tritarum quartum signum accedebat ;
 Huc pilatum , huc passim iter facere volebat .
SERNIUS 12.

P. Crassum Mutianum quinque habuisse
 rerum bonarum maxima & præcipua , quod
 esset ditissimus, quod eloquentissimus, quod
 iuris consultissimus , quod Pontifex Max. Is
 cum in consulatu obtineret Asiam provin-
 ciam , & circumsedere , oppugnareque Leu-
 cas oppidum pararet, opulque esset firma ac
 procera trabe, qua arietem faceret, quo mû-
 ros eius opididi quateret, scripsit ad magistrû
ἀρχιτέκτων molis Atheniensiu, sociorum
 amicorumque pòpuli Rom. ut ex malis duo-
 bus quos apud eos vidisset , vter maior esset
 eum mittendum curaret. Tum magister *ἀρ-
 χιτέκτων* comperto quamobrè malum de-
 sideraret, non uti iussus erat maiorem , sed
 quem esse magis idoneum aptioremque fa-
 ciendo aieti , facilioremque portatu existi-
 mabat, minorem misit . Crassus cum vocari
 iussit , & cum interrogasset cur non quem
 iusserat misisset , causis rationibusque quas
 dictitabat spretis , vestimenta detrahi impè-
 ravit , virgisque multum cæcidit , corrumpi
 atque dissolui officium omne imperantis ra-
 tus , si quis ad id quod facere iussus est , non
 obsequio debito sed consilio non desiderio
 respondeat . *Gell. 1. 13.*

CLODIVS LICINIVS

*Abiit cum Senprenio Asellione eta-
 tis . Res Romanas consignavit .*

266 FRAGMENTA

CLODII LICINII RERVM ROMANARVM LIB. III.

Meminisse ludis vocinis, quos Roma
Africanus iterum Consul faciebat, conatum
per quosdam, quos praeis corrumperat, aliquot
locis urbem incendere, et frangendi carceris
fugicundique haberet occasionem; patefacto
dein scelere delegatum in Tullianum S. C.
Linus 39.

C. LICINIUS MACER

Annus auro. V. C. L. CLXV. Annalis reliquis.

C. LICINII MACRI ANNALIVM LIB. I.

Auspicia pulcra et luculenta commenta-
bit. *Nonius Luculentum.*

Non minimo opere milites quinq; vole-
bant esse. *Prisc. 6.*

Faustuli coniugum Attam Laurentiam Ro-
muli et Remi nutricem esse. Hanc regnante
Romulo Tatturio cuidam Tusco diuici de-
ruptam, auclamq; hereditate viti, quam post
Romulo quem educaffet, reliquit, et ab eo
Parentalia dieinq; festum pietatis causa sta-
tutum. *Macrobi. 3.*

Contentionis illius perniciosum exitum
fuisse. Namque ibidem obstantes Remum
et Faustulum interfectos. *Autor de enig. ge-
tis Rom.*

LIB. II.

Nequaquam sui lausendi rebus annis lae.
Nonius Lues.

Peruersam esse alij modi postulare. *Prisc. 6.*

LIB.

Omnia vestrum neglexerit autoniam.
Dionodes 1. Fris. 10.

EX INCERTIS.

Que die Magistratum obijt, repente cele-
 si gradu per forum se in Capitolium conscen-
 dit. *Nonius Contendere.*

Pars magna levis clipea portant. *Idem.*
Clypeum nostra.

Inescalationis originem Romulo assi-
 gnat. *Macrob. 1.*

Annum vententem statim ab initio XXI.
 mensum fuisse. *Confer. de die natali.*

Ex in fodere Ardeatino. & in linteis libris
 ad Moneta invenios. *Linus 4.*

Magistratum libri, quos tunc in sede
 repositos Moneta erat identidem autores.
Ibidem.

Eodem Consules insequentis annos reso-
 bto, Iulium tertium, Virginium iterum.
Ibidem.

Comitiorum habendorum causa & ab
 Licinio Consule dictum (Dictatorem,) quia
 collega comitia bello preferre festinante, ut
 continuaret consularum, obitiam eundem
 prave cupiditati fuerit. *Ibidem 7.*

Eodem anno C. Flavius Cn. F. Scriba pa-
 tre libertino, humili fortuna ortus, &c. quem
 antea desisse scriptum facere arguit, tribu-
 natu ante gesto triumphatibus nocturnis
 altero, altero coloniz deducendæ. *Idem 9.*

Tertia etiam clade quæ ad Cremeram ac-
 cepta est, abominandam eam Curiam facit.
Ibidem.

Omni Q. Fabium Cos. non petentem omni-

nes dicerent centuriar, ipsum autorem fuisse differendi sibi consulatus . *Idem* 10.

• Amulium patrum Rheę Sacerdotis amore eius captum nubilo cęlo obscuroque aere, cum primum illucescere cępisset, in vsum sacrorum aquam petenti insidiatum in luo Martis, compressisse eam : tum exactis mensibus geminos editos . *Autor de origine gentis Rom.*

• Cum neque cum Romulo neq. sacrorum causa eo iuisset (Tati) sed solus, suafurus ęsis ut iram in fontes remitterent, plebe ęgre ferente quod illi viri sibi dediti non fuissent, ut & Romulus equum esse censuerat, & ipse Romanorum Senatus decreuerat, & ab hominum cęsorum cognatis magna manu facto impetu in eum, cum non posset amplius effugere pręsentem vindictam, lapidibus ab ijs obrutus interiit . *Dionysius* 2.

Tarquinius Priscus Romam venit Anco Marcio regnante, anno regni octavo . *Idę* 4.

• Ab Albanis Romanos Dictatoris creandi morem habuisse . Hos primum post Amulis & Numitoris obitum deficiente regia stirpe annuos magistratus creasse, qui eandem quam Reges habebant potestatem, eosque Dictatores vocasse . *Idem* 5.

P R O T V S C I S .

• Quos oportuit amissa restituere, hisce etiam reliquias euerterunt . *Priscian.* 1.

E P I S T O L A A D S E N A T U M .

• Illi suam vitam mecum contendunt, quoniam in corpore ita crebra sunt vulnera vitę, novę cicatrici ut locus non sit . *Nonis. Contendere.*

ORNITHOGONIA.

Vulcani tosta vapore.

Cum virgis profecta ferunt. *Idē Profecta.*
Cetero moriuntur totidem diebus quod
vixerit lepus: incertiq. temporis veneficium
id esse *Plinius*. 32. 1.

Murenas tantum feminini sexus tradit &
concupere ē serpentibus: ob id sibilo a piscar-
toribus tanquam serpentibus euocari & rapi,
pinguescere lactatu, fuste non interimi, ead-
em ferula protinus. *Ibidem* 2.

RERVM ROMANARVM LIB. XXI.

Deligare ad patibulos, deligantur, & cir-
cumferuntur, cruci desiguntur. *Nonius Pa-
tibulus.*

L. CASSIVS HEMINA

vixit anno urbis lxxviii. Fecit annalium li-
bros 4. vetustissimus annalium au-
tor *Plinio* nominatur.

L. CASSII HEMINÆ ANNALIVM
LIB. I.

Et cum quo irent nesciebant, ilico manse-
runt. *Nonius Illico.*

Prudens perplexim scottino scribit. *Idem*
Perplexim.

Homerum & Hesiodum ante Romam
conditam vixisse Siluijs Albz regnantibus,
annis post bellum Troianum plus centum,
atque sexaginta annis ante Romam condi-
tam. *Gellius* 17. 21.

Eo (Euandro) regnante forte Recaranus
quidam Græcæ originis, quia erat forma &
virtute ceteris antecellens, Hercules appel-
M. 3. Google latus,

latus, eodem venit. Cumque armenta eius circa flumen Albulam pascerentur, Cacus Euandri seruus, nequitiae versutus & præter cetera feracissimus, Recaranus hospitibus subripuit. ac ne quod esset indicium, aduersas in speciem abstraxit. Cumq. Recaranus vicinis regionibus peragratis scrutatisq. omnibus, cuiusmodi latrocinis despecasset inuolutum, utcumq. æquo animo dispedium forent, excedere his finibus constituerat. At vero Euander excellentissimæ iustitiæ vir, postquam rem vti acta erat compenit, seruum noxæ dedit, bouesq. restitui fecit. Tum Recaranus sub Auentino inuentori patri aram dedicauit, appellauitq. maximam, & apud decimam sui pecoris profanauit. *Ant. de orig. gent. Rom.*

LIB. II.

Pastorum vulgus sine contentione consentiendo perfecerat æqualiter imperio Remum & Romulum, ita ut de regno pares inter se essent. Monstrum fit: sus parit porcos triginta; cui rei fecerunt fanum Laribus grundilibus. *Diomed. 1.*

Ne quis regnum occuparet, si plebs nostra fremere imperia cepisset. *Serv. Æneid. 1.*

Censuit sese regem Portenam occidere. *Nonius Censere.*

Et in arce in Capitolio signa que erant, demouebantur. *Idem Æneid.*

Tunc Marcus pæcos proletarios armauit. *Idem Proletarij.*

Quæ nata sunt ea omnia denefici aiunt. *Idem Denefici, deneficere.*

Idque admiratum esse gaudi. *Prisc. 9.*

Nama constituit, ut pæcos qui squameis

ut reflexi in polluerent, parsimonia com-
mētus uti conuiuia publica & privata, cenæq.
ad puluina: facilius computarentur: in qui
ad pollutionem crederent pretio minus parte-
rent, eaque præmercerentur. *Plinius* 31. 2.

Nunta instituit fas torrese, quoniam co-
stum cibo satabantur esset. Idem modo con-
secutum, statuendum esse putum ad rem
dūmānt, nisi tollunt. *Idem* 18. 1.

Seruium Tullium fortissimum dūcas, ut in
urbem ex agris conuenirent, urbanas rusti-
casque res ordinaturi. *Macrob.* 1. 16.

Decemvires, qui decem tabulis duas ad-
diderunt, de intercalando populum rogasse.
Idem 13.

Anno ab urbe condita CCCLXIII. à Tri-
bunis militum Virgilio, Manlio, Caelio, Po-
stumio collegisque eorum in Senatu tracta-
tum, qui esset propter quod, &c. *Idem* 16.

LIB. III.

In campo Tiburti ubi hordeum demef-
suerunt. *Pri/a* 10.

Hos libros si quis nostratis sapiens. *Idē* 12.

Nemo vicinus confedo. *Nemo Confedo.*

Mulier canebat tibijs Phrygijs, & altera
cymbaliscabat. *Idem Cymbaliscare.*

Homo mere literosus. *Idem Literosus.*

LIB. IV.

Qui Bellum Punicum Posterior dicitur *Pri/a*
lib. 7. ex veterum consuetudine, quibus in
OR. desueta communia.

Scriba Pontificius qui cum eabus stuprum
fecerat. *Pri/a* lib. 7.

In Hispania pugnatum bis, utraq. nostris loco moti. *Nonius utraque.*

Ex Tiberi lacte haurire. *Idem Lacte.*

Qua fini omnis res atque omnes artes humanitalque aguntur. *Idem Humanitas.*

Cn. Terentium scribam agrum suum in Ianiculo repastinantem offendisse arcem, in qua Numa, qui Romae regnavit, situs fuisset. In eadem libros eius repertos, P. Cornelio, L. F. Cethego, M. Bzbio, Q. F. Pamphilo Gols. ad quos à regno Numae colliguntur anni DXXXV. & hos fuisse è charta, maiore etiamnum miraculo quod tot infossi duraverint annis. *Plinius 13. 13.*

Mirabantur alij quomodo illi libri durare potuissent. Ille ita rationem reddebat lapidem fuisse quadratum circiter in media arca vinctum candelis quoque vorisus. In eo lapide insuper libros impositos fuisse, propterea arbitrarier eos non computruisse, & libros cedratos fuisse; propterea arbitrarier cinneas non tetigisse. *Ibidem.*

EX INCERTIS.

Quicumque propter pleuitatem agro publico electi sunt. *Nonius Pleuitatem.*

His persuadet ut ilico manerent: pars ilico manet. *Idem Ilico.*

Sinuегiaе magalia addenda, murumque circum eam. *Serm. Ensid. 1.*

Tarquinius Superbum cum cloacas populum facere coegisset, & ob hanc iniuriam multi se suspendio necarent, iussisse corpora eorum cruci affigi. Tum primum turpe habitum est mortem sibi consciscere. *Idem 12.*

Ab Euandro Faunum Deum appellatum.

Ideoque ædes sacras Faunas primo appella-
tas, postea Fana dicta: & ex eo qui futura præ-
cinerent Fanaticos dici. *Servius in 1. Georg.*

Samothracas Deos, eisdemque Romano-
rum Penates, proprie dici *θεοὶ μυθολογίας*. *Macro-
b. 3.*

Primum è medicis venisse Romam Pelo-
ponnensem Archagathum, Lysaniæ filium,
L. Emilio, M. Livio Coss. anno urbis Dxxxv,
eique ius Quiritium datum, & tabernam in
compito Acilio emtam. Ob id publicè Vul-
nerarium eum tradunt vocatum. *Plin. 39. 1.*

Quartos Indos, sæculares post annū factos
tertium, C. Cornelio Lentulo, L. Mummi-
o Achaico Coss. id est, DCVIII anno. *Censor.
de die natali.*

Q. CLAVDIVS QVADRIGARIVS

*Scriptit annalium libros, quibus gesta Roma-
norum persequitur. Floruit anno V. C.
15 CLX.*

Q. CLAVDII QVADRIGARII ANNALIVM LIB. I.

Cominius qua escenderat descendit, atq;
verba Gallis dedit. *Gell. 17. 2.*

Cum his confermonabatur. *Ibidem.*

Conualles & arboreta magna erat. *Ibid.*

Putabant eos qui foris atque qui in arce
erant inter se commutationes & consilia fa-
cere. *Ibidem.*

Sese ne id quoque quod iam suaderet, fa-
cturum esse. *Ibidem.*

Nam M. Manlius quem Capitolium ser-
uasse à Gallis supra ostendi, cuiusq. operam
cum M. Furio Dictatore apud Gallos cum
prime fortem atq. exsuperabilem resp. sensit;

is & genere, & vi, & virtute bellica constantem concedebat. Simul formam, factis, eloquentia, acrimonia, confidentia pariter praecebat, ut facile intelligeretur magnum viaticum ex se atque in se ad temp. evertendam habere. *Ibidem.*

Postquam nuntiatum est ut pugnatum esset in Gallos, id civitas grauter tulit. *Ibidem.*

Cum interea Gallus quidam nudus praeter scutum & gladios duo, torques atque armillis decoratus processit, qui & viribus, & magnitudine, & adolescentia, simulque virtute ceteris antistabat. Is maxime praelio commoto, atq. utrisque summo studio pugnantibus manu significare cepit utriq. ut quiescerent pugnae. Facta pausa est exemplo. Silentio facto cum voce maxima conclamant, si quis secum depugnare vellet uti prodiret. Nemo audebat propter magnitudinem atq. inhumanitatem faciei. Deinde Gallus tridere atque linguam exertare. Id subito perditum est cuidam T. Manlio summo genere nato, tantum flagitium civitati accedere, & tanto exercitu neminem prodire. Is ut dico processit, neque passus est virum Romanum à Gallo turpiter spoliati, scuto pedestri & gladio Hispanico cinctus contra Gallum conficere. Metu magna congressio in ipso ponte utroq. exercitu inspectante facta est. Ita ut ante dixi confiterent. Gallus sua disciplina, scuto projecto cantabundus; Manlius animo magis quam arte confusus, scutum scuto percussit, atque statum Galli conturbavit. Dum se Gallus iterum eodem pacto constituere staret, Manlius iterum scuto scutum percussit, atque de loco hominem iterum deiecit. Eo pacto ei sub Gallicum gladium successit, atq. Hispanico pectus

laussis. Dein continuo humerum dexteram
eodem concessu incidit, neq. recessit vsquam
donec subressit, ne Gallus imperium icti ha-
beret. Vbi cum euectis, caput praecidit, tor-
quem detrahit, cumq. sanguinolentum sibi
in colla imponit. Quo ex facto ipse posteri-
eius Torquati sunt cognominati. *Idem* 9. 13.

Calum Pontium Camerem a Dictatore
Romano sex horarum inducias postulasse.
Idem 1. 25.

Ea Lucani ubi rescinerunt, sibi per falla-
cias verba data esse. *Idem* 2. 19.

Id ubi rescierant propinqui obsidum
quos Pontio traditos supra demonstrauimus,
eorum parentes cum propinquis capillo pas-
so in viam prouolarunt. *Ibidem*.

Persuadent cuidam adolefcenti Lucano,
qui apprimè summo genere natus erat, sed
luxuria & nequitia pecuniam magnam con-
sumserat. *Idem* 7. 11.

Cum tantus arrabo penes Samnites popu-
li Rom. esset. *Idem* 17. 1.

Ea dum sunt, Latini fabuloso animo ex
victoria inerti, consilium ineunt. *Ibidem*.

Arma plerique abiectis, atque intermi in-
latebant sese. *Ibidem*.

Domus suas quemq. ire iubet, & sua om-
nia frumisci. *Ibidem*.

Et Romani multis armis, & magno com-
meatu praedaque ingenti copiantur. *Ibidem*.

Sole occaso. *Ibidem*.

Nos in medium relinquemus. *Ibidem*.

Nihil sibi diuitias opus esse. *Ibidem*.

Nam hæc maxime versatur. Deorum ini-
quitas, quod deteriores sunt incolumiores,
neque optimum quempiam inter nos sinunt
diurnare. *Ibidem*.

Et compluriens in laboribus miserrimas
vitas exegerunt. *Ibidem*.

Et hic minus otij consumptus est. *Ibidem*.

Tanta sanctitudo fani est, ut nunquam
quisquam violare sit ausus. *Ibidem*.

Apud aras quæ vocabantur Neptuniae.
Servius Æneid. 1.

Cum non possetur decerni utrius putaretur
victoria. *Nonius Possetur.*

Prius hisce autoribus inde reticula galcaria.
Idem Reticulum.

L I B. I I.

His desubito utrisque nuntiatur ipsorum
copias adesse. *Idem Desubito.*

Comprehensare suos quisque, servare,
amplexare. *Priscian. 8.*

Et qui ibi erant non ignaviter potando
eumdiem pro meliore habuerunt. *Idem Ignaviter.*

Inde postquam aliquantum recessit, offendit
montem, loca muvita, res omnes habere quæ militibus opus sunt, ligna, aquam,
pabulum. *Idem Offendere.*

Eo Consules properatim exercitu reducunt.
Idem Properatim.

Peruersum esse alij modi postulare Pym-
rum in te atque in ceteris fuisse. *Prisc. 13.*

L I B. I I I.

Senatus autem de noctu convenire, noctu
multa domum dimitti. *Macrob. 1.*

Illic occiditur mille hominum. *Gell. 1. 16.*

Dum hi conciderentur, hostium copias ibi
occupatas futurum. *Idem, 1. 7.*

Non Ceditio nomen fuisse, sed Valerio.
Idem 3. 7.

Non Timocharem sed Niciam adisse ad
Consulem, neque Legatos à Senatu missos,
sed à Consulibus, & Regem populo Romæ
laudes atque gratias scripsisse, captiuosque
omnes quos tum habuerit, restituisse & red-
didisse. *Ibidem* 8.

Consules Romani salutem dicunt Pyrrho
regi. Nos pro tuâ inuitijs continuo animo
strenue commoti inimiciter tecum bellare
audemus, sed communis exempli & fidei er-
go visum est, uti te saluum velimus, ut esse
quem armis vincere possimus. Ad nos venit
Nicias familiaris tuus, qui sibi pretium à no-
bis peteret, si te clam interfecisset. Id nos ne-
gauimus velle, neue ob eam rem quicquam
commodi expectaret. Et simul visum est ut te
certiorem faceremus, ne quid eiusmodi si ac-
cidisset, nostro consilio ciuitates putarent fa-
ctum; & quod nobis non placet pretio, aut
pæmio, aut dolis pugnare. Tū nisi caueas,
iacebis. *Ibidem*.

Item gaudium atque ægritudinem alter-
natim sequi.

Adeo memorari vix potestur, ut omnes
simul suum quisque negotium adorti essent.
Idem Potestur.

Fabius de nocte cœpit hostibus castra si-
mulare oppugnare, cum hostem delectare,
dum colloca id caperet quod captabat. *Idem*
Delectare.

L I B. I V.

Et ita rebus præclariter gestis Romam re-
uerterunt. *Idem. Præclariter*.

Sed circiter horas duas grâui prælio ut-

furunt, deinde in fugam sunt coniecti. *Adm. Vergere.*

Pluvia, imbris, lactis erat mokus. *Idem Lactus.*

Ut videres at tepueret, verminasset hocius addialis, quod verminatione ad cancer perueniret. *Priscian. 6.*

Inter venas saxi abstrusum, latentem, & quasi diuinitus absconditum. *Serm. Georg. 1.*

LIB. V.

Is ubi Dacium cognouit, & patrie eum recordauit. *Nonius Recordanis.*

Et dicerent castra capta esse, atque hos cohortatus uti maturarent. *Idem Cohortament.*

Cladem illam vastissimam pugnae Canensis factam ante diem quartum Nonas Sextil. *Gellius 5. 17.*

LIB. VI.

Actorius Taurae dexterum humerum sauciat, atque ita resiliit. *Priscian. 10.*

Deinde facti consules Sempronius Gracchus iterum, Q. Fabius Maximus, filius eius qui priore anno erat Consul. Et Consuli pater Proconsul obuiam in equo vehens venit, utque descendere voluit, quod pater erat. Et quod inter eos sciebant maxima concordiae conuenire, lictores non ausi sunt descendere libere. Vbi iuxta venit, tum Consul ait, Descendere iube: quod posteaquam lictor ille qui apparebat cito intellexit, Maximum Proconsulem descendere iussit. Fabius imperio pareat, & filium collaudans, cum imperium quod populi esset, retineret. *Orb. 2. 2.*

HISTORIARUM.

Pœne factum esse quin castra relinquerent, atque cederent hosti. *Idem* 17. 13.

Ne nos ad certationem censeas hæc incepisse. *Romulus Censere.*

Aliquantisper pugnato nihil promouet Pœnus. *Idem Aliquantisper.*

LIB. VII.

Animos eorum habentia inflatur. *Them Habentia.*

LIB. VIII.

In eo loco populus murmurari coepit. *Them Murmurari.*

Romam venit vix superat quin triumphus decernatur. *Gell.* 17. 13.

Quin prior bellum, quod cum his gestum erat, meminissent. *Prisc.* 7.

Ubi decreuerunt, committunt Græco sedus prior Pompeianum non esse seruatum. *Ibidem.*

Placco obicitur. *Diomedes* 1.

LIB. XII.

Quinque pristis, nauigium ea forma marina bellum dictum est. *Nonius Pristis.*

LIB. XIII.

Concione dimissa Metellus in Capitolium venit cum multis morationibus. Inde cum domum proficisceretur, tota ciuitas cum sedibus. *Gell.* 13. 27.

LIB. XV.

Grundibat graniter pecus suillum. *Diomed. l. Nonius Grundire.*

LIB. XVI.

Equi hunnibunde inter se spargentes utramque calcibus. *Nonius Hinnibunde.*

LIB. XVIII.

Si pro tua bonitate & nostra voluntate tibi saletudo suppetit, est quod speremus Deos bonis benefacturum. *Gellius 1. 7.*

LIB. XIX.

Sagittarius cum funditore utrimque summo studio spargunt fortissimè : sed sagittam atque lapidem deorsum an sursum mittas, hoc interest. Nam neutrum potest deorsum vorsum recte mitti; sed sursum verumque optime. Quare milites Metelli lanciabantur multo minus, & quod maxime opus erat, à pinnis hostes defendebant facillime funditores. *Idem 9. 1.*

Tum Sulla conatus est, & tempore magno eduxit copias, ut Archelai turrim unam, quam ille interposuit ligneam, incenderet. Venit, accessit, signa subdidit, submouit Græcos, ignem admouit. Satis sunt diu conati, nunquam quiverunt incendere. Ita Archelaus omnem materiam obliuerat alumine. Quod Sulla atque milites mirabantur, & postquam non succendit reduxit copias. *Idem 15. 1.*

C. Marium creatum septimo consulē.

Idem 10. 1.

C. Mari ecquando te nostrum & reipublice miserebitur? *Idem* 20. 5.

Faciem pro statura dicit. *Idem* 13. 29.

LIB. XX I.

Eum enim cum partim copijs hominum adolescentium placentem sibi. *Idem* 10. 19.

Crudeliter ille, nos misericorditer, avariter ille, nos largiter. *Non. Avariter.*

LIB. XX I I.

Cum obsideretur Grumentum, & iam ad summam desperationem ventum esset, duos servos ad hostem transfugisse, & operæ pretium fecisse: deinde vrbe capta passim discurrēte victore, illos per nota itinera ad domum in qua servierant præcurrisse, & dominam suam ante se egisse, & quærentibus quænam esset, dominam, & quidem crudelissimā ad supplicium ab ipsis duci professos esse. Eductam deinde extra muros summa curā exlasse, donec hostilis ira concideret. Deinde ut satiatus miles ad Romanos mores cito redijt, illos quoque ad suos redisse, & dominam sibi ipsos dedisse. Manumisit utrumque è vestigio illa. *Seneca de beneficijs* 3. 23.

LIB. XX I I I.

Sed idcirco me fecisse; quod utrum negligentia partim magistratum, an avaritia, an calamitate populi Rom. evenisse dicam, nescio. *Gellius* 10. 13.

EX LIBRIS INCERTIS.

Exercitu instructo, potentim milites de
cere cepit. *Maxima Radetantim.*

Ita per sexennium vagati, Apuliam atque
agrum Campanum, quod his per militem li
cebat, exspoliabantur. *Idem Spolior.*

Agnam Nolanum populare cepere
Idem Populas.

Facite exempla comm, ut vos cum ill
congermanescere sciamus. *Idem Conger
noscere.*

Senatus censuit refertentibus Suffetis. *F
sus, Suffes, Consul, lingua Pænorum.*

Pugna acriter commissa multis utrimque
interitis. *Idem 60.*

Ad CCCL. ex coniuratis viros Romam
missos, eamque deditionem ab Senatu no
acceptam, quod egentium atque humilium
pena defungi velle Fundanum populum co
luerint. *Linus 8.*

Ecce pacem Candira facta est. *Idem 6*

Postumium in Sacinio captis aliquot vi
ribus, in Apulia solum fugaturumque, sa
etum ipsum cum paucis Luceriam compu
sum: ab Atilio in Etruria res gestas, eumque
triumphasse. *Idem 10.*

Bis pugnatum in Olympo montes ad XI
milla hominum caesa. *Idem 47.*

Ad xv. millia Thracum precedenti ad ex
ploranda loca agmen Mutinæ Numidæ oc
currerunt, quadrigenti equites fuerant Ni
midæ, &c. *Idem.*

In proelio Marselli contra Infubres
Gemenes capto aureo torques mulier, e
quibus unum magni ponderis in Capuoli

HISTORICORVM. 109

Ioui donum in xde positum. *Ibid.*

Gargara flumen vocari in finibus Thuri-
nis. *Sern. Georgic. 1.*

CLAVDII ORATIO IN QUINTIUM GALLUM.

Quoniam incestuosa, vitiis horum, curia-
que & tabularia publicæ. *Morsus, Florus, fo-*
minis, genere.

Q. VALERIUS ANTIAS

simulacris reliquit : opus grande. A primi intro-
res Romanus persequuntur : viciis, tempe-
stas, Quadrigario, sentit.

Q. VALERII ANTIATIS ANNALIUM LIB. I.

Amulius regnum obtinuit, quod et firmis-
sime possideret, Numitoris fratris sui filiam
in venando interimendum curavit : Tum
etiam Rheam Silviam eius sororem sacer-
dotem Vestæ fieri iussit, simulato somnio
pro admonitis ab eadem Dea esset ut id fac-
eret, quam reuera ita faciendum sibi existima-
ret, periculosum ducens ne quis ex ea nasce-
retur, qui auitas persequeretur iniurias. *Au-*
tor de origine gent. Rom.

Pucros ex Rhea Silvia natos Amulium re-
gem Faustulo servo necandos dedisse : Sed
cum à Numitore exoratum ne pueri necen-
tur. Accæ Larentiæ amicæ suæ nutriendos
dedisse, quam mulierem eo quod pretio cor-
pus esset vulgare solita, Lupam dictam. *Ibid.*

LIB. II.

Mater cum nouissime ægrotasset, inquit
ponisse fertur. *Carissus* 2.

Numam Pompiliū sacrorum causa in
percalationem inuenisse. *Macrobius* 1. 12.

Agonatorum repertorem Numam Pom-
piliū. *Ibidem* 4.

Numma illum regem, cum procurator
fulminis scientiam non haberet, essetque il-
lū cupido noscendi, Egeriæ monitu castos duo
decim iuuenes apud aquam cælasse cum vin-
culis, ut cum Faunus & Picus Martius ad
locorum venissent haustum (nam illis aquam
di solemne iter huc fuit) inuaderent, consti-
gerent, colligerent, &c. *Arnobius* 5.

LIB. VI.

Hoc Senatus consultum prior factum est.
Priscus 7.

LIB. XII.

Tiberius Gracchus, qui Quæstor C. Man-
lio in Hispania fuerat, & ceteri qui paces
sponsponderant. *Gellius* 7. 9.

LIB. XXII.

Quod nouissime nobiscum fœdus fecer-
unt. *Carissus* 2.

LIB. XXIV.

Si hæc res diuinæ factæ, riteque perlitæ
essent,

HISTORICORVM: 185

Hent, auspices dixerunt omnia ex sententia
processurum esse. *Gellius* 1. 7.

LIB. XLV.

Denique Licinius Tribunus pleb. perdueb
ionis ei diem dixit, & comitijs diem à Q.
Marcio Prætorè poposcit. *Idem* 7. 9.

LIB. LXXIV.

Eo omnes hostiæ, vituli xxvi i. coniecti, &
ca omnia adulta sunt. *Priscian* 9.

LIB. LXXV.

Deinde funere locato ad focum descendit.
Gell 7. 9.

EX INCERTIS.

Compluria. *Idem* 5. 21.

Ambraciensis quispiam Tymochares, re-
gis Pyrrhi amicus, ad C. Fabricium Consul-
em furtim venit ac præmium petiuit, & si de
præmio conveniret, promisit regem venenis
secare. *Idem* 3. 8.

Eam puellam captivam non redditam pa-
ri, sed retentam à Scipione, atque in deli-
ijs amoribusq. ab eo usurpatam. *Idem* 6. 8.

Post Africani mortem intercessionem istâ
ro Scipione Asiatico factam esse à Trib.
Gracco, neque multam irrogatam Scipioni,
sed damnatum eum peculatus ob Antioche-
am pecuniam, quia prædas non daret, in
arcerem duci ceptum atque ita interceden-
s: Gracco exemptum. *Idem* 7. 19.

Acca Larentia testamento Romulum re-
em bonis suis heredem fecit. *Idem* 6. 7.

Valerio Maximo inter alios honores do-
aus quoque publice edificata est in Palatio,

entus exiit quo magis insignis esset, in publicam versus declinasset, hoc est, extra patium aperiretur, *Pedian. in Pisonianam*.

Factum id esse ludis Romanis quos fecerunt *Adoles. Curules, Arctus Serranus T. Scribonius Libo*. Id eos fecisse iussit Censor *Ser. Elii Papi, C. Corneli Cethegi. Idem Cornelianam*.

Ita institutum esse ut centesimo quoque anno fieret ludus secularis, *Censor de die na*.

Primos ludos seculares exstitisse Regibus post Romam conditam annis ducentis quadraginta quinq. à Valerio Publicola institutos esse. *Ibidem*.

Secundos ludos anno post urbem conditam eger. *Ibidem*.

Tertij ludus fuerunt P. Claudio Pulcro, L. Pullo Coss. *Ibidem*.

Quartos ludos relatos esse L. Marcio Censorio M. Manilio Coss., post Romam conditam anno DCVIII. *Ibidem*.

L. Marcium in Hispania interemptis Sicionibus concionantem, & milites ad virtutem exhortantem, assisse simili modo. *P. 107.*

Oppidum Latinorum Apulas captum L. Tarquinio rege; ex cuius praeda in Capitolium in fine refecerit. *Idem 3. 5.*

Duos libros fuisse Numae. I. ex his 12. p. rificales. totidem Græcos, præcepta Philosophiæ continentes. *Idem 13. 15. Placuit in Numæ.*

Raptas Sabinas quingentas viginti sepe *Plutarchus in Romulo*.

Romano cecidisse in Hernico agro Vellia, ac ecc. ex prædatoribus Equorum populabundi in finibus Romanis vagab

et ab A. Postumio Cos. duo milia & trecentos, ceteram multitudinem perdam agentem, quæ incidit in Quintium, nequaquam æri defunctam esse credi. Intersecta inde milia, & exequendo subvitiæ numerum cecit, & cxxx. *Idem 3.*

M. Manium & Q. Sulpitium Consulibus unum annum. *Idem 4.*

Vna castra Magonis capta: septem milia cæsa hostium; altero prælio eruptione pugnantem Asdrubalem, decem milia occisa; quatuor milia trecentostriginta captos. *Idem 5.*

Maiorem corporum sex milia, minus 15 capta: Armen præfuisse Punico præsidio dediditque Romanis. *Idem 6.*

Pædam Etruscam, Ligurumque montiorum captivos Carthaginem portantes, caecæ tradit. *Idem 7.*

Captum Hannonem tradit. *Idem 8.*

Annibalem primo prælio victum esse à Scipione, quo duodecim milia aratorum necit sunt cæsa: mille & septingenti capti. Legatum cum alijs decem Legatis in castra ad Scipionem venisse. *Idem 9.*

Ipsam Syphacem in castra Romana ad colloquium venisse. *Idem 10.*

Interfisse satum Villium quia recto itinere nequirit omnibus à rege infectis, infectam vallem per quam mediam fertur Aous inis potte raptum facta in ripam, in qua tant castra regia, transgressum atque confisiffic, fufum fugatumque regem, castris etiam, &c. *Idem 11.*

In prælio Marcelli supra quadraginta milia hominum cæsa, & quingenta septem milia si gna capta, & carpenta quadringenta tribinta duo, & aureos torques multos. *Idem 12.*

Quaternum millium pondo argenti vectigal in decem annos, triginta quaterna millia pondo & ducenta, presens viginti millia pondo. Attalo absenti Aeginam insulam, elephantosque dono datos, & Rhodijs Stratoniceam Cariz, atque alias vrbes quas Philippus tenuisset: Atheniensibus insulas datas Phalaran, Imbrum, Delum, Scyron. *Ibidem*.

Supra XL. millia hostium caesa eo die. *Idem* 44.

Et in Siciliam nauigasse delectus caussa, C. Flaminium; & ex Sicilia Hispaniam petentem tempestate in Africam delatum, vagos milites de exercitu P. Africani sacramento rogasse, his duarum provinciarum delectibus tertium in Hispania adiecisse. *Idem* 45.

XL. millia militum fuisse in regio exercitu (Antiochi) XL. inde millia cecidisse supra v. millia. capta cum signis militaribus cccxx. *Idem* 46.

Ludos ob dedicationem eius (aedis matris magnae Idae) factos primos scenicos fuisse Megalesia appellatos. *Ibidem*.

Duodetriginta millia hostium caesa: captiva millia & quadringentos: signa militaria cxxiv, equos mille ducentos triginta: capta ducenta quadraginta septem: ex victoribus mille quadringentos octoginta quatuor cecidisse. *Ibidem*.

Rumorem celebrem Romae fuisse, & per pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis caussa, Coss. L. Scipionem & cum P. Africanum in colloquium euocatos regis, & ipsos comprehensos esse, & ducibus captis confestim ad castra Romana exercitus ductum, eaque expugnata, & deletas omnes copias Romanorum fuisse: ob haec Aetolo-

su-

Sustulisse animos, & abnuisse imperata facere, &c. Idem 47.

. Ad IV. millia captiuorum qui belli mi-
nas timuerant , ex tota insula reddita, eamq.
causam Fabio, cum rem nullam aliam gessit-
set , naualis triumphus ab Senatu impetrandi
fuit. *Ibidem*.

Non plus decem millia (in Olympo mon-
et cetera .) *Idem* 48.

Q. Scipioni Africano duo Q. Petilij dienti dixerunt. Ibidem.

Placentiæ famosam mulierem, cuius amore deperiret (L. Flaminius) in convivium accersitam. Ibi iactantem se scorto inter cetera retulisse, quam acriter quæstiones excutisset, & quam multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos securi percussurus esset. Tum illam infra eum accubantē negasse, unquam vidisse quemquam securi ferientem, & peruelle id videre. Hic indulgentem amatorem unum ex illis miseris attrahi iussum; securi percussisse. *Idem* 49.

Q. Nazius Prætor ad duo millia hominum (veneficorum) damnauit. *Ibidem.*

~~Scipionem mortuum Appio Claudio, M.~~
~~Sempronio Coss. Ibidem.~~

Annibalem hoc anno (DLLXI) decessisse :
legatis ad eam rem ad Perusiam missis præ-
ter T. Quintium Flaminium, cuius in ea re
celebre est nomen, L. Scipione Africano, &
P. Scipione Nasica Coss. *Idem* 38.

Numa libros Pythagoricos fuisse: Idē 30.

Attalū regis Eumenis fratrē legatū venisse Rōmā his Cōs. ad deferēda de Persēo crimina, indicandosq. apparatus belli. *Idem* § 2.

Nec, & alse adiutū ab eo (Eumene) Pratorē
esse, cū saepe cū literis accersisset, &c. *Idē* 54.

*Historiam populi Romani Græce consignavit,
quam in Epitomen alius quis redegit.*

CN. AVFIDII HISTORIA GRÆCA.

Cicero Tuscul. 5.

AVFIDII EPITOMÆ.

Aremulum Silvium non fulmine ictum
sed tertæmotu prolapsum simul cum eo re-
giam in Albanum lacum. Post illum regna-
vit Auēctius Silvius *Anter de orig. gent. Rom.*

L. CORNELIVS SISENNA

*Vixit circa annum. urbis 1361. Vasis
dignitatibus functus est. Prætor alen. mod-
er. Historiarum libros condidit, in quibus
optima & diligentissimo versatus est, ut
Sallustius testatur. Magnas fere antiqui
sermonis amator.*

L. CORNELII SISENNÆ

HISTORIARVM

LIB. I.

Si quæ celeriter solui poterat in altum re-
mulcat. *Nonius Remanece.*

Nocte consumpta postero die per incertas
vias Æterniam, inde Romam protinus pro-
fugerant. *Idem Proculus.*

LIB. II.

Et Marsi propius succedunt, atque ita scu-
tis projectis tecti, saxa certatim lenta mani-
bus conijciunt in hostes. *Marrob. 6. 4.*

Vetus atque ingens erat arbor ilex, quæ
circum projectis ramis maiorem partem lo-
ci summi tegebat. *Ibidem.*

LIB. III.

Nolite mirari quam desperata voluntate ad vnam belli faciendam viam. *Non. Nolite.*

De virtute eorum accusanda proloqui superfederunt. *Nonius Superfedere.*

Egregias, & longe prestantes, ac metuentes aduersariorum opes esse. *Nonius Longo.*

Dissepatis imbricum fragminibus, ac testis regularum. *Nonius Imbrices.*

Inermos armati, impeditos expediti sine ulla suorum vulnere cunctos interficiunt. *Nonius expediti.*

Senatus auctoritate sagaria nunc. *Nonius Sagaria.*

Mulierem missa fide ac pietate propter amoris nefarii libidinem existisse. *Nonius Mittere.*

Quod loca palustria quæ erant, ea alte multifariam confossa. *Nonius Multifariam.*

Atque armis de vita certationem dimittere nitentur. *Nonius Certatim.*

Romanos impetu suo procelant, projectos persequuntur. *Nonius Procelare.*

Dispalsati ab signis, digressi omnes ac dissipati. *Nonius Dispalsare.*

Periclitantur tormenta ac tela, multaque genera machinamentorum. *Non. Periclitum.*

Signum pactus à Papio quod inter eos tolli conuenerat. *Nonius Conuenire.*

Omnia quæ diximus loca statim positis, *Non. nominatim pro. ablatiuo.*

Prociens agros populabundus, ad Nuceriam conuertit. *Nonius Popular.*

Agilem dari facilemque victoriam, neque solas aut vultum remouaturum. *Non. Agilem.*

Conuictus tamen ex tempore singula constituit, & sicut steterant manipulos obuerti iussit. *Nonius Manipuli.*

Ac post armatos funditores & sagittarios ponit. *Non. Funditores.*

Sparis ac lanceis eminus peterent hostes, *Non. Sparus.*

Galli materibus, Sueui lanceis configunt. *Non. Lancea.*

Alij saluti ac velocitati certare. *Non. Datinus pro Ablativo.*

Postquam sonu signorum praelium magno cum clamore virorum commissum est. *Non. Sonus.*

Adoriuntur aduersos, ut apertis lateribus. *Non. Apertum.*

Et inde equum concitatum princeps ad hostium permittit aciem. *Non. Permittere.*

Quod fortasse ex voluntate sua summa cum claritudine celeriter confecisset. *Non. Claritudo.*

Sublatus lætitia nimia, atque impotentia animi commotus. *Non. Impotentiam.*

Post villarum macesias ac parietinas quinque cohortes in insidijs reliquit. *Non. Macesia.*

Occulte tacitique aduenientium cohortium præstolari occipiunt. *Non. Præstolari.*

Iisdemque temporibus Æsermini duplici fossa valloque circumdati, frumento adeso, quod ex arcis in oppidum portatum est. *Non. Adesum.*

Requiescendi spatium pacti, condensiores manipulatim resistere hostibus instituerant. *Non. Manipulatim.*

Post principia paulatim recedunt, atque inde cum paucis fugæ se mandant. *Non. Mandare.*

. Ad binum millium numero saucijs verim-
que factis . *Non. Binum millium numero .*

. Partem cohortium propter mare collocat
in littore . *Non. Propter .*

. Otacilium Legatum cum scaphis ac lem-
bis . *Non. Lembus .*

. Præter catapultas sedecim quatuor balistas,
viginti plaustra , corijs ac minoribus sagittis
onusta . *Non. Catapultas .*

. Longius scorpius, catapultas concitat . *Non.
Scorpio .*

. Manuales lapides dispartit , propterea
quod is ager omnis eiusmodi telis indige-
bat . *Non. Tela .*

. Seruulum eius præmio libertatis inductum
magno cum tumuku contentum in popu-
lum produxit armatum . *Non. Populum .*

. Tum subito tacuit , atque metu , & suspi-
tione propriam capere non poterat quie-
sem . *Non. Proprium .*

. Balsus assiduitate indulgite victus . *Non.
Indulgitate .*

. L. Calpurnius Piso ex Senaticonsulio duas
nouas tribus . *Non. Senatus & Senati .*

L I B. I V.

. Quondam Sabini feruntur vouisse , Si res
communis melioribus locis constitisset , se
ver sacrum facturos . Quo voto damnati , fe-
rum omnem dicuntur eius anni statim con-
secrasse . *Non. Ver sacrum .*

. Perfuse atq. abunde semper vti magnum
pondus auri & argenti . *Non. Abunde .*

. Vtrumne Diui cultu erga se mortalium
lætificent , an supernæ gentes humana ne-
glegant . *Non. Lætificare .*

. Nam clandestina celeriter transigi , apud
N 3 notos

notos cogitare dici decet, non explanari . . .
crebri tudine . *Nonius Crebri tudinem* .

Ipsi Legati concubia nocte oppido digressi , iam supra hostium munitione succedunt . *Non. Concubia nocte* .

Itaque postero die Legatos Iguitam redeuntes apiscitur . *Non. Apisci* .

C. Titinnius quidam , cui minus proprietatis mentis ab natura tradita videretur , primo ante testudinem constitit ; deinde apud Consulem causam atque excusationem præferre coepit . *Nonius Testudines* .

Tum postquam apud Iguitinos ac Perusinos eius facti mentionem proiecit . *Nonius Projicere* .

De contrario silentium oritur . *Nonius Silentium* .

Impedimentum omne de cunctis itineribus amoliuntur . *Non. Amoliri* .

Iumenta , pecuda , locis trepidare compluribus . *Non. Pecuda* .

Quod hostem non dubitatum cū pluteis at scalis iter facere cernebat . *Non. Dubitatum* .

Formidine oppressus , quod humilem cæmentis instructum oppidi murum sciebat . *Non. Cæmenta* .

Populabundus agros ad oppidum pertingit . *Gallius 11. 15* .

Armati dextera ducti magisque in latitudinem discedunt . *Non. Discedere* .

Multitudinem hostium procul constare viderunt . *Nonius Constare* .

Tum in muro virile ac muliebri sexus , populi multitudinem omni collocata . *Nonius sexus , nautæ generis* .

Custodiæ in muro struuntur cataphractorum . *Nonius Cataphracti* .

Falces iniectas comminunt, pluteos propius collocatis harpagis deieciunt à muribus. *Nomius Falces.*

De quibus partim mollescolos, partim fascos sementorum incensos supra vallum frequentes. *Non. Mollescoli.*

Funes expediunt claustra foribus imposita periclitantur. *Non. Expedire.*

Multi praeiussis armis ex summo se permitterent. *Non. Permittere.*

Multi plagis aduersis icti & congenerati Romanis precipitatis, ipsi supra voluti in caput. *Nomius Congenulare.*

Neque porta, neque ullum foramen erat quo posset eruptio fieri. *Non. Foramen.*

Cohors vna post concitata, qua murus erat interruptus, euadit. *Nomius Euadere.*

Submoti, & intra moenia rursus coacti. *Non. Cogere.*

Ultro citroque integrant in oppido eadem. *Non. Integrare.*

Quid in rempublicam suam maxime conducere videretur. *Non. Conducere.*

Denique cum varijs voluntatibus incerta ciuitas trepidaret. *Non. Ciuitas.*

Terrae perturbatam multitudinem subigunt. *Non. Subigere.*

Ab armis se recedere, praesidia de locis deducere. *Non. Deducere.*

Id me neque metu, neq. calamitatis neque suadente inducunt facere. *Non. Neceffitudo.*

Agmen perturbatum pedes infumans, ac loco commouens. *Non. Infumari.*

Duae cohortes de subsidio procedunt, utque equites protelant. *Non. Protelare.*

Exercitum dispartitum, ac reconfigendum se componunt. *Non. Componere.*

· Iaculis celeriter consumptis ad gladios cœrtationem reuocauerunt. *Non. Cœrtati.*

· Alij materibus aut lanceis, tamen medium perturbant agmèn. *Non. Lancea.*

· Galli contra magno cum molimento, æo perpetuo sono procedunt. *Non. Molimentũ.*

· Conglobati, & collecti concrepant armis. *Non. Crepare.*

· Impedimenta collocant omnia, construunt carros, & sarraca crebra disponunt. *Nonius Cara.*

· Simul & tormenta contenduntur. *Nonius Contendere.*

· Prætor festinatim de castellis ad castra maxuma pedites conduxit. *Non. Festinatim.*

· Denique exinanitis castris, Romani qui clauso se loco potuerant expedire. *Non. Exinanita.*

· Plerisque inermis in castra perfugiunt. *Non. Inermis, pro Inermibus.*

· Castra de planitie conuertit in montes, ut crebro ferculis protinus procedundo, posset intra fines Æsculapiorum peruenire. *Non. Protinus.*

· Et partim fera vite, partim lauro & arbutò, ac multa pino ac myrteris abundant. *Non. Fera vite positum pro agresti.*

· Victoribus proprie spem, victis aduersę fortunę maiorem formidinem obicit. *Nonius Proprium.*

· Popedius opinione frustrata. *Non. Opinio.*

· Quod oppidum tumulo in excelsio loco propter mare paruis montibus inter duas flumines intra Vesuuium collocatum. *Non. Fluvius femin.*

· Transgressus fluviam, quę secundum Herculaneum ad mare pertinebat. *Non. Ibid.*

Et prope mediam ad finem ripæ peruen-
rant. *Non. Finis femin.*

Subito mare subhorrescere, cæcosq. flu-
tus in se prouoluere leniter cepit. *Non. Cecus.*

Dum pristinum vitium apud ignem per
sudorem corpore exhauserunt. *Non. Apud.*

Innoxios tremantibus artubus repente ex-
trahit, sistitque in labro summo fluminis, cæ-
lo albente. *Non. Labra; margines vel fines.*

Macerata grauia bellica manipulorum.
Non. Manipuli.

Balistas quatuor talentarias. *Non. Balista.*

Proræ actuariæ, trabi grandes, ac fascelæ
primo. *Non. Fascelus.*

Nauesque triginta biremes ac totidem
myoparones. *Non. Myoparones.*

Puppæ aceto madefactis centonibus inte-
guntur, quos supra perpetua classi suspen-
sa cilicia obtenduntur. *Nonius Centones, & Cilicia.*

Quibus occisis actuarias ad viginti, naues
item complures onerarias incendunt. *Non. Onerarias, & Actuarias.*

Ego illos malos & audaces semper enixim
contra fortunas atq. honores huius ordinis,
omnia fecisse ac dixisse sentio. *Nonius Eni-
xim.*

Eos qui hoc malum publicum clandesti-
nis consilijs comparauerunt. *Non. Comparare.*

Qui tamen quibus litibus fœdera malo-
rum, suum dissoluta. *Non. Accusatiuus sin-
gularis pro gen. & plurali.*

Armis, equis, com meatibus nos magis
iuraru exleges & minus honore dignos
putabitis? *Non. Exleges.*

Tamen Tudertibus Senaticonsulto & po-
puli dat ciuitatem. *Non. Iusso.*

Milites, et lex Calpurnia concesserat, virtutis ergo ciuitate donati. *Non. Ergo.*

hucum Memmiam, fratrem Gaii Scribonij, Tribunum plebis, quem Marci Linij consiliarium fuisse callebant, & tunc Curionis oratorem. *Non. Callet significans scire.*

Quoniam neque mea nec, neque intercessio, posse videtur illorum dementem reprimere audaciam. *Non. Nec.*

Cum complures mentes barba immissa & intonso capillo, lugubri vestitu, populum vocatione fleus, vna cum liberis circumiret, imperium suscitauit vulgum. *Non. Mistero, & Vicatim.*

Neque atavis granditatem, neque ea merita, nec ordinis honestatem aut dignitatem sibi esse excusationi. *Non. Granditatem.*

Iudicium falsum factum. *Caris. 2.*

Cistaque quae erat legum ferendarum gratia parata, deiecerunt. *Non. Cista.*

Idemque persuccauerunt, vixiles perueniret ad Quæstorem, ac iudices quos vellent instituerent, praefestinatim & cupide. *Non. Praefestinatim.*

LIB. VI.

Nos vna æstate in Asia & Græcia gesta litteris ideoque continentia mandauimus. Ne vellicatim aut salutatim scribendo, lectorum animos impediremus. *Gell. 12. 13. Non. Salutatim.*

Quam maxime celeratim poterat in insidijs suos disponit. *Gell. Ibid. Non. Celeratim.*

Maritus ostio Liris excluditur, atque Aemiliam suos continuatur. *Non. Continuare.*

Romanos inferenda pernici causa venisse. *Gell. 9. 95. Non. Pernici.*

LIB. VIII.

Carum caliginis fieri. Non. Sen.

LIB. XII.

Præcul. Nilus significat consuli. cepit.

LIB. XIV.

*Multi populi, plurimas concessiones Disce-
ptam omnibus animis & studiis suffragauer-
unt. Non. Refragauerunt.*

EX INCERTIS.

*Urbe condita iuxtim Narnicius flumen
obtruncatur. Non. Iuxtim pro Iuxta.*

*Tanto plures passim dispellantur. Non. Dis-
spellantur.*

*Hostes loca superiora potiti. Nonius. Potiti
tus loca.*

*Simul, &. Senaticonsultis, clarissimi am-
plificari. Non. Senatus.*

*Vitam cum dolore, & insigni atrociatū care-
nificatus amissa. Priscus.*

*Sic in eam paludem multi piscium salien-
dorum causa manibus semineculis con-
meant. Idem 10.*

Cursim. Properatim. Gell. 12. 15.

*Solus Antiochum prodidisse Ilium. Ser-
uius. Antiochus.*

*A Latino agrum concessum Troianis.
Idem 11.*

Cum Sulla in agro Nolano immolaret
ante Prætorium, ab infima ara subito anguis
emergeret, cum quidam C. Postumius aru-
spex ostendit illi, ut in expeditionem exte-
riorem educeret. Id cum Sulla fecisset, eunt
ante oppidum Nola[m] florentissima Samnit-
um castra cepit. *Cicero de divinatione.*

908 FRAGMENTA

Cæcilie Q. filie somnio modò Marfice bello templum est à Senatu Iunoni Sospitæ restitutum . Quod quidem somnium mirifice ad verbum cum re conuenisse . *Ibidem* .

Somnijs credi non oportere . *Ibidem* .

Initio belli Marfici, & Deorum simulacra sudanisse, & discessisse cælum, & ex occulto auditas esse voces quæ pericula belli nuntiarent, & Lanuij clypeos, quod aruspicihus tristissimum visum esset, à muribus esse derossos. *Ibidem* .

Proelio quo ad Ianiculum aduersus Cinnam pugnatum est, Pompeianus miles fratrem suum, dein cognito facinore, seipsum interfecit . *Tacitus Histor. 3. 3.*

Aræ, id est, saxa, inter Africam, Siciliam & Sardiniam, & Italiam, à Sisenna Propitiæ vocantur . *Servius Æneid. 1.*

L. CORNELIVS SISENNA .

Scipionis Africani, & belli Numantini atatem proxime contingit. Multa scripsit. Magnus antiqui sermonis amator. Author optumus, & diligentissimus à Sallustio nominatur.

L. CORNELII SISENNÆ MILESIARVM LIB. II.

Non dignus in quem debeam Satiram carente vñ adingerere . *Idem* .

LIB. XIII.

Nisi cominus excidisset, Quanti dantur, Tanti, inquit, Olympias . Simul hæc dicens suauium dedit, vt scilicet subsonaret quanti pretij, *Carissus 1.*

HISTORICORVM. 301

Proin dato aliquid quod domi habebis, inquit, quod tibi non magno stabit. *Ibidem.*

Confestim secuta est. *Ibidem.*

Eamus ad ipsum, atque ipse commodo de parte superiore descendebat. *Ibidem.*

Obuiam venit. *Ibidem.*

Te istuc hesterno quoque hēsisse oportuerat Aristæ. *Ibidem.*

Quid nunc os tuum scalpis? quid tergiueris, nec bene nauiter is? *Ibidem.*

Nocte venimus. *Ibidem.*

Vt cum penitus vtero suo recepit. *Ibidem.*

COMMENTARIVS IN PLAVTVM. IN AMPHITRVONEM.

Examussim pro examinato. Amussis enim est tabula rubricata, quæ dimittitur examinandis operis gratia, an rectum opus surgat. *Ibidem.*

Quæcumq. nomina E littera ablatiuo singulari terminantur, I littera finita aduerbia sunt, vt mani, luci.

Tractim pro lente. Tuatim, vt nostratim. *Ibidem.*

His quatuor generibus quintum accedit. *Rufinus de metris.*

De genere versuum qui non sunt eiusmodi. *Ibidem.*

IN AVLVLARIAM.

Hæc scena anapæstico metro est, sed concisa sunt, vt non intelligas. *Ibidem.*

IN CAPTIVOS.

Hic ornatu, S litteram metri causa omisit. *Ibidem.*

IN P O E N V L V M.

Halonium Poeni dicunt Deum, & produ-
cenda syllaba metri gratia exigit iambum.
Ibidem.

IN R V D E N T E M.

Fuit extenta prima syllaba metri causa.
Ibidem.

Habiliore metro usus est, ut solet in mu-
licum oratione. *Ibidem.*

Latronem prodacit metri causa. *Ibidem.*

E X I N C E R T I S.

Assentio. *Varro. de L. Lat. 7. Quintil. 1.*

Mediterrea. *Festus Mediterrea pro Me-
diterranea.*

Patres familias, *Carissus 10. Varro. 7.*

M. T E R E N T I V S V A R R O,

*Togatorum omnium doctissimus, maximus
scrutator Romana antiquitatis in historia
Romana multa praestitit. Praeter annales
aliud opus scripsit, cui titulum fecit, Sen-
senna sua de Historia.*

M. T E R E N T I I V A R R O N I S

A N N A L I V M L I B. I I I.

Nummum argenteum conflatum primum
à Servio Tullio dicunt. Is quatuor scriptulis
maior fuit quam nunc est, *Cariss. 1.*

Q. H O R T E N S I V S O R T A L V S

*Aequalis Ciceronis fuit. Annales composuit,
in quibus ingenium & eloquentiam maxi-
mam probavit.*

V I

Q. HOR-

Q. HORTENSII ORTALI ANNALES.

Fannium qui scripsit historiam, generum
esse *L. Cicero ad Atticum 12.*

De virtutibus Minatij Magij *Velleius 2.*

ORATIO PRO C. RABIRIO.

Cicatricum mearum. *Caris. 1.*

ORATIO PRO C. VERRE.

Quintil. 10.

POEMATIA.

Gell. 19. 9.

EX LIBRIS INCERTIS.

Abusis iam ab omnibus locis. *Prisc. 8.*

Ceruicem. *Quintil. 8.*

T. POMPONIVS ATTICVS

Annales Imperij Romani scripsit, breuiter & per diligerenter omnia exsequutus, ut nos Tacitus, cum quo familiarissime vixit.

T. POMPONII ATTICI ANNALES.

Quibus Cols. Carneades & ea legatio Romam venerit. *Cicero ad Atticum 12.*

Duos Tribunos plebis primum creatos esse. *Pedanius in Cornelianam.*

Antiochi regis filio obsidi domum publicam ædificatam, quæ postea dicitur Lucillij poetæ fuisse. *Idem in Pisonianam.*

Romam conditam Olympiadis sextæ anno tertio. *Solinus Polybistor.*

DE ROMANIS FAMILIIS. LIBRI.

Nepos in vita.

DE CONSVLATV CICERONIS
LIBER GRÆCVS.

Ibidem.

CORNELIVS NEPOS

Eiusdem izidem cum Tullio atatis. Varia scripsit, Chronica Romana, & izem exempla passim excerpta, & uti videtur, sub titulos certos digesta.

CORNELII NEPOTIS
CHRONICORVM LIB. I.

Homerum vixisse ante Romam conditam, annis circiter centum, & sexaginta. *Gell. 17. 21.*

Archilochum Tullo Hostilio Romæ regnante iam tum fuisse poematis clarum. *Ibidem.*

M. Marius damnatus capitis verberando necatus est. *Ibidem.*

EXEMPLORVM LIB. II.

A virgine Vestale. *Caris. 1.*

LIB. V.

Multis in Senatu placuisse, ut ij qui redire nollent, datis custodibus ad Hannibalem deducerentur, &c. *Gell. 7. 18.*

DE VIRIS ILLVSTRIBVS LIB. II.

Subinde. *Carisus 2.*

Patrum. *Iidem*. 1.

LIB. XVI.

A fratre patruele. *Ibidem*.

DE VITA CATONIS MAIORIS, ad T.
Pomponium Atticum. LIBER.

Nepos lib. 11. De vita excellent. Imperas.

DE DISCRIMINE LITERATI ET
ERVDITI, LIBELLVS.

Literatos quidem vulgo appellari eos, qui aliquid diligenter, & acute, scienterq. possint aut dicere, aut scribere: cæterum proprie sic appellandos poetarum interpretes, qui à Græcis Grammatici nominantur, eosdem Literatores vocitatos, *Suetonius de illustr. Grammat.*

EX INCERTO.

Græcam historiam Albinus cum legisset M. Cato, Nazæ, tu, inquit, Aule, nimium nugator es, cum maluisti culpam deprecari, quam culpa vacare, &c. *Gell. 11. 7.*

EPISTOLA AD CICERONEM.

Tantum abest ut ego magistram esse putem vitæ philosophiam, beatæque vitæ perfectricem, ut nullis magis existimem opus esse magistris viuendi, quam plerisq. qui in ea disputando versantur. Video enim magnâ partem eorû qui in schola de pudore & continentiâ præcipiant argutissime eosdè in omnium

DE VITA CICERONIS.
LIB. I.

Ciceronem tres & viginti annos natam primam causam iudicij publici egisse. Sex-
tisque Hostium patricidij rem defendisse.
Gellius 15. 28.

EX INCERTIS.

Edis Martis est Circo Flaminio archit-
ata ab Hermodoro Salaminio. *Priscian.* 8.

Me iuvene violacea purpura vigebat; cu-
ius libra denariis centum veniebat, nec multo
post: umbra Tarentina. Huic successit diba-
pha Tyria, quæ indixas denariis mille non
poterat emi. Hac Lentulus Spinter Edilis
Curulis primus in prætexta usus, improbaba-
tur; quæ purpurea quis non iam triclinaria fa-
cit? *Plinius* 9. 39.

Eudoxum, quendam suæ ætate cum La-
thyrum regem fugeret Arabico finis egres-
sum Gades usque peruectum. *Ibidem.* 2. 47.

Q. Metello Celeri, C. Afranij in consulta-
tu collega, sed tum Gallie præconsulis, Indos
à rege Sueuorum dono datos, qui ex India
commercij causa nauigantes tempestatibus
essent in Germaniam abrepti. *Ibidem.*

Ætates Oceani patere latitudinis, ubi mi-
nimum, 7. millia pass., ubi vero plurimum 10.
mill. *Ibidem* 3.

Melpum opulentia præcipuum ab Insu-
bribus, & Garijs, & Seponibus delentia est co-
diæ quo Camillus Veios cepit. *Ibidem* 17.
aditæ ex aduerso Padi. *Ibidem.* contrariis

eorum percussu mari interiecto dulcescente. *Ibidem* 18.

Alpes in latitudinem patere C. mill. pass. *Ibidem* 19.

Ab Tingi aliam à colonia Iulia. *Idem* 5. 1.

Inter Pontem & Caspium mare interesse CL. mill. *Idem* 6. 11.

Cernem insulam abesse ex aduerso maximè Carthaginis à continente passus mille. *Ibidem* 31.

Præcipuam autoritatem fuisse lupo & asclis. *Idem* 9. 17.

Turdos paullo autè coëptos saginari : ciconias magis placere quam græcæ. *Idem* 10. 23.

Loton breuem esse. *Idem* 13. 17.

Vinum expressum loco vltra denos dies negat durare, baccasque contusas cum siliqua ad cibos delijs condi. *Ibidem*.

Scandula connectam fuisse Romam usque ad bellum Pyrrhi, annis quadringentis LXXI. *Idem* 16. 10.

Ante Sullæ victoriam duo tantum ærichnia Romæ fuisse argenteæ. *Idem* 33. 11.

Cleophantum pictorem secutum in Italia Demaratum, Tarquinij Prisci Romani regis patrem. *Idem* 35. 3.

Primum Romæ parietes crusta marmoris operuisse locus domus suæ in Coelio monte Mamurram Formijs natum, equitem Romanum. Eum primum totis ædibus nullam nisi è marmore columnam habuisse, omnes solidas è Carystio aut Lunensi. *Idem* 36. 6.

Magno fuisse miraculo cum P. Lentulus Spinter amphoras ex onyche, & vrceos magnitudine cadorum ostendisset : post quinquennium deinde triginta duorum pedum longitudine columnas vidisse. *Ibidem* 7.

Romam conditam Olympiadis 7. anno secundo. *Solinus 2.*

Annibal Marcelli reliquias in argenteam conditas vinam, iniecta aurea corona, remisit ad filium. Quum autem inferentes urnam Numidæ quidam delati molirentur eam auferre, repugnantibus illis, vi eripuerunt proieceruntque ossa. Quo nuntiato ad adstantes Annibal: Quam nihil, inquit, potest fieri invito Deo. Numidas inde supplicio affecit, neque ultra deferendorum ossium vel colligendorum fuit ei cura. *Plutarch. in Marcello.*

Fasum fugatumq. aliquot pugnis à Marcello Annibalis exercitum. *Ibidem.*

Non senio vel morbo Lucullo mentem motam, sed quod veneno esset à liberto Calisthene potionatus. Dedit Calisthenem illi venenum, ut impensus ab eo diligeretur, quod amatorium existimabar esse; at ita id soluisse & alienasse mentem eius, ut vivens etiam procuraret negotia frater. *Idem in Lucullo.*

Non Crassi, sed Bruti, qui de Lusitanis triumphaverat, Caium Graccum filiam in matrimonio habuisse. *Idem Gracis.*

Primus omnium libertinorum scribere historiam ausus, non nisi ab honestissimo quoquo scribi solitam. *Suetonius de claris Rhetoribus, de L. Offacilio.*

Non amplius ter bibere eum solitum supra cenam in castris apud Mutinam. *Idem in Augusto.*

L. FENESTELLA

Idem ano Augustao vixit, & scripsit. Annales memorantur. Falso huic tribuitur Libellus de Magistratibus Romanis, qui genuinum auctorem habet Dominick Florentinum.

L. FENESTELLÆ ANNALIVM

L I B. II.

Et quædam extra præfente suis, quædam absente proieciſſent. Non. præfente nobis.

L I B. XXII.

Itaq. vt magistratum Tribuni inierunt, C. Caro turbulentus. adolescens & audax, nec imparatus ad dicendum, initionibus assiduis inuidiam & Ptolomæo, qui iam profectus ex vrbe erat, & P. Lentulo Consuli paranti iam iter, concitare secundo quidem populi rumore cœpit. Nonius Rumor.

E X I N C E R T O.

Falſcem. pectoralis reticulus. Idem Reticulum maſcul.

EPITOMARVM LIB. II.

Quemadmodum Cæſar à piratis captus ſit, vtque eos ipſe poſtea cepit, & decollauerit. Diomedes 1.

E X I N C E R T I S.

Fenſtratus igitur à ſpe, deuictus in caſtra ſe recepit. Priſcian. 8.

Apud quem vadatus amicitie nodulo tenebatur. Fulgent. Vadatus, Obſtriſtus.

Æmiliam virginem XV. Kalend. Ianuar.
esse damnatam. *Macroh.* 1. 10.

Sequebantur eum diem Saturnalia. *Ibid.*

Postero autem die, qui fuit XXI. Kalend.
Ianuariarum, Licinam virginem ut causam
diceret, iussam. *Ibidem.*

Defensus est Catilina à M. Cicerone. *Ped-
rianus in Catil. & Antonium.*

Rutilium Atrilium Nudum appellatum,
focerum Pisonis patris. *Idem in Pison.*

Ad 14. Kal. Februar. Milonem Lanoum
profectum. *Idem in Milon.*

Ciceronem sexto vicesimo ætatis anno
pro Sex. Roscio dixisse. *Gell.* 15. 18.

Annum vertentem Romæ ab initio XII
mensium fuisse. *Censorin. de die natali.*

Romam pugnasse (elephantos) primum
omnium in Circo Claudij Pulcri, ædilitate
suruli, M. Antonio, A. Postumio Coss. anno
urbis DCLV. *Plinius* 8. 7.

Togas raras Phrygianasque diui Augusti
nouissimis temporibus cœpisse. *Ibidem* 48.

Nomen his (mullis) à colore mulleorum
calceamentorum datum. *Idem* 9. 17.

Oleam omnino non fuisse in Italia, His-
pania, atque Africa Tarquinio Prisco re-
gnante, ab annis populi Romani CLXXXIII.
Idem 15. 1.

Calpurnium & Manihum, qui Legatus
C. Marij fuerat Iugurthino bello (annulos
ferreos habuisse.) *Idem* 30. 1.

Repositorijs argentum addi sua memo-
ria cœptum. Sed ea testudinea tum in usu
vanisse. Antè se autem paullo lignea rotunda
solida, nec multo maiora quàm mentas fuisse.
Se quidem puero quadrata & compacta, au-
acere opera, aut cire cœpisse. Mox additum

SYNOPSIS HISTORICORVM.

argentum in angulis, lineasq. per commiffuras. Tympana vero se iuvene appellata stateras & lances, quas antiqui megidas appellauerant. *Idem 33. 11.*

TANVSIVS GEMINVS

Ciceronis amicus fuit. Annales condidit.

TANVSII GEMINI ANNALES.

Coniurasse Cæsarem cum M. Crasso consulari, item P. Sulla & P. Antonio. *Suetonius in Julio c. 9.*

Catonem decernente victoriae causa supplicationem Senatu pro sententia dixisse, Cæsarem beshatis docendum ad expiandum a violato iure gentium ciuitatem, & ad piaculum in autorem vertendum. *Plut. in Cæsare.*

DOMITIIVS

Incerta aetatis scriptor, inter veteres Historicos memoratur.

DOMITII LIB. I.

Non orbes farreos, sed mensarum vice sumendi cibi gratia apium, cuius maxima erat ibidem copia, fuisse sublatum, quod ipsum consumptis alijs edulijs eos comedisse. Ad post subinde intellexisse, illas esse mensas quas illos comesturas predictum esset. *Autor de orig. gent. Rom.*

Sorte Apollinis Delphici monitum Aeneam ut Italiam peteret, vbi duo maria inuenisset, prandiumq. cum mensis comesset, ibi urbem uti condere. *Idem lib. 1.*

CN. EGNATIVS VERINVS

*Ibidem obscura ætatis. A primis verbis in ipsa
Historiam contexnisse videtur.*

E G N A T I I L I B. I.

In ea contentione non modo Rerum non
esse occisum sed etiam ulterius à Romulo vi-
xisse tradit. *Ibidem.*

M. OCTAVIVS

*Quoque est inter prisca Historia auctores. De
ætate eius, & scriptis isidem non constat.*

M. OCTAVII LIB. I.

Cum interim immolata sue in litore sa-
crificium petageret, traditur forte aduentis-
se Arginam classem, in qua Vlyxes erat:
eumq. vereretur, ne ab hoste cognitus peri-
culum subiret, itemque nem diuinam inter-
rumpere summum nefas duceret, caput ve-
lamento obduxisse, atque ita pleno ritu sa-
era perfecisse. Inde posteris traditum mo-
rem ita sacrificandi. *Ibidem.*

Amulium patrum Rheæ sacerdotis amo-
re captum, nubilo celo obscuraq. aere cum
primum illucescere cœpisset in vsum sacro-
rum aquam petenti insidiatum, in loco
Marris compressisse eam: tum exactis men-
sibus geminos editos. Quod cum competi-
set, celandi facti gratia per scelus concepti,
necari iussit sacerdotem, partum sibi exhi-
beri: Tumque Numitorem spe futurorum,
quod hi, si adoleuissent, iniuriarum suarum
quandoque ultores futuri essent alios pro eis
subdidisse, illosque suos veros nepotes Fau-
stulo pastorum magistro dedisse nutriendos.
Ibidem.

F I N I S.

FLORILEGIUM LOCUTIONVM SALLVSTIANARVM.

A <i>Amplius esse.</i> 14. 43. 60	33	<i>Agitare imperium.</i>	8
<i>Assumptus.</i> 110		<i>Agitare laetitiam.</i>	30
<i>Ad hoc.</i> 9. 11. 17. 19. 24. & saepe.		<i>Agitare mente.</i>	13
<i>Ad se uersum.</i> 90. 104		<i>Agitare pacem.</i>	39
<i>Ad tempus, idem quod tempori & in tempore.</i>		<i>Agitare praesidium.</i> 94. 118	
105		<i>Agitare temp.</i>	24
<i>Ad urbem.</i>	19	<i>Agitare, simpliciter.</i> 101.	
<i>Adulterium.</i>	113	197	
<i>Agritudo.</i>	113	<i>Alia omnia, id est, diversa.</i>	
<i>Aqua manu distendere & praelio.</i>	25	<i>contraria.</i>	29
<i>Amulus fuit a consulibus.</i>		<i>Alia mens.</i>	37
168		<i>Alienus consilij.</i>	26
<i>Aquam bonamque.</i> 78. 125		<i>Alius post alium.</i>	100
<i>Estus nona, adules, praeps.</i>		<i>ex Alto.</i>	196
168		<i>Alteri alteros vincere.</i>	83
<i>Estumare aliquid ex aliquo.</i>	7	<i>Amari fieri.</i>	56. 179
<i>Etatem agere.</i> 3. 25. 44. 49. 100. & saepe.		<i>Amplificare.</i>	198
<i>Etatem habere prociis a rep.</i>	3	<i>Amptius duobus militibus, opia</i>	
<i>Agere, absolute.</i>	144	<i>more.</i>	42. 91
<i>Agere etatem in excelsu.</i>	34	<i>Amplius annis XIII.</i>	45
<i>Agere etatem per ignam.</i>	47	<i>Animo ualere.</i>	35
<i>Agere pro uictoria.</i>	130	<i>cum Animo suo reputare, con-</i>	
<i>Agere. uicam in. obscuro.</i>		<i>luere, cogitare, agitare &</i>	
		<i>trahere.</i> 34. 105. 114. 126.	
		124. 198. 196	
		<i>Ante capere.</i> 9. 20. 41. 66.	
		89.	
		<i>Anteuenire.</i>	125. 130
		<i>Anxie ferre, agitare.</i> 113.	
		203	

FLORILEGIUM

<i>Audax curis &c.</i>	179	<i>animo.</i>	152
<i>Ardens in cupiditatibus.</i>	4	<i>Compos animos, lingua.</i>	179
<i>Ardens, χαλεπός.</i>	4	<i>ex Compofito.</i>	156
<i>Afidere urbem.</i>	168	<i>Concedere aetati.</i>	147
<i>Aspera fœdaque cunire, &</i>		<i>Concedere in ius, potestatem,</i>	
<i>Asperum tali significatu</i>		<i>ditionem.</i>	13
<i>sepius.</i>	17	<i>Concedere in nomen & gen-</i>	
<i>Aique, pro, quam.</i>	24	<i>tem imperantium. 65.</i>	164
<i>Atrix animi.</i>	116	<i>Concedere natura.</i>	59
<i>Atterere alterius pudorem.</i>		<i>Conditio.</i>	164
<i>Id.</i>		<i>Consilium habere.</i>	99
<i>Audaciter.</i>	158	<i>Constratus telis locus.</i>	13
<i>Audito, tale quid factum</i>		<i>Consuetudo stupri.</i>	15
<i>&c.</i>	174	<i>Consuetum, pro, familiare.</i>	
<i>Aversari aliquem.</i>	ibid.	<i>Id.</i>	

B.

B <i>elli domique.</i>	12. 176	<i>Conuena.</i>	17
<i>Bonum, & equum.</i>	61	<i>Conuertit, absolutè.</i>	
<i>Bonum honestumque.</i>	53. 71.	<i>Coopertus flagitijs.</i>	1
<i>Id.</i>		<i>ex Copia rei facere.</i>	12. 12
<i>Bonum publicum.</i>	198	<i>pro Copia rei facere.</i>	12
<i>Bonus bello.</i>	56	<i>Credium abiurare.</i>	1

C.

C <i>astellani.</i>	114	<i>Cuius, simpl. pro, cuius gra-</i>	
<i>Casus, pro, occasio.</i>	69.	<i>tia.</i>	2
<i>Id.</i>		<i>Cultus pueritia.</i>	10
<i>Circumuentus difficultatibus.</i>		<i>cum Eurâ dicere.</i>	11
<i>Id.</i>		<i>Curare, absolute.</i>	86. 95.

<i>Circumuentus necessitudi-</i>		<i>sepe.</i>	
<i>bus.</i>	35	<i>in Custodiam traditi.</i>	

<i>Claritudo.</i>	48. 52	D <i>Are viſus hoſtes.</i>	
<i>Clamens, pro, non nimis.</i>		<i>Decibat viſoribus.</i>	1
<i>Id.</i>	66	<i>Describus equis, & armi-</i>	

<i>Cognomen ex virtute.</i>	30	<i>Id.</i>	
<i>Comporta res pro, rei magni-</i>		<i>Deformatus arumnis.</i>	
<i>tudine.</i>	15	<i>Debonestamentum.</i>	1

<i>Comperio, rem, saltem factam</i>		<i>Descendit in pectus.</i>	
<i>&c.</i>	174	<i>Deſistere aſſione.</i>	1
<i>Competere lingua, auribus,</i>		<i>De integro.</i>	1

De

LOCUTIONVM

De improviso. 18. 80. 130.
 137
 Detrahere, pro facere. vi
 quis male audiat. 92
 Dies vesp̄er erat. 90
 Degredi monte. 89
 Discordiosus. 203
 Datus literis Gracis. Lati-
 nis. 10
 Dolens eius casum. 25
 Dolentia alicui. 114
 Domi bellique. 176
 Domi, foris. 14
 Domi militiaque. 6. 19. 40.
 57. 74. 142. 200.
 Dubium habere. 102
 Ductare exercitum. 7. 12

E.

Egere, cum accusat. 129
 Egressus ad summum
 montis. 125
 Emori per virtutem. 13
 Equidem scitis. 43
 Equis, viris. 203
 Escendere. 129
 Euenire aspera fadaque. 87
 Ex alto. 126
 Ex animi sententia, formu-
 la antiqua. 117
 Ex commodo quid facere.
 113.
 Ex compposito. 110
 Ex conscientia timere. 99
 Ex copia rerum statuere. 81.
 129
 Ex improviso. 59. 91
 Ex inopia consilium capere.
 83.
 Ex lubricine. 150. 126
 Ex lubricine facere. 196
 Ex lubricine uti. 83. 93

Ex sententia. 84. 138. 148
 Ex vero. 6
 Ex virtute cognomen. 50
 Ex voluntate. 57. 140
 in Excelsis. 196
 Exercere se aliquare. 100
 Exercere victoriam crudeli-
 ter, moderate. 204
 Experti fama, fortuna. 22
 Extrema experiri. 17
 Extrema necessitas. 145
 in Extremo fortuna sita,
 67
 Extremum dici, 66. astitis.
 122

F.

Falso opus. 29. & sapē.
 Falsum esse. 7. 116
 Falsum me habuit ea res. 53
 Famam praelari facinoris
 querere. 2.
 Fides. 27. 107. 161
 Fides publica. 30
 Fidei causa. 71. 117
 Fine inguinum. 167
 Firmare animi. 178
 Firmatus animi. 266
 Fors. 110. 202
 Fortunatus forma, genere.
 16
 Frustra esse. 53. 166. 116. 140
 Fugam facere alteri. 177
 Furibundus. 20. 205
 Futurum qua imperata sunt.
 130

G.

Gallia mulieres. 172
 Gignentia. 111. 125
 Gharitas locorum. 160
 Grassari ad gloriam via via

FLÖRFLEGVIM:

<p>Inter. 48</p> <p>Ossari cupidine atque ira. 101</p> <p>Gratia. 13</p> <p>in Gratia habere. 140</p> <p>Gratiam facere delicti. Ita- li. 37. 135. 107</p> <p>Gratiam querere. 49</p> <p>Gratificari gratiam. 194</p> <p>Gratificari alteri rem quam- piam. 49. 194</p> <p>Gratuito bonus, malus. 10. 149. 201</p> <p>H</p> <p>Habere ita se mori. 93</p> <p>Habere accurate, & li- beraliter. 135</p> <p>Habere compertum. 44</p> <p>Habere dubium. 164</p> <p>Habere exercitum luxurio- se. 8</p> <p>Habere in amicis. 53. 62</p> <p>Habere in custodijs. 30. 38</p> <p>Habere in gratia. 140</p> <p>Habere in incertum. 26</p> <p>Habere in propatulo. 3</p> <p>Habere in spe. 20</p> <p>Habere manifestum. 77</p> <p>Habere occultum. 10</p> <p>Habere pensi, & moderati. 4. 8. 15</p> <p>Habere pericula vilia. 10</p> <p>Habere sese aquabiliter. 2</p> <p>Habere summum iudicium, imperium. 19</p> <p>Habere vilia, imperium, pa- triam &c. 176</p> <p>Hauero, pro valeo. 22</p> <p>Hibernacula. 138. 2</p> <p>Homo adolescens. 24. 39. 51</p> <p>Homo sordus. 12</p>	<p>Homo nouus. 16. 110</p> <p>Honestatus honore. 22</p> <p>Hisilia facere. 137</p> <p>I</p> <p>Iacere, mentium facere, immuere, significare. 54</p> <p>Id idcirco. 100. 106</p> <p>Idem maioribus suis facere. pro idem quid maiores; 117</p> <p>Ignara lingua, regio, pro ignota. 64. 81</p> <p>Ignoratu, pro occultatus, la- tens, tacitus. 93</p> <p>Immense quantum. 159</p> <p>Immedicus animi. 178</p> <p>Impensius quid facere. 108</p> <p>Imperare, pro, imperata peragere. 99</p> <p>Imponeere inuidiam. 26</p> <p>Importuus in mare. 62</p> <p>de Imprimis. 12. 29. 130. 137</p> <p>ex Imprimis. 59. 92</p> <p>Impunitas adiciens fallit. 19</p> <p>In aperto esse. 49</p> <p>In custodiam traditi. 32</p> <p>In excelso. 196</p> <p>In Galliam versus. 42</p> <p>In gloria numerat. 141</p> <p>In gratia habere. 141</p> <p>In hostem pugnare. 6. 39</p> <p>In inuidia esse. 69</p> <p>In imperio natus. 74</p> <p>In manus, pro, ad manus ve- nire. 121</p> <p>In obscuro vitam agere. 33</p> <p>In ore populi agere. 120</p> <p>In oculis fectum. 14</p> <p>In praesens. 20. 171</p> <p>In proclui. 201</p> <p>In promptu essi. 200. 204</p> <p>In rem est. 11</p>
--	--

LOCUTIONVM.

<i>In spe habere.</i>	22	<i>Iurare ex sententia.</i>	138
<i>In tempus.</i>	164	<i>Ius bonumque.</i>	6
<i>In tempore.</i>	143. 171	<i>Ius fasque.</i>	10
<i>In unum coniungere, cogere</i>		<i>Iuxta assequere.</i>	2
<i>&c. 11. & sapere.</i>		<i>Iuxta mecum.</i>	44
<i>Incedunt per ora vestra.</i>	73	<i>Iuxta ponere.</i>	102
<i>Inceptum, pro, consilium.</i>			
<i>122. 148</i>		L.	
<i>in incerto.</i>	80. 87. 90	L <i>Estitia esse.</i>	35
<i>Incredibile memoratu.</i>	4. 5. 81	L <i>Legare sibi, id est, legatos assumere.</i>	70
<i>Incultus substant.</i>	48	<i>Lenis odor, pro, suavis.</i>	182
<i>Indicare, pro, indicium facere.</i>	31	<i>Liberalis pecunia.</i>	2
<i>Inermis.</i>	126 137. 151	<i>Locus placitus.</i>	112
<i>Infectum, pro, quid quis facere nequeat.</i>	109	<i>Latro suo pugnam facere.</i>	97
<i>Inferens intentique.</i>	95	<i>Lubidinem habere in aliqua re.</i>	5
<i>Ingenium in promptu habere.</i>		<i>ex Lubidine quid facere.</i>	196
<i>3</i>		<i>Lubido pro voluntas.</i>	205
<i>Ingenium laci.</i>	167. 175	<i>Luculenta oratio.</i>	20
<i>Ingens belli.</i>	100		
<i>Inuacens, pro, incorruptus.</i>		M.	
<i>80</i>		M <i>Agis magisque.</i>	4. 82
<i>Insidia consili, simpliciter.</i>		M <i>sape.</i>	
<i>20</i>		<i>Mala res.</i>	14
<i>Insolens malorum artium.</i>	3	<i>Malefici generis animalia.</i>	
<i>Insolitus seruitus.</i>	144	<i>03</i>	
<i>Insubstantiali.</i>	90	<i>Mali fructus.</i>	262
<i>Instruere praelio.</i>	133. 156	<i>Malo esse.</i>	35
<i>de integro.</i>	100	<i>Manifestus sceleris.</i>	40. 78
<i>Intempestus nax.</i>	17. 20. 30.	<i>Mare magnum.</i>	110
<i>quo Intenderat.</i>	132. 135	<i>in Medium consultare.</i>	172
<i>Intendere officia.</i>	109	<i>Miserari, pro, mouenda miseratiam, commemorare.</i>	
<i>Intenta mala.</i>	350	<i>67. 98</i>	
<i>Interrogatus lege Plautia.</i>	20	<i>Miseria onerique esse.</i>	7
<i>Intestabilis, improbus.</i>	204.	<i>Moderari linguam.</i>	213
<i>144</i>		<i>Mollitia.</i>	40
<i>Inuasa auaritia in animos.</i>		<i>Mores pecorum.</i>	163
<i>76</i>		<i>Mores virorum.</i>	45
<i>Inuidiam imponere.</i>	26	<i>Mori per virtutem.</i>	145
<i>Locum monere.</i>	17	<i>Mouere iocum.</i>	27
<i>Is talis vir.</i>	100	<i>Mulier ancilla.</i>	50
<i>Ita se mores habent.</i>	93		

Mul-

FLORILEGIUM

Adulsum dici.
Adulsum infra.
Adulare pro mutari.

Oris impubis.
Obtentui esse.

67.

N.

P.

Natura cedere. 206
 Natura concedere. 58
 Na, pro, medium. 8
 Nebula sublimis. 162
 Necessitudo, pro, necessitas. 22. 44. 87. 133.
 Negrosus. 6
 Nequatur. 73
 Nisi, pro, sed. 68
 Nox intempesta. 17. 20. 30
 Nudus gignensium. 211
 Numidia, pro, in Numidia. 77.

O.

Obediens ventri. 1
 Obnoxius alicui. 13. 15.
 30. 168. 170.
 Obsequela orationis. 158
 Obtentui esse. 147. 204
 Obviam esse. 255
 Obviare. 30
 Occurrunt. 153
 Oculor, levis, id est, suavis, fragrans. 182
 Officere alicui. 18. 32. 91
 Officiantendere. 109
 Ope summaniti. 24. 32. 12.
 pe.
 Ope virorum, armorum, pro potentia. 11. 14. 17. 1
 Oportunus alicui. 17. 37. 94. 168.
 Oportunum factu. 20. 41. 43. 198.
 Optimum factum. 138
 Ordine facere. 82

Paces.
 Patens, pro, Subditus. 133.
 Parum facere. 12
 Patiens belli.
 Patiens inedia.
 Patiens militia. 10
 Parrare, pro, peragere, facere. 13.
 Pecuam trahere, vexare. 14.
 Pensi habere. 4. 3. 1.
 Per saturam referre. 7.
 Perscribere situm loci. 12.
 Plerumque notis. 66. 130. 138.
 Plerumque exercitum, plerumque Africa. 93. 111.
 Plerumque, pro, saepe. 10.
 Ponere verba ante facta. 6.
 Populares sceleris. 15. conis.
 rationis. 14.
 Portare copias, exercitum. 78. 79.
 Post alius alium. 100.
 Postea loci. 132.
 Post esse. 16.
 Post futuri. 249.
 Post paullo. 201.
 Post principia. 19.
 Postremus flagitiosorum, sermorum. 148. 170.
 Precipitem abire luxuria. 17.
 Etc.
 Pradabundus. 222.
 Praestare ceteris. 1.
 Primum, pro, precipuus. 23.
 109. 114.

Pri-

LOCUTIONVM.

P rima ducere, habere. 22.	109. 114.
P rinceptus intelligendi. 179	
P ro bene facere. 67	
P ro copia rei facere. 112	
P rocedere, id est, proficere, se- dere. 17. 20. 72. 102. 111	
P roclamare. 201	
P rofundum immensum. 142.	169. 192.
P rohibere ianua, manibus. 18. 67	
P romptu esse. 200. 205	
P romptum in lingua. 7	
P roprio mentem. 38	
P ropius virtutem. 7	
P rospere euenire alicui. 206	
P roxima Carthaginem. 64	
P roxime Hispaniam. 64	
P rudens belli. 171	
P ublicum bonum. 14. 69. 203	
P ublicum malum. 172. 192.	199
P ugnando capere. 6. 72	

Q.

Q uasi pro fere, sapius.	
Q uafitissima epula. 118	

R.

R elinquere in medio. 12	
R epulsum abire. 139	
R equiescere ex miseris. 3	
R equirit a natura. 282	
R es opportuna cadit. 13	
R estare, pro, resistere. 153	
R etineret per manus. 75	

S.

S atias. 162	
S atisfactio. 22	

S ciens belli, letum. 278	
S ecus accidere, cedere, pro- cedere. 61. 62. 205	
S equi muliebres, virile. 158	
S enari, in genit. 19. 23. 40. 81. 175	
S enatione dare. 58	
S enectus aetate. 276	
S equellum corpus. 168	
S ententia. 259	
S icuti, pro, tanquam. 26. 24	
S ilentio transire. 2	
S ine modumodumque. 83	
S pes, pro opinionis. 175	
S tudere se praeferre, videri, placere. 2	
S uasor, suasores. 1101	
S ubigere, pro, cogere. 7. 70. & saepe.	
S ublimanebula. 162	
S uo locopugnare facere. 97	
S uperare, pro, abundare. 12. 73. 101. 145.	
S uper fortunam animum ge- rere. 102	
S upplicia, pro, precibus, & supplicationibus. 6. 29. 85. 94. 102	
S upra caput esse. 39	
S upra repetere. 4. 58	
S upra sine expressio casu. 3	

T.

T emperare victoria. 2	
T empestas. 16. 49	
T ergis sumptis atque reddi- tis. 110	
T radere in custodiam. 32	
T rahere animo. 113	
T rahere eum animo. 124	
T rahens pectus. 14	

Tran-

FLORILEG. LOCUTIONVM.

<i>Transire vitam filentie.</i>	1	<i>ter, moderatē.</i>	31
<i>Transversum.</i>	51.59	<i>Vindicare in libertatem.</i>	13
<i>Tumultus.</i>	45	<i>Virtus animi.</i>	13
<i>Tutus, pro, tutus, aut tu-</i>		<i>Vis animi.</i>	3.46.71.201
<i>latus, 90.108.118.139.</i>		<i>Vis corporis.</i>	13
V.		<i>Vis hominis.</i>	31
V <i>Acus ab odio, amicitia.</i>		<i>Vitabundus.</i>	231
32		<i>Vitam agere in obscura.</i>	31
<i>Calvus frugis.</i>	122	<i>Vlcor, passivus.</i>	73
<i>Calore animo.</i>	55	<i>Ultra sine expresso calu-</i>	
<i>Canere in gratiam, & fa-</i>		34	
<i>morem.</i>	56	<i>Volentia, id est, ea qua volu-</i>	
<i>Venire in manus, pro, ad</i>		<i>mus, desideramus. 107.177</i>	
<i>manus.</i>	121	<i>Volentibus bonis, omnibus, mi-</i>	
<i>Venum ire.</i>	70	<i>nitibus &c. 21.114.130</i>	
<i>Venter, absolute.</i>	39.115	<i>ex Voluntate.</i>	17.140
<i>Vermis boni inquit.</i>	72	<i>Voluntate, id est, ultra, aut</i>	
<i>Vespor diei.</i>	90.136	<i>voluntarius.</i>	56
<i>Vexare pecuniam.</i>	14	<i>Voluntate alicuius, id est,</i>	
<i>Vicem arari, p. aspera.</i>	160	<i>iusu, aut permissu.</i>	13
<i>Vice pecorum, p. inftar.</i>	149	<i>Voluptarius.</i>	8
<i>Vices, id est, pugna.</i>	186	<i>Vorticosis.</i>	119
<i>Victoriam, emergere, crudele-</i>		<i>Vti ex voluntate.</i>	17
		<i>Vulgus esse.</i>	13

INDEX RERVM memorabilium .

A.

A Borigines cum
Troianis Romā
condidere, 4. genus
hominum agreste,
sine legibus, sine
imperio, liberum
atque solutum, *ibid.*
Adolescentium animi
molles, & ætate flu-
xi. 3

Adrimetum à Phœni-
cibus conditum. 64

Aduersæ res etiam bo-
nos detrectant. 92

Ædes Concordiæ. 29

Æmilius Scaurus à Iu-
gurthæ largitione se
cōtinet. 61. eius mo-
res. *ibid.* à Iugurthæ
legatis corrumpitur.
70

Æneas. 4

Æs alienum, pro ar-
gento, ære solutum.
21

Æs grande conflare. 9

Æthiopes. 65

Africæ situs, & descri-
ptio. 63. eam qui
primo incoluerint.

ibid. à Gætulis & Li-
bybus possessa. *ibid.*
eius pars prouincia
P.R. 64. 69. eius pars
inferior à Numidis
possessa. 64

Albinus Consul ad bel-
lum proficiscitur.
77. eius castra à Iu-
gurtha circumuen-
ta. 79. eius exercitus
qualis. 82

Aliena largiri, libera-
litas. 37

Allobroges ad coniu-
randum ab Vmbre-
no sollicitati. 25. à
coniuratis iusiuran-
dum postulant. 26.
ijsdem ob coniura-
tionem detectā, præ-
mia decernuntur. 31

Ambitio vitium vir-
tuti proprius quàm
auaritia. 7. corrūpit
animos. *ibid.* bono-
rum famā lædit. 127

Amici officio fideque
parantur. 54

Amicitia firma idem
velle, idem nolle. 3.
non idem quod fa-
ctio.

- *Cic.* 74. in diuersis
mentibus esse non
potest. 75
- Animus diuinus, i. eius
atque corporis do-
res, & munera, *ib.* in
consulendo liber, ne-
que delicto, neque
libidini obnoxius,
38. vitæ mortalium
dux, atque impera-
tor. 48. ferox, praua
via ingressus, vbi
consuetæ non sup-
petunt, quæ efficiat,
192. in aduersis re-
bus, quàm in secun-
dis maior Cæsari.
196
- Annius Caius, Lepiti-
narum præfectus, 110
- L. Annius, & P. Lucul-
lus Tribuni pleb.
magistratum conti-
nuare nituntur. 79
- Annius Quintus con-
iuratus. 11
- Antiochus decem mil-
libus talentorum à
Philippo spoliatus.
169
- Antonius cōsul. 16. Ca-
tilinam cum exerci-
tu persequitur. 23
- Appij dictum, Fortunæ
sue quisq; saxes, 190
- App. Claudius inter-
rex. 1
- Aquila quæ in exerci-
tu Catilinæ. 4
- Archelaus Mithridatis
incepta impediuit.
170
- Aristonicus Antiochi
filius, triumpho de-
ctus. 16
- Asia à Romanis obse-
sa. *ibid.*
- Aspar Numida. 13
- Athenæ suam celebri-
tatem scriptoribus
debent.
- Atherbal, Micipsæ fi-
lius. 51. 54. prælie
vincitur à Iugurtha
56. victus Roman-
contendit, *ibid.* eius
verba in senatu. 57
vbiuis tutior, quam
in suo regno. 58. à
Iugurtha vincitur.
65. eius ad Iugurthi
legati, de iniurijs
querentes. *ibid.* Cir-
tam profugit *ibi.* co-
pias aduersus Iugur-
tham parat. *ibi.* eius
litoræ in senatu reci-
tate, 67. eiusdem de-
dictio & interitus. 69
- Auaritia pecuniæ stu-
diū habet, 7. corpus
ani-

MEMORABILIVM.

animumq; virilem
effeminans, *ibid.* bel-
lua fera, immanis,
intoleranda. 201

Auentinus mons, bis à
plebe occupatus in
secessione. 73

Aurelia Orestilla, Ca-
tilinæ coniux. 10

Autronius Publius cō-
iuratus, 11. consul
designatus, *ibid.* am-
bitus condēnatus. 11

B.

Bæbius Caius à Iu-
gurtha corrup-
pitur. 76

Bellienus Lucius præ-
tor. 135

Bellorum causa do-
minandi libido. 38. 39

Bellum pace mutare,
victoris in manu est,
44. ex arbitrio sumi-
tur, at non ponitur,
114. 190. Cæsaris a-
liorum pace mol-
lius. *ibid.*

Bellum Cimbricum,
45. civile, 51. Gallicū
140. Macedonicum,
169. maritimum, at-
que Mithridaticum,
24. Punicum, 51. Ro-
manos in officio re-

tinuit, 82. scirelle Ca-
pua, & in Apulia. 19

Belli societate iniuriis
quæ cōsideranda. 169

Beneficij, quàm male-
ficij immemorē esse
in rep. præstat. 75

Bestia Lucius coniura-
tus. 11

Bestia Lucius Numi-
diæ prouinciam cō-
sul sortitur. 70. aua-
ritia corrumpitur.
ibid. eius de deditione
consilium cum
Ingurtha. 71. exerci-
tum in Africam pa-
rat. 70

Bithynia direpta. 170

Bocchus Maurorū rex,
64. eius filia, Iugur-
thæ vxor, 112. cum
Ingurtha aduersus
Romanos incitat, *ib.*
cum Ingurtha con-
iungit exercitū, 128.
eū à bello desistere
legati Metelli hor-
tantur, 113. Sullæ re-
spondet, 134. eius
purgatio ad Roma-
norum expostula-
tionem, *ibid.* eiusque
legati à Iugurtha
corrumpuntur, *ibid.*
& à Getulis spoliati,

panidi sine decore
ad Sullā profugiant.

135. delicti gratiam
ab Romanis accipit,
136. eius Punica fi-
des, 138. cum Sulla
per interpretē agit,
139. Iugurthæ infi-
dias tendit, 141. Ro-
manis Iugurtham
tradit. *ibid.*

Bomilcar Massiuz in-
fidias tendit, eumq;
obtruncandū curat,
78. reus ex æquo, &
bono, *ibid.* reum Iu-
gurtha in Numidiā
mittit, *ibid.* vadibus
datis, iudicium fu-
git, 98. ei Metellus
persuadet, ut sibi Iu-
gurtham tradat, *ibi*
à Metello corrip-
tus, *ibi* eius epistola
ad Nabdalsam, 104.
& in Iugurtham in-
fidias detestat, 105. à
Iugurtha necatur. *ib.*

Bona aliena largiri, li-
beralitas. 37

Brutus D. Semproniz
maritus, 26. eius do-
mus coniurationis
Catilinarię haud in-
scia. *ibidem.*

C.

Abira. 176

Cæsar Statilium
custodit, 30. Ponti-
fex max. creatus. Ca-
tulo deiecto, 31. ei
Catulus, & Piso in-
fensū, *ibi* cum Cicero
inter coniuratos no-
minare noluit, *ibid.*
eius sententia de cō-
iuratis, 32. & *seqq.*
eius natura, & mo-
res, & Catonis com-
paratio, 41. 42. eius
bellum aliorum pa-
ce mollius, 191. eius-
que victoria civilis,
192. atque laus. 196

C. Cornelius coniura-
tus, 11. pollicetur se
Ciceronem conso-
dere. 118

C. Cotta vouet se pa-
trize, 177. eius con-
sulatus. *ibid.*

C. Gracchi cædes. 73

C. Iulius in Apuliam à
Carilina mittitur. 17

C. Pompeius & Val-
erius Flaccus Præto-
res tempore Cicero-
nis Cof. 18

Calpurnius cōsul. aeri-
ter Numidiā in-
uadit.

MEMORABILIVM.

tradit, sed à Iugurtha
corrumpitur. 71

Capitolium incensum
viginti annis ante
coniurationem Ca-
tilinæ. 29

Capsa, ab Hercule cō-
dita, 121. oppidum
Numidæ magnum,
& validum, *ibi.* eius,
& Thalæ situs, &
collatio. *ibid.* obside-
tur à Mario, 123. ex-
pugnatur, atque in-
cenditur. *ibid.*

Capua municipium. 19
Carthago æmula im-
perij Romani à stir-
pe interiit, 7. 60. de-
leta discordiam Ro-
mæ peperit, 82. ple-
ræque Africæ impe-
ritabat. III

Cassius Longinus con-
iuratus. II

Cassius Lucius prætor
ad Iugurtham mit-
titur. 76

Catabathmos. 62. 64. 66

Catilina Reip. insidia-
tur, 4. eius mores, &
ingenium, 3. 4. eius
socij, 9. 11. nobilem
virginem, Vestæ sa-
cerdotem stuprauit.

10. eius vxor Aure-

lia Orestilla, *ibid.* fi-
lium necauit. *ibid.*
eius conscientia vul-
tus arguit. *ibid.* repe-
tundarum reus pro-
hibitus petere con-
sulatū, 11. eius ora-
tio ad conscios con-
iurationis. 13. Cice-
roni insidias machi-
natur. 17. consulatū
petit, *ibi.* Lege Plau-
tia interrogatus ab
L. Paulo, 20. eius re-
sponsio ad Cicero-
nis inuestigam, *ibi.*
paratus ad dissimu-
landa omnia, *ibid.*
patricius, 3. 20. in
Malliana castra no-
ctu proficiscitur, 20.
eius literæ ad Q. Ca-
tulum, 21. hostis à
senatu iudicatur, 22.
23. eius exercitus,
43. fugam in Galliā
parat, *ibid.* seruitia
repudiat, *ibid.* duo-
bus exercitib. clau-
ditur, 44. eius verba
ad milites, *ibid.* for-
titer pugnans occi-
ditur. 47

Catonis de coniuratis
oratio, 37. eiusdem
sententia, 42. natura

- ac mores, *ibid.* & 42.
esse, quam videri
bonus malebat. 42
- Catulus à Catilina literas accipit, 22. eius & Cæsaris inimicitia, 31. Sulla senior. 167
- Ceparius coniuratus. 19
- Cethegus coniuratus; 11. caput, familiae, atque libertorum implorat opem, 32. audax. . . . . *ibid.*
- Cicero consul, homo novus, 16. infidijs periturus, 17. 18. inquilinus. cuius verbis Romanus, 20. urbi praesidio esse iussus, 23. Allobroges instituit, ut infusandum ob signatum ad ciues perferendum exigant, 27. Senatum in aede Concordiae convocat, 29. de captis in ponte Mulvio dubius, 28. de coniurationis in senatu refert. 18. & 32.
- Cimbricum bellum, 46. eius praeda. 146
- Cincius siue Sicinius Lucius de tribunicia potestate loqui ausus. 163
- Cinna in urbem redit omnes interierunt ordines. 151
- Cirta oppugnatur à Jugurtha, 66. 67. Jugurtha tradita. 69
- Civem Romanum verberibus caedi, nefas. 35
- Civilis belli causa. 51
- Comidere bis die, virtutis datur. 194
- Comitia. 16. 79
- Concordiae aedes. 9
- Concordia parvas res crescent. 55
- Coniuratio Catilinae ex quibus conflata, 9. 10. prima. 11. secunda, *ibid.* eius pignus, sanguis humanus haustus, 15. eius causa, a alienum, 21. patefacta, 26. & 33. viginti annis post incensum Capitolium. 29
- Coniuratorum catalogus, 11. eorum partes, & suum cuiusque munus, 27. ij capiuntur 29. in quo carcere necantur, 42. 43
- Consilium. 1
- Consilia in re militari.

- tati. 203
 Consilia prava sapè
 magis, quàm bona,
 prospere eueniunt. 195
 Consuetudo in natu-
 ram vertitur. 114
 Consulibus Romę im-
 peratibus quantum
 Resp. creuerit. 4
 Consul vel à senatu, vel
 à populo summam
 potestatem accipit. 18. 19
 Consul designatus sen-
 tentiam primus ro-
 gatur. 32
 Consularis potestas. 18
 Cōsulatus ante C. Ma-
 rium nouo homini
 nemini mandatus. 101. 107
 Consultantes de rebus
 habijs, odio, amici-
 tia, ita atque mise-
 ricordia. vacare de-
 bent. 32
 Consultores pessimi,
 irarq; cupido. 101
 Consultoribus incepta
 prava noxæ. 148
 Consulto, prius quàm
 incipias; vbi consu-
 lueris, mature facto
 opus est. 1
 Cornelij tres fato Ro-
 mæ regnatu. 29
 Cornelius scriba. 146
 Cornificius Quintus
 Cethegum custodit. 29. 30
 Corporis, & animi do-
 res & munera. 2
 Corporis bona facile
 dilabuntur. 48. 49
 Crassus Marcus Pom-
 peio inimicus. 11.
 coniurationis con-
 scijs iudicatur. *ib.* &
 31. malorum patro-
 nis. 31
 Cupido atque ira, con-
 sultores pessimi. 101
 Curæ magnæ, magna
 merces est. 194
 Curius Quintus con-
 iuratus. 11. senatu
 mortis à censoribus
 probri gratia. 15. eitis
 cum Fulvia consue-
 tudo, *ibi.* coniuratio-
 nem patefecit. 17
 Cyrene, colonia. 65
 Cyrenenses magni, at-
 que opulenti. 111.
 quādo maximè flo-
 ruerint, *ibid.* eorun-
 dem cum Pœulis de
 finibus conditiones
 initæ. *ibid.*
 Cyrus in Asia bella ge-
 rete primus cepit. 1

D.

Dabar, ex gente Masinissæ, 137.
 Massugradæ filius, *ibid.* interpret inter Bocchum & Sul- lam. 138
 Damasippus, iussu L. Sullæ iugulatus. 36.
 Deorum auxilia quibus parentur reb. 40
 Discordia res maximæ dilabuntur. 55
 Diuitiæ, i. quo modo decori habeantur. 54
 Domi industria, foris iustum imperiū. 39
 Domitij Lucij vita, 201.
 202
 Drusus Liuius, patronus nobilitatis. 199
 Ducum aduersus coniuratos catalogus. 19

E.

Egestas, & fames. 161
 Elephantum XL. à Romanis interfecti. 91
 Epist. Atherbalis in senatu recitata, 68.
 Bomilcaris ad Nabdalsam, 106. Catilinæ ad Catulum, 22.
 Lentuli ad Catilinā,

28. Scipionis ad Micipsam. 53
 Equites R. cum telis circum ædem Concordiæ, 31. Cæsari gladio militantur. *ibid.* jisdem indignū regnum peregrinorum satellites agere. 103. 144
 Erruria, propter Sullæ dominationem egestate laborat. 18
 Eumenes. 169
 Exempla mala ex bonis initijs orta. 36
 Exercitus R. quo modo mollis euaserit. 8

F.

Fabij Maximi verba. 50
 Fabius Sanga, Allobrogū patronus. 26
 Factio non idem quod amicitia. 74
 Famæ magis, quā iræ, consulendum. 33
 Fames miserrima omnium mors. 19
 Familiæ gladiatorię. 19
 Faunius Marcius, ciuitatis orus. 202
 Feneratores paci publicæ officiant. 193
 Fœdus nullum senatus

po-

MEMORABILIVM.

populique R. iniuf-
fu fieri poterat. 81

Fortuna fimul cū mo-
ribus immutatur, 2.
in omni re domina-
tur, 6. humana ple-
raque regit, *ibid.* &
134. nihil vel eripe-
re vellargiri poteft,
48. 49. meliores fe-
quitur. 149

Fortunæ fuæ quifque
faber : Appij di-
ctum. 191

Fufidius honorū om-
nium dehonestamē-
tum. 145

Fulvia nobile Q. Curij
fcortum, 15. coniu-
rationem derexit. 16

Fulvius Nobilior con-
iuratus, 11. ad Cati-
linam proficifcitur,
25. à patre necari
inffus. *ibid.*

Fulvius Flaccus ab O-
pimio confule occi-
fus. 62

G.

Gabinus Publius
coniuratus. 11. &
26

Gæuli initio Africam
habuere, 63. 64. fera-
rum more viuentes,

ibid. eorum fitus, *ibi.*
mores, *ibid.* genus
hominum ferum, &
incultum, 112. cū
armis affuefacit lu-
gurtha, *ibid.* à Mario
fufi fugatique. 130

Gallica gens bellicofa,
25. infeftiffima Ro-
mano nomini. 39.
armis præftans. 41.
apud Romanos for-
midabilis. 140

Gallicum bellum. *ibid.*

Gaudæ, Maftanabatis
filio, Maftiniffæ ne-
poti, regios honores
Metellus negat. 102

Gladiatoria familia. 19

Gloria itinera duo, pa-
cis fcilicet ac belli. 2

Gloria certamen. 5

Gloria inuidiam. vin-
cere difficillimū. 55

Gloriam inuidia fe-
quitur. 94

Gloria maiorum po-
fteris lumen. 117

Gloria industria ali-
tur. 201

Gracchus ab Opimio
confule occifus. 61

Gracchi, plebem in li-
bertatem vindicare
conantes, occidun-
tur. 83

Græchorū cædes. *ibid.*
 Gracchi. Caij lex de
 vocandis ex quinque
 classibus centurijs .
 203

Græci verberibus ani-
 maduerrebant in ci-
 ues , 37. facundia
 Romanis priores ,
 non item virtute. 41
 Gulussa. Masinissæ fi-
 lius. 52

H .

H Annibal Roma-
 nos afflixit. 52

Hercules in Hispania
 periit. 64

Herennius à Pompeio
 cum exercitu dele-
 tur 162

Hiempsal, Micipsæ fi-
 lius , 51. natura fe-
 rox, Iugurtham de-
 spiciens , 55. eius
 grauius dictum Iu-
 gurtham exasperat.
ibid. occiditur. 57.
 eius caput ad Iugur-
 tham refertur. *ibid.*

Hiempsalis regis libri.
 63

Hippo à Phœnicibus
 condita 65

Historias scribere car-
 ædum , 2. magno

vſui eſſe. 50

Hominis partes duæ ,
 atque vtriuſq; mu-
 nera, 1. & 48. eius in-
 dustria belluarum
 vim ſuperat. *ibid.*

I

I Gaania nemo im-
 mortalis factus. 119

Imagines maiorum ad
 virtutem accendiūt .
 50

Imperandum quā op-
 timis. 190

Imperatorem agere ,
 arduum admodum .
 116. 117. 118

Imperium quibus arti-
 bus retineatur. 2

Imperio maximo ma-
 xima ineſt cura. 177

Imperia crudelia acer-
 ba magis , quam
 diuturna 192

Incepta praua consul-
 toribus noxæ. 148

Indici coniurationis
 præmia cōſtituta. 19

Industria gloria alitur.
 202

Ingenium præſtat viri-
 bus, 1. in bello pluri-
 mum poteſt , 2. ſo-
 cordia torpeſcit, 49.
 magnum res paruas

at-

MEMORABILIVM.

attingere nequit. 195
 Iniuriæ cuiq; suæ græ-
 ues. 34
 Instituta vetera corru-
 ptis moribus ludi-
 briæ sunt. 194
 Inuidia ex opulentia
 oritur. 4
 Inuidiam gloria vince-
 re difficilimum. 54
 Inuidia gloriam se-
 quitur. 94
 Ira atque cupido con-
 sultores pessimi. 101
 Iracundia apud alios,
 in imperio super-
 bia. 33. 35
 Italos necare iudicio
 leges permittebant.
 106
 Iudeis acerbis ciuitas
 magis vastatur, quā
 corrigitur. 194
 Iugurtha quævis, 51. 52
 62. 63. bellum ma-
 gnum cum eo, va-
 riarque victoria, 50.
 Mastanabalis filius
 ex concubina, Mast-
 nissæ nepos, 51. à
 Micipsa patruo filij
 loco habitus, *ibid.*
 eius genus, mores,
 studia & ingenium.
 51. 52. auxilium exer-
 citui præfectus, 52.

quibus coniecturis
 regnum sibi polli-
 ceatur, 53. Romanis
 carus 52. 53. Scipio-
 ni propter virtutem,
 placuit, 53. ab eo
 laudatur, *ibid.* ado-
 ptatur à Micipsa, *ibid.*
 & 59. & 68. Micipsæ
 decreta rescindi o-
 portere cōtendit, 56.
 eius ira, & insidiæ in
 Hiempsalem. *ibid.*
 Romanos largiēdo
 fatigat. 57. pugna
 Atherbalem vincit,
 Numidia potitur, le-
 gatos Romam mit-
 tit, *ibid.* excusatur à
 legatis, 62. largitio-
 nibus meliorem re-
 gni partem sortitus
 est, 63. Opimiū cor-
 rumpit, 62. Cirtam
 obsidet, 67. Atherba-
 lis regnum inuadit,
 67. eum vincit, *ibid.*
 cum eodem compa-
 ratur, *ibid.* Cirta po-
 titur, 71. eius in
 Atherbalis amicos
 ac propinquos cru-
 delitas, *ibid.* cum E.
 Cassio Romam vē-
 nit, 77. Bæbii tripl.
 pl. corrumpit, *ibid.*

INDEX R E R V M.

præfens à Memmio
ad populum accu-
satur, *ibid.* Italia de-
cedere influs. 78.
eius vades quinquaginta. *ibid.* cum Au-
lo, Albini consulis
fratre, foedus facit,
castra Romana ca-
pit, *ibid.* eius peritia
in re militari, 87. ip-
sius legati ad Metel-
lum supplicatū mis-
si, 88. eius adhorta-
tio ad milites. 89,
vincitur, 92. eius
exercitus funditur,
ibid. pabulum, &
aquam corrumpit,
ibi. Bomilcaris per-
fida suasionem dedi-
tionem facit, 99. im-
perata sibi à Metel-
lo nihil cunctatus,
100. bellum resumit
ibid. Bocchum regē
socerum, ad bellum
Romanum cōpellit,
113. exercitum Gæt-
ulorum in vnum
cogit, *ibid.* Gætulos
armis assuefacit, *ibi.*
à Mario armis exu-
tus, 122. occisis equi-
tibz usq; vix erupit, 132
apud Numantiā La-

tinam linguam di-
dicit, 131. conditio-
nes quidem accipit,
Mario tamen dissi-
dit, 139. mutat sub-
inde cubiculum eō-
tra insidias, 107. pro-
dit Romanis à Boc-
cho, 140. vinctus tra-
ditur Sullæ. *ibid.*

Julius Caius in Apu-
liam à Catilina mir-
titur. 17

Ius gentium, & æquū
bonum, diuersa, 79

Innius Silanus senten-
tiam primus roga-
tus. 32

L.

Lacedæmonij in Græ-
cia bella gerere
primi cœperunt, 1.
Athenienses vicere.
36

Laris oppidum. 123

Latini suffragia fere-
bant. 80

Legati regnum Numi-
diæ diuisū missi, 61

Legati Atherbalis ad
Iugurtham, de iniu-
rijs querentes. 66

Legati Bocchi à Iu-
gurtha corrumpun-
tur, 133. à Getulicis

MEMORABILIVM.

- spoliati, pauidi, sine
decore ad Sullam
profugiunt. 135
- Legati C. Mallij ad Q.
Marcium. 21
- Legati à Iugurtha ad
Metellum supplica-
tum missi. 87
- Legati Iugurthę Ather-
balem Romę falso
deferunt, 61. 62. S. P.
Q. R. pecunia cor-
rumpunt. *ibid.*
- Legati Metelli Boc-
chum à bello desi-
stere hortantur. 114
- Legati Romanorū ad
Iugurtham, 69. A-
therbalem, & Iugur-
tham arma depone-
re iubent, 67. Iugur-
thę pacem imperā-
res frustra disce-
dunt. 70
- Leges pro vita cinium
R. 35. 36
- Legis præsidium à præ-
tore debitorib. exē-
ptum. 21
- Legem Romanarū su-
prema potentia. 208
- Lentulus Sura, coniu-
ratus. 11
- Lentuli epistola ad Ca-
tilinam. 28
- Lentulum, quia prætor
erat, consul manu in
senatum ducit. 29
- Lentulo Spinttheri in-
custodiam traditur,
29. eius in carcere
frangitur gula la-
queo, 42. Lentulus
ex libris Sibyllinis
sibi regnum Roma-
num pollicetur. 29
- Lentulum vt eripiant
opifices & seruitia
solicitantur. 31. 32
- Lentuli ignauri Catili-
na increpat, 44. is
Romę nouarum re-
rum studiosos soli-
citatur, 25. audacia. 20
- Lepidus procōsul, 148.
exercitum ad urbem
ducit. 150
- Lepitani, Romanis
semper fideles, 110.
ad Bestiam amici-
tiam rogatum mi-
serunt. *ibid.*
- Leptis à Phœnicibus
condita, 65. eius fi-
lius. *ibid.*
- Lex C. Gracchi de vo-
candis ex quinque
classibus centurijs.
201
- Lex Memmij. 76
- Lex pro debitoribus
aduorsus fenerator-
es.

I N D E X R E R V M

- res. 21
- Libertas maximè omnium tueri debet. 165
- Libertas omnibus ex æquo optabilis. 203
- Libertas periculosa. quieto seruitio potior. 147
- Libido bona. 205
- Libri Punici Hiempsalis. 63
- Libyes Africam initio habuere, *ibid.* ferarum more viuentes, 64. minus quam Gætuli, bellicosi. *ibid.*
- Liguris cuiusdam gregarij insidijs Muluca capitur 124. &c.
- Locus medius apud Numidas honorificentior. 56
- Lucullus Pub. & L. Annius trib. pl. magistratum continuare nituntur. 80
- M.
- M**acedonici belli, & Punici causa. 169
- Magistratus minores Romæ vigilijs præerant. 19
- Magistratum Romanorum insignia à Tuscis sumpta. 36
- Magistratus per manus traditi. 101
- Magistratum creandorum ratio. 201
- Maleficiorum publicorum, & priuatorum diuersa ratio. 36. 37
- Malitia præmijs exercetur. 201
- Mallius Fæstulanus cōiurationis particeps, in Etruria. 17. 18. eius ad Marcium Regem legati, & mandata. 21. ipse & Catilina hostes à senatu indicantur. 21. 23.
- Mamilij trib. pleb. questio in eos qui à Iugurtha corrupti, vel pacationes fecisset. 81
- Manlius Lucius trib. pl. de Imperatore contra Iugurtham ad populum refert. 107
- Manlius Anlus, Manij legatus. 319
- Mapalia Numidarum ædificia. 63. 36
- Marcus Rex Q. Fæstulas contra coniuratos missus 19. eius ad legatos coniur. responsum. 21
- M. Æmilius omnium

MEMORABILIVM.

flagitiosorum potestremus. 148
A. Bibulus, quibus rebus in consulatum eruperit. 208
A. Cotta à Mithridate fusus. 170
A. Favonius civitatis onus. 203
A. Fulvii cædes. 73
A. Manlius, & Q. Scipio male cum Gallis pugnarunt. 141
A. Varius Metelli legatus, 86. ei haruspex felicia omnia portendit, 99. ipsius & Metelli inimicitiarum origo, 100. petendi missionem à Metello rogat, *ibid.* patria, natura, mores, 100. 101. Gaudium adversus Metellum incendit, *ibid.* à Metello dimittitur, 107. ipsi nouo homini consulatus mandatur, *ibid.* Numidiaque traditur a populo, *ibid.* & 114. illi senatus licet adversus nihil abnuere audeat *ibid.* infestus nobilitati *ibid.* eius ad populum oratio, 115.

& *seqq.* imagines non habet, 117. litterarum Græcarum ignarus, *ibid.* cicatrices aduerso corpore ostentare potest. *ibid.* quare sordidus fuerit habitus. 118. eius in Africam expeditio. 120. castella Ingurthæ vi, præmissaque tentat, *ibi.* Caput sam capit, 123. cum Numidæ magis quàm mortalem timent, *ibi.* eius & Sullæ pugna cum Ingurtha, & Boccho, 129. eiusdem virtus in pugna, *ibi.* victoria non insolentior factus, 130. Ingurthæ, & Bocchi exercitus fudit, 132. de Ingurtha triumphauit, 141. Romanorum in re bellica princeps habitus. *ib.* ei iterum consuli, decreta Gallia, *ibid.* Maritimum atque Mithridaticum bellum. 24
M. Masinissa Rex Numidarum, 50. bellica virtute præstans, *ibi.* eius filij tres, *ibid.* quando in Romano-

I N D E X . R E R V M

norum amicitia ven-
 nerit, *ibi.* & 59. ipse
 & Micipsa vna cum
 Romanis Syphacem
 regno expulerunt,
ib. proli Romani no-
 minis studium co-
 mendat. 60
 Massius Jugurthæ re-
 gnum affectat, 77.
 Jugurthæ. insu oc-
 ciditur. 78
 Mastanabal Masinissæ
 filius. 51
 Mauri dicti, qui antea
 Medi. 64. illis Boc-
 chus imperavit, 65.
 pro opibus denas,
 atq; eo amplius vro-
 res ducit, 112. à Ma-
 rio fusi, fugatiq. 129
 Medi postea Mauri di-
 cti, 64. eorū origo *ib.*
 Medius loc^{us} apud Nu-
 midas honorificen-
 tior. 56
 Memmius Cuius tri-
 bunus pleb. 72. eius
 facundia 73. oratio
 ad populum *ibi.* ro-
 gatio, 76. Jugurthā
 præsentem ad po-
 pulum accusat. 77
 Metellus cōsul in Nu-
 midiam ad bellum
 proficiscitur 85. eius

in consulatu colle-
 ga Silanus, *ibidem.*
 exercitum licentia,
 & ignavia corruptū
 ad militarem disci-
 plinam reuocat, 86.
 Jugurthæ legatos
 corrumpit, *ibi.* eius
 innocētia Jugurtha
 suis rebus diffidit.
ibi. callidus, *ibi.* cum
 Jugurtha pugnāt,
 89. 90. Numidia op-
 pida capit, vastatq;
 agros, 93. victor mi-
 lites pro meritis do-
 nat, *ibi.* Zamam op-
 pugnat, 97. oppu-
 gnationem Zamæ,
 frustra tentatam,
 omittit, *ibi.* Bomil-
 carem corrumpit,
ibi. Jugurtham infi-
 dijs aggreditur, *ibi.*
 Numidia ei iterum
 decernitur. 99. 108.
 eius superbia. 100.
 Gandæ, Manastaba-
 lis filio, Masinissæ
 nepoti, regios ho-
 nores negat, 101.
 eius stratagema. 108
 Thalam oppidum
 obsidet, & capit, *ibi.*
 eius mollities ani-
 mi, 113. & ad Boe-
 chum

chū legati, *ib.* cōspe-
ctū Marij fugit, 120.
Romæ letissimis ani-
mis excipitur. *ibid.*
Metellus Celer prætor.

19

Metellus Creticus im-
perator ad urbem,
triumphū petens *ib.*

Micipsa, Masinissæ fi-
lius & regni hæres,
51. eius, Numidiæ
regis, genealogia,
ibid. & filij duo, *ibi.*
de adoptando Iu-
gurtha secum deli-
berat, *ibid.* Iugur-
tham, vti bello ca-
deret, auxiliari exer-
citui præficit, 52. Iu-
gurtham adoptat,
53. eius verba ad Iu-
gurtham, 54. hūc fi-
lijs cōmendat, *ib.* mo-
ritur, 55. eius in Iu-
gurthā beneficia. 60

Militaris disciplina
magis ex animo,
quam ex corpore
pendet, 2. non tam
ex libris, quam ex
acie discitur. 116

Milites ex classib. lecti,
119. capite censi. *ibi.*

Militia ad pacem per-
tinet. 194

Minucio Rufo Q. Cos.
Macedonia euenit.

78

Miseris parū fidei. 88

Misericordia in perni-
ciem casura. 75

Mithridates in latere
vestigalium Roma-
norum, 149. Græciæ
græue feruitium dē-
fit, 170. Nicomedem
Bithynia expulit, *ib.*
Asiam, spoliū re-
gis Antiochi, rece-
pit, *ibid.* Cottam fu-
dit, *ibi* apud Param,
& Heracleam nau-
fragijs militū opti-
mos amisit, *ibi.* eius
cū Lucullo prælia. *ib.*

Mores simul cum for-
tuna commutantur. 2

Mors grūnarū requies,
non cruciatus. 25. 35

Mulierem psallere, &
saltare, eleganti-
us quam necesse est
probæ, non decet. 16

Mulieres in comitatu
Catilinæ. *ibid.*

Muluchæ flumē Mau-
ros a Numidis diui-
dit 64. 125. ad Mulu-
chā amnem castellū
Marius capit. *ib.* &c.

Munificus nemo nisi

ve-

volens. 134
Murena Caius cetero-
ri Galliae praefectus
contra coniuratos. 26
Muthul, Numidiae flu-
men. 87

N.

N Abdalsa Bomilca-
ris in prodendo
Iugurtha socius, 95
apud Iugurtham pro-
ditionis suspicionē
deprecatur. 108
Natura falso ab homi-
nibus accusatur. 49.
vna & communis
omnium, 116. vnum
omnib. finē, vel fer-
ro septis statuit. 145
Necessitas extrema nō
est expectanda. *ib.* 146
Necessitudo timidos
fortes facit. 44/45
Nicomedes Bithyniae
rex. 171
Nobilitatis superbiae
quo primum tem-
pore obuiam itum
fit, 50. (commune
multae superbia. 101.)
eius ignavia a Ma-
rio reprehenditur.
115. 116. 117. vnde
nobilitas petenda,
116. eam peperisse,
quā acceptā corru-

pisse, melius est. 117
Nono homini ante C.
Mariū cōsularus ne-
mini mandatus. 107
Numantia deleta. 53
Numidarum studia iu-
uenilia, 51. eorum
alii Iugurtham, alii
Atherbalem, sequi-
tur, 56. eorundem
reges, Romani no-
minis maximē stu-
diosi. 57. 58. ipso-
rumque salutem ex
eis pendere, 59. 60.
isti quare hoc no-
mine vocati. 63. co-
rum ingenia. 87. ij-
dem infidi, ingenio
mobiles, nouarum
rerum auidi. *ibid.* &
103. Romanos in-
vadunt. 89. fusi, fu-
garique, 91. 108. pro
opibus denas, atque
amplius uxores du-
cunt, 112. eorum ci-
bus, & abstinentia.
122. pabulo pecoris
magis, quam aruo
student, *ibid.*
Numidiae pars firmior
Iugurthae, specio-
sior Atherbali tradi-
tur. 63. qui legati ad
ipsam diuidendam
mis-

MEMORABILIVM.

missi fuerint, 62. eius	in lasciuia conie-
origo, ac situs. 63. 64	cit, 82. eius funda-
incrementumq; <i>ibi.</i>	menta. 193. 194
ea vastatur à Metel-	Pecunia, maxima per-
lo. 94	nicies hominum, <i>ib.</i>
O.	eius studium paci
Octavius Rufo q-	communi officit. <i>ibi.</i>
stor. 134	Perfarum origo, atque
Opimius Lucius con-	situs, 63. ij se per cō-
sul, legationis prin-	nubia Cætilis per-
ceps, à Iugurthā	miscuere, <i>ibi.</i> alueos
corrumpitur, 62. a	nauiū inmersos pro
C. Graccho, & M.	tugurijs habuere, <i>ib.</i>
Fulvio interfectis,	Perfes, Philippi filius,
cōsul acerrimē vin-	insōnijs occisus. 170
dictam nobilitatis in	Petreius, Antoni con-
plebem exercet. <i>ibi.</i>	sulis legatus contra
Orbis diuisio genera-	Catilinam. 46
tis. 63	Philæni viui terra ob-
Orta omnia occidunt.	ruti pro Pœnorum
49. 193	rep. 111
P.	Philænon aræ. 64. 112
Parra amittere ma-	Phenices oppida mul-
ius dedecus, quā ni-	ta in Africa condi-
hil peperisse. 74. 117	dere. 64
Patres Reipub. Romæ	Picenus ager. 43
præfides appellati. 5	Piso factiosus, 12. con-
Pater filiū necat. 25. 40	lurationis auctor,
Patriam vi regere im-	<i>ibid.</i> Quæstor in ci-
portunum. 49	teriozem Hispaniā
Paulus Lucius lege	pro prætore missus,
Plautia Catilinam	<i>ibi.</i> interficitur. <i>ibid.</i>
interrogat. 20	Pisonis C. & Cæsaris
Pax diuersis in menti-	inimicitia. 31
bis esse non potest.	Pistoriensis ager. 43
200. foris Romanos	Plautia lex. 20

INDEX R E R V M

- Plebis secessio à patrib.
& causa, 21. eius in-
opie subuentum. *ib.*
- Plebs urbana infamis,
& egens, 23. Catili-
næ incepta probat.
ibi. eius opes quan-
do imminutz. 24.
antea nouarum re-
rum studiofa, Catili-
næ confilia execra-
tur. 30. eius duæ se-
cessiones, 73. & ex
secundis rebus inso-
lentiâ, 82. eam Grac-
chi in libertatē vin-
dicare conantes, oc-
ciduntur. 83
- Pompeij remotior ab
urbe exercitus Catil-
inæ spem incepti
perficiendi auxit,
10. ipse Pompeius
Crasso innisus. 11.
eius potentia formi-
dolosâ. 12. ad bellum
maritimum atque
Mithridaticum mis-
sus, 24. ipse & Cra-
sus consules tribu-
niciam potestatem
restituere, *ibid.* Pom-
peius sua Maxima fa-
cta enumerat, 160.
hostes per Alpes in
Hispaniam summo
- uit, *ibi.* de comitia-
tu, & sumtibus que-
ritur, *ibi.* & 161. ma-
iore fortuna quam,
sapientia, 190. tan-
quam sanum debi-
torū, *ibi.* nihil aliud
quam Cæsari obesse
volebat. 197
- Pompeius Rufus Q.
prætor Capuā mis-
sus. 19
- Pons Muluius, 28
- Populus potestatē sum-
mam dat. 19
- Populus Romanus qui
bus modis libertate
exciderit. 198-199
- Porcia lex. 34
- Postumius Lucius ciui-
tatis onus. 202
- Probitas parum per se
tuta. 57
- Ptolemæus rex. 172
- Publica à paucis eme-
re, periculosum. 53
- P. Scipio, 52. solitus di-
cere, maiorū imagi-
nes vehementissime
sibi animum ad vir-
tutē accendisse. *ibi.*
- P. Scipioni Nasicæ cō-
suli Italia prouincia
obuenit. 70
- P. Sulla consul desi-
gnatus 11. ambitus
com.

condemnatus. *ibid.*
Punica fides incerta. 138
Punicum bellū Romanos
in officio retinuit. 81

Questitores. *ibid.*
Questor pro præto-
re. 12

Regni præsidia, sunt
amici. 54

Regū antiquitus studia. 1
Regibus Romanis impe-
rantibus, boni quam
mali suspectiores. 5

Regem armis, quam mu-
nificentia, vincimur
flagitiosum. 139

Res humanæ semper ad
deterius prolabuntur, 1.2
fluxu, & mobiles. 134

Res sectandæ sapientium
animos fatigant, 8. in-
solentiā parit, 8. mixte
sunt vitijs obiectui. 147

Resp. duabus artibus cu-
randa, audacia in bello
equitate in pace, 6. eius
prætextu pro sua quisq;
potentia cecrat. 24. eam
quibus rem Romani
auxerint. 38

Res nomen imperij pri-
mum fuit. 1

Regi consilium dare, me-
dium. 195

Reatinus ager. 22

Rhodiōrum à Romanis
defectio, 32. illi bello
Macedonico capti, qua-
re impuniti à Romanis
sunt dimissi, 32. 33. opi-
bus pop. Ro. creuere. 32

Romæ vrbis origo, 4. ea à

Troiani s condita, *ibid.*
florescens finitimis in-
uifa, *ibid.* libertatē ade-
pta, breui plurimū cre-
uit 5. sicuti sentina, 23.
ibi omnia venalia, 53.
64. ea venalis, si modo
inuenerit emptores, 79.
in ea post Carthaginem
deletam, orta seditio,
81. eadem in patres, &
plebem diuisa. 198

Romanorum antiquitus
de gloria certamen, 5.
antiquorum Romano-
rum mores, & institu-
ta, 5. atque beneficen-
tia, 5. 135. eos sæpe par-
ua manu fortissimos
fuisse exercitus, 6. 41.
ijdem præclara agere,
quā scribere malebant,
6. belli gloria præstan-
tes. 6. eorum in ædifi-
cando luxuries, 8. 14.
erga Pœnos foedifragos
fides, 33. ipsi arma atq;
tela militaria ab Sam-
nitibus, magistratuum
insignia à Tuscis sum-
pserunt, 55. quam à ma-
iorū virtutibus descie-
uerint. 41. Gallis belli
gloria, Græcis facundia
præstiterunt, 61. eosum
potestas in curandis so-
ciorum iniurijs, 60. ij-
dem à Iugurtha sub iu-
gum missi, 80. eis om-
nia regna aduersa, 112.
meliusque visum est,
amicos, quàm seruos,
querere, 132. illi audēdo
fallendo, bella ex bellis

- serēdo, magni facti. 171
 Rom. exercitus prima
 corruptio. 7
 Romano imperio ad oc-
 casum ab ortu solis
 omnia parebant, 23.
 eius finis. 171
 Romanis equitibus indi-
 gum segum peragri-
 norum satellites agere,
 103. 144. cum talis cir-
 cum eadem Concordiæ
 mandatur vigilie. 31
 Rutilius Publius, Metelli
 legatus, 89. Mario exer-
 citum tradit. 110.
 S.
Sallustius à Rep. ad-
 scribendas historias se
 transfert. 3. 49. 50
 Saluti potius quam libi-
 dini, consulendum. 193
 Sapientes pacis causa bel-
 lum gerunt, laboremq;
 spe otii sustentant. 193
 Scaurus in senatu prin-
 ceptis, qualis, 69. à Iugur-
 tha corruptus, 72. que-
 sitor. 82
 Scipio Romani exercitus
 imperator bello Numā-
 tino, 52. eius verba ad
 Iugurtham, *ibi*. eū lau-
 dat, *ibi*. eidem pop. Ro-
 mani studium comen-
 dat, *ibi*. illius litteræ ad
 Micipsam, *ibi*. ipse & M.
 Mālius male cum Gal-
 lis pugnarunt. 141
 Scriba Cornelius. 146
 Secundæ res. sapientium
 animos fatigant, 8. in-
 solentiam pariunt, 82.
 mire sunt vitij obten-
 tui. 14
 Seleucia maxima vrblum
 172
 Sēpronia lex de prouin-
 cijs. 7
 Sēpronia coniurationi
 particeps, 16. D. Brut
 vxor. 26
 Senatores quadraginta in
 victoria ciuili interie-
 re. 191
 Senatus potestatem sum-
 mam dat 18. 19. eius mē-
 sericordia ac māfuetu-
 do, 21. in eadem Cōcor-
 diæ vocatus, 29. ipse ad-
 mus, plebs corpus. 82
 Senatusconsultū, ne quid
 Resp. detrimenti capē-
 ret, 18. 19. 148. eius sum-
 ma vis, 18. 19. in coniu-
 ratos 42. de Numidiæ re-
 gno, de subueniendo A-
 therbali impeditur, 69
 Senatus populiq; Ro-
 mani iniussu fœdus pul-
 lum fieri poterat. 81
 Senebrus ipse morbus. 175
 Senuus, Lucius senator, 19
 Sententiam D. Iunius Si-
 lanius primus rogatur
 consul designatus. 32
 Sententias per tabellas
 ferri solitas. 104
 Septimius Camerū in a-
 grum Picennū à Cati-
 lina mittitur. 17
 Serpentes accenduntur si-
 ri. 120
 Sertorius Hispaniam ci-
 teriorem vastauit. 158
 Seruile bellum Capuæ, &
 in Apulia. 19
 Sicca oppidum à Iugur-
 tha

tha deficit. 94
 Sidonij quo modo in Numidia peruenierint, 110.
 Leptim condiderunt, *ibi*.
 Sisenna Lucius historicus. 118
 Titius Publius Nucerianus, coniurationis particeps, cum exercitu in Mauritania. 114
 Tonnus agrum animum facile opprimit. 106
 T. Pintheri Lentulo in custodia traditus Lentulus coniuratus. 29. 30
 Titilius coniuratus, et illi & Gabinio negotia datur, ut urbem incendat. 22
 Tullii fratres, Publius, & Seruius coniurati. 11
 Tullia Luc. quo pacto sibi exercitum fidem fecerit, 8. eius crudelitas 7. 35.
 144. Damaspit & alios iugulari iussit, 36. eius, Marij questoris, mores, ingenium, & natura. 116.
 127. idem eloquens, 132. eius oratio ad Bocchum, *ibi*. idem a Mario ad Bocchum de communibus rebus agendis mittitur 135. eius magnanimitas 136. inconsternatus animus, *ibi*. is una cum Voluce per hostium castra proficiscitur, 136. 137. pollicetur pacem Boccho, *ibi*. illi, lege belli, omnia licuerunt. 197
 Tullia Pub. consul designatus, de ambitu punitus. 11
 Tulliani milites gregarii senatores facti, 23. repl-

nis affueti, Catilinæ occasionem augent. 10
 Sumptuum ratio ad pacem pertinet. 192
 Superbia, commune nobilitatis malum. 101
 Suthul, oppidum Numidiae, obsidetur. 30
 Syphacis, Numidiae regis agros, videsq; Romani Masinisse dono dant. 51. 59
 Syrtis in extrema Africa sinus duo, 110. unde dicitur. *ibid*.

T.

T. Anais flumen Africae.

112

Tarquinius Lucius, coniurationis index, in vincula conijcitur 30. eius indicio non habetur fides. *ibid*.

Tereon colonia. 65

Thala. oppidum Numidiae, ubi Thesauri Iugurthae. 108. a Metello obsidentur, *bi*. capitur. 109

Thirmida oppidum. 55

Ti. Gracchus regnum affectans, occiditur. 72

Ti. Neronis sententia de coniuratis. 32

Timor animi auribus officit. 44

Torquatus Aulus filium necari iussit. 40

Tribunatus pl. summa potestas. 24

Tribunicia potestas Pompeio, & Crasso Coss. restituta, 24. materia discordiarum. 159

Tribunicia seditiones

INDEX RERVM MEMORABIL.

- temp. agitabant. 79
 Triginta Atheniensium tyranni. 36
 Triumviri capitales. 42
 Troiani Romā cōdidere, Aenea duce pro fugi. 4
 Tuba pugnae signum. 46
 Tullianum, locus in carcere. 42
 T. Turpilius Sullanus Vaccensiu praefectus, vnus ex omnib. Italicis euasit, 103. desertor praefidij à Metello necatur. 105
 Tyrannidem affectantiu catalogus. 26. 27
 V.
V Acca oppidum, foru rerum venalium. 87
 Vaccenses à Metello deficiunt, Romanorumque praefidia interficiunt, 103. diripiuntur, 105. perfidiae poenas luunt. *ibid.*
 Valentia à Pompeio deleta. 187
 Valerius Lucius Flaccus, & C. Pomptinus praetores ad Allobroges intercepti missi. 26
 Vargunteius Lucius coniuratus, 11. infidiatur Ciceroni. 18
 Verba virtutem non addere. 44 49
 Vettius Picens. 146
 Victis, quanta accidant incommoda. 33
 Victoris in manu est, bellum pace mutare. 45
 Victoria obtenta, vel ignavis gloriari licet. 93
 Viris labor, mulierib. mūditiu conueniunt. 118
 Viris rebus desperatis nihil reliqui, quam solvere iniuriam, aut mori per virtutem. 141
 Virtus clara aeternaque habetur. 1. ei honos nō datur, 49. non eget cōposita oratione 117. neque datur dono, neque accipitur, 118. post vitam magis se extollit 106. vita ad ea vna & ardua. 100
 Vita hominum sine cupiditate agitata. 1. silentio non transcendenda. *ibid.*
 Vita & mors iura naturae 176
 Vitia virtutum nomina sortita. 31
 Viuere qui verē dicantur. 31
 Vmbrenus cōiuratus Allobroges ad coniurandum hortatur. 29
 Volux à patre Sullae obuiam mittitur, 136. Bocchi filius. *ibid.* dubiae fidei apud Sullam. *ibid.*
 Vrbe capta, nihil reliquum sit victis. 37
 Vires ex corijs. 107. 121
 Vulturcius Crotoniensis cōiuratus. 27. cum Allobrogibus ad Castrinā proficiscitur, 28. in Ponte Mulvio capitur, *ibid.* de itinere, ac litteris interrogatur 29. eius indicium de coniuratis. *ibi.* ei, ob desertam coniurationem, praemia decernuntur. 31
 Z.
Z Amasus, 95. ea opus pugatur. 94. 96. 97

